

**VAN GEVAŞ SAİNT THOMAS (ALTINSAÇ) KİLİSESİ
RÖLÖVE, RESTİTÜSYON VE RESTORASYON PROJESİ**

BARAN KEMALOĞLU

NİSAN 2025

DİYARBAKIR

DİCLE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**VAN GEVAŞ SAINT THOMAS (ALTINSAÇ) KİLİSESİ
RÖLÖVE, RESTİTÜSYON VE RESTORASYON PROJESİ**

BARAN KEMALOĞLU

DİCLE ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV
YÖNETMELİĞİNİN BİR PARÇASI OLARAK
MİMARLIK ANA BİLİM DALINDA
YÜKSEK LİSANS TEZİ
OLARAK HAZIRLANMIŞTIR

NİSAN 2025

DİYARBAKIR

**VAN GEVAŞ SAİNT THOMAS (ALTINSAÇ) KİLİSESİ RÖLÖVE,
RESTİTÜSYON VE RESTORASYON PROJESİ**

Baran KEMALOĞLU tarafından Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin bir parçası olarak hazırlanan bu çalışma, aşağıda bilgileri yazılı jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek **Mimarlık Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Neslihan DALKILIÇ
Müdür, **Fen Bilimleri Enstitüsü**

_____

Prof. Dr. Emine EKİNCİ DAĞTEKİN
Danışman, **Mimarlık Bölümü**
Dicle Üniversitesi

_____

Sınav Jürisi:

Prof. Dr. Emine EKİNCİ DAĞTEKİN (*,**)
Mimarlık Bölümü, Dicle Üniversitesi

_____

Prof. Dr. Kamuran SAMİ
Mimarlık Bölümü, Dicle Üniversitesi

_____

Doç. Dr. Hale KOZLU
Mimarlık Bölümü, Erciyes Üniversitesi

_____

ONAY

Savunma Tarihi: 24 / 04 / 2025

(*) Jüri Başkanı.

(**) Tez Danışmanı.

Antakya'ya...

Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırlanan bu tez çalışmasında yer alan tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak elde edildiğini ve sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca, bahse konu bu kural ve ilkelerin gerektirdiği üzere, bu çalışmada özgün olmayan tüm bilimsel içerikleri kurallara uygun biçimde alıntılıyıp kaynak gösterdiğimi beyan ederim. Beyanımınla çelişen herhangi bir delil bulunduğu takdirde tüm sorumluluğu üstleneceğimi kabul ederim.

Ad, Soyad: Baran KEMALOĞLU

İmza: .....

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamın fikir aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte akademik rehberliği, yönlendirmeleri ve kıymetli katkılarıyla her zaman yanımda olan danışmanım Prof. Dr. Emine EKİNCİ DAĞTEKİN’ne en içten teşekkürlerimi sunarım. İlk jüri değerlendirmelerinde yapıcı eleştirileri ve yönlendirmeleriyle çalışmama katkı sunan değerli jüri üyelerine de ayrıca teşekkür ederim.

Saha çalışmaları sırasında ölçüm aşamasında bana destek olan kuzenim Zana KEMALOĞLU’na, çizim sürecinde teknik katkılar sağlayan mimar meslektaşım Hasan BARAN’a ve yine arazi çalışmalarında çeşitli zamanlarda yardımcı olan diğer aile bireylerime gönülden teşekkür ederim.

Bu zorlu süreçte her zaman yanımda olan, en umutsuz anlarımda bile desteğini hissettiren anneme, babama ve kardeşlerime teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Verdikleri manevi destek, çalışmamın tamamlanmasında önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur.

Ayrıca, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü çalışanlarına ve uzmanlarına, karşılaştığım idari ve teknik süreçlerde gösterdikleri yardım ve ilgiden dolayı teşekkür ederim. Tez süresince Dicle Üniversitesi’nin sunduğu fiziksel ve akademik olanaklardan tam anlamıyla yararlanma fırsatı bulduğum için üniversiteme de ayrıca teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
EKLER LİSTESİ	xii
ÖZET.....	xv
ABSTRACT.....	xvi
1. GİRİŞ	1
1.1 Çalışmanın Amacı.....	2
1.2 Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi	3
2. VAN GEVAŞ BÖLGESİNDE ERMENİLER VE KİLİSE MİMARİSİ	8
2.1 Ermenilerin Van ve Çevresindeki Varlığı: Tarihi Süreç.....	8
2.2 Kilisenin Tanımı	15
2.3 Ermeni Kilisesi ve Mimarisi	20
2.3.1 Van Gölü Havzasında Ermeni Kilise ve Manastır Mimarisi	23
2.4 Van İli Gevaş İlçesi Başlıca Ermeni Kiliseleri	31
2.4.1 Aktamar Adası Manastırı ve Kilisesi	33
2.4.2 Aziz Astuacacın Manastırı (Kırmızı Kilise)	36
2.4.3 Deveboynu (Sürp Harutyun) Manastırı.....	38
2.4.4 Altınsaç Köyü Kiliseleri.....	40
2.4.5 Aziz Thomas Manastırı ve Kilisesi	43
2.5 Mimari Karşılaştırmalar ve Plan Tipleri Açısından Analizler	45
2.5.1 Tarihsel ve Kültürel Değer.....	48
2.5.2 Koruma ve Restorasyon Gereklilikleri.....	48

3. SAİNT THOMAS MANASTIRI MEVCUT DURUMU	50
3.1 Saint Thomas Manastırının Yerleşim Durumu	51
3.2 Mimari Özellikler	54
3.2.1 Genel Tanımlama	54
3.2.2 Saint Thomas Manastırı	55
3.2.3 Jamatun Bölümü	57
3.3.4 Kilise Bölümü	62
3.3.5 Cepheler	68
3.3 Malzeme	74
3.4 Yapıda Meydana Gelen Hasarlar	86
3.4.1 Strüktürel Bozulmalar	86
3.4.2 Malzemelerde Meydana Gelen Bozulmalar	91
3.4.3 İnsan Müdahaleleri	93
4. RESTİTÜSYON PROJESİ	94
4.1 Metodoloji ve Restitüsyon İçin Kaynak Kullanımı	94
4.1.1 Yapıdaki İz ve Örneklerden Gelen Bilgiler	95
4.1.2 Yazılı, Çizili ve Görsel Kaynaktan Gelen Bilgiler	95
4.1.3 Karşılaştırmalı Çalışmalardan Gelen Bilgiler	97
4.2 Yapının Restitüsyon Çalışmasında Kaynak Kullanımı	97
5. KORUMA PROJESİ	104
5.1 Restorasyon ve Koruma Süreci	104
5.2 Restorasyon Müdahaleleri: Van Gevaş Saint Thomas Manastırı	106
5.2.1 Temizlik	107
5.2.2 Sağlamlaştırma	108
5.2.3 Bütünleme	110
5.2.4 Yeniden Yapım	111

5.2.5 Yenileme	113
5.2.6 İşlevlendirme.....	114
5.2.7 Çağdaş Mekanik Sistemler.....	116
5.3 Restorasyon Önerileri	116
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	119
6.1 Mimari Açıdan Öneriler	120
6.2 Sosyal Açıdan Öneriler	120
6.3 Turizm Açısından Öneriler	121
6.4 Restorasyon Sonrası İçin Koruma Önerileri	121
6.5 İşlevlendirme ve Kullanım Önerileri	122
6.6 Yapısal Müdahale Önerileri	123
KAYNAKLAR	124
EKLER	129
ÖZGEÇMİŞ	215

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Scene 2 Go programı ile alınmış görsel.....	6
Şekil 1.2 Scene 2 Go programı ile alınmış görsel.....	6
Şekil 1.3 Scene 2 Go programı ile alınmış görsel.....	7
Şekil 1.4 Saha çalışması esnasında kullanılan cihaz	7
Şekil 2.1 Ermeni İmparatorluğu Sınırları (Houshamadyan, n.d)	9
Şekil 2.2 20. Yüzyılın başlarında Van Sancağı'na (Kaza) ait idari yerleşim haritası (Houshamadyan, n.d)	9
Şekil 2.3 908-1021 yılları arasında Urartu'dan sonra Bölgede kurulan Ermeni Vasburagan Krallığı'nın sınırlarını gösteren harita (Houshamadyan, n.d)	9
Şekil 2.4 Van'daki pazarlardan bir manzara (Henry Binder, 1887)	11
Şekil 2.5 Van: Gakavian ailesi. Dokuma (Christine Gardon koleksiyonu Houshamadyan, 2022).....	11
Şekil 2.6 Akdamar Kilisesi'nin dış cephe kabartmalarından detay. (Akdamar Kilisesi, n.d.)	11
Şekil 2.7 Kilise Atrium Bölümünü Gösteren İnternet Görseli (okuryazarım, 2024). 16	
Şekil 2.8 Kilise Narteks Bölümünü Gösteren İnternet Görseli (okuryazarım, 2024) 17	
Şekil 2.9 Kilise Nef Bölümünü Gösteren İnternet Görseli (okuryazarım, 2024)	17
Şekil 2.10 Kilise Transept Bölümünü Gösteren İnternet Görseli (okuryazarım, 2024)	18
Şekil 2.11 St. Thomas Kilisesi Apsis Bölümü	19
Şekil 2.12 Kilise mimari ve plan şeması (arkitekt.com, 2024)	19
Şekil 2.13 Van Gölü çevresindeki Ermeni kilise ve manastırlarının coğrafi dağılımını gösteren temsili harita. (Iconographie Arménienne, n.d./akt. Agos, 2021)	25
Şekil 2.14 Şekil 2.14(5) Van Gölü çevresindeki Ermeni kilise ve manastırları	26
Şekil 2.15 Gevaş İlçesinin 19.yy Nüfusu (Mangaltepe, 2005)	31
Şekil 2.16 Gevaş İlçe Merkezi 19.yy Nüfusu (Magaltepe, 2005)	31
Şekil 2.17 Gevaş bölgesi içinde incelenen kilise yapıları (Google Earth, 2024)	32
Şekil 2.18 Aktamar adası ve manastırı hava fotoğrafı	34
Şekil 2.19 Dönemsel ekleri gösteren çizim (Kılıç, 2006)	35

Şekil 2.20 Aktamar Kilisesi plan şeması (Anonim, 2024)	35
Şekil 2.21 Aktamar Kilisesi görünüşler (Anonim, 2024)	35
Şekil 2.22 Garmravank Kilisesi (collectif2015, 2024)	37
Şekil 2.23 Garmravank Kilisesi plan (Thierry, 1989)	37
Şekil 2.24 Deveboynu Kilisesi görünüm (collectif2015, 2024)	39
Şekil 2.25 Deveboynu Kilisesi plan ve kesit (Thierry, 1989)	39
Şekil 2.26 Altınsaç (Ganjak) Köyü Kiliseleri görüntüsü	42
Şekil 2.27 Altınsaç (Ganjak) Köyü Kiliseleri plan çizimi (Karaca, 2018)	42
Şekil 2.28 Saint Thomas Manastırı hava fotoğrafı.....	43
Şekil 2.29 Saint Thomas Manastırı batı cephesi hava fotoğrafı.....	44
Şekil 2.30 Saint Thomas Kilisesi planı (Thierry, 1989)	44
Şekil 3.1 Saint Thomas Kilisesine Ulaşım (Google Earth, 2024)	50
Şekil 3.2 Saint Thomas Kilisesinin Bölgedeki Konumu (Google Earth, 2024)	51
Şekil 3.3: Saint Thomas Manastırına ait hava fotoğraflarının düzenlenmiş hali	52
Şekil 3.4 Saint Thomas Manastırı hava fotoğrafı ile vaziyet planı çakıştırma	53
Şekil 3.5 Saint Thomas Manastırı hava fotoğrafı.....	55
Şekil 3.6 Saint Thomas Kilisesi +1.80 kotu rölöve çizimi.....	55
Şekil 3.7 Saint Thomas Kilisesi jamatun ve kilise bölümü.....	56
Şekil 3.8 Saint Thomas Kilisesi Giriş Cephesi ve Kapısı	56
Şekil 3.9 Saint Thomas Kilisesi +1.80 kotu Jamatun rölöve çizimi	57
Şekil 3.10 Saint Thomas Kilisesi güneybatı görünüşü.....	58
Şekil 3.11 Saint Thomas Kilisesi Jamatun Bölümü görünüşü	58
Şekil 3.12 Saint Thomas Kilisesi Jamatun İç Mekân Nefler	59
Şekil 3.13 Saint Thomas Kilisesi Jamatun İç Mekân.....	60
Şekil 3.14 Saint Thomas Kilisesi Jamatun İç Mekân Orta Nef	61
Şekil 3.15 Saint Thomas Kilisesi +1.80 kotu Kilise bölümü rölöve çizimi	62
Şekil 3.16 Saint Thomas Kilisesi Kilise İç Mekân Fotoğrafları	63
Şekil 3.17 Saint Thomas Kilisesi Kilise İç Mekân Fotoğrafları	64
Şekil 3.18 Saint Thomas Kilisesi Kilise İç Mekân Fotoğrafları	64
Şekil 3.19 Saint Thomas Kilisesi Kilise İç Mekân Fotoğrafları	64
Şekil 3.20 Saint Thomas Kilisesi kubbe hava fotoğrafı.....	65
Şekil 3.21 Saint Thomas Kilisesi kubbe hava fotoğrafı.....	65
Şekil 3.22 Saint Thomas Kilisesi kubbe hava fotoğrafı.....	66

Şekil 3.23 Saint Thomas Kilisesi kubbe hava fotoğrafı	66
Şekil 3.24 Saint Thomas Kilisesi Apsis, Kubbe, Pastoforion görüntüsü	67
Şekil 3.25 Saint Thomas Manastırı vaziyet planının lazer scanner görüntüsü	68
Şekil 3.26 Saint Thomas Kilisesi batı cephesi rölöve çizimi	69
Şekil 3.27 Saint Thomas Kilisesi batı cephesi görüntüsü	69
Şekil 3.28 Saint Thomas Kilisesi kuzey cephesi rölöve çizimi	70
Şekil 3.29 Saint Thomas Kilisesi kuzey cephe görüntüsü	71
Şekil 3.30 Saint Thomas Kilisesi güney cephesi rölöve çizimi	72
Şekil 3.31 Saint Thomas Kilisesi güney cephe görüntüsü	72
Şekil 3.32: Saint Thomas Kilisesi doğu cephesi rölöve çizimi	73
Şekil 3.33 Saint Thomas Kilisesi doğu cephe görüntüsü	74
Şekil 3.34 Saint Thomas Kilisesi taş malzemeye dair görseller	75
Şekil 3.35 Saint Thomas Kilisesi görünüm ve taş malzeme kullanımı	77
Şekil 3.36 Saint Thomas Kilisesi Jamatun bölümü taş kullanımı	77
Şekil 3.37 Saint Thomas Kilisesi taç kapı	78
Şekil 3.38 Saint Thomas Kilisesi kubbesi ve Ahlat taşı	79
Şekil 3.39 Saint Thomas Kilisesi kubbe tuğla malzeme	81
Şekil 3.40 Saint Thomas Manastırı strüktürel bozulma	87
Şekil 3.41 Saint Thomas Kilisesi jamatun bölümü strüktürel bozulmalar	89
Şekil 3.42 Saint Thomas Kilisesi ana kütle strüktürel bozulma	90
Şekil 3.43 Saint Thomas Kilisesi Malzeme bozulmaları	92
Şekil 3.44 Saint Thomas Kilisesinde İnsan Kaynaklı Müdahaleler	93
Şekil 4.1 St. Thomas manastırının 1910-1920 yılları arası çekilmiş fotoğrafı (collectif2015, 2024)	98
Şekil 4.2 Saint Thomas Manastırı rölöve çizimi (Thierry, 1989)	99
Şekil 4.3 Saint Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz ve Dönemleri	102
Şekil 4.4 Saint Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz ve izler	102
Şekil 4.5 Saint Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz	103
Şekil 4.6 Saint Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz	103

EKLER LİSTESİ

Ek 1: St. Thomas Manastırı Rölöve Çizimi – Vaziyet Planı	130
Ek 2: St. Thomas Manastırı Rölöve Çizimi – +0.5 kot planı.....	131
Ek 3: St. Thomas Manastırı Rölöve Çizimi – +1.8 kot planı.....	132
Ek 4: St. Thomas Manastırı Rölöve Çizimi – Doğu cephesi	133
Ek 5: St. Thomas Manastırı Rölöve Çizimi – Kuzey cephesi.....	134
Ek 6: St. Thomas Manastırı Rölöve Çizimi – Güney cephesi	135
Ek 7: St. Thomas Manastırı Rölöve Çizimi – Batı cephesi	136
Ek 8: St. Thomas Manastırı Rölöve Çizimi – 1-1 kesiti	137
Ek 9: St. Thomas Manastırı Rölöve Çizimi – 2-2 kesiti	138
Ek 10: St. Thomas Manastırı Rölöve Çizimi – 3-3 kesiti	139
Ek 11: St. Thomas Manastırı Rölöve Çizimi – 4-4 kesiti	140
Ek 12: St. Thomas Manastırı Rölöve Çizimi – 5-5 kesiti	141
Ek 13: St. Thomas Manastırı Rölöve Malzeme Analiz Çizimi – +0.5 kot planı	142
Ek 14: St. Thomas Manastırı Rölöve Malzeme Analiz Çizimi – +1.8 kot planı	143
Ek 15: St. Thomas Manastırı Rölöve Malzeme Analiz Çizimi – Doğu cephesi.....	144
Ek 16: St. Thomas Manastırı Rölöve Malzeme Analiz Çizimi – Kuzey cephesi	145
Ek 17: St. Thomas Manastırı Rölöve Malzeme Analiz Çizimi – Güney cephesi....	146
Ek 18: St. Thomas Manastırı Rölöve Malzeme Analiz Çizimi – Batı cephesi	147
Ek 19: St. Thomas Manastırı Rölöve Malzeme Analiz Çizimi – 1-1 kesiti.....	148
Ek 20: St. Thomas Manastırı Rölöve Malzeme Analiz Çizimi – 2-2 kesiti.....	149
Ek 21: St. Thomas Manastırı Rölöve Malzeme Analiz Çizimi – 3-3 kesiti.....	150
Ek 22: St. Thomas Manastırı Rölöve Malzeme Analiz Çizimi – 4-4 kesiti.....	151
Ek 23: St. Thomas Manastırı Rölöve Malzeme Analiz Çizimi – 5-5 kesiti.....	152
Ek 24: St. Thomas Manastırı Rölöve Bozulma Analiz Çizimi – +0.5 kot planı.....	153
Ek 25: St. Thomas Manastırı Rölöve Bozulma Analiz Çizimi – Doğu cephesi	154
Ek 26: St. Thomas Manastırı Rölöve Bozulma Analiz Çizimi – Kuzey cephesi.....	155
Ek 27: St. Thomas Manastırı Rölöve Bozulma Analiz Çizimi – Güney cephesi	156
Ek 28: St. Thomas Manastırı Rölöve Bozulma Analiz Çizimi – Batı cephesi	157
Ek 29: St. Thomas Manastırı Rölöve Bozulma Analiz Çizimi – 1-1 kesiti	158
Ek 30: St. Thomas Manastırı Rölöve Bozulma Analiz Çizimi – 2-2 kesiti	159

Ek 31: St. Thomas Manastırı Rölöve Bozulma Analiz Çizimi – 3-3 kesiti	160
Ek 32: St. Thomas Manastırı Rölöve Bozulma Analiz Çizimi – 4-4 kesiti	161
Ek 33: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Çizimi – vaziyet planı	162
Ek 34: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Çizimi – +1.8 kot planı	163
Ek 35: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Çizimi – Doğu cephesi	164
Ek 36: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Çizimi – Kuzey cephesi	165
Ek 37: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Çizimi – Batı cephesi	166
Ek 38: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Çizimi – Güney cephesi	167
Ek 39: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Çizimi – 1-1 kesiti	168
Ek 40: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Çizimi – 2-2 kesiti	169
Ek 41: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Çizimi – 3-3 kesiti	170
Ek 42: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Çizimi – 4-4 kesiti	171
Ek 43: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Çizimi – 5-5 kesiti	172
Ek 44: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz Çizimi – vaziyet planı	173
Ek 45: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz Çizimi – +1.8 kot planı	174
Ek 46: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz Çizimi – Doğu cephesi	175
Ek 47: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz Çizimi – Kuzey cephesi	176
Ek 48: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz Çizimi – Batı cephesi	177
Ek 49: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz Çizimi – Güney cephesi	178
Ek 50: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz Çizimi – 1-1 kesiti	179
Ek 51: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz Çizimi – 2-2 kesiti	180
Ek 52: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz Çizimi – 3-3 kesiti	181
Ek 53: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz Çizimi – 4-4 kesiti	182
Ek 54: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz Çizimi – 5-5 kesiti	183
Ek 55: St. Thomas Manastırı Restorasyon Çizimi – +1.8 kot planı	184
Ek 56: St. Thomas Manastırı Restorasyon Çizimi – Doğu cephesi	185
Ek 57: St. Thomas Manastırı Restorasyon Çizimi – Kuzey cephesi	186
Ek 58: St. Thomas Manastırı Restorasyon Çizimi – Batı cephesi	187
Ek 59: St. Thomas Manastırı Restorasyon Çizimi – Güney cephesi	188
Ek 60: St. Thomas Manastırı Restorasyon Çizimi – 1-1 kesiti	189
Ek 61: St. Thomas Manastırı Restorasyon Çizimi – 2-2 kesiti	190
Ek 62: St. Thomas Manastırı Restorasyon Çizimi – 3-3 kesiti	191
Ek 63: St. Thomas Manastırı Restorasyon Çizimi – 4-4 kesiti	192

Ek 64: St. Thomas Manastırı Restorasyon Çizimi – 5-5 kesiti	193
Ek 65: St. Thomas Manastırı Restorasyon Müdahale Çizimi – vaziyet planı	194
Ek 66: St. Thomas Manastırı Restorasyon Müdahale Çizimi – +0.5 kot planı.....	195
Ek 67: St. Thomas Manastırı Restorasyon Müdahale Çizimi – +1.8 kot planı.....	196
Ek 68: St. Thomas Manastırı Restorasyon Müdahale Çizimi – Doğu cephesi	197
Ek 69: St. Thomas Manastırı Restorasyon Müdahale Çizimi – Kuzey cephesi.....	198
Ek 70: St. Thomas Manastırı Restorasyon Müdahale Çizimi – Batı cephesi	199
Ek 71: St. Thomas Manastırı Restorasyon Müdahale Çizimi – Güney cephesi	200
Ek 72: St. Thomas Manastırı Restorasyon Müdahale Çizimi – 1-1 kesiti	201
Ek 73: St. Thomas Manastırı Restorasyon Müdahale Çizimi – 2-2 kesiti	202
Ek 74: St. Thomas Manastırı Restorasyon Müdahale Çizimi – 3-3 kesiti	203
Ek 75: St. Thomas Manastırı Restorasyon Müdahale Çizimi – 4-4 kesiti	204
Ek 76: St. Thomas Manastırı Restorasyon Müdahale Çizimi – 5-5 kesiti	205
Ek 77: St. Thomas Manastırı Jamatun sıva numune sonuçları-1- MP-19 XRF mineral analiz sonuçları.....	206
Ek 78: St. Thomas Manastırı Jamatun sıva numune sonuçları-2- MP-19 XRF mineral analiz sonuçları.....	207
Ek 79: St. Thomas Manastırı Kilise ana kütle sıva numune sonuçları-1- MP-19 XRF mineral analiz sonuçları	208
Ek 80: St. Thomas Manastırı Kilise ana kütle sıva numune sonuçları-2- MP-19 XRF mineral analiz sonuçları	209
Ek 81: St. Thomas Manastırı Kilise harç numune sonuçları-1- AD-15 XRD element analiz sonuçları.....	210
Ek 82: St. Thomas Manastırı Kilise harç numune sonuçları-2- AD-15 XRD element analiz sonuçları.....	211
Ek 83: St. Thomas Manastırı Tapu kaydı.....	212
Ek 84: St. Thomas Manastırı Tescil Kararı.....	213
Ek 85: St. Thomas Manastırı Tescil Fişi.....	214

ÖZET

VAN GEVAŞ SAINT THOMAS (ALTINSAÇ) KİLİSESİ RÖLÖVE, RESTİTÜSYON VE RESTORASYON PROJESİ

KEMALOĞLU, Baran

Yüksek Lisans, Mimarlık Bölümü

Danışman: Prof. Dr.Emine EKİNCİ DAĞTEKİN

Nisan 2025, 232 sayfa

Bu çalışma, Van ilinin Gevaş ilçesine bağlı Altınsaç köyünde yer alan Saint Thomas (Aziz Tomas) Manastırı ve Kilisesi'ni mimari, tarihsel ve koruma bağlamında inceleyerek belgelenmesini ve sürdürülebilir bir restorasyon yaklaşımıyla geleceğe aktarılmasını amaçlamaktadır. Van Gölü çevresindeki Vaspurakan bölgesinin önemli yapılarından biri olan bu kilise, Ermeni mimarlık tarihinin tipik özelliklerini yansıtan, tek nefli, çokgen kasnaklı kubbeli bir plana sahiptir. 10. yüzyıla tarihlendirilen yapı; bölgedeki sismik aktivitelere uygun taş işçiliği, kireç harcı kullanımı ve kırsal mimariyle uyumlu sadeliğiyle dikkat çekmektedir.

Tez kapsamında öncelikle Van ve Gevaş bölgesindeki diğer Ermeni kiliseleri (Akdamar, Garmravank, Deveboynu ve Altınsaç Kiliseleri) ile karşılaştırmalı analizler yapılmıştır. Saint Thomas Manastırı'nın mimari, malzeme ve plan özellikleri bu örneklerle benzerlikler ve farklılıklar temelinde değerlendirilmiştir. Ardından yapının mevcut durumu ayrıntılı olarak incelenmiş; geleneksel ölçüm yöntemlerinin yanı sıra lazer tarama, drone ile hava fotoğraflama ve dijital modelleme teknikleri kullanılarak rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmıştır.

Restorasyon önerileri, ulusal ve uluslararası koruma ilkeleri (Venedik Tüzüğü, ICOMOS, UNESCO) çerçevesinde; temizlik, sağlamlaştırma, bütünleme, yeniden yapım, yenileme ve işlevlendirme müdahaleleri üzerinden sistematik biçimde geliştirilmiştir. Ayrıca yapı ve çevresinin yerel turizm potansiyeli de göz önünde bulundurularak sürdürülebilir koruma için toplumsal katılım ve farkındalık yaratacak stratejiler önerilmiştir. Bu tez, hem Van bölgesindeki Ermeni mirasının belgelenmesine katkı sunmakta hem de Anadolu'nun çok katmanlı kültürel belleği içinde bu tür yapıların korunmasına yönelik metodolojik bir model ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Saint Thomas Manastırı, Ermeni Kilise Mimarisi, Gevaş, Van Gölü, Kültürel Miras, Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon, Koruma İlkeleri, Kırsal Mimari

ABSTRACT

VAN GEVAŞ SAINT THOMAS (ALTINSAÇ) CHURCH SURVEY, RESTITUTION AND RESTORATION PROJECT

KEMALOĞLU, Baran

Master of Science in Architecture

Supervisor: Prof. Dr. Emine EKİNCİ DAĞTEKİN

April 2025, 232 pages

This study aims to document and transfer to future generations the Saint Thomas (Surp Tovmas) Monastery and Church, located in the Altınsaç village of Gevaş district in Van, within architectural, historical, and conservation contexts by means of a sustainable restoration approach. As one of the important structures of the Vaspurakan region surrounding Lake Van, this church represents typical features of Armenian ecclesiastical architecture with a single-nave layout and a dome set on a polygonal drum. Dated to the 10th century, the structure stands out with its stone masonry adapted to seismic activity, use of lime mortar, and architectural simplicity in harmony with rural architecture.

The thesis first conducts a comparative analysis with other Armenian churches in the Van and Gevaş region (Akdamar, Garmravank, Deveboynu, and Altınsaç Churches). The architectural, material, and plan characteristics of the Saint Thomas Monastery were evaluated in terms of similarities and differences with these examples. Then, the current condition of the structure was examined in detail. Traditional measuring techniques as well as laser scanning, drone-based aerial photography, and digital modeling were used to prepare the measured drawings, restitution, and restoration projects.

The restoration proposals were systematically developed in line with national and international conservation principles (Venice Charter, ICOMOS, UNESCO) through interventions such as cleaning, consolidation, reintegration, reconstruction, renovation, and functional reuse. Additionally, strategies that encourage community participation and create awareness were proposed for sustainable conservation, taking into account the local tourism potential of the site and its surroundings. This thesis contributes both to the documentation of Armenian heritage in the Van region and offers a methodological model for the conservation of such structures within Anatolia's multi-layered cultural memory.

Keywords: Saint Thomas Monastery, Armenian Church Architecture, Gevaş, Lake Van, Cultural Heritage, Survey, Restitution, Restoration, Conservation Principles, Rural Architectur

1. GİRİŞ

Van ili Gevaş ilçesine bağlı Altınsaç köyünde yer alan Saint Thomas Manastırı, Van Gölü çevresindeki tarihî Vaspuragan bölgesinin kültürel mirasını yansıtan önemli yapılardan biridir. Vaspuragan; batıda Nemrut Krateri, kuzeyde Süphan Dağı ve doğuda Erek Dağı ile çevrelenmiş, tarih boyunca Urartu, Ermeni, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı gibi pek çok uygarlığın etkileşim alanında yer almıştır. Van Gölü havzası, stratejik konumu nedeniyle farklı dönemlerde çeşitli medeniyetlerin yerleşimine sahne olmuş, aynı zamanda sık sık yıkıcı depremler gibi doğa olaylarına da maruz kalmıştır. Bu coğrafyada özellikle 9. Yüzyıldan 20.yüzyıla kadar yoğun olarak yaşam süren Ermeniler, kendine özgü dini ve sivil mimari örnekleri üretmiş; bu yapılar zamanla doğal afetler, savaşlar, göçler ve toplumsal çatışmalar sonucunda büyük ölçüde zarar görmüştür. Birinci Dünya Savaşı süreci ve sonrasında yaşanan zorunlu göçler ile çatışmalar, Ermenilerin yanı sıra onun kültürel mirasını oluşturan yapıları da etkilemiştir (Dağtekin, Hillez, 2024). Anadolu'nun çok katmanlı kültürel dokusu içinde yer alan Ermeni yapıları tarih boyunca çok fazla tahribata uğramış olmakla beraber günümüzde yapılan koruma çalışmaları ile belgeleme ve gelecek kuşaklara aktarılmaya çalışılmaktadır (Dağtekin, Hillez, 2011).

Van Gölü çevresinde Ermeniler tarafından yapılan yapıların ancak bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir. Bu yapılar ortak özellikler göstermekle beraber detaylardaki farklılıklar ile özgün karakter oluşturur. Bu çalışmaya konu Ermeni dini mimarisinin tipik bir örneği olan St. Thomas Manastırı Kilisesi, özgün yapısını büyük ölçüde koruyabilmiş nadir örneklerden biridir. 10. yüzyıla tarihlendirilen yapı, dönemin mimari özelliklerini yansıtan kubbeli bazilika plan tipinde inşa edilmiştir (Thierry, 1989). Bölgenin aktif tektonik hareketleri ve zorlu coğrafi koşullarına uyumlu olarak, yapımında sağlam taş örgü sistemi ve kireç harcı gibi yerel malzemeler tercih edilmiştir (Cuneo, 1988). Günümüzde özellikle kubbesinde ve taşıyıcı duvarlarında zamanla oluşan yapısal hasarlar ile yok olma riskiyle karşı karşıyadır.

Van bölgesindeki Ermeni mimarisi üzerine yapılan çalışmaların yeterince yapılmaması bölgedeki pek çok tarihî yapının belgelenmeden yok olmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, St. Thomas Manastırı'nın belgelenmesi ve korunmasını önemli bir hale getirmiştir. Yapının rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri ile belgelenmesi; yalnızca bölge tarihinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda bu kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu tez çalışması kapsamında, St. Thomas Manastırı'nın ayrıntılı olarak incelenmesi, yapının korunmasına yönelik kapsamlı önerilerin geliştirilmesi ve sürdürülebilir koruma stratejilerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

1.1 Çalışmanın Amacı

Bu çalışma, Ermenilerin Vaspuragan bölgesi içerisinde yer alan St. Thomas Manastırını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, St. Thomas Manastırı'nın mevcut durumunun belgelenmesi, koruma ve restorasyon önerileriyle değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

Van ve çevresi, tarih boyunca Urartular başta olmaz üzere birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. 1915 yılı öncesinde yoğun bir nüfusa sahip olan Ermeniler bölgenin çok kültürlü yapısına katkı sağlayan mimari izleri günümüze taşınmıştır.

Ermenilerin inşa ettiği sivil mimari örneklerinin büyük bir kısmı kerpiç malzemeyle yapıldığından zamanla yok olmuştur. Buna karşın taş malzeme ile inşa edilen kiliselerin bir kısmı bütüncül veya parçalı olarak günümüze ulaşmıştır

Hristiyanlığı ilk benimseyen milletlerden biri olan Ermeniler, diğer Hristiyan milletleri gibi baskılar nedeniyle, dini ritüelleri çoğunlukla farklı işlevlere sahip yapılarda gerçekleştirmiştir. MS 400'lü yıllardan itibaren, ibadet alanı olarak yapılan kiliseler, bulundukları bölgenin izlerini taşıyacak şekilde inşa edilmeye başlanmıştır. Ermeniler, kiliseleri inançlarının bir yansıması olarak titizlikle tasarlamış ve korumuşlardır. Ancak cemaatin yok olmasıyla beraber bu yapılar, zamanla tahribata uğramış ve kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle bilimsel yöntemlerle belgelenmeleri ve korunmalarına yönelik projelerin geliştirilmesi önem taşımaktadır. St. Thomas Manastırının bilimsel yöntemlerle belgelenmesi ve

korunmasına yönelik restorasyon projelerinin hazırlanması kültürel mirasın aktarılması açısından büyük önem taşımaktadır. Restorasyon ve belgeleme çalışmaları ile hem yapının fiziksel varlığı korunacak hem de bölgenin tarihsel, kültürel kimliğinin gelecek kuşaklara aktarılması sağlanacaktır.

1.2 Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi

Kültürel miras, yalnızca fiziksel varlıkları değil; geçmiş toplumların bilgi birikimini, yaşam tarzlarını, sanat anlayışlarını ve teknik becerilerini yansıtan çok katmanlı bir değerdir. Bu sebeple tarihi yapılar, sadece bir mimari formun ötesinde; ait oldukları dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik dinamiklerini yansıtan canlı tanıklardır. Bu mirasın doğru bir şekilde korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması, uluslararası düzeyde kabul görmüş ilkelere ve etik kurallara bağlı olarak gerçekleştirilmelidir.

Koruma alanında ilk kapsamlı adımlardan biri, 1931 tarihli Atina Tüzüğü (Carta del Restauro) ile atılmıştır. Bu belgede, tarihi yapıların restorasyonunda bilimsel yöntemlerin kullanılması ve yapının geçirdiği tarihsel süreçle birlikte bir bütün olarak ele alınması gerektiği vurgulanmıştır (ICOMOS, 1931). Restorasyonun amacı, yapının kimliğini bozmadan, geçmişini gelecek nesillere doğru bir şekilde aktaracak yöntemlerle müdahalede bulunmaktır. Benzer şekilde, 1964 tarihli Venedik Tüzüğü, “tarihi anıt” kavramını yalnızca yapısal bir öge olarak değil, aynı zamanda dönemin sosyal ve kültürel bağlamını taşıyan bir belge olarak tanımlar. Tüzüğe göre, her müdahale; yapının özgünlüğünü ve taşıdığı anlamı zedelemekten, onun otantik özelliklerini koruyacak biçimde planlanmalıdır (ICOMOS, 1964). ICOMOS ve ICCROM gibi uluslararası kuruluşlar, kültür varlıklarının kültürel miras olarak korunmasına yönelik bilimsel ve disiplinler arası bir yaklaşımı ortaya koymaktadırlar. ICCROM, restorasyon ve konservasyon uygulamalarının uzman kişiler tarafından ve belirli etik kurallar çerçevesinde yapılması gerektiğini vurgular. Bu bağlamda, koruma; yalnızca yapının fiziksel bütünlüğünün sağlanması değil, aynı zamanda taşıdığı tarihsel kimliğin ve toplumsal hafızadaki yerinin de korunmasıdır (ICOMOS, 1994).

Bunların yanında, korumanın anlam ve kapsamını daha da derinleştiren, 1994 tarihli Nara Otantiklik Belgesi, kültürel mirasın yalnızca fiziksel özellikleriyle değil, aynı zamanda taşıdığı manevi ve toplumsal değerlerle de korunması gerektiğini savunur. Burra Tüzüğü (1979/2013), yerel toplumun belleğinde anlam taşıyan unsurların, kültürel miras değerlerinin bir parçası olarak korunmasını öngörür. Bu belge, “kültürel anlam (cultural significance)” kavramını ortaya koymuş, katılımcı koruma anlayışını öne çıkarmıştır (Ertürk, 2025)

UNESCO 1972 Dünya Mirası Sözleşmesi, kültürel ve doğal mirasın “evrensel değer” temelinde korunmasını önermekte ve devletlere bu mirası gelecek kuşaklara aktarma yükümlülüğü getirmektedir. Valetta İlkeleri (2011), özellikle arkeolojik mirasın belgelenmesi, korunması ve yorumlanması üzerine yoğunlaşmakta ve fiziksel müdahale kadar bilgi üretimini de ön planda tutmaktadır. Bu belgelerde ortak olarak görülen koruma anlayışı; otantiklik, bütünlük, sürdürülebilirlik ve toplumla kurulan bağın korunması temellerine dayanır (Erder, 2010).

Uluslararası koruma ilkeleri, Türkiye’de 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu çerçevesinde karşılık bulmaktadır. Bu yasa, taşınmaz kültür varlıklarının tescil, koruma, müdahale ve restorasyon süreçlerini detaylı biçimde düzenlemektedir. Kanunun temel amacı, kültürel mirasın özgünlüğü korunarak, bilimsel yöntemlerle geleceğe aktarılmasını sağlamaktır (mevzuatgovtr,2024).

Yasa ile birlikte yürürlüğe giren Koruma Yüksek Kurulu İlke Kararları, uygulamaya yönelik detayları belirlemektedir. 2005/5 sayılı karar, koruma projelerinde özgün dokuya ve malzeme uyumuna öncelik verilmesini öngörür. 2006/14 sayılı karar, rekonstrüksiyonun yalnızca yeterli belge ve bilgi varsa, izlenebilir şekilde yapılabileceğini vurgular. 2007/728 ve 2013/49 sayılı kararlar ise özellikle kırsal mimari ve geleneksel yapılar söz konusu olduğunda yerel malzeme, yapı sistemi ve dokuya bağlılığın korunmasını esas alır (resmî gazete, 1983).

Bu tez kapsamında ele alınan Van Gevaş St. Thomas Manastırı hem mimari hem de kültürel değer taşıyan anıtsal ve kırsal miras yapısıdır. Yapıya yönelik rölöve, restitüsyon ve restorasyon kararları; yukarıda özetlenen uluslararası tüzükler ve

Türkiye’deki yasal düzenlemeler doğrultusunda geliştirilecektir. Her türlü müdahale önerisi, yapının otantik yapısını koruyacak biçimde; geri dönüşümlü, belgelenebilir ve tarihî süreçleri yansıtacak nitelikte kurgulanacaktır.

Yapının yalnızca fiziksel olarak korunması değil, taşıdığı toplumsal ve tarihsel belleğin de sürdürülebilir bir şekilde gelecek kuşaklara aktarılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda önerilecek restorasyon yaklaşımı, koruma biliminin temel ilkeleri referans alınarak ve uluslararası/ulusal düzeyde bilimsel temellere dayandırılarak üretilecektir. Bu bağlamda; Çalışmanın ilk aşamasında literatür araştırması yapılmıştır. Bu kapsamda, Van’ın tarihi, Gevaş ilçesindeki kırsal mimari, Ermeni mimarlık tarihi, kilise mimarisi ve kültür varlıklarının korunmasıyla ilgili kaynaklar incelenmiştir. İnternet araştırmaları, yerel kurum ve kuruluşlardan da yapıya dair ek bilgiler toplanmıştır.

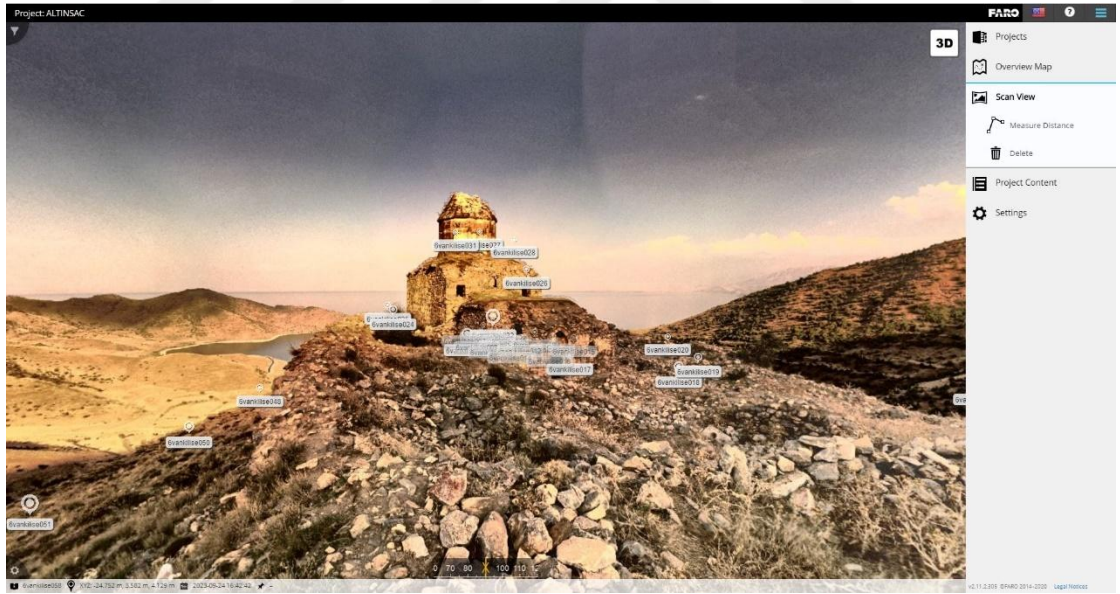
Literatür taramasını takiben saha çalışmaları yürütülmüştür. Yapının mevcut durumunu belgelendirmek için geleneksel yöntemlerle rölöve alınmış, ardından laser scanner ile 3D taramalar ve ortofotolar elde edilmiştir. Bu yöntemin tercih edilme nedeni hızlı ve doğru bir belgeleme sağlamaktır. Alanda dron ile yapılan havadan çekimler, yapının hem çevresiyle ilişkisini hem de ölçekli görüntülerini kayıt altına almıştır.

Saha çalışmasında, yapının kubbesinden başlayarak alt kotlara doğru ayrıntılı fotoğraflar çekilmiştir. Mimari plan, kesit ve görünüşlerin çiziminde, laser scanner’den alınan nokta bulutu verileri kullanılmıştır. Çalışmaların kolaylaştırılması için Scene2Go ve Recap gibi yazılımlar tercih edilmiş, bu sayede tekrarlayan saha ziyaretlerine gerek kalmadan ölçümler yapılabilmiştir.

Laser scanner ile 60 farklı noktada tarama yapılmış ve kişisel kamera ile 600’e yakın iç ve dış mekân fotoğrafı çekilmiştir. Sahadan elde edilen bulgular ve veriler gözlemlerle birleştirilerek yazım aşamasına geçilmiştir. Sonuç olarak, yapının belgelenmesi ve korunması için literatürden elde edilen bilgilerle birlikte yeniden koruma önerileri geliştirilmiştir.

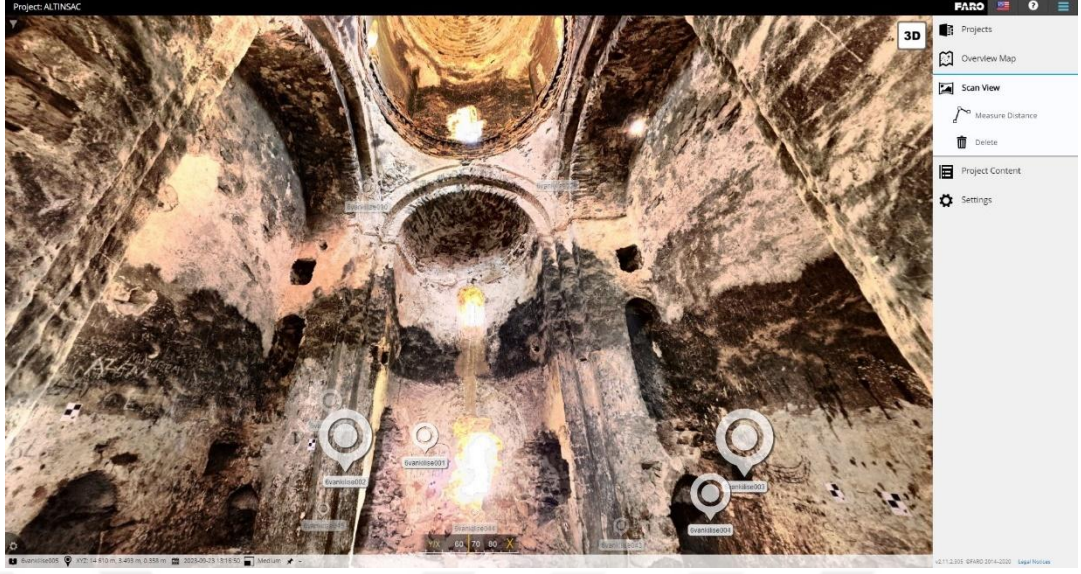

Şekil 1.1 Scene 2 Go programı ile alınmış görsel

Şekil 1.2 Scene 2 Go programı ile alınmış görsel

Şekil 1.3 Scene 2 Go programı ile alınmış görsel

Şekil 1. 4 Saha çalışması esnasında kullanılan cihaz

2. VAN GEVAŞ BÖLGESİNDE ERMENİLER VE KİLİSE MİMARİSİ

2.1 Ermenilerin Van ve Çevresindeki Varlığı: Tarihî Süreç

Van ve çevresi, tarih boyunca birçok farklı medeniyete ev sahipliği yaptığından zengin bir kültüre sahiptir. Ermeniler, bu topraklarda uzun bir tarihsel geçmişe sahip olup, M.Ö. 6. yüzyılda Urartu Krallığı'nın yıkılmasından sonra bölgeye yerleşmişlerdir (Hewsen, 2001).

Bizans hakimiyeti MS. V.yy'dan itibaren başlamış, bölge uzun bir süre boyunca Bizans ve Sasaniler arasında el değiştirmişti. VII. Yy 'ın sonlarından itibaren uzun süreli bir Hristiyan hakimiyeti altına giren bölgeyi, Abbasiler vali olarak atadıkları Ermeni prensler vasıtası ile 'Ermeniye' adı altında idare etmişlerdir. 908 yılında Abbasi halifesi Muktedir, Van Gölü'nün güney doğusundaki Vaspurakan bölgesinde yaşayan Ardžruni prensi Gagik'e taç giydirerek krallık unvanı vermiştir. Vastan adıyla Gevaş'ı merkez edinen Vaspurakan prensliği; iç işlerinde serbest, dış işlerinde Abbasilere bağlı kalmıştır. X.yy sonlarında bölgeye Bizans İmparatorluğunun tekrar hâkim olmasıyla Ermeni prenslikleri, Bizans egemenliğine girmiştir (Uluçam A. 2000).

1018 yılından itibaren Selçuklu akınları başlayınca, son Vaspurakan kralı Senekerim, Bizans İmparatoru ile anlaşarak, Van ve çevresini 1021 tarihinde Bizans'a terk etmiştir. Böylece bölgede yüz üç yıl hüküm süren Vaspurakan Prensliği sona ermiştir. Bizans'ın varlığı ise, 1064'te başlayan Selçuklu akınlarıyla son bulmuştur. Van ve çevresi, 1514 yılında gerçekleşen Çaldıran Savaşı'nın ardından Osmanlıların denetimine girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1555 yılında bölgeyi hâkimiyetine almasının ardından Ermeniler, "millet sistemi" çerçevesinde dinî ve kültürel özerkliklerini sürdürmüşlerdir (Mangaltepe, 2005). Başlangıçta bir beylerbeylik olarak teşkilatlandırılan Van, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, sayısı 13 ile 28 arasında değişen sancağın bağlı olduğu bir eyalet hâline gelmiştir (Magaltepe, 2005). 19. yüzyılda Tanzimat reformlarının ardından Ermenilerin kültürel ve sosyal hayatında canlanma gözlemlenmiştir. Aynı zamanda Ermeniler kültürel üretimde belirgin bir rol üstlenmiştir (Sanjian, 1965). 20. yüzyılın başlarında, özellikle 1915 yılında yaşanan tehcir süreciyle Van ve çevresindeki Ermeni nüfus büyük ölçüde bölgeden ayrılmış, kalanlarda zaman içinde göç etmiştir (Kevorkian, 2011).

Şekil 2.1 Ermeni İmparatorluğu Sınırları (Houshamadyan, n.d.)

Şekil 2.2 20. yüzyılın başlarında Van Sancağı'na (Kaza) ait idari yerleşim haritası (Houshamadyan, n.d.)

Şekil 2.3 908–1021 yılları arasında Urartu'dan sonra bölgede kurulan Ermeni Vasburagan Krallığı'nın sınırlarını gösteren harita (Houshamadyan, n.d.)

Van Bölgesinde Ermeni Yerleşimleri ve Sosyo-Kültürel Hayat

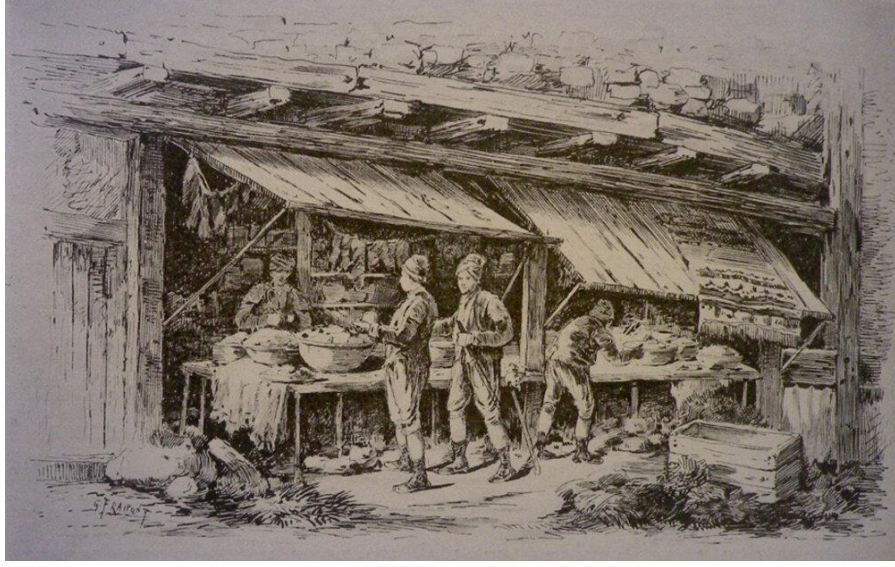
Van Gölü çevresinde Gevaş (Vostan) bölgesi, Altınsaç köyü, Ayanis ve Van şehir merkezi, Ermenilerin yoğun yaşadığı önemli yerleşimler arasında yer almaktadır (Balcıyan, 2006). Bu yerleşimlerde dini yapılar, eğitim kurumları ve sivil mimari örnekleri Ermenilerin kültürel dinamizmini yansıtmaktadır.

Ermeniler, bölgedeki ekonomik yaşamın önemli aktörleri olarak zanaatkârlık (taş işçiliği, kuyumculuk, marangozluk), tarım ve ticaret gibi alanlarda etkinlik göstermişlerdir. Van şehir merkezinde ve çevresinde kurulan pazarlar, atölyeler ve at arabası imalatı gibi faaliyetler Ermenilerin ekonomik alanda varlığının göstergeleri olmuştur (Hewsen, 2001).

Van bölgesinde 19. yüzyılın ortalarından itibaren çok sayıda Ermeni okulu faaliyete geçmiştir. Bu okullarda dinî eğitimin yanı sıra modern fen bilimleri, tarih ve coğrafya gibi dersler de verilmiştir. Özellikle kız çocuklarının eğitimi konusunda gösterilen çaba, dönemin toplumsal normlarının ötesine geçen bir gelişmeyi temsil etmektedir (Kevorkian, 2011).

Matbaacılık ve basın yayın faaliyetleri, Van'daki Ermeni kültürel hayatının bir diğer dinamik yönünü oluşturmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Van'da Ermenice yayımlanan gazeteler ve dergiler toplumun kültürel bilincini canlı tutmuş, politik ve sosyal meseleler hakkında kamuoyu oluşturmuştur (Hrant Dink Vakfı Yayınları, 2011).

Ermeniler ile bölgedeki Kürt, Türk ve diğer milletler arasında uzun süreli bir kültürel etkileşim ve ortak yaşam pratiği söz konusu olmuştur. Ortak kullanılan kamu alanları, zanaatkârlar arasında iş birlikleri ve yerel kültürel alışverişler, Van bölgesinin çok kültürlü yapısını zenginleştirmiştir (Bozkurt, 1994).

Şekil 2.4 Van'daki pazardan bir manzara (Henry Binder, 1887)

Şekil 2.5 Van: Gakavian ailesi. Dokuma (Christine Gardon koleksiyonu Houshamadyan, 2022)

Şekil 2.6 Akdamar Kilisesi'nin dış cephe kabartmalarından detay. (Akdamar Kilisesi, n.d.)

Van Bölgesinde Ermeni Mimari Kültürü

Van ve çevresi, tarih boyunca Ermeni mimarlık kültürünün en yoğun ve özgün örneklerinin görüldüğü bölgelerden biri olmuştur. Bölge, Ermeni halkının hem dini hem de gündelik yaşantısını şekillendiren çok sayıda mimari yapıya ev sahipliği yapar. 9. yüzyıldan itibaren Vaspurakan Krallığı döneminde yoğunlaşan mimari faaliyetler, Ermeni sanatının altın çağını yansıtan yapılar üretmiştir (Donabédian, 2008). Bu dönemdeki mimari üretim, yalnızca fonksiyonel yapılar değil, aynı zamanda kimlik taşıyıcı ve kültürel sürekliliği temsil eden anıtsal mekânlar olarak da değerlendirilmiştir (Der Nersessian, 1965). Van çevresindeki Ermeni mimari mirası, yalnızca “Ermeni mimarisi” başlığı altında değil, aynı zamanda yerel mimarlık kültürü bağlamında da değerlendirilmelidir. Bu yapılar hem Ermeni kimliğinin mekânsal yansımaları hem de Van havzasının tarihsel peyzajında birer sessiz tanık olarak varlıklarını sürdürmektedir (Hewsen, 2001).

Ermeni mimarlığı, kilise, manastır, köprü, hamam, konut, han ve kanalet gibi altyapı gibi çeşitli mimari ürünlerle geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Bu yapılar, bölgenin topoğrafyası ve iklim koşullarına uyum sağlayacak biçimde tasarlanmış; yapı malzemesi olarak bazalt, tüf ve kalker gibi yerel taşlar tercih edilmiştir (Balcıyan, 2006). Özellikle taş işçiliğinde gösterilen ustalık, sadece dayanıklılığı değil aynı zamanda estetik bir derinliği de beraberinde getirmiştir (Buxton, 1938). Yapım teknikleri açısından, kesme taş örgü sistemleri, ince derzli harç kullanımı ve kuru duvar tekniği gibi yöntemler Ermeni mimari geleneğinin temel taşlarını oluşturur (Donabédian, 2008). Bu mimari kültür, aynı zamanda Ermenilerin dini ve sosyal organizasyonlarının mekâna yansımaları olarak da önemlidir. Kiliseler ve manastırlar sadece ibadet yerleri değil; eğitim, sağlık, yazınsal üretim ve sosyal yardımlaşma gibi işlevlerin de yürütüldüğü çok yönlü yapılardır (Sanjian, 1965; Kevorkian, 2011). Manastır kompleksleri, özellikle Varagavank Manastırı (Yedi Kilise) gibi yapılar, eğitim veren, yazmalar üreten ve toplumsal liderlik üstlenen kurumlar olarak işlev görmüştür (Donabédian, 2008).

Dini yapıların mimari plan şemaları, toplumsal hiyerarşiyi ve litürjik düzeni yansıtacak şekilde kurgulanmış; bezeme programları ise hem inanç sembollerini hem de yerel kültürel motifleri içerecek biçimde zenginleştirilmiştir (Der Nersessian, 1965).

Bu nedenle bölgede Ermeni mimarisi, yalnızca teknik bir yapı üretimi değil, aynı zamanda kültürel hafızanın ve kimliksel sürekliliğin, somut ve somut olmayan kültürel mirasın taşıyıcısı olan bir anlatım biçimi olarak değerlendirilmelidir (Hewsen, 2001).

Yapı Malzemeleri ve İnşaat Teknikleri

Van ve çevresindeki Ermeni yapılarında, coğrafyanın sunduğu doğal kaynakların rasyonel biçimde kullanıldığı gözlemlenir. Bölgede yaygın olarak bulunan bazalt, kalker ve tüf taşı, yapıların temel malzemesi olarak öne çıkmıştır (Balcıyan, 2006). Bu taş türleri hem mukavemet hem de işlenebilirlik açısından avantaj sağlamıştır. Ermeni ustalar, taş malzemeleri çoğu zaman düzgün kesme yöntemiyle işlemiş ve yapıları sağlamlıkla estetik arasında denge kuracak biçimde inşa etmişlerdir. İnşa tekniklerinde sıklıkla görülen derzsiz ya da ince derzli taş örgü, taşın kendi ağırlığıyla dengelendiği geleneksel bir yöntemdir (Buxton, 1938). Bazı yapılarda harç olarak kireç esaslı bağlayıcılar tercih edilmiş, bu da zamanla yapının dayanıklılığını artıran bir unsur olmuştur (Donabédian, 2008).

Bölgedeki mimari üretimde, topoğrafik ve iklimsel koşullar da yapı malzemesi seçimini ve teknik detayları doğrudan etkilemiştir. Özellikle yüksek rakımlı ya da deprem riski taşıyan alanlarda daha dayanıklı ve esnek çözümler geliştirilmiştir. Duvar kalınlıkları arttırılmış, taşların yerleştirilmesinde yatay sürekliliğe dikkat edilmiş, bu da yapıların hem statik hem de termal direncini arttırmıştır (Donabédian, 2008; Hewsen, 2001). Ahşap malzeme genellikle döşeme ve çatı sistemlerinde kullanılmış, taş yapılar mimarinin ana karakterini oluşturmuştur. Bu özellikler, Van bölgesindeki Ermeni yapılarının yalnızca estetik açıdan değil, aynı zamanda dayanıklılık ve mühendislik becerisi açısından da yüksek seviyede olduğunu göstermektedir.

Taş İşçiliği ve Süsleme Programı

Van bölgesindeki Ermeni mimarisinin en ayırt edici özelliklerinden biri, yüksek nitelikli taş işçiliği ve bu işçiliğin mimari süsleme ile bütünleşmiş olmasıdır. Yapıların inşasında kullanılan taşlar sadece taşıyıcı eleman olarak değil, aynı zamanda estetik birer anlatı unsuru olarak değerlendirilmiştir (Balcıyan, 2006). Özellikle cephe yüzeylerinde uygulanan kabartma süslemeler, Ermeni taş ustalarının teknik ustalığının ve sanatsal duyarlılığının açık bir göstergesidir. Bu bezemeler arasında geometrik

motifler, bitkisel süslemeler, haç kabartmaları, hayvan figürleri ve zaman zaman insan tasvirleri yer alır. Süslemeler, yoğunlukla giriş cephelerinde, apsislerde, pencere ve kemer kuşaklarında yoğunlaşmıştır (Donabédian, 2008). Bu uygulamalar, sadece görsel etki yaratmakla kalmamış; aynı zamanda teolojik, sembolik ve didaktik anlamlar da yüklenmiştir.

Ermeni mimarisine ait sanatsal ve ikonografik açıdan en dikkat çekici örneklerden biri, Akdamar Adası'ndaki Surp Haç Kilisesi'dir. Bu yapının cephelerinde yer alan kabartmalar, İncil'den sahneleri, kutsal figürleri ve günlük yaşamı tasvir eden sahneleri içermektedir (Der Nersessian, 1965). Bu figürler, sadece dini anlatılar sunmakla kalmayıp, aynı zamanda halkı eğitici bir işleve de sahip olmuştur. Taş üzerine işlenen süslemeler aynı zamanda dönemin kültürel ve politik atmosferine dair ipuçları barındırır. Örneğin bazı yapıların cephelerinde yer alan aslan, kartal gibi figürler; kraliyet gücünü ve koruyuculuğu simgelemektedir (Buxton, 1938). Bezeme dili, yapıların mimari kompozisyonuna entegre olacak biçimde düzenlenmiş, taşın doğal dokusuyla uyumlu bir şekilde işlenmiştir. Bu özellikler, Van bölgesindeki Ermeni yapılarını, sadece mimarlık tarihi açısından değil, aynı zamanda sanat tarihi ve kültürel kimlik araştırmaları bakımından da önemli kılmaktadır (Hewsen, 2001).

Sivil Mimari, Altyapı ve Diğer Yapı Türleri

Van ve çevresindeki Ermeni mimari mirası yalnızca dini yapılardan ibaret değildir; bölgede sivil yaşamı yansıtan çok sayıda yapı da inşa edilmiştir. Özellikle kırsal yerleşimlerde karşılaşılan iki katlı taş evler, avlulu düzenleri ve fonksiyonel planlamalarıyla dikkat çeker. Bu evlerde zemin kat genellikle depo, ahır veya atölye olarak kullanılırken; üst kat, yaşam alanı olarak düzenlenmiştir (Balcıyan, 2006). Ahşap kirişli tavanlar, taş duvarlarla uyum içinde kullanılmış, iç mekânda yalın fakat işlevsel bir organizasyon sağlanmıştır. Van çevresindeki bazı köylerde hâlâ ayakta kalan bu evler, geleneksel Ermeni konut mimarisinin yerel yorumlarıdır. Ayrıca, hanlar, hamamlar, değirmenler ve fırın yapıları, bölge halkının sosyal ve ekonomik yaşamını sürdürebilmesi için önemli altyapı unsurları olarak inşa edilmiştir (Donabédian, 2008).

Ermeniler genellikle taş kemerlerle inşa edilmiş köprüler, kemerli su yolları, çeşmeler ve kanalet sistemleri hem teknik yeterlilik hem de estetik bütünlük açısından dikkat çeker (Buxton, 1938). Bazı manastır komplekslerinin içinde yer alan kütüphane, yemekhane, konuk evi gibi yapılar ise çok işlevli mekân anlayışını yansıtır. Bu yönüyle Ermeni mimarlığı, sadece ibadet ve sembolizme değil; gündelik hayatın sürdürülebilirliğine de hizmet eden pratik çözümler üretmiştir (Sanjian,1965). Bu yapıların çoğu bugün harabe hâlinde olsa da izleri hâlâ Van kırsalında gözlemlenebilir (Hewsen, 2001).

2.2 Kilisenin Tanımı

"Kilise" kelimesi, Yunancada "toplantı" veya "toplanmak" anlamına gelen "ekklesia" kelimesinden türemiştir. Başlangıçta demokratik halk toplantılarını ifade etmek için kullanılırken, daha sonra her türlü toplantıyı kapsar hale gelmiştir (Arseven, 1950). Hristiyanlığın ilk dönemlerinde ise kelime özellikle Hz. İsa çevresinde gerçekleşen toplantıları ifade etmiş ve zamanla "cemaat" veya "inanan topluluk" anlamını kazanmıştır (Ahunbay, 1996). Kilise kelimesinin mimari anlamda kullanımı 5. yüzyıla dayanmaktadır. Bu tarihe kadar bazilikalar, genellikle mahkemelere ya da kamusal toplantılara ev sahipliği yapmıştır. Erken dönem Hristiyan bazilikalarının, bu sivil forum bazilikalarından ilham aldığı düşünülmektedir. Kilise mimarisinde erken dönemlerde dairesel, çokgen, yonca yapraklı ve haç şekilli planlar kullanılsa da bazilika formu en yaygın tercih edilen plan olmuştur (Ahunbay, 1996).

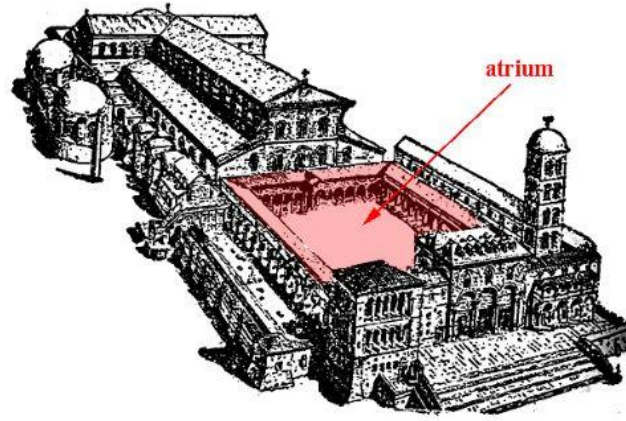
Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nda yayılmasıyla birlikte, kiliseler 4. yüzyıldan itibaren anıtsal yapılar olarak inşa edilmeye başlanmıştır. Hristiyanlık için 4. Yüzyıl ve sonrası önemli bir milattır. 4.yüzyıla kadar özgürce yaşanan bir din olmadığından ibadet mekanları dışa kapalı olarak yapılmıştır. Bu dönemde Hristiyanlar, bazilikal planlı, yüksek apsisli, kapalı avlulu kilise yapıları geliştirmiştir. Orta Çağ boyunca Batı'da Gotik, Doğu'da Bizans tarzı kiliseler yaygınlaşmış, her iki stil de ayrıntılı işlemler, kemerler, sütunlar ve ikonografik tasarımlar içermiştir. Kilise mimarisi zamanla inanç yapısını yansıtan bir simgeye dönüşmüş, sanatsal ve kültürel açıdan toplumlar için derin anlamlar kazanmıştır (Alp, 2021).

Hristiyanlıkta, diğer birçok dinde olduğu gibi, ibadet ve inançla ilgili ritüellerin yerine getirildiği mekânlar büyük önem taşır. Kiliselerin plan düzenlemeleri gelişirken farklı parametreler etkili olmuştur. Mezhepsel farklılıklar, ibadet ritüellerinin gerektirdiği alan ihtiyaçları ve kilisenin bulunduğu coğrafyanın özellikleri, bu mimari organizasyonlarda belirleyici olmuştur. Kilisede ortaya çıkan bu mekansal organizasyondaki bölümler;

Atrium: Atrium, erken Hristiyan bazilikalarında giriş yönünde yer alan büyük ön avluya verilen isimdir (şekil 2.7). Atrium, aynı zamanda Antik Roma konutlarında bulunan sokağa yakın, etrafı odalarla çevrili, ortasında havuz bulunan üstü açık avludur. Romalıların son zamanlarında atrium, etrafı sütunlarla çevrili kabul salonu olmuştur (okuryazarım, 2024).

Atrium

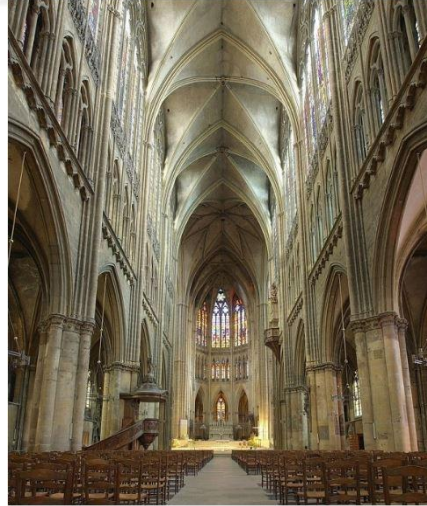
Şekil 2.7 Kilise Atrium Bölümünü Gösteren İnternet Görseli (okuryazarım, 2024)

Narteks: Narteks, erken Hristiyan ile Bizans bazilika ve kiliselerinde kilisenin ana mekanına açılan giriş bölümü (şekil 2.8). Genellikle yapının batı yönünde bulunur. Narteks merkez bölümden (nef) duvarlar yahut sütunlar ile ayrılır (Hasol, 2012). Erken Hristiyan kiliselerinde revak biçiminde, Bizans döneminde de genel olarak kilisenin batısında ana eksene dik konumda ve dışa kapılarla açılan bir kapalı mekân biçimindedir. Kiliselerde art arda iki narteks olabilir. Bu durumda ilkinde dış narteks, oradan bir kapı ile girilen ikincisine iç narteks denir (wikipedia, 2024).

Şekil 2.8 Kilise Narteks Bölümünü Gösteren İnternet Görseli (okuryazarım, 2024)

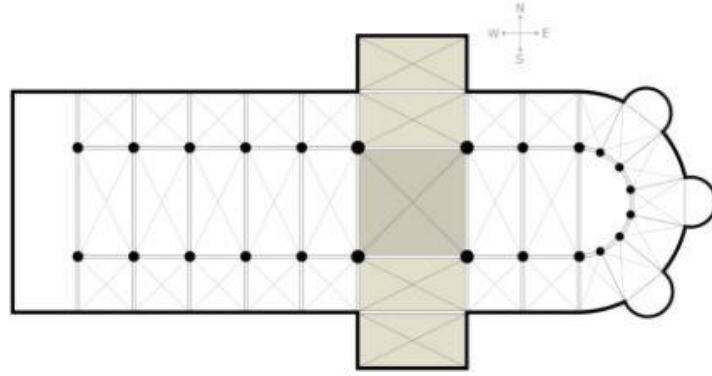
Nef: Kiliselerde ana kapıdan koroya değin uzanan bölüm, sahın. Orta nef ve yan nef diye 2'ye ayrılır (şekil 2.9). Orta nef, kiliselerde ortadaki büyük nef, orta sahın. Yan nef ise kiliselerde orta nefin yanında, sütunlarla ayrılmış bölüm, yan sahın olarak adlandırılan bölümdür (Hasol, 2012). Kiliselerde cemaatin toplandığı ve kiliselerde doğal olarak bulunmak zorunda olan bölümdür.

Şekil 2.9 Kilise Nef Bölümünü Gösteren İnternet Görseli (okuryazarım, 2024)

Transept: Bir kilisede esas nefi (sahını) dik olarak kesen, plana haç biçimi veren enlemesine nefdir (şekil 2.10). Kiliselerde orta sahının koroya yakın bölümünde sahna dik olan ve orta sahınla birlikte bir haç şekli meydana getiren uzunca sahındır (Hasol, 2012).

Şekil 2.10 Kilise Transept Bölümünü Gösteren İnternet Görseli (okuryazarım, 2024)

Galeri: Yan neflerin üzerinde yer alan 2. katlara galeri katı denir. Bu kat genellikle orta nefi “U” biçimde çevreleyecek şekilde düzenlenir. Ancak galeri katı yalnızca yan neflerle sınırlı kalmayıp kimi durumlarda naos ve narteks arasında apsisin karşısında konumlandırılabilir. Bu alanlar kadınlar veya koro için ayrılmıştır (okuryazarım, 2024).

Bema: Bema, Erken Hristiyan ve Bizans kiliselerinde apsisin önünde din adamlarının bulunduğu, halkın giremediği kutsal bölümdür (Hasol, 2012).

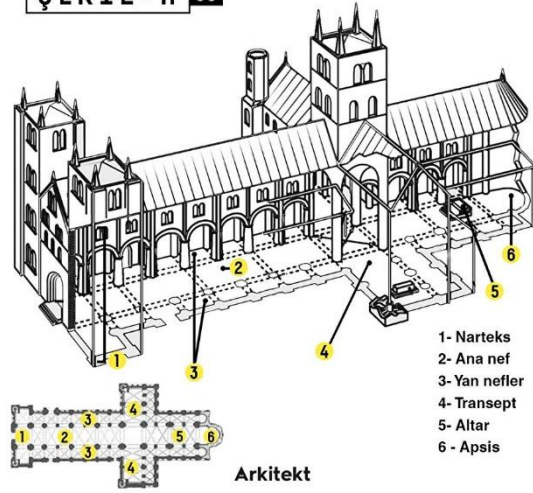
Apsit: (apsis, idos daire, tonoz) Kiliselerde koronun arkasında bulunan ve camilerin mihrap kısmının karşılığı olan, yarım daire ya da yarım çokgen şeklinde çoğu fırintonozu ile örtülü bölümdür (şekil 2.11). Apsitler çoğu zaman apsidiyollerle çevrili olurlar. Romalılar yapı dışına taşan yarım daire şeklindeki gözlere absida derlerdi. Bazilikaların uçlarında bir absida bulunurdu. Kiliselerdeki apsitlerin kökenini oluşturur (Hasol, 2012).

Şekil 2.11 St. Thomas Kilisesi Apsis Bölümü

Altar: Kiliselerde genellikle taştan yapılan ve takdis ayini için kullanılan masa ya da yüksekçe döşemeye verilen isimdir. Orta çağ'da maden altarlar da kullanılmıştır. (Hasol, 2012)

ŞEKİL - A 06

Şekil 2.12 Kilise mimari ve plan şeması (arkitekt, 2024)

2.3 Ermeni Kilise ve Mimarisi

Orta çağ mimarlığında olduğu gibi Ermeni mimarisinin de en gözde yapı türü kiliselerdir (Ahunbay, 1996). Erken Hristiyan mimarlığının cemaat kiliseleri için seçmiş olduğu ve bütün Akdeniz’de yaygın şekilde gözlenen üç nefli bazilika ve tek nefli dikdörtgen planlı kilise binasının mimari ilkeleri Ermeni mimarisine de erken dönemde girmiştir (Ahunbay, 1996). Bu etkinin Suriye üzerinden gerçekleştiği düşünülmektedir. Ermeni yapıları ve Suriye yapıları arasında malzeme ve yapım tekniği kullanımı ile geçiş elemanlarında farklılıklar mevcuttur. Ermeni bazilikaları taştan yapılmıştır ve üst örtüleri de taş tonozdur. Buna karşılık, Suriye’de duvarlar ve apsisler taştan olmakla birlikte üst örtü genellikle Bizans ve Roma’da olduğu gibi ahşaptır. Bu dönemde birçok yenilikçi hareketin ve mimari denemenin eşzamanlı bir şekilde ortaya çıkması Ermeni yapılarının tarihsel gelişiminin tümüyle çizgisel bir hat üzerinde izlenmesine engel olmaktadır (Kouymjian, 1992).

Hristiyanlık öncesinde Urartu, Helenistik ve Geç Roma olmak üzere üç farklı dönem etkindi; ancak bu dönemlerden günümüze çok az yapı ulaşabilmiştir. Pagan döneminde yapılan tapınaklar, Ermeniler Hristiyan olduktan sonra yıkılmıştır. Ermeni kiliselerinin en üretken dönemiyse dördüncü yüzyıldan yedinci yüzyıla kadar uzanır. Ermeni kiliseleri, genellikle yalın ve ihtişamlı büyük yapılardan ziyade, yerel malzeme ve tekniklerle inşa edilmiş yapılar olarak dikkat çeker (Kouymjian, 1992).

Hristiyanlık tarihi boyunca Ermeni mimarları tarafından sayısız kilise inşa edilmiştir. Küçük ölçekli kiliselerden görkemli yapılara kadar birçok farklı yapı tipi ortaya çıkmış, fakat hiçbir Ermeni kilisesi Roma’daki St. Peter Bazilikası, İstanbul’daki Ayasofya veya Avrupa katedralleri kadar devasa ölçekte yapılmamıştır. Kiliseler ya bağımsız olarak ya da manastır kompleksinin parçası olarak inşa edilmiştir. Geliştirilen farklı kilise tipleri, dış form ve iç hacim açısından büyük çeşitlilik gösterir; bununla birlikte, çoğu kilise Ermenistan’ın yerel koşullarına göre uyarlanmış ve Ermenilere özgü bir stil oluşturulmuştur (Tokatlıyan, 2013).

İlk inşa edilen kiliseler arasında belirgin farklılıklar bulunsa da zamanla ortak mimari nitelikler ve benzer malzeme kullanımıyla özgün bir Ermeni kilise mimarisi tarzı ortaya çıkmıştır. Özellikle 6. yüzyılın sonları ile 7. yüzyılın başlarında ulusal bir mimari üslubun geliştiği görülür. Bu üslup “Ermeni kilise mimarisi” olarak anılmaktadır. Söz konusu mimari tarz, Avrupa’da ortaya çıkan Romanesk ve Gotik stillerden daha erken bir dönemde şekillenmiş olup, bu yönüyle özgünlüğünü ve tarihsel önemini korumaktadır (Thierry, 1989; Strzygowski, 1918).

Orta Çağ boyunca Ermenistan coğrafyasında kereste kaynaklarının sınırlı olması nedeniyle dini yapılar, özellikle kiliseler, tamamen taş malzeme ile inşa edilmiştir. Bu yapılarda en sık kullanılan taş türü, volkanik kökenli tuf olmuştur. Pembe, kırmızı, turuncu ve siyah tonlarında görülen bu taş, hafif olması, kolay işlenebilirliği ve havayla temas ettiğinde zamanla sertleşme özelliği sayesinde hem estetik hem de yapısal açıdan tercih edilmiştir (Der Nersessian, 1965; Maranci, 2015).

Ermeni kiliselerinde dikkat çeken bir diğer özellik, tavanlarının genellikle tonozlu olmasıdır. Kerestenin eksikliği nedeniyle düz tavan yerine taş malzemeyle yapılan tonozlar, çatı ve yapı ağırlığını taş duvarlara aktarıyordu. Bu nedenle, başlarda kalın duvarlı ve az açıklıklı yapılar yapılmıştır. Altıncı yüzyıla gelindiğinde ise kubbe uygulaması neredeyse standart haline gelmiştir. Kubbeye verilen önem, mimarları merkezi planlı yapılar geliştirmeye yöneltmiştir. İç mekânlarda simetrik plan şemasını örten tonozlar ve kubbeler çok parçalı bir yapıda düzenlenmiştir (Thierry, 1989).

Önceki bölümlerde değinildiği gibi Hristiyanlık kabul edilmeden çok önce Ermenistan’da taş işçiliği ve incelikli inşaat teknikleri gelişmişti. Hristiyanlığa geçişin ardından ilk iki yüzyıl içinde Ermeni mimarlar, 6. yüzyıldan sonra malzeme kullanımı ve yapı karakteristiğinde kendilerine özgü bir teknik geliştirmişlerdir. Bu yapıların tasarımında en büyük sorunlardan biri, tonozlu taş tavanların ve iç mekânın karmaşık yapısının nasıl destekleneceği ile bu yapıların deprem etkisinden nasıl korunacağıdır. Ermenistan’ın aktif volkanik yapısı ve sık sismik hareketleri, taş kubbelerin dengesi için büyük bir risk oluşturmuş ve bu soruna çözüm olarak dönemin çimento benzeri harçları kullanılmıştır. Bu harç, günümüz çimentosundan farklı olmakla birlikte, Doğu Roma’daki benzer formüllerden esinlenmiştir (Thierry, 1989; Strzygowski, 1918).

Ermeni mimarlar, komşu Suriye mimarisinde yaygın olan ahşap tavan geleneğinden farklı olarak tümüyle taş yapı tekniğini benimsemişlerdir. Aynı şekilde, Doğu Roma ve Bizans mimarisinde yaygın biçimde kullanılan tuğla yerine, daha zahmetli olmasına rağmen taş kullanmayı tercih etmişlerdir. İlk dönem kiliselerde yapının yükü kalın taş duvarlarla taşınırken, 5. ve 6. yüzyıllarda ustalar taş kubbelerin depreme karşı daha dayanıklı olduğunu gözlemlemiş ve bu sayede duvarları incelterek harç dolgu oranını artırmışlardır. 6. yüzyılın sonlarına doğru ise daha büyük açıklıklar, kubbeler ve mekânsal düzenlemelere yönelim gözlenmiştir (Dağtekin; Halifeoğlu, 2024). Ermeni kilise mimarisi, farklı plan tiplerine ayrılır. Bu plan tipleri, kiliselerin yerel coğrafı, dini ve kültürel gereksinimlere göre şekillenmiştir. Ermeni kilise mimarisinde bazilika, tek nefli kilise, kubbeli bazilika, Hripsime tipi, merkezi plan ve dairesel plan gibi farklı form ve tipler bulunmaktadır. Bunlar:

1. **Bazilika:** Dikdörtgen planlı ve üç neften oluşan bir yapı tipidir. Orta nef genellikle daha geniştir ve yan neflerden daha yüksek bir tavana sahiptir.
2. **Tek Nefli Kilise:** Tek bir ana koridordan oluşan, daha sade bir yapıdır. Bu tip kiliseler özellikle küçük topluluklar için idealdir.
3. **Kubbeli Bazilika:** Bazilikaların kubbeyle taçlandırılmış halidir. Dört sütun ya da paye ile kubbenin desteklendiği bu türde, iç mekân daha yüksek bir tavanla kaplanır.
4. **Merkezî Plan:** Merkezi bir kubbe etrafında simetrik olarak düzenlenen yapıdır. Merkezi plan, mekâna dairesel ya da çokgen bir simetri kazandırır.
5. **Yonca Plan (Hripsime):** Ermenistan'a özgü bir tasarım olan bu planda, merkezi kubbenin etrafı haç şeklinde düzenlenmiştir. İç mekânda nişler bulunur.
6. **Dairesel Plan:** Genelde haç planına dayanan, çevresi yuvarlak ya da çokgen biçimli kiliselerdir. Bu tipler bazen anıtsal yapılar için tercih edilir.

2.3.1 Van Gölü Havzasında Ermeni Kilise ve Manastır Mimarisi

Van Gölü Havzası, tarih boyunca Ermeni yerleşimlerinin yoğun olarak bulunduğu ve Ermeni mimari mirasının zengin örneklerine ev sahipliği yapmış bir bölgedir. Bu coğrafya, özellikle Orta Çağ boyunca inşa edilen çok sayıda kilise ve manastır yapısıyla dikkat çekmektedir. Kilise mimarisi açısından bakıldığında, Van Gölü çevresi yalnızca dini yapılar açısından değil, aynı zamanda bu yapıların eğitim, sanat ve toplumsal hafıza işlevleriyle de kültürel sürekliliğin taşıyıcısı olmuştur.

Van Gölü kıyılarında ve adalarında arşiv araştırmalarında geçmişte 90'dan fazla Ermeni kilisesi ve manastırının bulunduğu, bu yapıların büyük kısmının günümüze ulaşmadığı, bir kısmının ise harabe durumda olduğu belgelenmektedir (Mildanoğlu, 2010). Özellikle 2000'li yıllarda yapılan saha araştırmaları ve gözlemler, bu yapıların ya kaderine terk edildiğini ya da tahrip edildiğini ortaya koymaktadır. Zakarya Mildanoğlu, tarafından Agos gazetesinde yayımlanan haberde, Akdamar Kilisesi'nin sembolik restorasyonunun ardından, bölgedeki diğer çok sayıda yapının yok sayıldığı, birçoğunun mezar taşı bile kalmayacak şekilde yok olduğu vurgulanmaktadır (Mildanoğlu, 2010).

Bu dini yapıların büyük bir bölümü 9. yüzyıldan 19. yüzyılın başlarına kadar inşa edilmiştir. Tipolojik olarak bakıldığında, bazilika, tek nefli kilise, kubbeli bazilika ve haç planlı yapılar yaygın olarak görülmektedir. Malzeme açısından çoğunlukla yerel taş (özellikle volkanik tüf) kullanılmış, kubbe ve tonoz sistemleriyle iç mekanlarda dramatik bir dikeylik sağlanmıştır. Bölgeye özgü yonca plan şemaları (trikonkhos ve tetrakonkhos), iç mekândaki merkezi plan anlayışını dış cepheye de taşıyan Akdamar gibi örneklerde güçlü bir mimari kimliğe dönüşmüştür.

Plan Tipolojileri ve Yapısal Özellikler

Ermeni kilise mimarisi, farklı dönem ve coğrafyalarda gelişim gösterse de özellikle Van ve çevresinde belirli plan tipolojilerinin yaygınlaştığı görülmektedir. Bu tipolojiler arasında bazilikal plan, kapalı haç planı ve serbest haç planı öne çıkar (Donabédian, 2008). Bazilikal plan, erken dönemlerde tercih edilen ve üç neften oluşan, dikdörtgen formlu bir şemadır. Orta nefin yan neflerden daha yüksek olması, iç mekânda aydınlatmayı kolaylaştırır. Kapalı haç planı, Ermeni mimarlığının en

karakteristik düzenlerinden biridir; merkezi kubbeye örtülü, kısa haç kollarından oluşur ve hem simetri hem de hacimsel vurgu açısından dengeli bir yapı sunar. Serbest haç planı ise, haç kollarının dışa taşkın olarak tasarlandığı, cephede de okunabilen dinamik bir kurgudur. Bu plan türü özellikle kırsal alandaki küçük ölçekli kiliselerde tercih edilmiştir (Der Nersessian, 1965).

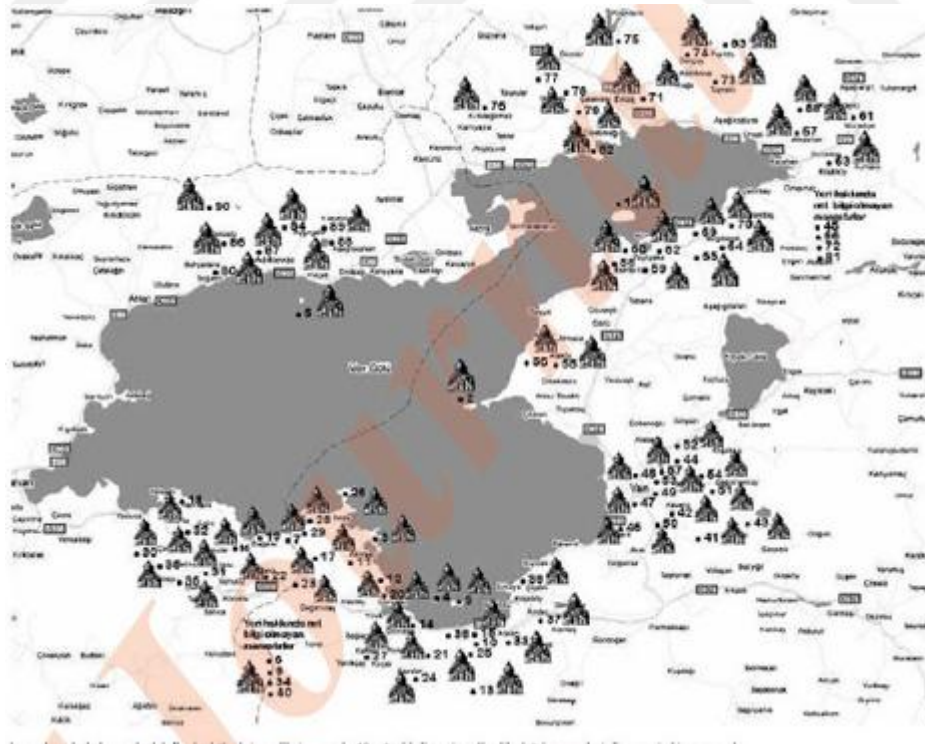
Yapısal olarak plan tipolojileriyle uyumlu şekilde kubbe, tonoz ve kemer sistemleri geliştirilmiştir. Kapalı haç planlı yapılarda kubbe genellikle dört kemerin oluşturduğu kare alan üzerine oturtulmuş ve bu geçişlerde pendentif veya tromp kullanılmıştır (Buxton, 1938). Neflerde ise çapraz veya barrel (tonoz) sistemleri uygulanmış; bu hem statik bütünlüğü sağlamış hem de iç mekânda dramatik bir perspektif yaratmıştır. Yatayda taş duvar örgüsüyle birlikte, dikeyde yükselen kubbeler, yapının hem içsel hiyerarşisini hem de göğe yükseliş metaforunu vurgular. Van bölgesindeki kiliselerde bu yapısal elemanlar çoğu zaman sade bir dış cephe düzenlemesiyle birleşir, fakat iç mekânda etkileyici bir mekânsal derinlik oluşturur (Donabédian, 2008; Hewsén, 2001). Tüm plan ve yapısal tercihlerin litürjik düzenlemeyle ilişkili olarak şekillendiği, yani dini ritüelin gerekliliklerine uygun mekânlar üretilmiştir.

Van ve çevresindeki Ermeni mimarisi, genel Ermeni mimarlık geleneğiyle ortaklaşan özellikler taşısa da bölgesel koşullara göre şekillenmiş birçok yerel yorum ve varyasyon içermektedir. Özellikle malzeme kullanımı, süsleme teknikleri ve yapı ölçeği gibi unsurlar, yerel ekonomik ve coğrafi şartlara bağlı olarak farklılık göstermiştir. Örneğin, Akdamar Adası'ndaki Surp Haç Kilisesi gibi anıtsal yapılar, detaylı cephe kabartmaları ve zengin taş işçiliğiyle dikkat çekerken; Gevaş ve çevresindeki kırsal kiliselerde daha sade bir bezeme dili ve merkez yerleşimler dışında köylerde daha küçük ölçekli plan şemaları tercih edilmiştir (Der Nersessian, 1965). Bu çeşitlilik, mimari üretimin yalnızca sanatsal değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik göstergelerle de yakından ilişkili olduğunu ortaya koyar (Donabédian, 2008).

Bölgesel mimari tipolojiler, topoğrafya, iklim koşulları ve yerleşim düzeni gibi çevresel faktörlerle biçimlenmiştir. Yamaçlara inşa edilen bazı kiliseler, eğime uyumlu kademeli planlar sergilerken; düz arazilerdeki yapılarda daha simetrik ve merkezi planlar benimsenmiştir. Sivil yapılarda yerel taşlara ve iklime göre şekillenmiş, bölgedeki halkın yaşam tarzını yansıtan fonksiyonel çözümler üretmiştir (Balcıyan, 2006).

Bu bölümde, Van Gölü çevresindeki tarihsel Ermeni kilise ve manastırlarının envanterine ilişkin farklı kaynaklardan edinilen bilgilerle genel bir tablo oluşturulmuştur. Agos yazarı Zakarya Mildanoğlu tarafından derlenen yazı liste halinde düzenlenmiş olup, kiliselerin isimlerini, bulundukları yerleşimleri ve mevcut durumlarını yansıtan bir veri haline getirilmiştir (Şekil 2.14) (Mildanoğlu 2010). Bu genel bağlam, çalışmanın ikinci bölümünde detaylı biçimde incelenecek olan beş kilise seçkisinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacak bir zemin oluşturmaktadır.

Şekil 2.14. Van Gölü çevresinde tespit edilen başlıca Ermeni kilise ve manastırları (Mildanoğlu 2010).

Şekil 2.13 Van Gölü çevresindeki Ermeni kilise ve manastırlarının coğrafi dağılımını gösteren temsili harita.(Iconographie Arménienne, n.d./akt. Agos, 2010)

No	Adı	Bulunduğu Yer	Yaklaşık Yapım Tarihi	Mevcut Durumu	Mimari Tip	Notlar / Özellikler
1	Lim Manastırı	Lim Adası, Van Gölü	Belirsiz	Harabe / yok olmuş	Belirsiz	Gölün kuzeydoğusunda, en büyük ada üzerindedir.
2	Giduts Manastırı	Çarpanak (Giduts) Adası	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Van Gölü'ndeki ikinci büyük ada üzerinde yer alıyordu.
3	Surp Khaç (Akhtamar) Kilisesi	Akhtamar Adası, Gevaş	915–921	Restorasyonlu	Merkezî planlı, haçvari	Kral I. Gagik tarafından yaptırılmıştır. Bugün müze olarak kullanılmaktadır.
4	Arter Surp Asdvadzadzin / (Meryem Ana)	Akhtamar'ın batısı	Belirsiz	Yıkıntı	Belirsiz	Adı geçen yapının konumu göl kıyısında olup ayrıntılı bilgi sınırlıdır.
5	Tzipna Surp Stepanos	Su altındaki ada	Belirsiz	Sular altında	Belirsiz	Van Gölü'nün yükselmesi nedeniyle tamamen sular altında kalmıştır.
6	Andziğnabad / Antznabad Manastırı	Konumu bilinmiyor (Gevaş bölgesi)	Belirsiz	Konumu belirsiz	Belirsiz	Pek çok kaynaktan adı geçmekte, ancak yer tespiti yapılamamıştır.
7	Arpert / Surp Asdvadzadzin / Bağvan Surp Hovhannes	Kazanç Köyü, Gevaş (eski Bağvan)	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Narek Manastırı'nın tam karşısında yer alıyordu.
8	Ardzaper Ardzıpun Surp Asdvadzadzin	Yanıkçay Köyü civarı, Gevaş	Belirsiz	Yıkıntı	Belirsiz	Halvaper Ovası'nda, eski Kantzag yerleşimindedir.
9	Pertatzor Surp Asdvadzadzin	Konumu bilinmiyor	Belirsiz	Konumu belirsiz	Belirsiz	Yazılı kaynaklarda yer alıyor ancak sahada tespit edilememiştir.
10	Zor Manastırı	Akhavan'ın güneydoğusu, Gevaş	Belirsiz	Yıkıntı	Belirsiz	Akhtamar'ın tam karşısında bir tepenin güney yamacındaydı.
11	Surp Tovmas (Gantzag)	Altıncaş Köyü yakınları, Gevaş	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Göl kenarında, ormanlık bir arazide yer alıyordu.
12	Surp Tovmas (Mirors)	Mirors ve Kindrants Köyleri, Gevaş	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Gantzag Surp Tovmas'tan farklıdır. Mirors, Pırkhus ve Gantvu köyleriyle bağlantılı.
13	İlu Manastırı / Karasun Khoran	Helu Köyü yakınları, Gevaş (Artos Dağı)	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Gagik Ardzruni'nin yazlığı ve adak merkeziydi.
14	Lusabıduğ Surp Sahag	Gantzag'tan bir çeyrek saat uzaklıkta	6.–7. yy	Harabe	Belirsiz	Dağlar arasında inşa edilmiştir; geniş arazilere sahipti.
15	Khasga / Khaçga Kilisesi	Zor Manastırı yakınında	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Akhtamar'ın dış kapısı olarak işlev görmüş; sonra manastıra dönüştürülmüştür.
16	Khumsa Manastırı	Kom, Sorp, Mirors yakınları (Gevaş bölgesi)	Belirsiz	Konumu belirsiz	Belirsiz	Yazılı kaynaklarda geçiyor; sahada kesin konumu tespit edilememiştir.
17	Gabudgoğa Surp Hagop	Intzak (Yoldöndü) Köyü, Gevaş	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Aynı adı taşıyan dağın üzerindedir. Gagik Ardzruni tarafından yaptırılmıştır.
18	Surp Garabed (Gantzag)	Gevaş, Bitlis yolu üzeri	Belirsiz	Yok olmuş	Belirsiz	1896'da yağmalanarak tamamen yıkılmıştır.
19	Surp Garabed (Sorp)	Sorp Köyü yakınları, güneybatı Van Gölü kıyısı	Belirsiz	Yok olmuş	Belirsiz	1896'da talan edilmiştir; manastır başrahibinin dili kesilmiştir.

Şekil 2.14(5) Van Gölü çevresindeki Ermeni kilise ve manastırları

20	Garmir (Kızıl) Manastır	Gevaş	Belirsiz	Kısmen ayakta	Belirsiz	Surp Nişan'ın reliplerinin burada muhafaza edildiği belirtilmektedir.
21	Garmirag Surp Asdvadzadzin / Miantzin / Anen	Garmirag Köyü, Gevaş	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Sık ormanlık vadi içinde; Kral Gagik ve eşi baharda üç ay bu manastırda kalırdı.
22	Surp Hayrabed Manastırı	Nanik Köyü yakınları, Pelu'nun kuzeyi	Belirsiz	Harabe	Kubbe izli	Beyaz taştan, kubbeli kiliseye sahipti.
23	Mahraşd / Surp Bedros Manastırı	Mahraşd Köyü yakınlarında	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Konumu net; köy çevresinde kalıntıları yer almaktadır.
24	Mokhrapert Manastırı	Göründü Köyü, Gevaş	Belirsiz	Yok olmuş	Belirsiz	1895 yılında yağmalanmıştır.
25	Nor Küğ Manastırı	Gevaş	Belirsiz	Yok olmuş	Belirsiz	1895 yılında yağmalanmıştır.
26	Surp Harutyun / Tivapuyn Manastırı	Şadvan (Aydinocak) Köyü, Tivapuyn Burnu, Gevaş	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	"Tivapuyn" adı, yakındaki kayalıklarda devlerin yaşadığına dair efsaneden gelir.
27	Nareg Manastırı	Nareg (Yemişlik) Köyü, Gevaş	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Surp Krikor Naregatsi bu manastıra yerleşmiştir; adak yeri ve yetimhane bulunurdu.
28	Nigar / Nigaren Surp Stepanos	Şakhura Manastırı'nın güneybatısı, göl kenarı, Gevaş	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Yüksek dağın eteğinde, manastıra komşu bir kiliseydi.
29	Şakhura Surp Asdvadzadzin / Iskançelakordz	Simban (Tatvan/Yumrukaya) Köyü civarı, Gancar/Gevaş	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Getsa kasabası yakınında, Van Gölü kıyısında konumlanmıştır.
30	Uran Surp Asdvadzadzin	Gorçgan bölgesi	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Konum Agos'ta bölge adıyla verilmiş, yapıya dair fiziksel bilgi sınırlıdır.
31	Nerots Surp Tovmas	Gorçgan bölgesi	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Aynı bölgede başka yapılarla birlikte anılmaktadır; detaylı bilgi verilmemiştir.
32	Simpadaşen Surp Asdvadzadzin	Gorçgan bölgesi	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Yer tespiti yapılmamış; sadece kaynaklarda adı geçmektedir.
33	Çağar / Çarahan Surp Nişan	Artos Dağı etekleri	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Diğer adları Yeğişe, Vart-Badrig, Surp Asdvadzadzin Manastırı'dır.
34	Bidilig / Budlig	Konumu bilinmiyor	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Yerine dair net bilgi yoktur; sadece yazılı kaynaklarda ismi geçer.
35	Surp Boğos Manastırı	Garçgan, Kineran ve Gentrang köyleri çevresi	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Çok sayıda tarlaya sahip olduğu belirtilmiştir; yerel bellekte bilinmektedir.
36	Çoçklukh Surp Kevork Manastırı	Garçgan, Komk Köyü (bugünkü Reşadiye Çanakdüzü)	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Geniş arazilere ve bir yetimhaneye sahipti.
37	Isbidag / Sivdgu Manastırı	Artos Dağı civarı, Atanants Köyü, Çarahan karşı	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Adını "beyaz dağ" anlamındaki rengiyle almıştır.
38	Surp Vartan / Abavank	Badaka/Padaga Köyü batısı, Dokuzağaç ve Çayva yakınları	Belirsiz	Kalıntı	Belirsiz	Bugünkü Gevaş sınırları içinde yer almaktadır.
39	Kar Surp Asdvadzadzin	Van Gölü kıyısı	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Göl kıyısında, konumu net olmamakla birlikte adı belirgin bir yapıya işaret eder.
40	Odel Manastırları	Odel Vank Köyü, Pigan Köyü batısı, Van Gölü kıyısı	Belirsiz	Yıkıntı	Belirsiz	Aynı bölgede yer alan 7 farklı manastır bu ad altında toplanmıştır.

Şekil 2.14 (5) Van Gölü çevresindeki Ermeni kilise ve manastırları

41	Pertag Surp Asdvadzadzin	Pertag (Perteg) Köyü	Belirsiz	Yok olmuş	Belirsiz	Bir deprem sonucunda yıkılmıştır.
42	Surp Khaç	Kurubaş Köyü	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Geniş topraklara sahipti; önemli bir adak merkeziydi.
43	Dzarakar Manastırı	Kapazenk Kasabası	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Yerel kaynaklarda sıkça geçen, konumu tanımlı bir manastır.
44	Garmiravor Surp Asdvadzadzin	Şuşan Köyü civarı, Varak ve Tziatirung dağ etekleri	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	1511 tarihli bir İncil günümüze ulaşmıştır; birçok köye ve verimli araziye sahipti.
45	Gaval Surp Asdvadzadzin	Konumu bilinmiyor	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Yalnızca yazılı kaynaklarda yer almakta, fiziksel konumu tespit edilememiştir.
46	Gentananits / Gentanants Manastırı	Gentanants Köyü, Van göneyi	Belirsiz	Yok olmuş	Belirsiz	Bir deprem sonucu tamamen yok olmuştur.
47	Girung / Dzovahayats Surp Asdvadzadzin	Zivasdan (Elmalık) Köyü batısı, Edremit civarı	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Birçok kez deprem ve yağmaya uğramıştır; tepe üzerindeydi.
48	Haygavan Surp Asdvadzadzin	Van Kalesi yakınları	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Kale çevresinde konumlanan az sayıda yapılardan biri.
49	Tzor Manastırı	Tzor Köyü, Salnabad Manastırı yakınları	10. yy	Harabe	Belirsiz	10. yüzyılda Ermenistan Katolikosluğu'nun merkeziydi.
50	Haynkuyspar Surp Asdvadzadzin	Van Hankuys Kilisesi'ne ait	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Yapının Van merkezde yer aldığı belirtilmiştir; detaylı bilgi sınırlı.
51	Şuşanis Surp Kevork	Kevenli Köyü (eski adıyla Şuşan), Van Merkez	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Kral Senekerim'in kızı Şuşan tarafından inşa ettirilmiştir.
52	Salnabad Surp Krikor	Çoğpan civarı, Salnatzor Gağpan olarak da bilinir	Belirsiz	Yıkılmış	Belirsiz	Van depreminde zarar gördü, birkaç kez yenilendi ancak sonradan talan edildi.
53	Siğga / Siğk Surp Asdvadzadzin	Sihke Köyü, Van Merkez (Aykesdan/Dogu Bağlar)	14. yy (1379)	Harabe	Belirsiz	1379 tarihli ünlü bir İncil bu manastıra aittir. Şifalı havuzlarıyla biliniyordu.
54	Varak Manastırı (Yedikilise)	Varak Dağı eteği, Van Merkez	Belirsiz	Yıkıntı	Çok birimli manastır kompleksi	Bölgenin en ünlü ve büyük manastırlarından biridir; "Yedikilise" olarak da bilinir.
55	Aler Surp Asdvadzadzin	Alaköy (eski adı Alür), Giduts Adası karşısı	Belirsiz	Yıkıntı	Belirsiz	Göl kıyısında yer alıyordu. Konumu Agos kaynaklarında açık biçimde belirtilmiştir.
56	Aler Surp Kevork	Alaköy (Alür), Van Gölü kıyısı	Belirsiz	Yıkılmış	Belirsiz	Depremlerde hasar gördü, birkaç kez yenilendi, ardından tamamen talan edildi.
57	Surp Asdvadzadzin (Arçag)	Arcag/Harçag, Erçek Köyü güneydoğusu	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Tepenin eteğinde konumlanmıştı. Yerel halk arasında bilinirliği sürmektedir.
58	Aregan Manastırı	Timar	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Yapıya dair detaylı bilgi verilmemiştir. Yer adı kesin, yapı hakkında sınırlı bilgi.
59	Yerern Surp Sahag	Yerern Köyü, Timar	1402	Yıkıntı	Belirsiz	1402 yılında yazılmış bir İncil'e ev sahipliği yapmıştır.
60	Yerern Khaçkulkh	Yerern Köyü, Timar	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Detay verilmemiştir. Yerel isimle anılan yapılar arasında geçmektedir.

Şekil 2.14 (5) Van Gölü çevresindeki Ermeni kilise ve manastırları

61	Yeğavank Manastırı	Pergri	1422	Harabe	Belirsiz	1422 yılında bu manastırda yazılmış bir İncil günümüze ulaşmıştır.
62	Eçmiyadzin / Pazen Surp Asdvadzadzin	Yeşilsu (eski Amug/Amüg ve Erer Köyü civarı)	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Van'ın doğusunda önemli bir kült merkezidir; adı ünlü Eçmiyadzin Manastırı'yla aynıdır.
63	Surp Tade Manastırı	Pergri, Bızdik (Küçük) köğ civarında	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Konumu kaynakta net şekilde belirtilmiştir.
64	Khatun Diramor / Indzayats Surp Asdvadzadzin	Canik Köyü doğusunda	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Yapıya dair bilgi az olsa da konum yerel hafızada korunmuştur.
65	Khlilu Manastırı	Gusatan Köyü (şimdiki adı: Gedikbulak), Canik civarı	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Canik'in yakınında, bugünkü yerleşim adlarıyla eşleştirilmiştir.
66	Nakhaviga Manastırı	Konumu bilinmiyor	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Yerine dair net bir bilgi bulunmamaktadır; sadece kaynaklarda adı geçer.
67	Der Husgan Vortvo Manastırı	Aladağ etekleri	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Detaylı fiziksel bilgi yoktur, ancak konumu dağlık bölgede tanımlanmıştır.
68	Arkelan Manastırı	Aladağ'ın zıt eteği, Der Husgan'ın karşı yönü	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Yine Aladağ çevresinde; eşleşen konumsal referanslarla tanınmaktadır.
69	Der Bedo Manastırı	Mahraşd, Erer Surp Sahag Manastırı'na 30 dk mesafede	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Yerel konum tanımlanmıştır, yapıya dair bilgi sınırlı olsa da adı sabittir.
70	Krisdapor Manastırı	Lim Manastırı yakınlarında	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Yalnızca adı ve genel konumu kaynakta belirtilmiştir.
71	Agants Surp Kevork	Eski Agants, Erciş	Belirsiz	Sular altında	Belirsiz	Van Gölü sularının yükselmesi nedeniyle günümüzde tamamen sular altında kalmıştır.
72	Ayrı Tzor Manastırı	Erciş bölgesi (net konum yok)	11.-13. yy	Belirsiz	Belirsiz	Yazılı kaynaklarda bu dönemlerde kurulduğu belirtilmektedir.
73	Asbisanga / Asbisag Surp Harutyun	Medzop civarı, günümüzdeki Kocapınar bucağı, Çabandüzü Köyü	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Erciş kırsalında yer almaktadır; konum net biçimde tarif edilmiştir.
74	Ardzvaper Surp Asdvadzadzin / Sukhara / Kharapasd	Agants'ın kuzeydoğusu, Erciş	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Van'daki Ermeni manastırları arasında önemli bir yere sahiptir.
75	Arçon / Arçev / Araçuts Surp Asdvadzadzin / Havadavor Surp Kevork	Mazaz Köyü, Medzop-Sipan Dağları arası, Dzağgan Dağı eteği	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Erciş'teki ilk manastırlardan biri olup, çevresinde bağlı köylerle birlikte zengindi.
76	Kineper Surp Nişan / Genaper Surp Kevork / Genapor	Kantzag, Erciş (günümüzdeki Kırkdeğirmen Köyü)	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Birden çok adla anılan bu manastır, bölgede önemli bir ibadet merkezidir.
77	Germanitz Manastırı	German Köyü, Erciş	Belirsiz	Harabe	Belirsiz	Sınırlı bilgi verilmiş, ancak yerleşimle eşleştirilen bir manastırdır.
78	Goğutz Manastırı	Erciş	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Konum netleşmemiştir ancak kaynakta ismen geçmektedir.
79	Gocera Manastırları	Erciş	1412	Belirsiz	Belirsiz	1412 tarihli bir İncil bu manastır grubunda yazılmıştır.
80	Tzor Manastırı	Şor (Taşkapı Köyü), Erciş	1449	Belirsiz	Belirsiz	1449 tarihli bir İncil'in burada yazıldığı belirtilmiştir.

Şekil 2.14 (5) Van Gölü çevresindeki Ermeni kilise ve manastırları

81	Manug Surp Nişan	Erciş	1392	Belirsiz	Belirsiz	1392 yılında burada yazılmış bir İncil'den söz edilmektedir.
82	Madğa Manastırı	Erciş, Van Gölü kıyısı	1516	Yok olmuş	Belirsiz	1516'da bir İncil yazılmıştır. 1895'te talan edilmiştir.
83	Medzop / Surp Asdvadzadzin	Dzağgan Dağı güneyi, Harutyun Köyü, Erciş	1201 öncesi	Harabe	Belirsiz	El yazmaları ve minyatür sanatıyla tanınan eğitim ve sanat merkezidir.
84	Navga Manastırı	Erciş'in batısı	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Sınırlı bilgi mevcut; yalnızca konumsal tanımla yer almaktadır.
85	Uringa Surp Nişan	Adilcevaz	1456	Belirsiz	Belirsiz	1456 tarihli bir İncil'in muhtıra bölümünde bu manastırın adı geçmektedir.
86	Iskançelakordz / Baderazmi Surp Nişan	Adilcevaz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	İsa'nın bebekliğinde yıkandığı teknenin bir parçası burada saklanmaktaydı; kutsal sayılırdı.
87	Surp Khaç / Yeraşkhavor	Adilcevaz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Adilcevaz'ın en eski manastırlarından biridir.
88	Aver / Surp Hagop	Adilcevaz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Yapı hakkında sınırlı bilgi verilmiş; konum sabitlenmiş durumda.
89	Vartenis / Babğo Manastırı	Vartenis Köyü, Adilcevaz	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Adilcevaz'ın doğusunda, tarihi köy sınırları içinde yer almaktadır.
90	Diguts Manastırı	Adilcevaz, Surp Iskançelakordz Manastırı'nın kuzeybatısı	Belirsiz	Belirsiz	Belirsiz	Konumu kaynaktan diğer manastıra olan yakınlığı ile tarif edilmiştir.

Şekil 2.14 (5) Van Gölü çevresindeki Ermeni kilise ve manastırları

2.4 Van İli Gevaş İlçesi Başlıca Ermeni Kiliseleri

M.S. 4. yüzyılda Ermenilerin Hristiyanlığı kabul etmesiyle Van ve çevresi çok sayıda kilise ve manastırın kurulduğu dinî bir merkez hâline gelmiştir. 9. yüzyıldan itibaren özellikle Vaspurakan Krallığı döneminde, Van çevresi siyasi, kültürel ve dini açıdan büyük bir gelişme göstermiştir. Bu dönemin önemli eserlerinden biri olan Akdamar Adası'ndaki Surp Haç Kilisesi, Ermeni sanatı ve mimarisinin özgün örneklerinden biri olmuştur (Der Nersessian, 1965).

Gevaş, Van Merkez Sancağı'nın güneyinde yer almaktadır. Kuzeyinde Van Gölü, doğuda Van Merkez, güneyde Çatak, batıda Kardigan kazası ile çevrilidir. Gevaş kazası, idarî olarak Vastan, Marik, Torghio, Takmas ve Khatkhat beş nahiye ve 59 köyü kapsamaktadır. Gevaş Kazasının ana merkezi olan Vastan, XI. yüzyılda Artsrouniks Hanedanlığı'nın eski başkentidir. Arşivlerde 19. Yüzyılda Gevaş'ın nüfusu Müslüman Ermeni ve Yezidilerden oluşan 13.164 kişi olarak verilmiştir (şekil 2.15-2.16) (Mangaltepe, 2005).

Müslümanlar	Osmanlı Türkleri	130	8.130
	Kürtler	8.000	
Hristiyanlar	Ermeni Gregoryenler	4.800	4.850
	Ermeni Katolikler	50	
Yahudiler			59
Diğer	Yezidiler		125
Toplam			13.164

Şekil 2.15 Gevaş İlçesinin 19.yy. Nüfusu (Mangaltepe, 2005)

Müslümanlar	Türkler ve Kürtler	2.130
Hristiyanlar	Ermeniler	2.050
Yahudiler		59
Toplam		4.239

Şekil 2.16 Gevaş İlçe Merkezi 19.yy. Nüfusu (Mangaltepe, 2005)

Bölgede IX. yy. başlarından XVIII. Yy.'ın sonlarına kadar ki dönem içerisinde, yöredeki Hristiyan mimarların ortaya koyduğu, bugün büyük bir bölümü harap olmuş, bir kısmı ise tamamen ortadan kalkmış birçok dini yapının inşa edilmiş olduğu kaynaklardan ve kalıntılardan anlaşılmaktadır (Uluçam, 2000).

Van ve çevresinde incelenen kiliselerde dört farklı plan tipinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunlar; kapalı Yunan haçı, serbest haç, yonca ve tek nefli plan şemalarıdır. (Kılıç, 2006). Bunlar arasında en yaygın kullanılan plan tipleri tek nefli ve yonca plan tipleridir. Grekçe trikonkhos ve tetrakonkhos olarak da anılan yonca plan şemasını oluşturmaktadır. Bu tipe adını veren yarım kubbeler, yonca yaprağı şeklinde olup, merkez kubbenin etrafında üçlü veya dörtlü olarak yer almaktadır. Yarım kubbelerden çoğunlukla doğu yönündeki apsistir. Orta mekânı örten merkez kubbe, köşe duvarları ya da bu duvarlardan ileri taşırılmış sütun ya da payeler üzerinde yükselen kemerlere oturmaktadır.

Bu çalışma kapsamında Gevaş sınırları içinde St. Thomas Kilisesi'nin korumasına katkı sunacak genel özelliklerin saptanması amacıyla dört kilise seçilmiştir. Bunlar; Akdamar Manastırı, Garmravank Manastırı, Deveboynu Manastırı, Altınsaç Köyü Kiliseleri.

Şekil 2.17 Gevaş bölgesi içinde incelenen kilise yapıları (Google Earth, 2024)

2.4.1 Akdamar Adası Manastırı ve Kilisesi

Van ilinin Gevaş ilçesi sınırlarında yer alan Akdamar Adası'nda konumlanan Akdamar Kilisesi, adanın güneydoğusunda, kıyıya yaklaşık 3 kilometre uzaklıktadır (Şekil 2.18). Kilise, M.S. 915-921 yılları arasında Vaspurakan Kralı I. Gagik tarafından, kutsal haç adına Keşiş Manuel'e yaptırılmıştır. Akdamar Kilisesi, Kutsal Haç'a ithaf edilmiş olup Ermeni halkı açısından hem tarihsel hem de ruhani açıdan büyük önem taşımaktadır. Yapı, merkezi kubbeli ve dört yapraklı yonca biçiminde haç planlıdır (Şekil 2.20). Ermeni halkı tarafından haç merkezi olarak kabul edilen bu kutsal mekân, 2007 yılında restore edilmiş ve 95 yıl aradan sonra 2010 yılında yeniden ayin için ibadete açılmıştır. Kilise, Ermeniler tarafından bir tür dini yükümlülük kapsamında ziyaret edilmekte ve kutsal bir alan olarak değerlendirilmektedir. Uluslararası ölçekte tanınırlığa sahip olan bu tarihî yapı, Akdamar Adası'nın doğal güzellikleriyle bütünleşerek turistik anlamda da önemli bir çekim merkezi hâline gelmiştir (Kaya, 2013).

Akdamar Kilisesi, Orta Çağ Ermeni mimarisinin en özgün ve seçkin örneklerinden biridir. Dört yapraklı yonca planı ile merkezî kubbeli düzene sahip olan yapı, dıştan sade ve kütsel bir mimari etkisi sunsa da iç mekânda son derece karmaşık ve etkileyici bir kurguya sahiptir. Ana mekânı örten kubbe, pandantif geçişli olup sekizgen bir kasnak üzerine oturtulmuştur. Kilisenin doğu yönünde dışa taşkın apsis yer alırken, kuzey, güney ve batı yönlerinde yarım daire planlı nişler bulunmaktadır. Bu merkezî alan hem ayinsel işlev hem de mekânsal odak bakımından yapının kalbini oluşturmaktadır (Kaya, 2013).

Kilisenin batı cephesine bitişik olarak konumlanan jamatun (ön narteks), yaklaşık 12,7 x 12,3 metre boyutlarında, merkezi planlı ve dört paye ile sekiz duvar payesiyle taşınan, kubbeli bir mekân düzenine sahiptir. Üst örtü sistemi, ortada kaburgalı basık bir kubbe ile çevresindeki çapraz tonozlardan oluşmaktadır. Bu mekânın zemin kotu, ana ibadet alanına göre yaklaşık 1.20 metre daha alçak tutulmuştur ve geçiş dört basamaklı bir merdivenle sağlanmaktadır (Gültekin, 2020).

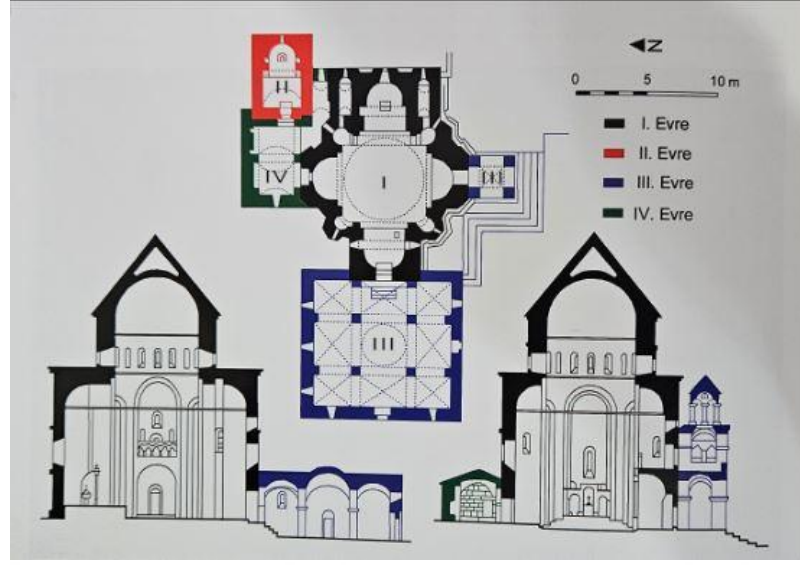
Kuzeydoğuda yer alan şapel, dikdörtgen planlı ve yaklaşık 6,60 x 4,80 metre ölçülerindedir. Beşik tonoz örtülü iç mekâna, batı yönündeki 0,95 metre genişliğindeki giriş kapısıyla erişilmektedir. Apsis kısmı zeminden yaklaşık 0,80 metre yüksekte olup, yarım yuvarlak planlıdır. Başlangıçta bağımsız bir yapı olarak inşa edilen şapel, zamanla kiliseye eklenen bir mekân aracılığıyla ana yapıya bağlanmıştır (Yıldız, 2019).

Güney haç koluna eklenilen üç katlı çan kulesi, dört paye üzerine oturur ve ilk katı çapraz tonozla örtülmüştür. İkinci katı, sivri kemerlerle çevrili olup üçüncü katta altı adet sütun üzerinde yükselen piramidal külah ile sonlanır. Çan kulesi hem mimari hem de sembolik bir odak noktası oluşturur (Gültekin, 2020).

Yapının dış cephesi, özellikle batı ve güney yüzeylerinde yer alan ayrıntılı taş kabartmalarla zenginleştirilmiştir. Bu kabartmalar Tevrat ve İncil'den sahneleri, mitolojik figürleri ve dönemin saray yaşantısını yansıtan betimlemeleri içerir. Bu yönüyle Akdamar Kilisesi, taş üzerine işlenmiş bir anlatı dünyası sunar. İnşa malzemesi olarak düzgün kesme taş tercih edilmiş; duvar yüzeyleri, özgün renk ve doku özelliklerini büyük ölçüde muhafaza etmiştir. Taş işçiliği, yalnızca süsleme amacıyla değil, anlatı kurmak için bir araç olarak da kullanılmış; bu da yapıyı sadece mimari bir eser değil, aynı zamanda kültürel ve teolojik anlamlar taşıyan bir abide hâline getirmiştir (Derin, 2005).

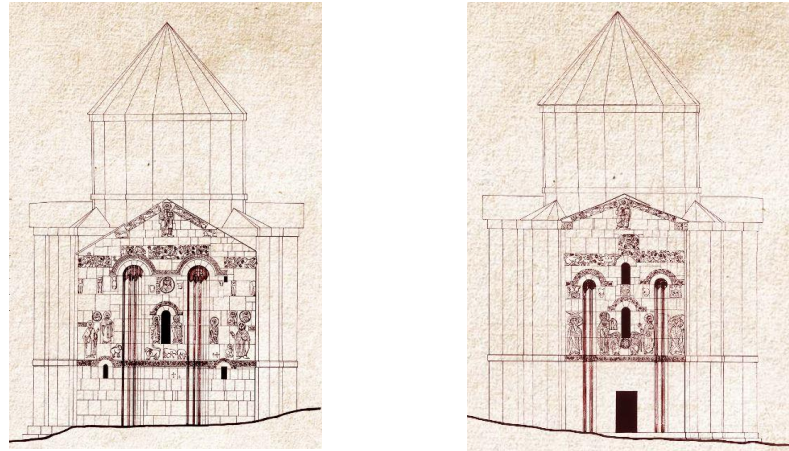
Şekil 2.18 Akdamar adası ve manastırı hava fotoğrafı

Şekil 2.19 Dönemsel ekleri gösteren çizim (Kılıç, 2006)

Şekil 2.20 Ahtamar Kilisesi plan şeması (Anonim, 2024)

Şekil 2.21 Ahtamar Kilisesi görünüşler (Anonim, 2024)

2.4.2 Aziz Astuacacın Manastırı (Kırmızı Kilise)- Garmravank Kilisesi

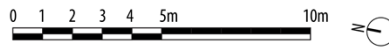
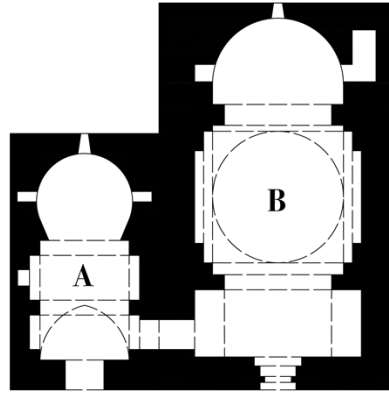
Aziz Astuacacın Manastırı, halk arasında bilinen adıyla Kırmızı Kilise (Garmravank), Van Gölü'nün güneydoğusunda, Gevaş ilçesine bağlı Göründü (eski adıyla Mihrapit) Mahallesi'nin yaklaşık 5 kilometre kuzeyinde, sıra dağların yamacında ve büyük bir koyun gerisinden yükselen vadi eteğinde konumlanmaktadır. Yapı, adını adandığı Aziz Astuacacın'den almakta olup, halk arasında kullanılan "Kırmızı Kilise" ismi ise, üzerinde kızıl taş bulunan "Garmir Agın" (kırmızı cevher) adlı rölik sandığında saklanan kutsal bir parçaya atfen verildiği belirtilmektedir (Épriguian, 1903–1905). Yapının Vaspurakan Kralı Gagik tarafından yaptırıldığına dair söylenceler bulunsa da mevcut mimari özellikleri ve bölgedeki Ermeni varlığı göz önüne alındığında yapının 13. yüzyıl içerisinde inşa edildiği düşünülmektedir (Karaca, 2018). Manastır kompleksi; ana kilise, şapel, keşiş hücreleri, hizmet yapıları ve çevreleyen bir duvar ile birlikte klasik bir manastır düzeni sunar. Günümüzde, yardımcı yapılar büyük oranda yıkılmış, kalan bölümler ise tahribat ve işlev dışı kullanımlar nedeniyle zarar görmüştür (Kılıç, 2006).

Kilise, yaklaşık 12x6 metre boyutlarında dikdörtgen planlıdır. Ana ibadet mekânı doğuda dışa taşkın bir apsis, batıdan girişli bir narteks benzeri alan ve ortada yer alan kubbeli bölümle birlikte üç ana bölümden oluşmaktadır. Üst örtü sistemi, ortadaki merkezi mekânda dört taşıyıcı kemer üzerine oturan bir kubbe ile sağlanmıştır. Bu kubbe dışarıdan onikigen kasnak üzerine oturan, yüksek piramidal külâh biçimiyle karakterizedir (Karaca, 2018). Doğu yönündeki apsisde, güney duvar boyunca koridor biçimli bir papaz hücresi, kuzey duvarda bir niş ve doğu cephesinde aydınlatma amacıyla açılmış pencere yer almaktadır. Kiliseye bitişik olarak inşa edilmiş olan şapel, yapının kuzeyine eklenmiştir. Bu birime hem batı cephesinden doğrudan hem de ana kiliseden bir iç geçit aracılığıyla ulaşım sağlanmaktadır. Şapel mekânı da doğuda yarım daire planlı bir apsis ile sonlanmakta olup üzeri tonoz örtü ile kapatılmıştır. Bu şapel, mimari bütünlük açısından kilisenin bağımsız yan işlevlerini karşılayan, liturjik işlevsellik açısından tamamlayıcı bir nitelik taşır (Cuneo, 1988). Manastır kompleksinde yer alan keşiş odaları ve hizmet birimleri büyük ölçüde tahrip olmuş; günümüzde bu alanların bir kısmı hayvan barınağı olarak kullanılmakta, yapı defineciler tarafından zarar görmektedir (Kılıç, 2006).

Şekil 2.22 Garmravank Kilisesi (collectif2015, 2024)

- A. Église primitive.
B. Église de la Sainte-Mère Dieu.

Şekil 2.23 Garmravank Kilisesi plan (Thierry, 1989)

2.4.3 Deveboynu (Surp Harutyun) Manastırı

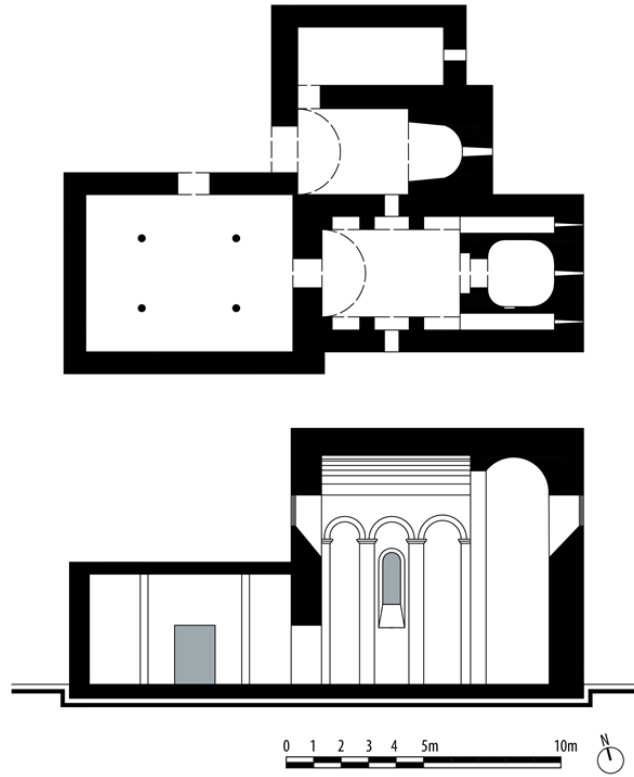
Deveboynu Manastırı, Van Gölü'nün güney kıyısında, Alacabük Dağı'nın göle doğru uzanan Deveboynu Yarımadası'nın ucunda, Gevaş ilçesine bağlı İnköy Mahallesi'nden yaklaşık 53 km uzaklıkta yer almaktadır. Manastıra ulaşım, İnköy Mahallesi'nden yaya olarak veya Gevaş ilçesinden tekneyle sağlanmaktadır. Manastır, Ağin köyü yakınlarındaki Şakhor Koyu'nun ilerisinde, ufak bir körfezin en uç noktasında konumlanmıştır. Yakınında bulunan ve batı tarafında yer alan bir mağaranın adıyla, halk arasında "Tivapuyın" (Divabuyın) yani "Şeytan'ın İni" olarak da anılmaktadır (Anonim, 2021).

Manastırın adı, 15. yüzyıla ait el yazmalarında "Deveboynu" olarak geçmekte olup, İsa'nın dirilişine ithaf edilmiştir. Manastır kompleksi; ana kilise, jamatun, kilisenin kuzeyine eklenen bir şapel, şapelden geçilen küçük bir oda ve yapıların doğusunda bulunan mezarlıktan oluşmaktadır (Kılıç, 2006). Bu yapılardan günümüze, beşik çatısının kaplama taşları dökülmüş olarak kilise ve kısmen tahrip olmuş şapel ulaşabilmiştir. Şapele açılan küçük oda yıkılmış, jamatunun üst örtüsü ise çökmüştür.

Manastırın inşa tarihine dair kesin bir belge bulunmamakla birlikte, mimari özellikleri ve bölgedeki benzer yapılarla karşılaştırıldığında, 10. yüzyıla tarihlendirilebileceği düşünülmektedir. Ayrıca, kilisenin batı cephesinde bulunan yazıtlara göre yapı, 1447 ve 1597 yıllarında onarım görmüştür (Karaca, 2018). Yapı, eğimli bir arazide teras duvarı oluşturularak, kaya zemine oturtulmuştur. Kilise dıştan 7x12 m boyutlarında olup, kuzey-güney istikametinde dikdörtgen plana sahiptir. Sonradan eklenen jamatun ise 8x10 m boyutlarındadır. Bu kilisede, Kırmızı Kilise'den farklı olarak, kilise ve şapelin girişleri doğrudan jamatunun içine açılmaktadır. Kilise büyük oranda tahrip olmuş ve birçok mekânı tamamen yok olmuştur.

Şekil 2.24 Deveboynu Kilisesi görünüm (collectif2015, 2024)

Şekil 2.25 Deveboynu Kilisesi plan ve kesit (Thierry, 1989)

2.4.4 Altınsaç Köyü Kiliseleri

Van Gölü'nün güney kıyısında, Gevaş ilçesine bağlı Altınsaç (eski adıyla Ganjak) Köyü, Varis Körfezi'ne bakan manzarasıyla dikkat çeker. Köyde, birbirine bitişik olarak inşa edilmiş iki kilise yapısı günümüze ulaşmıştır. Doğu cepheleri dışında diğer cepheler, köylüler tarafından sonradan yapılan sivil mimari yapılarla tamamen ya da kısmen kapanmıştır (Karaca, 2018).

Bu yapılarla ilgili en eski kaynak, J.M. Thierry'nin 1968 yılında Fransızca olarak yayımladığı bir makaledir. Kiliselerin inşa tarihini belirleyecek herhangi bir kitabe veya tarihi veri bulunmamaktadır. Ancak, her iki yapının plan tipleri ile kullanılan malzeme ve teknikteki farklılıklar, farklı zamanlarda inşa edildiklerini göstermektedir (Karaca, 2018).

Kuzey Kilise (Tanrı Anası Meryem Kilisesi): Doğu-batı doğrultusunda uzanan, dıştan 5.00 x 9,30 m ölçülerinde dikdörtgen bir alana oturmaktadır. Kubbeli tek nefli kilise plan tipinde inşa edilmiştir. Doğu cephenin uzunluğu 5 m'dir. Apsisin orta kısmı yıkılmış olup, iç mekâna geçiş buradaki açıklıktan sağlanmaktadır. Bu cephede hareketliliği sağlayan tek unsur, cephenin tam ortasında açılan ve apsis kısmını aydınlatan mazgal penceredir. Yapının dıştan üst örtüsünün kubbeli kısmı yıkılmıştır. Batıdaki tonoz örtüsünün ise güneybatı köşesi çökmüştür. Kalan kısımlar düz dam görünümündedir. İç mekân, doğu-batı doğrultusunda uzanan apsis yarım yuvarlağı dahil 7.30 x 2,90 m ölçülerinde dikdörtgen bir plan göstermektedir. Kilisenin içi, doğu, batı ve kuzey cephelerde açılan dikdörtgen formlu üç adet mazgal pencereyle aydınlatılmıştır. Doğuda apsis aydınlatan mazgal pencere kısmen, batı duvarının ortasındaki mazgal pencere tamamen tahrip olmuşken, kuzey mazgal pencere sağlam durumdadır (Karaca, 2018).

Güney Kilise: Doğu-batı doğrultusunda uzanan, dıştan 5.90 x 9,50 m ölçülerinde dikdörtgen bir alana oturmaktadır. Beşik tonozlu tek nefli kilise plan tipinde inşa edilmiştir. Kuzeydeki şapeli andıran kiliseden daha büyük boyutludur. Kilise, doğu-batı doğrultusunda uzanan apsis yarım yuvarlağı dahil 7.60 x 4,30 m ölçülerinde dikdörtgen bir plan göstermektedir. Tek nefli olan kilisenin içi, batı girişten itibaren apsis kemerine kadar 5,20 m uzunluğundadır. Apsis yarım yuvarlağının derinliği 2,40

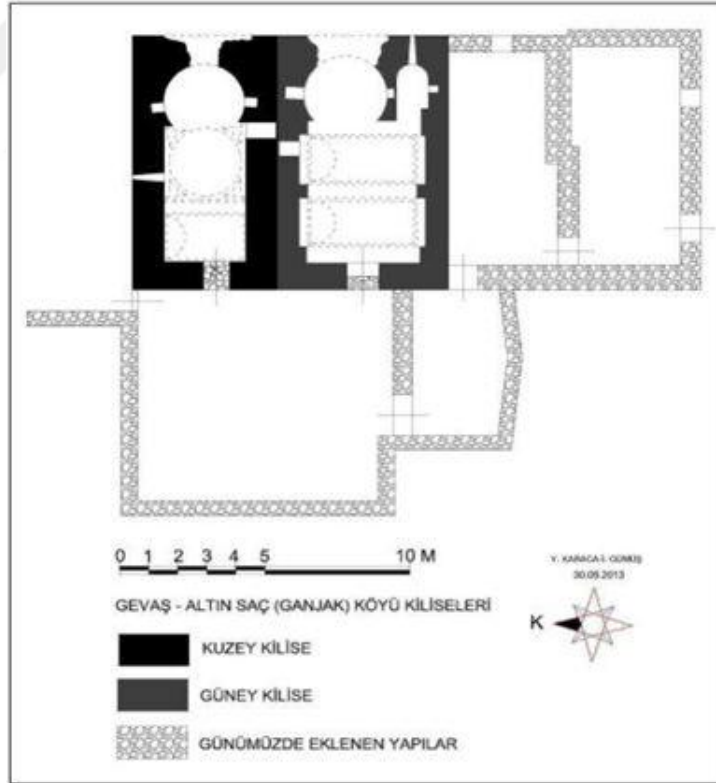
m olup, kuzey-güney doğrultusunda ise 2,20 m enindedir. Apsis, naostan (ibadet mekânı) yaklaşık 1,00 m daha yüksektedir. Apsis yarım kubbesi moloz taşla örülmüştür ve sağlamdır. Apsise üç basamakla çıkılmaktadır. Yapının batı cephesi 5,90 m uzunluğundadır. Günümüzde yapıların batısına eklenen bir ağıl, her iki kilisenin de batı cephelerini mazgal pencere hizasına kadar dıştan kapatmıştır. Ağılın dışında ve üst kısımda kalan batı mazgal pencere tahrip olmuş ve orijinal formunu dıştan kaybetmiştir. Ağılın içinde kalan bu cephenin orta eksenine denk gelecek şekilde yapılmış 1.10 x 1,80 m ölçülerinde dikdörtgen formlu, üst kısmı yuvarlak kemerle sonlanan bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Kapı alınlığındaki tek parça blok taşın yüzeyinde basit tarzda işlenmiş haç işaretleri vardır. Güney cephenin simetrisi olan 9,50 m uzunluğundaki kuzey cephenin tamamı, Kuzey Kilise'nin bu cepheye bitişik inşa edilen güney duvarı nedeniyle üst örtü seviyesine kadar kapanmıştır (Karaca, 2018).

Her iki kilisenin de beden duvarları yaklaşık 1,10 m kalınlığında olup, dolgu duvar tekniğiyle örülmüştür. İç ve dış yüzeylerde genellikle kayaç taş (şist) bloklarından elde edilmiş moloz taş ve yer yer kabaca yontulmuş daha büyük moloz taşlar kullanılmıştır. Duvarların ortası, kireç harcıyla tutturulmuş daha küçük moloz taşlarla doldurulmuştur. Yapılarda tuğla malzeme, üst örtüde ve kemerlerde kullanılmıştır. İç mekandaki kemerler ile duvar yüzeylerindeki sıva büyük ölçüde korunmuştur. Her iki yapının da iç mekânında veya cephelerinde günümüze gelebilen herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır (Karaca, 2018)

Şekil 2.26 Altınsaç (Ganjak) Köyü Kiliseleri görüntüsü

Şekil 2.27 Altınsaç (Ganjak) Köyü Kiliseleri plan çizimi (Karaca, 2018)

2.4.5 Saint Thomas Manastırı ve Kilisesi

Saint Thomas Kilisesi, Van ilinin Gevaş ilçesine bağlı Altınsaç Köyü'nün yaklaşık 5 km doğusunda, Beleko Dağı'nın kuzeydoğu eteklerinde, Varis Körfezi'ni gören yüksek bir tepe üzerinde konumlanmıştır. Aziz Thomas'a ithafen inşa edilen yapı, geleneksel anlatıya göre kutsal eşyaları muhafaza etmek amacıyla yapılmıştır. Her ne kadar inşa tarihi kesin olarak bilinmese de 1581 yılında Başrahip Kirakos tarafından kubbesinin yeniden yaptırıldığı bilinmektedir (Anonim, 2021). Ayrıca manastır hakkında on üçüncü yüzyıla ait bir el yazmasında, bu yapının 13. yüzyıldan daha eski bir tarihte inşa edilmiş olabileceğine dair bilgiler yer almaktadır. Manastır, 18. yüzyılın sonunda yağmalanmış; 1801 yılında tekrar onarılmıştır (Uluçam, 2000).

Şekil 2.28 Saint Thomas Manastırı doğu cephesi hava fotoğrafı

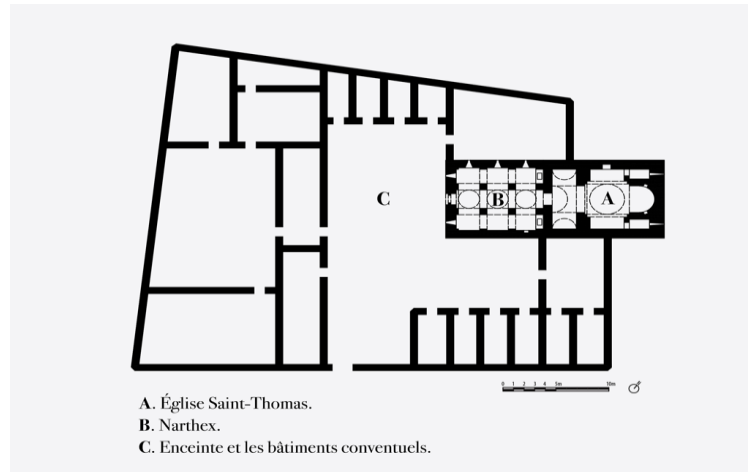
1457, 1471 ve 1477 tarihli bazı el yazmalarında Saint Thomas Manastırı'ndan sıkça bahsedilmekte; 1581 tarihli başka bir belgede ise kubbenin Kirakos tarafından yenilendiği ifade edilmektedir. 1671 tarihli bir yazıtta, Vardapet Thomas'ın manastırı onardığı ve kilisenin batısına bir jamatun (ön narteks) eklediği belirtilmiştir (Kılıç, 2006). 18. yüzyıl sonlarında yapılan bu jamatun, 19. yüzyıl sonunda manastırın terk edilmesinden sonra tahribata uğramış ve yapı günümüzde harabe hâline gelmiştir.

Doğu-batı doğrultusunda meyilli bir arazi üzerine kurulu olan manastır kompleksi, ana kilise (Aziz Thomas Kilisesi), jamatun, çevre duvarı, yapının 100 metre batısında yer alan mezarlık ve bir çeşmeden oluşmaktadır. Çan kulesi bulunmamaktadır (Kılıç, 2006). Kilise, dıştan 8.65 x 11,5 metre ölçülerinde, dikdörtgen planlı ve tek neflidir.

Yüksekçe ve üç tarafı eğimli bir tepeye inşa edilmiş olması nedeniyle bazı noktalarda 3 metreyi aşan çevre duvarları ile korunmaktadır. Bu duvarlar aynı zamanda yapıya ait avlu işlevini görmüş ve ek yapıların bütünlüğünü sağlamıştır. Ana yapıya, avluya açılan bir kapı aracılığıyla geçilen jamatun üzerinden ulaşılmaktadır. Jamatun, içten tonoz örtülü, dıştan düz dam görünümlü bir üst örtüye sahiptir. Kilise, doğuda dışa taşkın apsis ve batıda yer alan nef olmak üzere iki ana bölümden oluşur. Merkezi kubbe, dört payanda üzerine oturtulmuş onikigen kasnaklı bir düzende inşa edilmiştir. İç mekânda kemer, tonoz ve kubbe örtüsü belirginken, dışta yalnızca kubbenin piramidal külâhı dışa vurmakta, kalan örtü kısmı dam görünümündedir. Yapı, iç-dış mimari uyumu, örtü sisteminin kompozisyonu ve avluya açılan mekânsal kurgusuyla bölgedeki diğer manastır yapıları arasında önemli bir örnek teşkil eder.

Şekil 2.29 Saint Thomas Manastırı batı cephesi hava fotoğrafı

Şekil 2.30 Saint Thomas Kilisesi planı (Thierry, 1989)

Saint Thomas Kilisesi ve Gevaş çevresindeki diğer Ermeni kiliseleri, sadece dini mimari yapılar olarak değil; tarihsel, mimari ve kültürel açıdan Anadolu'nun çok katmanlı kimliğini yansıtan yapılar olarak değerlendirilmelidir. Bu yapılar, Ermenistan ve Bizans mimarilerinden izler taşımakla birlikte, bölgesel özelliklerin belirgin olduğu özgün bir yerel mimarlık anlayışının ürünleridir. Özellikle Van Gölü çevresindeki yoğun Hristiyan nüfusun ve Vaspurakan Prensiği gibi yerel siyasi oluşumların desteğiyle bu yapılar, sadece ibadet mekânı değil, aynı zamanda Ermeni kimliğinin ve kültürel sürekliliğinin mekânsal taşıyıcıları hâline gelmiştir.

2.5 Mimari Karşılaştırmalar ve Plan Tipleri Açısından Analizleri

Van Gölü'nün güneyinde yer alan Ermeni kiliseleri, mimari planlamaları, yapım teknikleri ve detayları açısından hem yerel yorumları hem de dönemin mimarlık anlayışını yansıtan çeşitli örnekler sunmaktadır. Akdamar, Saint Thomas, Garmravank, Deveboynu ve Altınsaç kiliseleri incelendiğinde, bu yapılar yalnızca ibadet mekânları değil, aynı zamanda kültürel kimliklerin mimari temsilleri olarak da değerlendirilmelidir. Aşağıda bu yapılar arasındaki benzerlikler ve farklar, plan tipolojisi, malzeme kullanımı ve mekânsal organizasyon üzerinden karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Plan Tipleri Açısından Karşılaştırma:

Yonca Plan: Akdamar Kilisesi dört yapraklı haç planında inşa edilen bu yapı, merkezi kubbe etrafında doğu-batı-kuzey-güney doğrultusunda uzanan yarım kubbelerle mekânı bölmektedir. İç plan, dış kütleyle birebir yansıtılmıştır ve dıştan da haç formu net biçimde algılanabilmektedir.

Tek Nefli Plan: Saint Thomas, Altınsaç, Garmravank, Deveboynu yapıları dıştan dikdörtgen veya kareye yakın planlara sahiptir. Apsisin iç mekânda niş ile ifade edilip dışa taşmaması, bu plan tiplerinin 'kapalı haç' veya 'sade tek nefli plan' olarak sınıflandırılmasına imkân tanımaktadır. St. Thomas, Garmravank ve Deveboynu örneklerinde jamatun veya şapel ekleriyle bu sade plan zenginleştirilmiştir.

Pastoforion, Jamatun ve an Kulesi Düzenlemeleri

Çift Pastoforion: Akdamar, Saint Thomas ve Deveboynu kiliselerinde apsisin her iki yanında konumlanmış, doğrudan neften ulaşılan iki adet pastoforion mekânı bulunur.

Tek Pastoforion: Garmravank Kilisesi'nde tek bir pastoforion apsisin doğrudan devamında yer almakta ve geçiş apsisden sağlanmaktadır. Altınsaç'ta ise tek bir pastoforion, tonoz örtülü neften erişilen bir bölüm olarak planlanmıştır.

Jamatun: Akdamar, Saint Thomas Manastırı'nda jamatun, ana kiliseye avludan geçilen bir  n mekân olarak yer almakta ve taş kemerli bir ta kapıyla vurgulanmaktadır. Deveboynu Kilisesi'nde jamatundan doğrudan ana yapıya geçiş sağlanmakta,

an Kulesi: İncelenen yapılar arasında yalnızca Akdamar Kilisesi'nde birleşik düzende an kulesine rastlanmaktadır. Diğer dört örnekte an kulesine rastlanmamıştır.

şapel: İncelenen yapılar arasında yalnızca Akdamar, Garmravank ve Deveboynu kiliselerinde şapel birimi bulunmaktadır. Akdamar Kilisesi'nde biri avluda, yapıya tamamen bağımsız; diğer i ise kilise içinden geçiş sağlanan iki ayrı şapel yer almaktadır. Garmravank'ta ise şapele hem dışarıdan doğrudan giriş hem de kilise içinden narteksten geçiş mümkündür. Benzer şekilde Deveboynu Kilisesi'nde de şapel hem bağımsız bir girişe sahiptir hem de kilise içinden ulaşılabilmektedir. Altınsaç ve Saint Thomas kiliselerinde ise şapel birimine rastlanmamaktadır.

Malzeme Kullanımı Açısından Karşılaştırma

Gevaş ve çevresindeki beş kilise  rneği, malzeme kullanımı açısından bölgesel coğrafya ve yapı ölçeğiyle doğrudan ilişkili farklılıklar göstermektedir. Özellikle Akdamar Kilisesi, bu yapılar arasında gerek taş işçiliği gerekse malzeme kalitesi bakımından  ne çıkan anıtsal bir örnektir. Volkanik tüf ve düzgün kesme taşlarla inşa edilen bu yapı, yalnızca taşıyıcılık açısından değil, aynı zamanda ikonografik anlatımı destekleyen süslemeli cepheleriyle de dikkat çeker (Derin, 2005; Donab dian, 2008). Diğer dört yapı i se kırsal karakterde, moloz taş ve kaba yonu taşın hâkim olduğu, dolgu duvar tekniğinin kullanıldığı örneklerdir. Saint Thomas Manastırı, Garmravank, Deveboynu ve Altınsaç Kiliseleri, büyük oranda yerel taşlarla ve sade tekniklerle inşa edilmiştir. Bu yapılarda beden duvarları genellikle 1 metreyi aşan kalınlıkta olup, taş blokların arası kireç harcı ile dolgu şeklinde tamamlanmıştır.

Saint Thomas Kilisesi, özgün yapısında moloz taş ve kaba yonu taşın yanı sıra, taş kapıda ve taşıyıcı kolonlarda kesme taş kullanımına yer verilmiştir. Ayrıca yapının kubbesinde içten dolu tuğla, dıştan ise Ahlat taşıyla kaplama yapılmıştır. Bu durum hem teknik hem estetik bağlamda yapıdaki hiyerarşiyi yansıtır. Garmravank Kilisesi benzer şekilde kubbesinde kesme taş kaplama, gövdesinde ise büyük ölçüde moloz taş dolgu malzeme kullanımıyla dikkat çeker. Her iki yapıda da dolu tuğla, kubbenin iç kısmında tercih edilmiş ve bu kullanım kubbeye dayanıklılık sağlamıştır. Deveboynu Kilisesi ve Altınsaç Köyü Kiliseleri ise malzeme kullanımı açısından kırsal mimarinin tipik özelliklerini taşır. Yapılarda moloz taş yoğunlukta olup, kesme taş uygulamalarına çok sınırlı düzeyde rastlanır. Altınsaç kiliselerinde kubbeler büyük ölçüde yıkılmış olduğu için kesme taş kullanımı hakkında doğrudan veri sınırlıdır, ancak beden duvarlarında kabaca yontulmuş şist taşları ve moloz dolgu kullanıldığı tespit edilmiştir (Karaca, 2018).

Genel olarak değerlendirildiğinde:

- Akdamar Kilisesi, kesme taş yoğunluğu, rölyefli süsleme programı ve taş işçiliği açısından anıtsallık sergiler.
- Saint Thomas ve Garmravank ise daha mütevazı planlara sahip olmakla birlikte, kubbe ve taş kapı gibi vurgulu alanlarda kesme taş ve tuğla malzeme kullanımıyla dikkat çeker.
- Altınsaç ve Deveboynu örnekleri, tamamen kırsal mimarinin ekonomik, sade ve işlevsel örnekleri olup, genellikle moloz taş ve kaba yonu taşla inşa edilmiştir.

Bu yapılar, tipolojik ve mimari özellikleriyle hem birbirinden farklılaşmakta hem de bölgesel bir mimari dilin ortak izlerini taşımaktadır. Özellikle Akdamar Kilisesi'nin anıtsallığı ve zengin taş işçiliğiyle diğer yapılardan ayrıldığı, Saint Thomas ve Deveboynu gibi örneklerin ise kırsal manastır geleneği içinde gelişmiş daha kompleks düzenlemeler sunduğu gözlemlenir. Altınsaç ve Garmravank gibi yapılar ise sadelik ve işlevsellik yönünden dikkat çeker. Bu karşılaştırmalar, Saint Thomas Kilisesi'nin restitüsyon sürecinde hem tipolojik hem de bölgesel bağlamda doğru kararların alınması açısından önemlidir.

2.5.1 Tarihsel ve Kültürel Değer

İncelenen kiliseler, yalnızca ibadet amacıyla kullanılan yapılar değil; aynı zamanda bölgenin çok katmanlı tarihinin, sosyal yapısının ve kültürel sürekliliğinin taşıyıcılarıdır. Her biri, ait oldukları dönemlerin mimari anlayışını, dini ritüellerini ve toplumsal ilişkilerini mekânda somutlaştıran değerli kültürel miraslardır. Saint Thomas Kilisesi, çeşitli el yazmalarında ve yazıtlarda onarımlarla anılmış olup, uzun süreli kullanım gemişı ve dönemler arası aktarılan fonksiyonu ile bölge halkının belleğinde güçlü bir yer edinmiştirt.

Akdamar Kilisesi ise hem mimari zenginliği hem de uluslararası bilinirliğiyle yalnızca bölgesel bir anıt değil, aynı zamanda Ermeni kültürel mirasının evrensel düzeyde tanınan bir temsilcisi hâline gelmiştir. Zengin kabartmaları ve kutsal anlatıları barındıran ikonografik programı, dini yapıyı bir sanat nesnesine dönüştürmektedir. Garmravank, Deveboynu ve Altınsaç kiliseleri ise daha çok kırsal yerleşimlerin içinde, yerel inanç pratiği ve mimari geleneklerin sürdürüldüğü merkezler olarak işlev görmüştür. Bu yapılar, bölgenin sosyal-toplumsal yapısını anlamada önemli veri alanlarıdır.

2.5.2 Koruma ve Restorasyon Gereklilikleri

Saint Thomas Kilisesi, mimari özellikleri, tarihî kaynaklardaki temsili ve konumu itibarıyla, yalnızca yerel değil bölgesel ölçekte de korunması gereken bir kültürel miras alanıdır. Bu nedenle yapılacak tüm müdahalelerin hem Türkiye’deki yasal koruma mevzuatına hem de uluslararası standartlara uygun olması zorunludur. Bu bağlamda; Atina Tüzüğü (1931), Venedik Tüzüğü (1964), ICOMOS ilke kararları ve UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi (1972) gibi metinler çerçevesinde koruma yaklaşımları benimsenmelidir (ICOMOS, 1964). Aşağıda nerilen ilkeler doğrultusunda koruma süreçleri şekillendirilmelidir:

- **Belgeleme ve Dijital Arşivleme:** 3D lazer tarama, fotogrametri ve dijital modelleme teknikleriyle yapı belgelenmeli; tüm veriler dijital ortama aktarılmalıdır. Böylece bilimsel temelli, geri dönüştürülebilir bir restorasyon zemini oluşturulabilir.
- **Yöresel Malzeme ve Yöntemlerin Kullanımı:** Restorasyon sürecinde yerel taş türleri, geleneksel harç karışımları ve bölgeye özgü inşa teknikleri kullanılmalı; özgün malzeme karakteri korunmalıdır.
- **Toplumsal Katılım ve Farkındalık:** Yerel halkın sürece dahil edilmesi, yapıların yalnızca fiziksel değil, kültürel olarak da yaşatılmasını sağlar. Bilgilendirme çalışmaları, rehberli ziyaretler ve kültürel etkinlikler aracılığıyla mirasın sahiplenilmesi teşvik edilmelidir.
- **Bilimsel Yayınların Entegrasyonu:** Jean-Michel Thierry gibi araştırmacıların çalışmaları, bölgedeki Ermeni mimarlığının özgün yönlerine ışık tutar. Bu kaynakların yapı analizlerinde doğrudan referans alınması, müdahalelere bilimsel meşruiyet kazandırır.

Sonuç olarak, Saint Thomas Kilisesi'nin korunması, yalnızca yerel kimliğin değil, aynı zamanda bölgedeki çok kültürlü tarihsel birikimin sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Bu yapının belgelenmesi, analiz edilmesi ve koruma ilkeleri doğrultusunda yeniden işlevlendirilmesi, gelecek kuşaklara aktarılacak kültürel mirasın temel taşlarından biri olacaktır.

3. SAİNT THOMAS MANASTIRI MEVCUT DURUMU

Saint Thomas Manastırı'nda Kilise yapısı ve Jamatun bölümü günümüze ulaşmasına rağmen manastırın diğer ek yapıları yıkılmıştır. Bahçe duvarı büyük oranda yıkılmasına rağmen sınırları belirgindir. Manastırın batısında bulunan mezarlık ve mezar taşları insan kaynaklı tahribatlara uğramıştır. Çalışmanın bu bölümünde kilisenin yerleşim durumu, mimari özellikleri ve mevcut durumu detaylandırılmıştır. Yapım tekniği ve yapı malzemeleri anlatılmış, yapıda meydana gelen hasarlar belirtilmiştir.

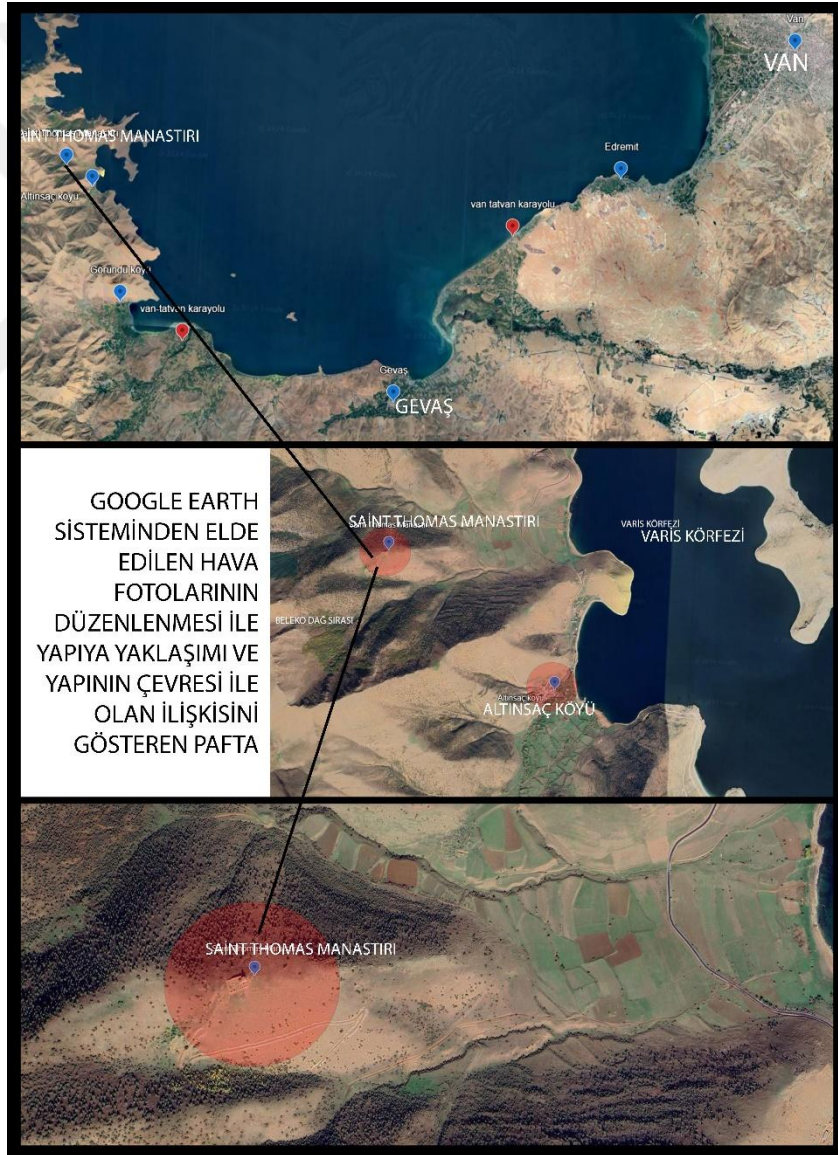
Yapıya; Van Tatvan arası karayolu üzerinden ulaşım sağlanmaktadır. Karayolundan Gevaş ilçesine bağlı Göründü (Mirhapit) köyü yoluna girildikten sonra, bu köyden geçip Vangölü kıyısı boyunca yaklaşık 15 km devam ettikten sonra Altınsaç köyüne ulaşılmaktadır (Bkz. Şekil 3.1). Altınsaç köyünden 4 km daha devam edilip Varis körfezine vardıktan sonra körfezi saran Beleko dağının (3000 m) yüksekçe bir tepesinde (2000 m) manastır yapısına ulaşılmaktadır.

Şekil 3.1 Saint Thomas Kilisesine Ulaşım (Google Earth, 2024)

3.1 Saint Thomas Manastırının Yerleşim Durumu

Saint Thomas Manastırı, Van ili Gevaş ilçesi Altınsaç köyü sınırları içinde yüksekçe bir tepede konumlandırılmıştır (Bkz. Şekil 3.2). Tapu kayıtlarında yapı; Van ili, Gevaş ilçesi, Altınsaç köyü, Varis mezrası mevkii, mülkiyeti hazineye ait, L49b08d pafta, 101 ada, 120 nolu parselde bulunan Altınsaç (St. Thomas) Köyü Manastırı kilise ve arsası ile birlikte 19.500,00 m2 olarak belirtilmiştir (Bkz. Ek:83). 2863 sayılı kültür ve tabiat varlıklarını koruma kanununun 6. Maddesindeki özelliklere sahip olmasından dolayı aynı kanunun 7. Maddesi gereğince 23.11.2011 tarihinde tescil edilmiştir (Bkz. Ek:84).

Şekil 3.2 Saint Thomas Kilisesinin Bölgedeki Konumu (Google Earth, 2024)

Yapının konumlandığı tepe; doğu, kuzey, güney yönlerinde eğimi artan yamaçlarla çevrilidir. Yapı batı yönünde Beleko dağına sırtını vermiştir. Manastıra ait mezarlıkta batı yönde bulunmaktadır. Batı yönünde mezarlık ile beraber bir çeşmenin olduğu Fransız J.M. Thierry tarafından belirtilmiştir. Ancak günümüzde çeşmeye rastlanmamıştır. Yapının oturduğu yamaç ve çevresini gösteren hava fotoğrafları aşağıda gösterilmiştir (Bkz. Şekil 3.3).

Şekil 3.3 Saint Thomas Manastırına ait hava fotoğraflarının düzenlenmiş hali

Şekil 3.4 Saint Thomas Manastırı hava fotoğrafı ile vaziyet planı çakıştırma

Aziz Thomas adına yapıldığı ve Aziz' e ait kutsal eşyaların korunması amacıyla inşa edilen kilisenin yapım yılı tam olarak bilinmemektedir. Fakat yapının yakın çevresinde inşa edilmiş diğer kiliseler ile karşılaştırıldığında plan tipi ve mimari özelliklerine göre yapının 10. ve 11.yy'da inşa edildiği söylenebilir (Kılıç, 2006).

1457, 1471, 1477 tarihli bazı el yazmalarında Saint Thomas manastırı ve kilisesinden söz edilmektedir. Bir diğer el yazmasında dönemin başrahibi Krikos, kilisenin kubbesini 1581 yılında yeniden yaptırdığı bilgisi yer alır. Manastırda bulunan ayrı bir yazıtta ise 1671 yılında bir onarım geçirdiği ve batı duvarına yapışık bir jamatun eklendiği belirtilmiştir. 18.yy 'ın sonlarına gelindiğinde yapının yağmalandığı ve manastırın belli bölmelerinin yıkıldığından söz edilir. 1801 yılında piskopos Hovhannes tarafından kilise ve jamatun onarılmıştır. 19.yy. sonlarında ise terk edilen yapı günümüze gelebilmiştir (Thierry, 1989).

Yakın tarihe kadar kilisede ya da manastırın çevresinde yapıya ait başka yazıt veya kitabeye rastlanmamıştır. Yapının tanıtımı ve korunmasına dair yapılan bazı çalışmalar esnasında döküntüler arasında 13.yy'a tarihlenen bir el yazması bulunmuştur. Burada belirtildiğine göre yapının 13.yy. öncesine tarihlendiği doğrulanmıştır (Karaca, 2010).

Geleneksel tarih anlatısına göre yapı, bölgede hüküm sürmüş Ardžruni kralları tarafından yaptırılmıştır. Uzun yıllar boyunca Urfa'da koruma altına alınmış Havari Tovmas'ın rölikleri, belirlenemeyen bir tarihte bölgeye getirtilmiş ve St. Thomas manastırın da bu Aziz'e ithaf edildiği belirtilmektedir. 1339 yıllarında yazılmış bir metin ile birlikte, varlığı ispatlanmış manastırın adı 1457 ve 1587 tarihli iki metinde de Skriptoryum olarak geçmektedir. 16.yy'a gelindiğinde başrahipler Mıgırdiç ve Giragos bunların ardından da Episkopos Melkiset Palents, manastır yapılarını yenilemiştir. Yine 17.yy'da manastırın etrafına duvarların örüldüğü bazı yazıtlarda geçmektedir. Yıkım ve yağmalamalarla geçen bir dönemin ardından Episkopos Hovhannes 1757' de dönemin Ağtamar Katolikosu IV. Krikor'la çekişme içinde olan Çmiyadzın Katolikosu'nun emriyle manastır restore ettirilmiştir. Ermenilere ait diğer birçok dini yapı gibi, Tovmas (St.Thomas) manastırı da 1895 ve 1915 olayları esnasında ve sonrasında yağmalanmıştır (collectif2015, 2024)

3.2 Mimari Özellikler

Bu bölümde St. Thomas Manastırının genel tanımlanması, yerleşim düzeni, ana kütle ve bölümleri farklı kotlardan alınan planlar ile beraber, kesitler, cepheler ve görünüşler üzerinden detaylandırılmıştır. Kilisede Lazer ölçüm cihazı ile belgeleme işlemi yapılarak 'rölöve' çizimleri hazırlanmıştır. Bu çizimler ek'te sunulmuştur (Bkz. Ek:1, Ek:2, Ek:3, Ek:4, Ek:5, Ek:6, Ek:7, Ek:8, Ek:9, Ek:10, Ek:11, Ek:12).

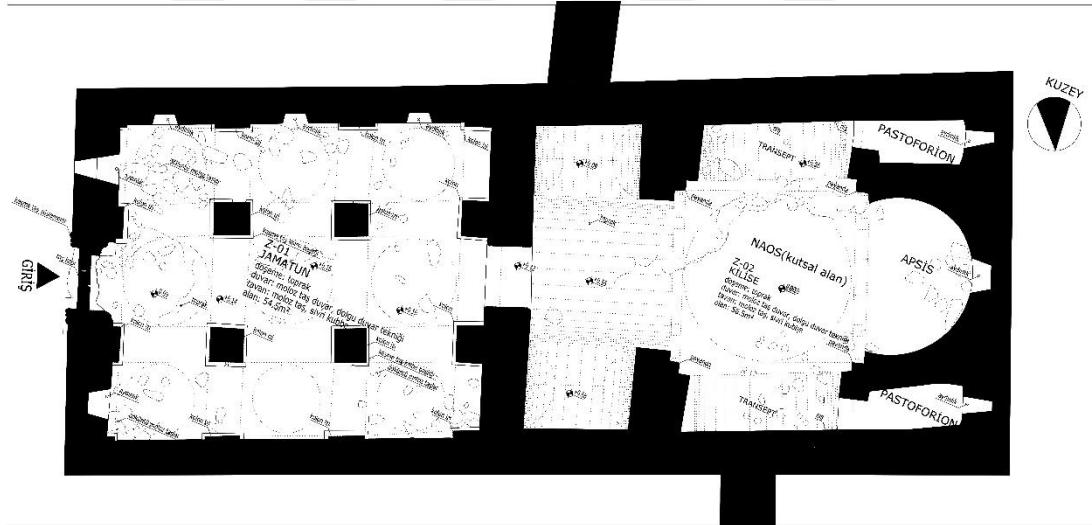
3.2.1 Genel Tanımlama

(Altınsaç) Saint Thomas Manastırı'na kuzey yönünden ulaşılır. Manastırı çevreleyen duvarlar büyük oranda yıkıldığından mevcut giriş de yok olmuştur. Ancak yıkıntılar arasında yapılan araştırmada giriş kapısına ait izler tespit edilmiştir. Manastırın kilise ve jumatun bölümleri dışındaki tüm ek yapıları yıkılmıştır. Ancak bazı yapıların ve bahçe duvarının yer yer izleri gözlemlenebilmektedir (Bkz. Şekil 3.5).

Şekil 3.5 Saint Thomas Manastırı hava fotoğrafı

Yapı tek nefli kilise grubunda yer alır. Dikdörtgen planlı yapı, kapalı haç sistemli kilise tipinde inşa edilmiştir. Ana hatları ile Ermeni kilise mimarisine has Jamatun bölümü, jamatun bölümünü takiben ibadet alanı yer alır. Kilise ibadet mekânı narteks bölümü, naos bölümü ve apsisten oluşmaktadır (Özcan Özyurt, 2010).

Şekil 3.6 Saint Thomas Kilisesi +1.80 kotu rölöve çizimi

3.2.2 Saint Thomas Kilisesi

Kilise tek girişli olup bu giriş batı cephesindendir. Kiliseye giriş, alınlıklı taç kapı şeklinde belirgin bir kapıdan ulaşılır. Bu bölümde, sırası ile jamatun kısmından başlayarak ana kütle olan kilise yapısı ve bu yapı içindeki naos, apsis, pastoforion bölmeleri detaylı bir şekilde anlatılmaktadır (Bkz. Şekil 3.6).

Şekil 3.7 Saint Thomas Kilisesi jamatun ve kilise bölümü

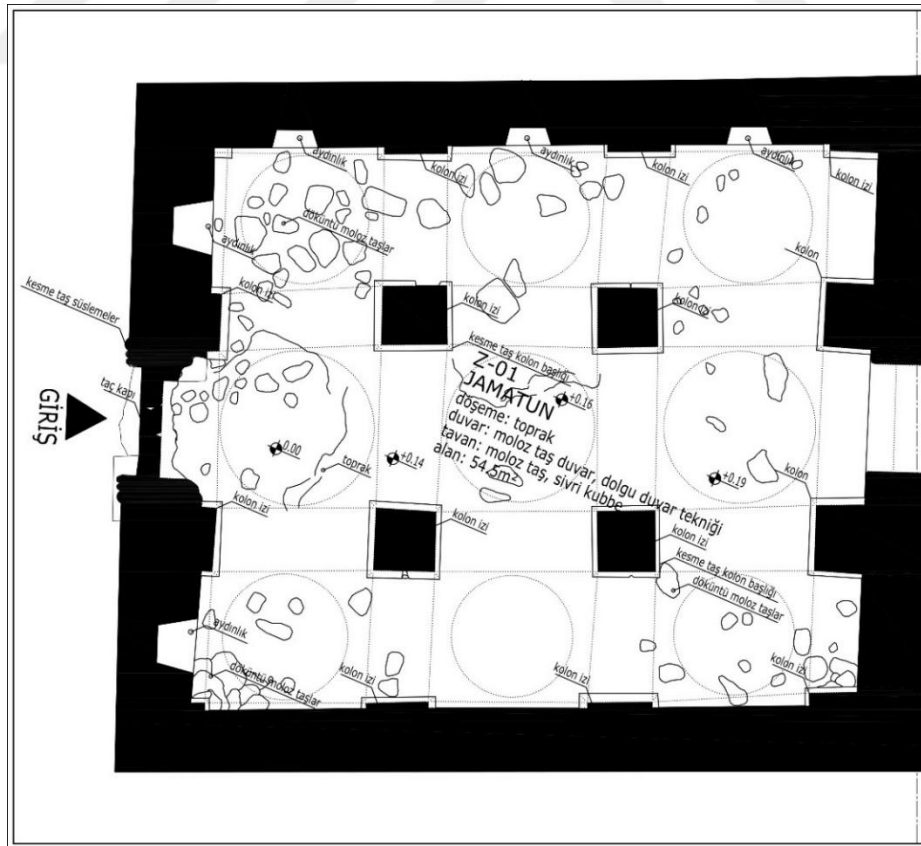

Şekil 3.8 Saint Thomas Kilisesi Giriş Cephesi ve Kapısı

3.2.3 Jamatun Bölümü

Yapımı 13.yy. öncesine tarihlenen kilise, 1671 yılında yazıtlarda belirtildiği üzere bir onarım geçirmiştir. Bu tarihte yapılan onarımda jamatun kısmı eklenmiştir. Jamatun yapıları Ermenilerin inşa ettikleri dini yapılara 12.yy'dan itibaren eklenen yeni bir yapı tipidir. Kelime anlamı olarak 'kilise evi' anlamına gelmektedir (Karaca, 2010).

Jamatun kilisenin batı duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Kareye yakın dikdörtgen planlı olan bu bölüm kuzey-güney yönünde 8.50m, doğu-batı yönünde 9.30m ölçülerindedir. Jamatun kısmına, batı cephesinde bulunan ve yapının tek girişi olan kapıdan girilmektedir. Kapı kesme taştan yapılmıştır. Sivri kemerli, 2,15x3,45m ölçülerinde, alınlıklı taç kapı şeklinde yapılan giriş kapısının iki tarafında üzengi noktalarına kadar sütunlar yapılmıştır. Sütunların üzerinde yivli süslemeler yer alır. Kapı cepheyi tam ortalayan bir konumdadır. Kapı boşluğunun ölçüleri 0,75x1,4m dir. 1,4m yüksekliğindeki tek parça halinde 2 taş blok ve üzerlerinde yine 1,4m ölçüsünde tek parça bir lento bulunmaktadır (Bkz. Şekil 3.7, 3.9).

Şekil 3.9 Saint Thomas Kilisesi +1.80 kotu Jamatun rölöve çizimi

Jamatunun 3 cephesi kısmi sıvalı ve büyük oranda moloz taş örgülüdür. Çatı örtüsü damdır. Dıştan batı cephesinde aydınlatma amaçlı 0,2x0,5m boyutlarında 2 adet mazgal pencere bulunmaktadır. Ana giriş kapısının 2 yanında bulunan bu pencereler dışında jamatunun kuzey cephesinde de 3 adet 0,15x0,5m boyutlarında mazgal pencereler bulunmaktadır (Bkz. Şekil 3.10). Çatı örtüsünde ve cephelerde, kayıplar ve yıkılmalar görülmektedir.

Şekil 3.10 Saint Thomas Kilisesi güneybatı görünüşü

Şekil 3.11 Saint Thomas Kilisesi Jamatun Bölümü görünüşü

Jamatunun içine girildiğinde, mekânın merkezinde 4 adet kolon bulunmaktadır. Bu kolonların 2'si düzgün kesme taş kaplamalı, diğer 2'si ise moloz taştan yapılmıştır. Kolonların tamamında kesme taştan kolon başlıkları bulunmaktadır. Merkezde bulunan 4 kolonun ölçüleri 75cm ile 80 cm arasında değişmekte (Bkz. Şekil 3.12). Net ölçüler ek'te sunulan rölöve çizimlerinde mevcuttur. Bu kolonlara ek olarak beden duvarlarına gömülü aynı akslar üzerinde olan ayrıca 8 adet kolon daha mevcuttur. Bu kolonlar ve oluşturdukları akslar jamatunu kareye yakın 9 parçaya bölmüştür. Kolonlar birbirlerine sivri kemerlerle bağlanmıştır. Kolonlar ve kemerlerin birbirleri ile birleşerek tavanda oluşturdukları kare kaidelerden 9 adet kubbe oluşturmıştır. Mekân merkezdeki 4 kolonunda yardımcı ile 3 nef ayrılmıştır. Sağ ve sol nefler daha dar, orta nef yani merkezdeki daha geniştir. Bu bağlamda ortadaki kubbe ölçülerinin çapları 1,90m iken, sağ ve solda olan kubbelerin çapları 1,60m ölçülerindedir. Tavan yer yer sıvalı ve taş örüntüsü görülecek durumdadır. Merkezdeki 4 kolonu birbirine bağlayan 4 sivri kemer kesme taştan yapılmıştır. Geriye kalan bağlantıyı sağlayan kemerler moloz taştan yapılmıştır. Kemerlerin genişlikleri kolonlarla aynı boyutlarda olup aynı aks üzerinde süreklilikleri görülmektedir (Bkz. Şekil 3.13).

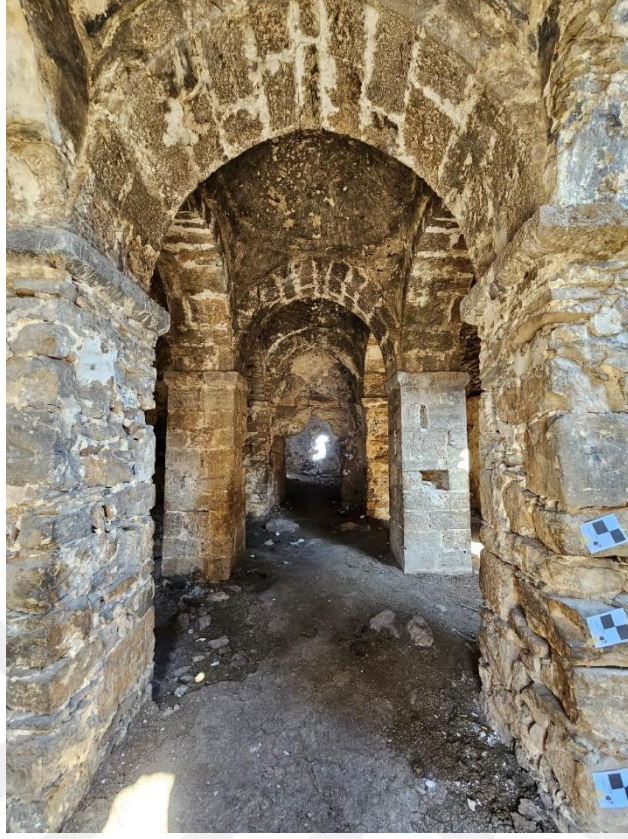
Şekil 3.12 Saint Thomas Kilisesi Jamatun İç Mekân Nefler

Mekânda bulunan 5 adet mazgal pencere bulundukları duvarların tam ortasına konumlanmıştır. Mazgal pencereler dıştan fark edilmeyecek kadar küçük iken içerden ise daha fazla ışığın girmesi için genişletilmiştir.

Şekil 3.13 Saint Thomas Kilisesi Jamatun İç Mekan

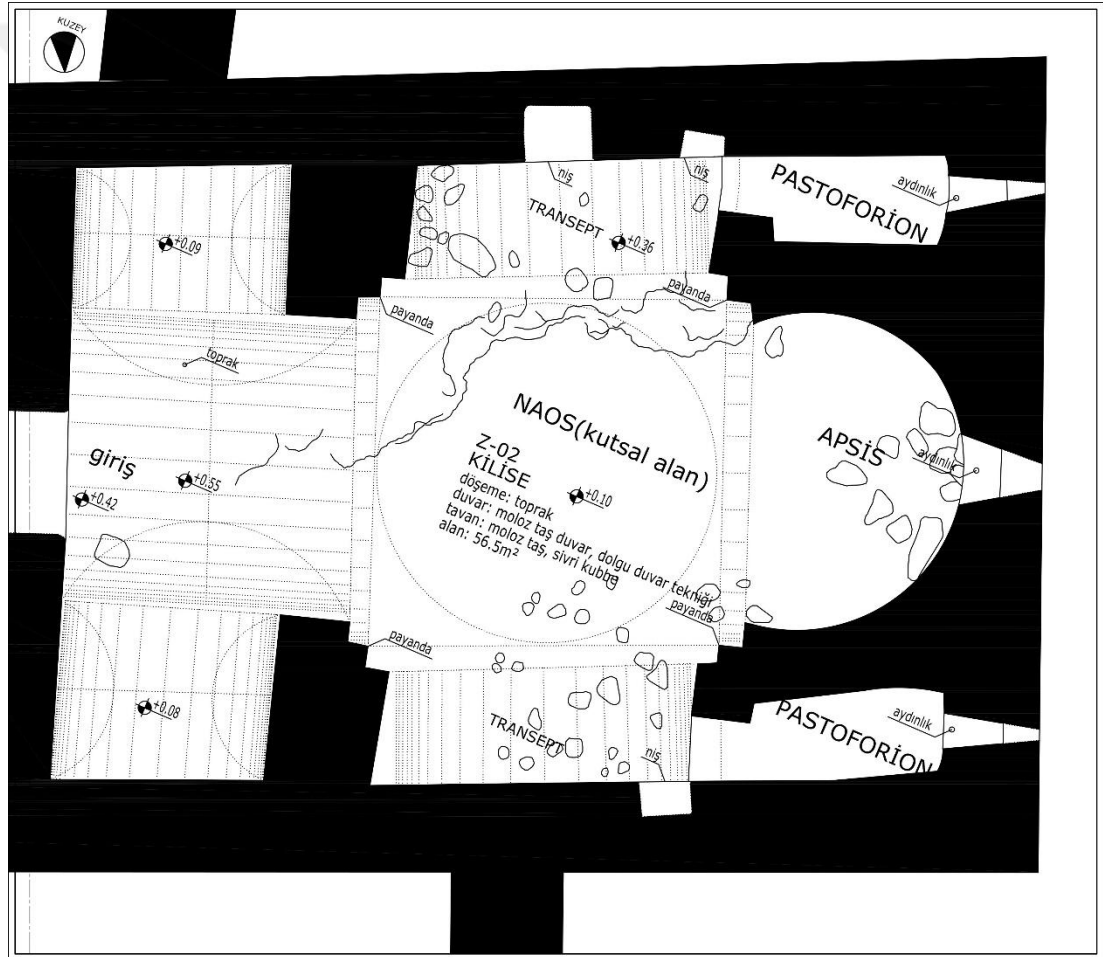
Şekil 3.14 Saint Thomas Kilisesi Jamatun İç Mekân Orta Nef

Jamatun yapısının yüksekliği 4,50 m dir. Bu ölçü içten kubbenin tepe noktasından zemine kadar olan ölçüdür. Zemin tamamen toprak kaplıdır. Yapıda özgün zemin izine rastlanmamıştır. Yer yer defneciler tarafından kazılan yerler, taban yüzeyinde, duvarlardan ve kolonlardan sökülen taşlar görülmektedir. Yapının beden duvarları kısmen zarar görmüş ve derin oyuklar oluşmuştur. Bu duvarların kuzey ve güney cephedeki kalınlıkları; 80cm ila 90cm arasında değişmekte. Batı cephesindeki duvar ise 1m kalınlığına ulaşmaktadır. Duvarlar içten ve dıştan moloz taşlar ile örülmüş, merkezde oluşan boşluk ise dolgudur. Duvarlar kireç harç ve daha küçük boyutlarda taşlardan oluşmuş bir karışım ile dolgu duvar tekniği ile yapılmıştır.

3.2.4 Kilise Bölümü

Saint Thomas Manastır yapıları arasında en eski bölüm olan ibadet alanıdır. Jamatunun doğusunda 1,20x1,50m boyutlarında olan kapıdan ulaşılır. Mekâna girildiğinde kapalı haç plan net bir şekilde görülmektedir. Yapıda ilk ulaşılan bölüm klasik kilise yapılarında görülen narteks bölümü ardından naos kısmı ve son olarak apsis görülmektedir. Naosun sağ ve solunda beşik tonozlu haç kolunun kısa kollarını oluşturan transeptler yer alır. Nartekte merkezdeki beşik tonoz, yükünü sağ ve sol tonozla aktarmaktadır. Merkez tonozun bitişik olduğu batı duvarında, 0,2x0,5m boyutlarında bir mazgal pencere, kapının üzerinde bulunmaktadır (Bkz. Şekil 3.15).

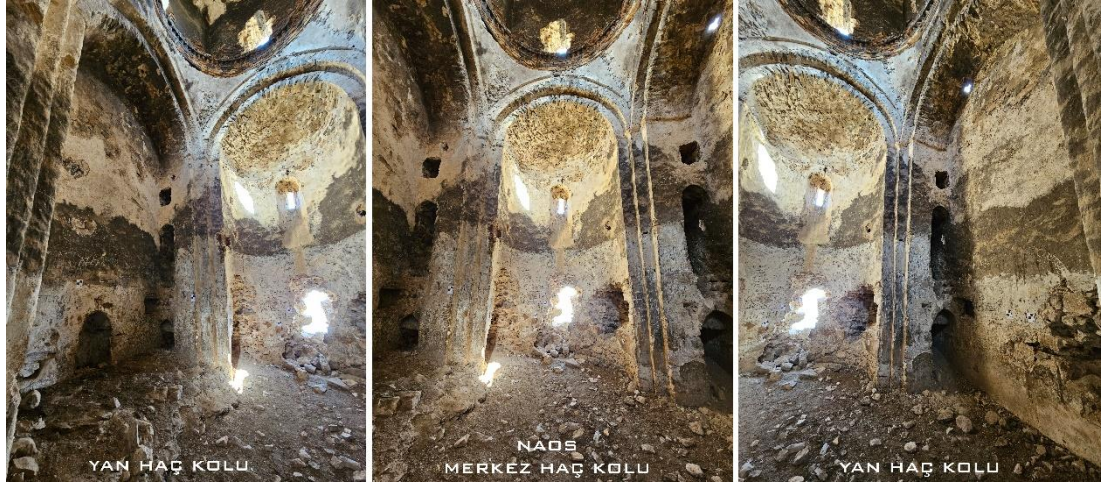
Şekil 3.15 Saint Thomas Kilisesi +1.80 kotu Kilise bölümü rölöve çizimi

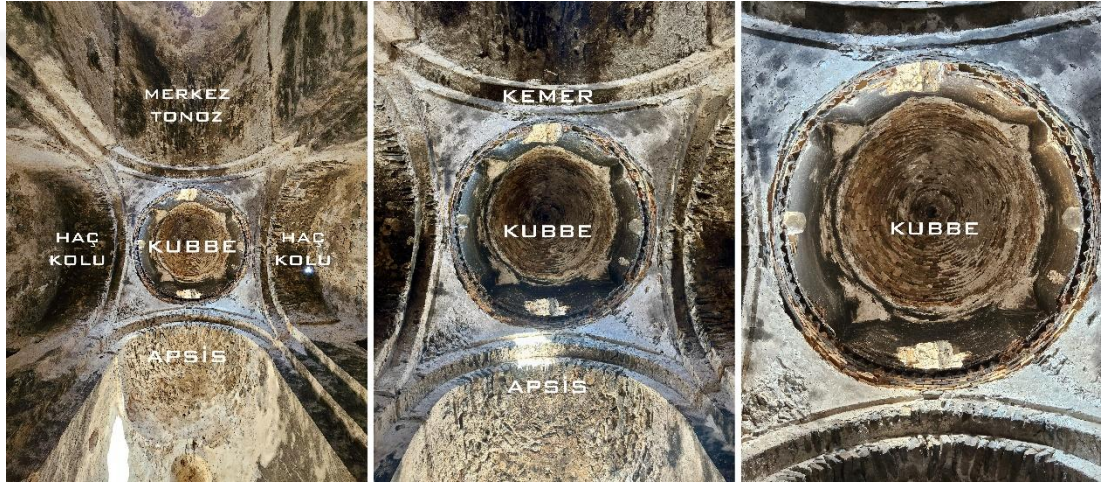
Şekil 3.16 Saint Thomas Kilisesi Kilise İç Mekân Fotoğrafları

Naos bölümü 13,2m yüksekliğinde bir açıklığa sahiptir. Bu alan kilisede ibadet ve ritüellerin yapıldığı ana alandır. 4 adet payanda ve bu payandaları birbirlerine bağlayan kemerlerle kare bir kaide oluşturulmuştur. Kare kaide üzerine dıştan 12 gen sivri bir kubbe oturtulmuştur. 3,30m çapında olan kubbenin doğu cephesi hariç diğer cephelerde yükünü taşıttığı 3 beşik tonoz bulunmakta. Bu beşik tonozlar haç kollarını oluşturmaktadır. Naosu oluşturan 4 ayak beşik tonozlara ulaştığında 2 kademe şeklinde 4 taraftan kemerler ile tam bir kare oluşturulmuştur. Kubbe kare alan üzerine oturtulurken, testere dişli bir kaide görülmektedir. Bu kaide de kullanılan ve kubbeyi oluşturan malzeme dolu tuğladır. Testere dişli görüntü de bu tuğlalar vasıtası ile verilmiştir. Yapıda taş malzeme dışında tuğlanın kullanıldığı tek yer burasıdır (Bkz. Şekil 3.16,17,18,19).

Şekil 3.17 Saint Thomas Kilisesi Kilise İç Mekân Fotoğrafları

Şekil 3.18 Saint Thomas Kilisesi Kilise İç Mekân Fotoğrafları

Şekil 3.19 Saint Thomas Kilisesi Kilise İç Mekân Fotoğrafları

Kubbede ana yönlerle açılan 4 adet 0,35x0,70m boyutlarında orta alanı aydınlatmak amacı ile mazgal pencereler bulunmaktadır. 4 adet pencereyi ek olarak eşit şekilde ayıran yine 4 adet mukarnas görünümlü işlemsiz boşluklar ayırmaktadır. 12 gen kubbe dıştan kesme taş ile kaplanmış olup her bir yüzeyinde 1,05x1,60 m boyutlarında dikdörtgenlerle oluşturulmuş çerçeveler bulunmakta. Bu çerçeveleri dışa çıkıntılı silmeler ayırmakta. İç mekânı aydınlatmak için açılan pencereler dıştan sivri kemerli ve kemerlerin üzengi noktalarına kadar devam eden dışa çıkıntılı kabartmalar vardır (Bkz. Şekil 3.20,21,22,23). Kilise yapısında detay ve işleme anlamında süslemelerin ve işçiliğin en yoğun olduğu 2 yerden birisi kubbedir. Diğer yer ise jamatuna girişi sağlayan batı cephesindeki taş kapı alınlığıdır.

Şekil 3.20 Saint Thomas Kilisesi kubbe hava fotoğrafı

Şekil 3.21 Saint Thomas Kilisesi kubbe hava fotoğrafı

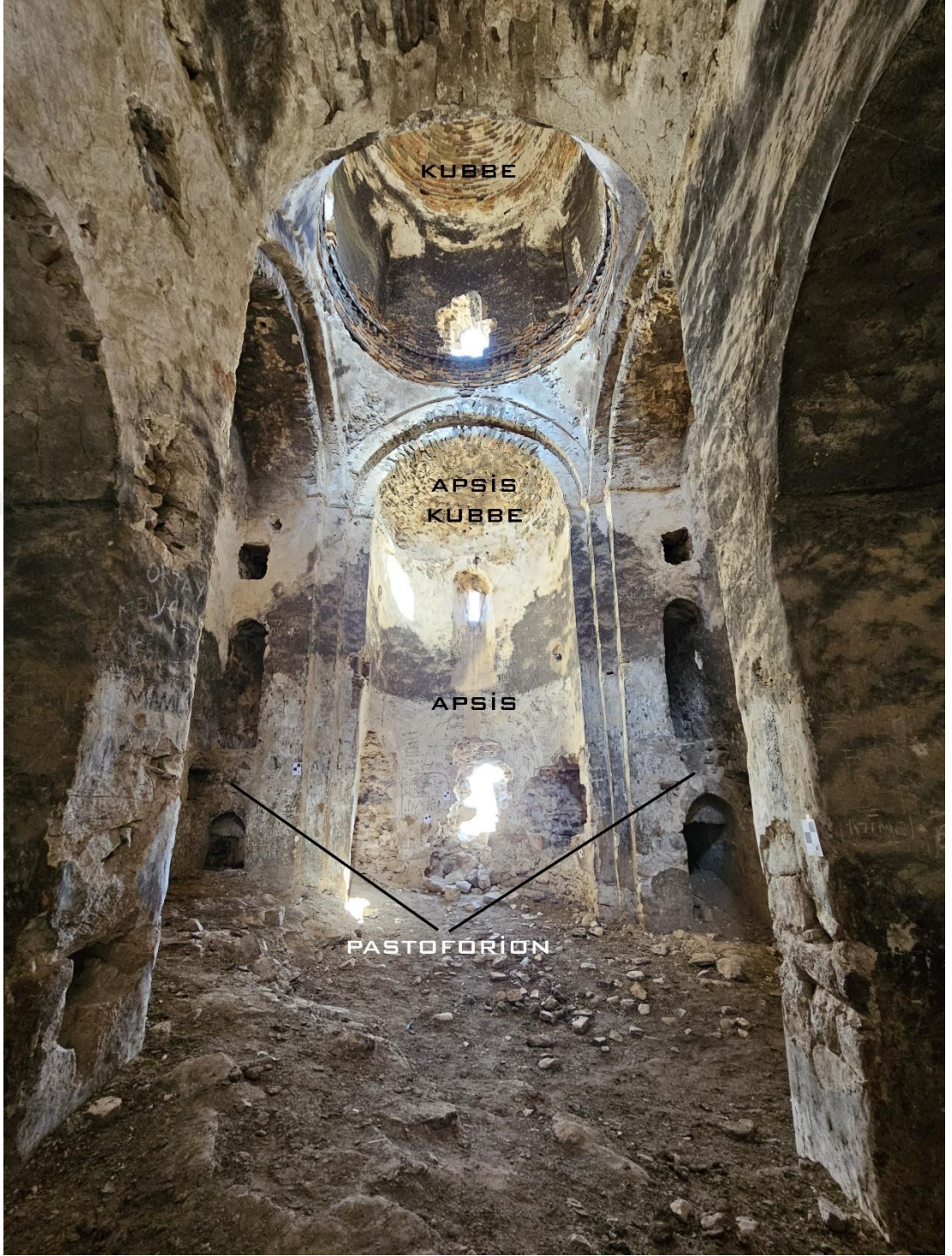
Şekil 3.22 Saint Thomas Kilisesi kubbe hava fotoğrafı

Şekil 3.23 Saint Thomas Kilisesi kubbe hava fotoğrafı

Apsis dıştan düz, içten yarım daire kubbesi olan, aşağı doğru inen kısmında da yarım çember bir hacime sahiptir. Apsisin yarım kubbesinin çapı 3,30m iken çember dairesinin yarıçapı 2,30m dir. Apsis bölümünün doğu cephesinde duvarı ortalayan 0,2x0,5m boyutlarında mazgal penceresi vardır. Ayrıca zemin kotuna yakın noktada duvarda sonradan açılan genişçe bir delik bulunmakta. Bu deliğin 2 yanında apsisi taşıyan duvarda oyuklar açılmış ve kısmen yıkılmıştır. Apsisin sağında ve solunda 2 adet pastoforion mevcuttur. Bu alanlar beşik tonozlu olup 2 katlıdır. En üst kotta ise 2 adet niş bulunmakta. Pastoforionların ölçüleri 1,10x2,00m dir. 2 mekânda da doğu cephesine açılan pencereler bulunmaktadır. Mekanın jamatunda olduğu gibi orjinal zemini yok olmuştur. Tamamen toprak ile kaplıdır (Bkz. Şekil 3.24).

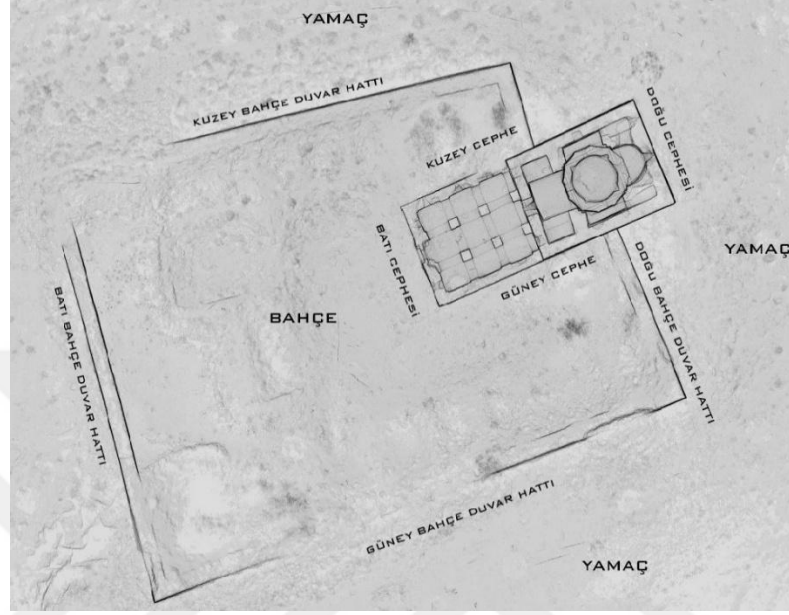

Şekil 3.24 Saint Thomas Kilisesi Apsis, Kubbe, Pastoforion görüntüsü

3.2.5 Cepheler

Bu bölümde; yapının batı cephesi, güney cephesi, kuzey cephesi, doğu cephesi anlatılmıştır. Bu bölüme dair detaylı rölöve cephe çizimleri ek'te sunulmuştur (Bkz. Ek:4, Ek:5, Ek:6, Ek:7).

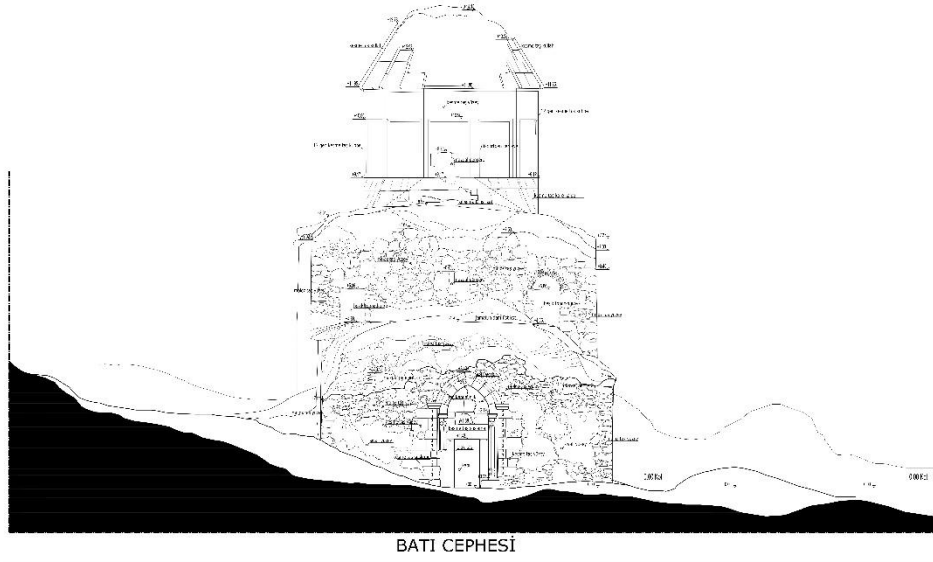
Şekil 3.25 Saint Thomas Manastırı vaziyet planının lazer scanner görüntüsü

Batı Cephesi

Kiliseye ait tek giriş, bu cephede bulunmaktadır. Yapının oturtulduğu eğimli arazinin bahçe ile ilişki kurduğu cephedir. Cephenin uzunluğu 8,64 m, yüksekliği ise 4.91 m'dir. Batı cephesinin tam ortasında giriş kapısı yer alır. Taç alınlıklı olan kapı kesme taştan yapılmıştır ve bu taşlarla sivri bir kemer oluşturulmuştur. Kemerin tepe noktası 3,40 m kotunda yer almaktadır. Bu kottan aşağı doğru inildiğinde, kemerin üzengi noktalarında yine kesme taştan yapılmış sütun başlıkları bulunmaktadır. Alınlığın her iki yanında ise kesme taştan yapılmış süslemeler görülür. Cephe büyük ölçüde moloz taş kullanılarak, dolgu duvar tekniği ile inşa edilmiştir. Kesme taş, yalnızca giriş kapısının bulunduğu alanda kullanılmıştır. Bu cephede giriş kapısının her iki yanında mazgal pencereler yer alır. Cephe kısmen sıvalıdır. Jamatun bölümüne ait olan bu cephenin üst kısmında çeşitli oyuklar ve yıkılmalar görülmektedir. Jamatun kısmından sonraki bölüm, kilisenin ana yapısının batı cephesini oluşturur. Bu kısımda, cephenin tam ortasında ana mekânı aydınlatan bir adet mazgal pencere bulunur. Pencerenin her iki yanında ise iki adet hücre mevcuttur. Bu hücreler beşik tonozlu olup iç yüzeyleri kısmen sıvalıdır (Bkz. Şekil 3.26,27).

Batı cephesinde üst kotta bulunan kubbe dıştan kesme taş yüzeyli ve 12 gen olup konik bir küllaha sahiptir. Kubbenin batı cephesinde bir adet mazgal pencere yer alır. Cephe yüzeyinde düşen kaplama taşların arasında ve üst örtüde bitkilenme görülür.

Şekil 3.26 Saint Thomas Kilisesi batı cephesi rölöve çizimi

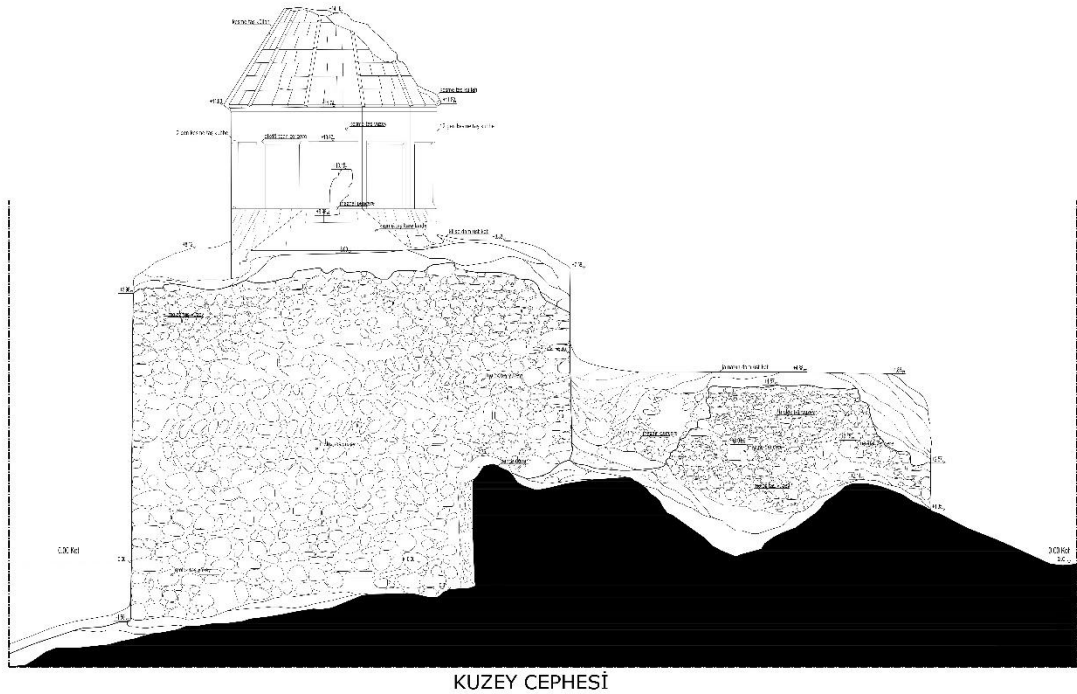

Şekil 3.27 Saint Thomas Kilisesi batı cephesi görüntüsü

Kuzey Cephesi

Kuzey cephede jamatun ve kilise duvarı ile onikigen kubbe görülmektedir. İlk kısım, daha alt kotta bulunan jamatun bölümüdür. Jamatun kısmına ait bu cephede toplam üç adet mazgal pencere bulunmaktadır. Kilise yapısına yakın olan mazgal pencere, yıkımlar sonucunda formunu kaybetmiştir. Cephe tamamen moloz taştan olup, dolgu duvar tekniğiyle yapılmıştır ve cephenin yaklaşık olarak yarısı tahrip olmuştur. Jamatun yapısının damına çıkış, yalnızca bu tahrip olan bölümden mümkündür. Jamatundan sonra kuzey cephesini oluşturan diğer kısım, kilise yapısına aittir. Bu cephe de tamamen moloz taştan yapılmış olup, taşların diziliminde belirgin bir sistem görülmez, taşlar gelişigüzel dizilmiştir. Cephede herhangi bir hatıl ya da bölücü eleman bulunmamaktadır. Ayrıca bahçe duvarı da bu kilise cephesine bitişik durumdadır. Arazi eğimi bu cephede görülmektedir. Bahçe kotunda oluşturulan düz alan, bahçe sınırlarının hemen dışında tekrar eğimli bir araziye dönüşür. On ikigen kubbenin kuzeye bakan yüzeyinde silme ve pencere süsleme detayları bulunmaktadır. Küllah üzerinde yer alan taşlar kısmen yerinden düşmüş, silmeler görünür haldedir (Bkz. Şekil 3.28,29).

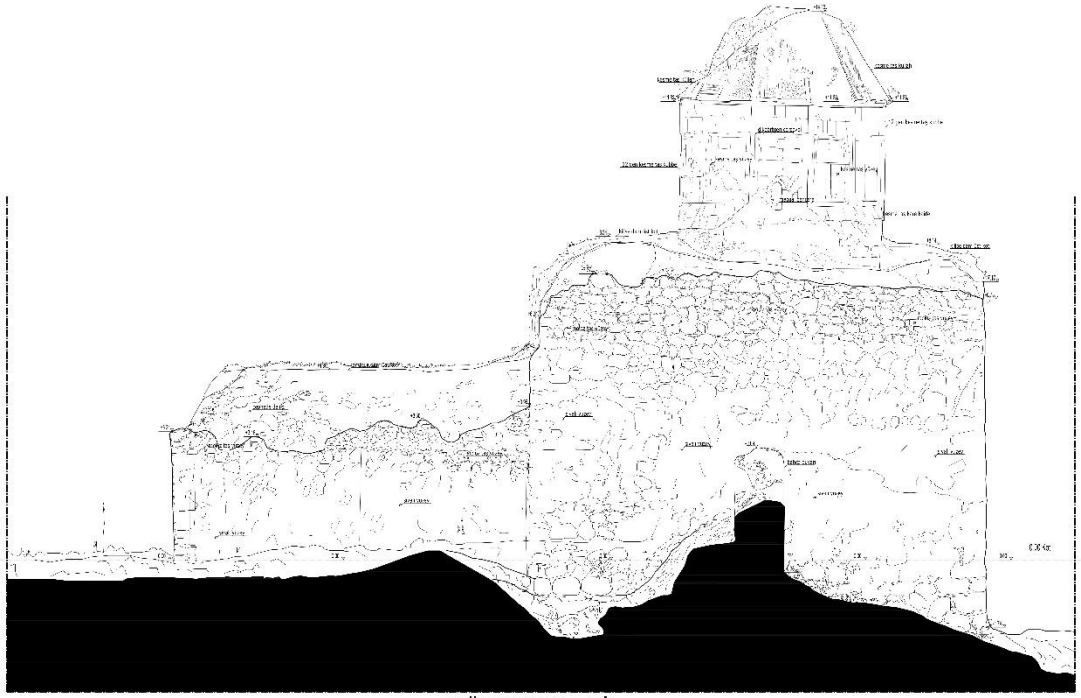
Şekil 3.28 Saint Thomas Kilisesi kuzey cephesi rölöve çizimi

Şekil 3.29 Saint Thomas Kilisesi kuzey cephe görüntüsü

Güney Cephesi

Kuzey cephesinde olduğu gibi, bu cephede de jamatun ve kilise bölümleri belirgindir. Arazi eğimi ve bahçe kotu bu cepheden görülmektedir. Jamatun kısmında herhangi bir açıklık veya mimari eleman bulunmamakla birlikte, jamatunun dam bölümünde yıkılmalarından kaynaklı oyuklar oluşmuştur. Jamatunun devamında kiliseye ait bölüm yer almaktadır. Kilise cephesi tamamen moloz taştan yapılmıştır. Bahçe duvarı, kilise yapısına bitişik konumdadır. Bahçenin dış kısmında eğim artmakta ve yamaç belirginleşmektedir. Ayrıca güney cepheden bakıldığında kubbenin güney yüzeyi görülmektedir. Kubbeye bitkilenme mevcuttur. Taşları büyük oranda korunmuştur (Bkz. Şekil 3.30,31).

GÜNEY CEPHESİ

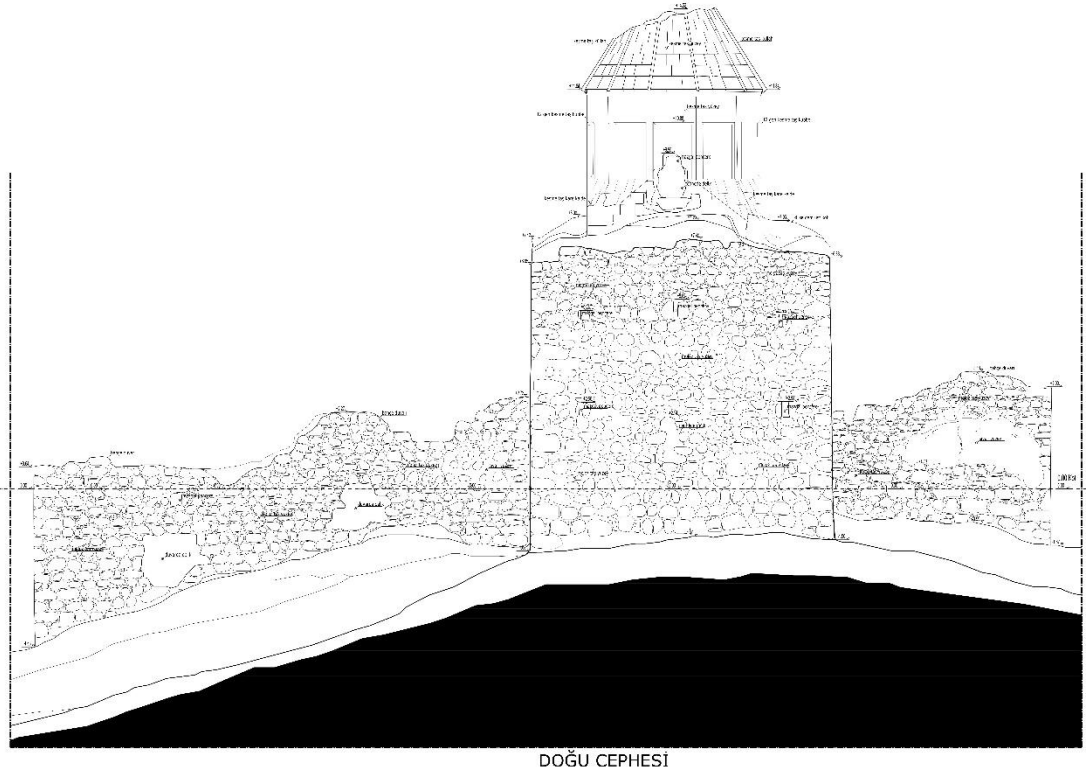
Şekil 3.30 Saint Thomas Kilisesi güney cephesi rölöve çizimi

Şekil 3.31 Saint Thomas Kilisesi güney cephe görüntüsü

Doğu Cephesi

Yapının en yüksek duvarlara sahip cephesi burasıdır. Kilisenin apsis bölümü bu cephede yer almaktadır. Yapı kapalı haç planlı olduğundan apsis, Suriye kiliseleri örneklerinde olduğu gibi dışarı taşmamış, cephe tamamen düz bir şekilde inşa edilmiştir (Dağtekin, E). Cephenin uzunluğu 8,90 m, yüksekliği ise 9.30 m'dir. Cephe tamamıyla moloz taştan oluşmaktadır. Taşların dizilimi düzensizdir ve yüzeyde yer yer sıva izlerine rastlanmakla birlikte büyük oranda sıvasızdır. Cephede, 5,00 m kotunda pastoforion bölümüne açılan üç adet mazgal pencere bulunmaktadır. Bu kotun altında, sağ ve sol tarafta toplam iki adet daha mazgal pencere yer almakta ve bunlar da pastoforionun alt kotlarına açılmaktadır. Cephede ayrıca apsis kısmına denk gelecek şekilde insan kaynaklı bir tahribat ile oyuk açılmıştır. Kubbede yer alan mazgal pencereler arasında en büyük tahribat bu cephede gerçekleşmiştir. Kubbe ve dam kısımlarında önemli ölçüde yıkılma ve çökmeler gözlemlenmektedir. Güney ve kuzey yamaçlarından devam eden bahçe duvarları bu cepheye bağlanmaktadır. Bu duvarlar da kısmen yıkılmış veya üzerinde çeşitli oyuklar açılmıştır (Bkz. Şekil 3.32,33).

Şekil 3.32: Saint Thomas Kilisesi doğu cephesi rölöve çizimi

Şekil 3.33 Saint Thomas Kilisesi doğu cephe görüntüsü

3.3 Malzeme

Saint Thomas Manastırın'da taş ve tuğla yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Ahşap, cam, metal gibi malzemelere rastalanmamıştır. Mevcut duruma ilişkin detaylı malzeme analizleri ek'te "Malzeme Analiz" paftalarında sunulmuştur (Bkz. Ek:13, Ek:14, Ek:15, Ek:16, Ek:17, Ek:18, Ek:19, Ek:20, Ek:21, Ek:22, Ek:23).

Taş

St. Thomas Manastırı yüksekçe bir tepe de ve 3 tarafı yamaç olan bir alana konumlandırılmıştır. Yapının oturtulduğu zemin incelendiğinde kullanılan taşın, bu bölgede yerinde üretimle elde edilerek inşa edildiği düşündürmektedir. (Bkz. Şekil 3.34).

Şekil 3.34 Saint Thomas Kilisesi taş malzemeye dair görseller

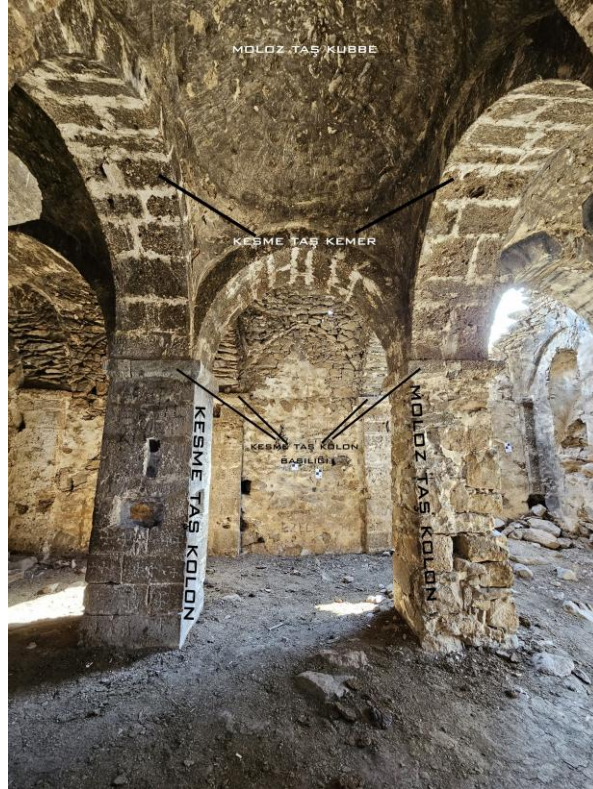
Yapının bahçe duvarlarından başlanarak ana kütleye ulaşınca kadar tüm alanlarda moloz taş, kesme taş, kaba yonu taş kullanılmıştır (Bkz. Şekil 3.34). En yaygın kullanılan taş formu ise moloz taştır. Beden duvarlarının inşasında dolgu duvar tekniği kullanılması, moloz taşın tercih edilmesinin başlıca nedenini ortaya koyar. Bu teknikte, iri taşlar duvarın taşıyıcı elemanlarını oluştururken, küçük moloz taşlar ise kireç harcı ile dolgu malzemesi olarak yerleştirilmiştir. Taşıyıcı duvarlar tamamen dolgu duvar tekniğiyle inşa edilmiştir. Jamatun kısmında yer alan ve duvara gömülü 8 kolon ile merkezdeki kubbeleri taşıyan 2 kolon, moloz taşla yapılmıştır. Merkezdeki diğer iki kolonda ise iç kısımda moloz taş, dış kısımda ise kesme taş kaplama kullanılmıştır.

Jamatuna giriş kapısında ve kolon başlarında kesme taş ön plana çıkmaktadır. Kesme taş, kemerli taç kapı ve çevresine uygulanarak anıtsal bir nitelik kazandırmıştır. Taç kapı da kesme taş ile rölyefler ve süslemeler yapılmıştır. Yapıda kapı ve kubbe dışında kesme taşın süsleme amaçlı kullanıldığı başka bir yer tespit edilmemiştir. Kapının çevresinde bulunan ve uzunlukları 1,40 metreyi geçen taş bloklar ise düzgün bir yüzeye sahiptir. Giriş de 3 adet uzunlukları, 1.40 m'yi aşan taş blokların 2'si dikey ve 1'i yatayda lento görevi gören taşlardan oluşturulmuştur (Bkz. Şekil 3.35).

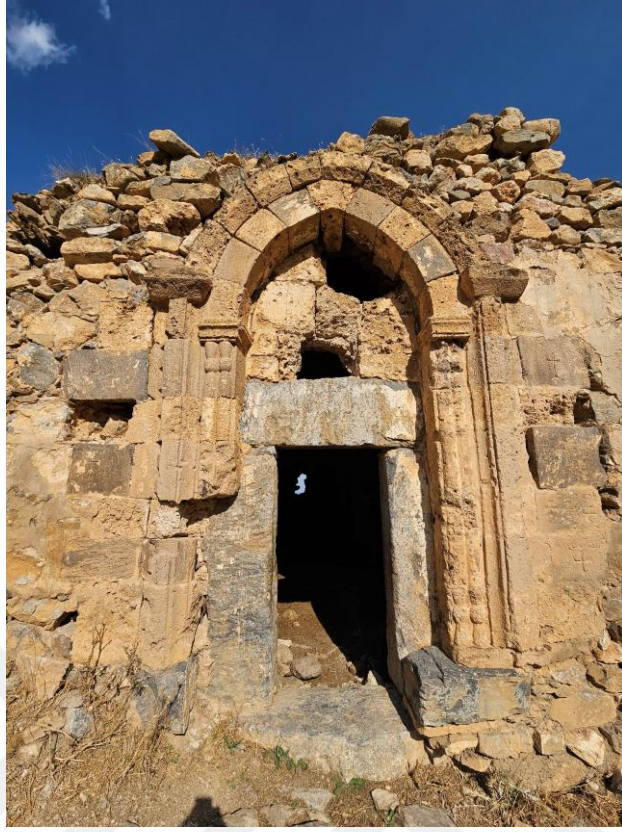

Şekil 3.35 Saint Thomas Kilisesi görünüm ve taş malzeme kullanımı

Şekil 3.36 Saint Thomas Kilisesi Jamatun bölümü taş kullanımı

Şekil 3.37 Saint Thomas Kilisesi taş kapı

Jamatunun duvarları dışında tavanında tamamen taştan olup dam üst örtü daha önce de belirtildiği üzere topraktır. Tavandaki 9 adet kubbe moloz taştan üretilmişken, kubbeleri taşıyan kemerlerden 5 tanesi kesme taştan, geriye kalanlar moloz taştandır. Moloz taşın kubbe ve kemerlerde kullanılması kesme taş nazaran daha zordur. Fakat burada moloz taş belli işlemlerden geçirilmiştir. Ve nispeten daha düz ve mimari öğenin fonksiyonuna uygun olanları, tercih edilmiştir.

Kilise ana yapısına geçildiğinde, kubbesi dışındaki tüm alanlarda moloz taş ve kaba yonu taş kullanılmıştır. Kaba yonu taşlar, mazgal pencerelerinin alt denizlik kısmı ve 2 yan kısımları ile lentolarında kullanılmıştır. Aynı zamanda yapının dış cephesinde taşıyıcılık görevini büyük oranda bu kaba yonu taşlar sağlamaktadır. Beden duvarlarında üst kotlara çıkıldığında kaba yonu taşların yerini daha küçük, taşınması ve yerleştirilmesi daha kolay olan moloz taşların kullanıldığı görülmektedir. Yapıdaki beşik tonozlar, kemerler, nişler yine bu malzemedendir. Yapının bu ana ibadet yerinin kubbesine gelindiğinde içten tuğla dıştan ise kesme taş ve yöreye özgü olan Ahlat taşı'nın kullanıldığı görülmektedir.

Kubbe dıştan onikigen ve huni biçiminde örtüsü olup taş malzeme ile kaplıdır. Bölgede hemen hemen tüm kiliselerde kubbeler aynı şekildedir. Ahlat taşı bloklar veya plakalar şeklinde tercih edilmiştir. İçten tuğlaların üst üste bindirilmesi ile oluşturulan kubbede, tuğla üstü moloz taşlar ve dolgu malzemeleri ile doldurulmuş dış yüzeyi düzgün kesilmiş Ahlat taş bloklar ile şaşırtmalı bir şekilde kaplanmıştır. Yüzeyinin düz olması ve gözenekli yapısının da tuf malzemelere oranla daha az olması, yağmur suyundan korunmasını sağlamıştır. Konik çatı taşıyıcı 12 gen duvarlara ulaşınca yüzeyden akacak olan suyun cepheye zarar vermemesi için 12 kenarda da 15 cm' kadar bu taş bloklarla silme saçak oluşturmuştur. Konik şeklinde oluşturulmuş olan küllah geometrisi gereği 12 adet üçgen oluşturuyor ve bu üçgenler küllahı oluştururken birleşim noktalarından doğal olarak açısız kırılmalar yapmaktadır. Bu kısımlarda yine Ahlat taşından yarım daire şeklinde 6 cm' lik taş çıtalar, hem bu kırılmaları kapatmakta hemde 12 alanın net bir şekilde görülmesini sağlamaktadır (Bkz. Şekil 3.38).

Şekil 3.38 Saint Thomas Kilisesi kubbesi ve Ahlat taşı

Kubbeye kesme taş formunda kullanılan Ahlat taşı, rengi ve dokusu itibari ile fark edilebilen yöreye özgü bir taştır. Merkezinden çıkartılması ve işlenmesi kolay olan, sonrasında fiziksel olarak havayla temasında zamanla mukavemet gücü artan bir malzemedir.

Ahlat taşı, yörede çatı kaplama malzemesi olarak kullanılmasının yanı sıra duvarlarda, kemerlerde ve kubbelerde kullanılmaktadır. Bu malzemenin tercih edilme sebeplerinin başında çatı da oluşabilecek deformasyonları en aza indirmektir. Ahlat taşı yapıları, kar, yağmur, rüzgâr gibi etkenlerden korumak, sızabilecek suyu en aza indirmek, strüktürel bozulmaları önlenmek amacıyla kullanılmıştır. Ahlat taşı Nemrut Dağının volkanik kalıntısıdır. Birçok kilise yapısında kullanılan bu taşın, Ahlat taşı olduğu restorasyonu tamamlanan Akdamar Adası Manastırı ile kesinleşmiştir (Sedes, 2008).

Tuğla

Saint Thomas Manastırında kilisenin kubbe kısmında dolu tuğla malzeme kullanılmıştır. Bölgede özellikle kırsal mimaride kubbe tarzı mimari öğelerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Dolu tuğla teknik özellikleri açısından; mukavemeti yüksektir. Bu özelliği onu kubbe gibi yük içeren kısımlarda tercih edilmesine neden olmuştur. Yapısı gereği dolu ve boşluksuz olması yangın dayanımında olduğunu göstermektedir. Boyut ve şekillerinin tasarıma uygun olması kolay işlenebilmesi ve yerleştirilebilmesi bir başka tercih edilme sebebidir. Ayrıca bölgede kil malzemesinin yoğun bir şekilde bulunuşu ve kilden üretiliyor oluşu tuğla malzemesinin tercih edilmesine kanıt niteliğindedir.

Naos bölümünün tam merkezine denk gelen kubbe içerden tuğla ile yapılmıştır. Tuğla 8 metre kotundan itibaren başlayıp en üst kota kadar sürekli kullanılmıştır. Malzemenin boyutu ve şekli itibari ile yuvarlak kasnak ve konik kubbe net bir şekilde oluşturulmuştur. 8 m kotundan sonra 8.50m kotunda 2 sıra şeklinde testere dişli dizilerek görsel olarak detay verilmiştir. Bu kottan itibaren tekrar normal diziliş devam etmektedir (Bkz. Şekil 3.39).

Şekil 3.39 Saint Thomas Kilisesi kubbe tuğla malzeme

Kireç

Yapıda sıva ve harçlarda kireç taşından üretilen kireç malzemesi kullanılmıştır. Yapının jamatun ve ana kilise bölümünden alınan sıva ve harç numuneleri kimyasal analizlerden geçirilerek sonuçları ek'te sunulmuştur. Kireç, yapıda; içerisindeki agrega oranına göre yüzeylerde sıva ve dolgu duvarlarda harç olarak kullanılmıştır. Aderansı arttırıcı birden fazla yan ürünlede bir araya gelince kullanışlı bir yapı malzemesi haline gelmiştir. Geleneksel yöntemlerle inşa edilmiş birçok yapıda bu malzemeye karşılaşılmaktadır.

Kalsiyum karbonat (CaCO_3) olarak bilinen bu bileşik doğada en çok eski kayaçlarda görülmekte. Bu bileşik yüksek derecelerde ısıtıldıktan sonra beyaz renkli, inorganik bir bağlayıcıya dönüşür. Cinsine göre farklı şartlarda katılaşma özelliği olan bu malzeme kireçtir. Bağlayıcı maddeler arasında bilinen en eski malzeme kireçtir. Bu malzeme Mısır, Babil, Hitit ve Persler gibi birçok büyük medeniyet tarafından kullanılmıştır. Romalılara gelindiğinde su içerisinde yapılan yapılar için su kireci geliştirilmiştir. Tarih boyunca devam ederek günümüze kadar kullanılmaya devam edilen ve geliştirilen bağlayıcı bir malzeme olmuştur (wikipedia, 2024).

Bu bölümde yapıdan alınan sıva ve harç örneklerine yönelik gerçekleştirilen analizlerin sonuçları raporlanarak sunulmuştur (Bkz. Ek:77, Ek:78, Ek:79, Ek:80, Ek:81, Ek:82). Malzeme analizlerine dair test bulgularının değerlendirilmesi aşamasında, özellikle bağlayıcı türü, agrega yapısı ve özgün yapım tekniklerinin yorumlanmasına ilişkin olarak Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kültürel Mirasın Korunması Programı'ndan Dr. Duygu Ergenç'in bilimsel yorumlamasından faydalanılmıştır. Alanında uzman desteğiyle yapılan bu yorumlamalar, hem belgelenen mevcut malzemenin daha doğru anlaşılmasını sağlamış hem de restorasyon önerilerinin temellendirilmesinde yol gösterici olmuştur.

Mineral Analizi; sıva ve harç örnek sonuçlarının analizleri,

Kalsit (CaCO_3): Kalsit, harç ve sıva karışımında bağlayıcı bir bileşen olarak sıklıkla kullanılan bir mineraldir. Kireç bazlı sıva malzemesi olduğunu doğrular.

Kuvars (SiO_2): Kuvars, harcın dayanıklılığını ve sertliğini artıran bir bileşendir. Agreg a malzemesinin bir parçası olarak kullanılmış olabilir.

Jips ($\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$): Jipsin varlığı, sıvanın su tutma özelliğini ve elastikiyetini artırabilir. Aynı zamanda yüzeylerin düzgünlüğünü sağlamada etkilidir.

Aragonit: Kalsitin bir polimorfu olan aragonit, eski yapılarda doğal süreçlerle oluşabilir. Harç içindeki kalsiyumun kristalize olmasıyla bağlantılıdır.

Sıva Malzemesinin Özellikleri;

Tarihi Bağlam: Kalsit ve aragonitin varlığı, kilisenin inşa edildiği dönemde kullanılan geleneksel kireç bazlı sıvaları işaret eder. Bu sıva türü hem estetik hem de dayanıklılık açısından tarih boyunca tercih edilmiştir.

Elastikiyet ve Dayanım: Jips ve kuvars, sıvaya elastikiyet ve mekanik dayanım kazandırır. Bu bileşenler sıvanın çatlamasını önleyebilir ve çevresel etkilere karşı direncini artırabilir.

Malzeme Kaynağı: Minerallerin varlığı, yerel kaynaklardan elde edilen malzemelerin kullanıldığını gösterir. Bu, yapının orijinaline sadık kalarak restorasyon için uygun malzeme seçiminin önemini vurgular.

Restorasyon İçin Öneriler;

Malzeme Uyumu: Restorasyonda kullanılacak sıva, kalsit ve kuvars içeriği bakımından orijinal sıva ile uyumlu olmalıdır.

Elastikiyet Arttırıcı Katkılar: Jips ve benzeri malzemelerin sıvaya eklenmesi hem esneklik hem de dayanıklılık açısından faydalı olacaktır.

Yüzey Koruma: Sıva malzemesinin jips içerdiği göz önüne alınarak, yüzeyin nem ve suya karşı korunması için uygun kaplama veya koruyucu tedbirler alınmalıdır.

Kilise bölümünden alınan sıva örneğinde jamatundan farklı olarak Kalsit, Kuvars, Portlandit, Plajiyoklas minarellerine rastlanmıştır.

Mineral Analizi;

Kalsit (CaCO_3): Kalsit, kireç taşı ve mermerin ana bileşeni olarak harç ve sıva malzemelerinde yaygın şekilde bulunur. Bu, yapının inşasında kullanılan harcın kireç bazlı olduğunu gösterir ve dönemin geleneksel yapım tekniklerine uygundur.

Kuvars (SiO_2): Kuvarsın varlığı, harçta kullanılan agreganın (kum gibi) silika bazlı olduğunu ifade eder. Bu, yapının dayanıklılığı ve sertliği açısından önemlidir.

Portlandit (Ca(OH)_2): Hidratlanmış kireç olan portlandit, harcın kürlenmesi sırasında oluşur. Bu da harcın, kireç-kum oranında dengeli bir karışım olduğunu ve iyi bir şekilde reaksiyona girdiğini gösterir.

Plajiyoklas: Plajiyoklas minerali, harçta doğal agreganın bir parçası olarak kullanılmış olabilir. Bu, yerel malzeme kullanımını yansıtır ve bölgenin jeolojik yapısını işaret eder.

Sıva Malzemesinin Özellikleri;

Yapı Malzemesi Uyumu: Harçta kalsit ve kuvarsın varlığı, kullanılan malzemenin yapıya uygun olduğunu ve tarihi yapının restorasyonunda aynı tür malzemenin tercih edilmesi gerektiğini vurgular.

Sismik Dayanıklılık: Ermeni kiliselerinde kullanılan harç, yüksek kalsit içeriğiyle elastikiyet kazandırabilir, ancak kuvars gibi sert mineraller çatlama riskini azaltır. Bu özellikler, harcın sismik hareketlere karşı dayanımını artırır.

Yerel Malzeme Kullanımı: Plajiyoklas ve diğer mineraller, inşada yerel kaynakların kullanıldığını gösterir. Restorasyonda da bu kaynakların tekrar kullanımı, estetik ve dayanıklılık açısından önemlidir.

Restorasyon İçin Öneriler;

Benzer Malzeme Kullanımı: Restorasyonda kireç bazlı harç ve kuvars agregası kullanılmalıdır.

Kireç Oranı Ayarı: Orijinal harcın bileşimine benzer bir kireç-kum oranı uygulanarak uyum sağlanabilir.

Sismik Risk Yönetimi: Çatlama ve deformasyonu önlemek için elastikiyeti artırıcı katkı maddeleri eklenebilir.

Yüzey Koruması: Harcın atmosferik etkenlere karşı dayanıklılığını artırmak için uygun yüzey kaplama ve koruyucu tedbirler alınmalıdır.

Son olarakta yapının kilise bölümünden alınan harç örneğinin çıkan sonuçlarının analizlerine geçilmiştir. Bu test de daha önceki sıva örneklerinden farklı olarak element analizi yapılmıştır.

Malzeme Bileşimi

CaO (%37.2): Yüksek miktarda kalsiyum oksit (CaO), harcın büyük oranda kireç bazlı olduğunu gösterir. Bu, antik harçlarda yaygın bir özelliktir ve dayanıklılık için önemli bir bileşendir.

SiO₂ (%17.1): Silika (SiO₂) oranı, kum ve diğer katkı maddelerinin kullanıldığını gösterir. Silika, harcın sertleşmesini ve uzun vadeli dayanıklılığını artırır.

Fe₂O₃ (%1.7): Demir oksit, harca özgü renk ve yapısal sağlamlık katkısı sağlar.

Al₂O₃ (%4.5): Alüminyum oksit, kil bazlı katkıların ya da doğal malzemelerin işaretidir.

Yapısal Özellikleri

Harç İçeriği ve Uygulama: Kireç bazlı harçlar, genellikle esneklik ve su geçirmezlik açısından avantajlıdır. Ancak, bu harçların modern çimentolara göre daha düşük basınç dayanımı vardır.

Depreme Dayanıklılık: Bölgenin sismik özellikleri göz önüne alındığında, harçta kullanılan kireç ve silika oranı, harcın çatlamaya karşı dayanıklılık geliştirdiğini gösterebilir.

Test Sonuçlarının Restorasyon İçin Önemi

Tarihi Yapıya Uygunluk: Çimento oranının düşük olması, bu harcın eski yapının özgün malzemelerine uygun olduğunu gösterir. Restorasyon sırasında benzer içerikte harç kullanılması önemlidir.

Yapının Güçlendirilmesi: Restorasyon sırasında CaO ve SiO₂ oranlarına dikkat edilerek harç üretimi yapılmalıdır. Bu, hem yapısal bütünlük hem de estetik uyum için önemlidir.

Malzeme Uygunluğu: Restorasyon sırasında kireç bazlı harç kullanılmalı ve güncel analizlerle uyum sağlanmalıdır.

Koruma Önlemleri: Yüksek silika içeriği, harcın suya dayanıklılığını artırsa da yüzeydeki tuzlanma riskine dikkat edilmelidir. Harç yüzeyinde oluşabilecek çatlaklar düzenli olarak izlenmelidir.

3.4 Yapıda Meydana Gelen Hasarlar

Saint Thomas Manastırında yapılan detaylı incelemeler sonucunda, malzeme analizinde olduğu gibi yapıda ve yapıyı oluşturan malzemelerde gelişen tüm sorunlar detaylı bir şekilde ‘‘Bozulma Analiz’’ paftalarıyla ek’te sunulmuştur. Yapıda meydana gelen hasarlar, strüktürel sorunlar, malzemedeki meydana gelen hasarlar, yapıya dışarıdan yapılan fiziki müdahaleler şeklinde anlatılacaktır (Bkz. Ek:24, Ek:25, Ek:26, Ek:27, Ek:28, Ek:29, Ek:30, Ek:31, Ek:32).

3.4.1 Strüktürel Bozulmalar

Manastırın bahçe duvarında bölgesel olarak ya derin oyuklar açılmış veya yıkılmıştır. Oyukların olduğu bölgelerde ise duvarlar yıkılma tehlikesi ile altındadır. Manastırın bahçesinde bulunan manastır ek yapılarının ise strüktürel olarak varlığından yıkılan duvar izleri dışında söz edilemez (Bkz. Şekil 3.40).

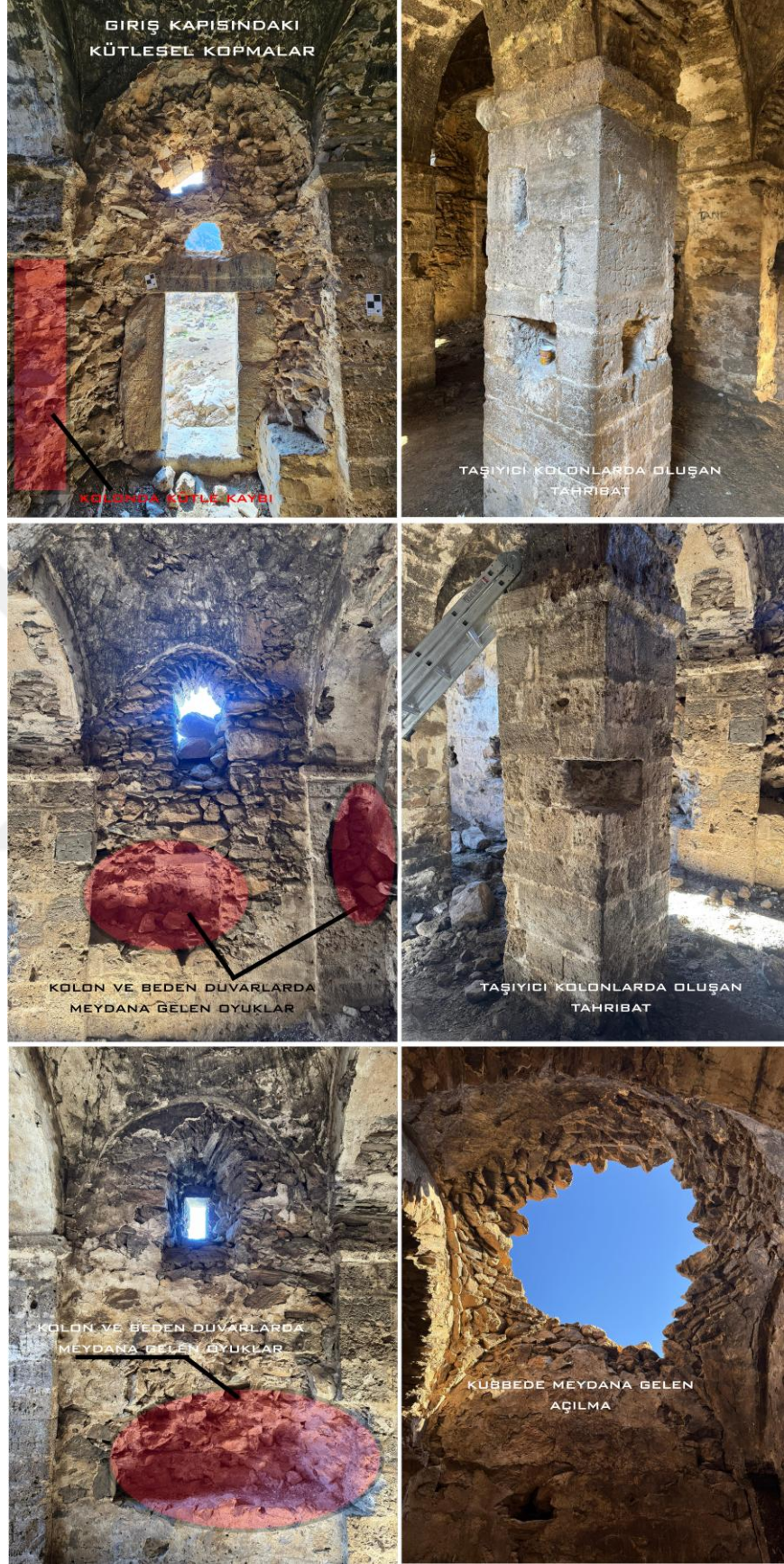

Şekil 3.40 Saint Thomas Manastırı strüktürel bozulma

Jamatun kısmına geçildiğinde giriş kapısının her iki yanında dolgu duvara gömülü 2 kolonda yıkılmalar vardır. Hem dış kaplama kesme taşlarda kopmalar hemde kütle halinde dolgu kısmında kayıplar mevcuttur. Jamatunu oluşturan 3 aks eksen vardır. Hem dikeyde hem yatayda 3 nef görümü vermekte toplamda 9 bölme net şekilde görülmekte. Bu neflerin bulunduğu 5 adet taşıyıcı duvarda oyuklar strüktürel olarak tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Ayrıca bu kısımlarda kütle halinde kayıplar vardır. Jamatunun girişinde sağ tarafta olan kubbede yıkılma ve çökmeler gözlemlenmiştir. Dam kısmında da fark edilen bu oyuklar ve çökmeler strüktürel bozulmaların bu mekandaki diğer örnekleridir. Aynı zamanda jamatunun taşıyıcı beden duvarında kılcal ve derin çatlaklarda mevcuttur. Özellikle ana kütlenin batı cephe duvarına sonradan eklenen jamatunun doğu duvarı ile birleştiği bu noktada derin açılmalar çatlaklar gözle görülmektedir (Bkz. Şekil 3.41).

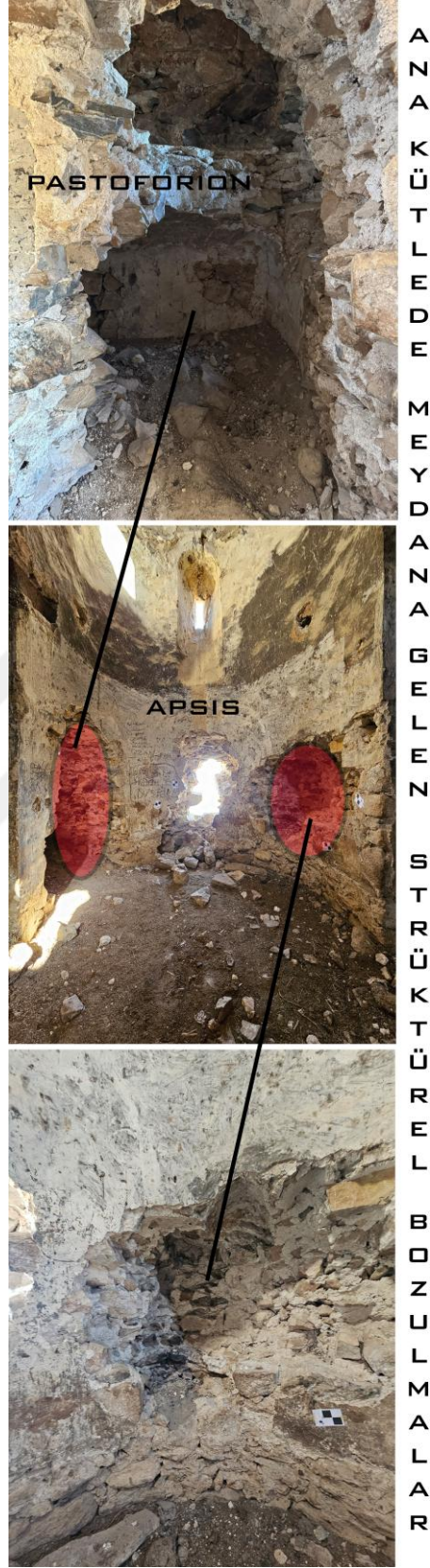
Ana kütleyle geçildiğinde narteks diyebileceğimiz 3 adet beşik tonozlu alanın duvarlarında kılcal çatlaklar vardır. Naos bölümünde ana taşıyıcı 4 adet kolonda çatlaklar ve kısmi dökülmelerin olduğu noktalar tespit edilmiştir. Naos bölümünde olan ve kubbeden gelen yükü dağıtan beşik tonozlu 3 adet diğer transept bölümlerinin duvarlarında da oyuklar mevcuttur. Bahsi geçen oyuklar sonradan meydana gelmiş ve tamamı taşıyıcı duvarlardaki oyuklardır. Bu oyukların en büyüğü ve strüktürel olarak taşıyıcıya en fazla yükü bindireni apsis kısmında açılmış olan oyuklardır. Apsisin kuzey cephe yönündeki pastoforion ile arasında bulunan mevcut taşıyıcı duvar alt kotlardan 1.50m 'ye kadar kütle halinde yok olmuş durumdadır. Döküntüler zamanla erimiş kilisenin zeminine dağılmıştır. Pastoforiona bu oyuktan direkt geçilebilmektedir. Apsisin tam merkezinde dışarının da görüldüğü, cephede bir delik sonradan açılmıştır. Taşıyıcı dolgu duvar bu kısımda da tahrip edilmiştir. Son olarak naosun üstünde olan kubbede de çatlaklar mevcuttur. Özellikle küllahın üstünü kapatan Ahlat taşı plakları söküldüğünden gün geçtikçe aldığı sudan ötürü taşıyıcılık anlamında bozulmalar gözle görülebilmektedir (Bkz. Şekil 3.42).

J
A
M
A
T
U
N
İ
Ç
İ
N
D
E
M
E
Y
A
D
A
N
A
G
E
L
E
N
S
T
R
Ü
K
T
Ü
R
E
L
B
O
Z
U
L
M
A
L
A
R

Şekil 3.41 Saint Thomas Kilisesi jamatun bölümü strüktürel bozulmalar

Şekil 3.42 Saint Thomas Kilisesi ana kütle strüktürel bozulma

3.4.2 Malzemelerde Meydana Gelen Bozulmalar

Bu bölümde; yapıyı oluşturan malzemelerdeki kayıplar yüzeylerde oluşan kararma vs. gibi bozulmalar anlatılacaktır. Yapıda daha öncede belirtildiği üzere taş ve tuğla dışında başka bir yapı malzemesine rastlanmamıştır. Ayrıca kireç ve kireç harcı kullanılmıştır.

Yapıda kütle halinde meydana gelen kayıplar strüktürel bozulmalar kısmında anlatılmıştır. Mevcut durumda genel olarak kütle kayıpları büyük oranda taşıyıcı elemanlarda meydana gelmiştir. Malzeme kaybı; jamatunun ve ana kütleinin kesme taş, moloz taş ve kaba yonu taş formların yüzeylerinde ufalanmalar, pul pul dökülmeler ve oyuklar şeklindedir. Ayrıca bahsi geçen bu alanlarda sıvalı yüzeylerde malzeme kayıpları görülmektedir. Derzlerde harç kayıpları mevcuttur. Kubbede kullanılan dolu tuğla malzemede yüzey kayıpları, gözeneklenme ve kararma gibi fiziksel bozulmalar görülmektedir.

Yapı uzun yıllardır terkedildiği için özellikle hava olaylarından büyük oranda etkilenmiştir. Örtüden gelen yağmur ve kar suları neme, malzemelerde küflenmeye, bozulmalara sebep olmuştur. Nemin etkisi ile malzeme yüzeyinde, derz boşluklarında yosun ve bitkilenme gözlemlenmiştir. Manastırın bulunduğu yakın çevre yerleşimlerinde yaşayan insanlar tarafından açılan çukurlar yıkımlara, malzeme kayıplarına neden olmuştur. Aynı zamanda yapı içerisinde yakılan ateş sebebi ile yüzeylerde kararmalar mevcuttur. Jamatun ve kilise bölümünde sıvalı yüzeyler ve özellikle tavan örtüsü islenme vb. kirlilikten büyük oranda etkilenmiştir (Bkz. Şekil 3.43).

3.4.3. İnsan Müdahaleleri

Ermeni cemaatinin geçmişte ticaretle uğraşmış olması, halk arasında bu yapılarda değerli eşyaların saklandığına dair inançlara neden olmuş, bu da kiliselerin define amacıyla yağmalanmasına yol açmıştır. St. Thomas manastırının bahçe, jamatun, kilise, mezarlık ve yakın çevresi defineciler tarafından tahribata uğramıştır. Yapı elemanlarının strüktürel anlamda zarar görmesine sebep olan bu tahribatlar yakın tarihlere kadar devam etmiştir (Bkz. Şekil 3.44). Van Kültür Varlıkları Koruma Kurulu'nun yapıya dair dosyasında izinsiz kazıların savcılık tutanakları mevcuttur. Ayrıca, bu yapılar farklı bölgelerde de görüldüğü üzere onarım bekleyen diğer taş yapıların ihtiyaç duyduğu malzemeler için kaynak olarak görülmüş ve taşları sökülerek farklı yapılarda kullanılmıştır. (Dağtekin, Hillez, 2024).

Şekil 3.44 Saint Thomas Kilisesinde İnsan Kaynaklı Müdahaleler

4. RESTİTÜSYON

İncelemeye konu olan yapıların veya yerleşimlerin; ilk yapıldıkları zamanlardan itibaren günümüze değin geçirdikleri değışimleri sistematik olarak inceleyip, analiz edip çıkan sonuçları, yapının var olduğu günlerden itibaren elde edilmiş olan fotoğraf, çizim veya resmî belgelerle destekleyip plan, kesit vb. tekniklerle anlatmaya restitüsyon denir (Ahunbay, 2019). Restitüsyon aşamasında mevcut durumu gösteren rölöve çizimleri altlık görevi görmektedir. Dönemsel değışimler, ekler ya da yapıya belli yerlerde eklenen nitelikli veya niteliksiz ekler yine bu aşamada belirlenip plan, kesit, görünüş üzerinde ifade edilir. Restitüsyon için birincil kaynak yapıdan gelen bilgiler olup tamamlamalar buna göre yapılır (Vuran, 2024).

4.1 Metodoloji ve Restitüsyon İçin Kaynak Kullanımı

St. Thomas Manastırı'nın restitüsyon çalışmaları kapsamında, yapının özgün mimari kurgusunun en doğru şekilde yeniden ortaya konulabilmesi amacıyla çok yönlü bir araştırma yöntemi benimsenmiştir. Bu doğrultuda, alanda yapılan detaylı gözlemler ve kalıntılar üzerinden elde edilen veriler, tarihsel belgeler, arşiv kaynakları, tescil fişleri ve mevcut yazılı-çizili dokümantasyon titizlikle değerlendirilmiştir. Ayrıca, yapının dönemsel özelliklerine ve tipolojisine uygun benzer yapılarla yapılan karşılaştırmalı analizler, eksik kalan unsurların bütünlenmesi sürecinde önemli bir referans noktası olmuştur. Ancak, yapı hakkında yeterli yazılı, görsel ve çizim gibi belgeler bulunmaması, restitüsyon sürecini zorlaştıran başlıca unsurlardan biri olmuştur. Bu sınırlılıklara rağmen, mevcut veriler disiplinler arası bir bakış açısıyla yorumlanmış ve olasılıklar dahilinde en tutarlı restitüsyon önerileri geliştirilmiştir.

4.1.1 Yapıdaki İz ve Örneklerden Gelen Bilgiler

Rölöve hasar analizi ve malzeme analizine ilişkin paftalarda belgelenip çizime aktarılan malzeme kayıpları, oyuklar, kısmi yıkımlar; yapıdan elde edilen izler doğrultusunda değerlendirilmiş, bu doğrultuda yapının özgün haline uygun tamamlamalar geliştirilmiştir. Söz konusu tamamlamalar, mevcut rölöve çizimi üzerinde yeniden düzenlenmiş ve restitüsyon çizimlerine aktarılmıştır. Kubbelerdeki açılmalar, malzeme kayıpları mevcut izler ve diğer benzer özellikler taşıyan örnek kilise kubbeleriyle yapılan karşılaştırmalar yoluyla restitüsyon kapsamında tamamlanmıştır. Aynı şekilde, korunmuş mazgal pencere sistemleri referans alınarak, yıkılmış ya da hasar görmüş mazgal pencereler, yapı üzerindeki izler yardımıyla özgün formuna uygun şekilde bütünlenmiştir. Ayrıca bu aşamada restitüsyon projeleri hazırlanırken; yapıya dair geçmiş çalışmalar ve bilimsel veriler doğrultusunda varlığı kesin olarak bilinen öğeler veya mekanlar, herhangi bir izi olmayıp yapıdaki diğer örneklerden varlığı kesin olduğu bilinen öğeler ve mekanlar ve son olarak yine izi olmayıp kısmen yıkılmış ya da yok olmuş yapı elemanların benzer yapılarla karşılaştırılması sonucu bilinenler şeklinde oluşturulan başlıklar altında sıralayabiliriz.

4.1.2 Yazılı, Çizili ve Görsel Kaynaktan Gelen Bilgiler

St. Thomas Manastırı'na ilişkin araştırmalar kapsamında sınırlı sayıda yazılı, çizili ve görsel belgeye ulaşılmıştır. Yapının tescil durumunu gösteren envanter fişi ve tapu kayıt belgesi, Van Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu ve Van Tapu Müdürlüğünden temin edilen resmî belgelerdir. Bu belgeler ek'te sunulmuştur. Belgelerden edinilen bilgilere göre Van ili, Gevaş ilçesi, Altınsaç Köyü, Varis mezrası mevkiisi, mülkiyeti hazineye ait olan, L49b08d pafta no'lu, 101 ada, 120 nolu parselde bulunan St. Thomas manastır kilisesine ilişkin; 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını koruma kanununun 6. Maddesindeki özellikleri taşımasından dolayı aynı kanunun 7. Maddesi gereğince 23.11.2011 tarihinde tescile uygun olduğuna karar verilmiştir.

Saint Thomas Manastırı'na ait ulaşılabilen en eski plan Fransız hekim ve sanat tarihçi J.M. Thierry tarafından çizilen krokidir (J.M. Thierry). Ayrıca internet ortamında Ermeni'lere ait bir platformun web sayfasında 1910 yılına ait olduğu belirtilen ve kilisenin batı cephesinden çekilen bir görsel yer almaktadır. (Collectif 2015. (2025). Le Monastère de Saint-Thomas de Kantzag. <https://www.collectif2015.org/tr/100Monuments/Le-Monastere-de-Saint-Thomas-de-Kantzag/>

St. Thomas Manastırı'nın restitüsyon projeleri hazırlanırken incelenen ve yararlanılan sınırlı sayıda tez, makale ve kitaplar da mevcuttur. Sinan Kılıç (2006) 'ın “ *Van 2006 Kültür ve Turizm Envanteri* ” adlı kitabı, Yalçın Karaca (2016)'nın “ *Van Gevaştaki Saint Etienne Manastırı(Nakaravank-Ağın) ve Gevaş Kıyı Şeridindeki Tek Nefli Kiliseler Üzerine Bir Ön Değerlendirme* ” makalesi, Yalçın Karaca (2018)'nin “ *Van Gevaş Altınsaç (Ganjak) Köyü Kiliseleri* ” makalesi, Yalçın Karaca (2010)'nin “ *Van-Gevaş St. Thomas (Ganjak) Manastırı* ” makalesi, Hatice Özyurt Özcan'nın “ *Van ve Çevresindeki Hristiyanlık Dönemi Yapıların Plan Açısından Değerlendirilmesi* ” makalesi , yine Yalçın Karaca'nın yapıyı ve Ermeni kiliselerini sanat tarihi bağlamında ele aldığı yüksek lisans tezi; Karaca, Y. (1996). *Van ve çevresindeki manastır kiliseleri* (Yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Ve son olarakta daha eski tarihlere tarihlenen; 2 adet kaynak olan, Jean-Michel Thierry (1989)'nin “ *Armenian Art* ” kitabı, Walter Bachmann (1913)' nin “ *Kirchen und Moscheen in Armenian und Kurdistan, van Walter Bachmann* ” kitabı önemli yazılı kaynaklardandır. Bu kaynaklar, restitüsyon sürecinde yönlendirici ve değerli bilgiler sunmakla birlikte, çizim ve görsel açıdan oldukça sınırlıdır.

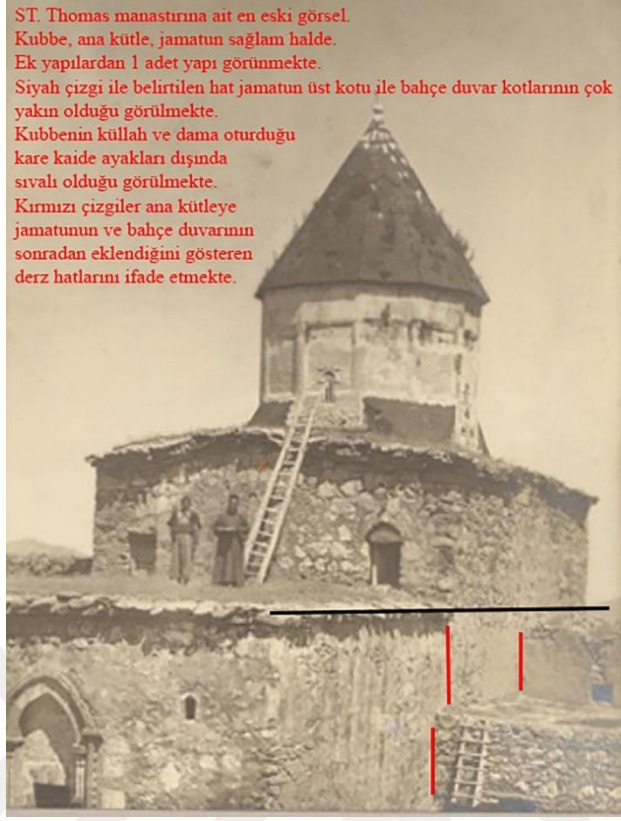
4.1.3 Karşılaştırmalı Çalışmalardan Gelen Bilgiler

St. Thomas Manastırında rölöve çizimlerinde görüldüğü üzere bahçe duvarı, jamatunun damı, mazgal pencereleri, 1 adet iç nef kubbesi, jamatun ve ana kütle taşıyıcı beden duvarlarında meydana gelen kütle kayıpları ve kubbedeki kayıplar karşılaştırmalı çalışmalar ve izler yardımı ile tamamlanmıştır. St. Thomas Manastır kilisesi tek nefli kilise grubuna girmektedir. Gevaş ilçesinde bulunan tek nefli yapılarla karşılaştırıldığında, 3. bölümde anlatılan Altınsaç Köyü Kiliseleri, Kırmızı Kilise ve Deveboynu Kilisesi gibi örneklerle mimari açıdan benzerlikler göstermektedir. Bu yapılar; yerleşim alanı, yapım teknikleri ve mimari organizasyonları itibari ile ortak özellikler taşımaktadır. St. Thomas Kilisesi aynı zamanda bir manastır kompleksine ait olması nedeniyle, çevresindeki yıkılmış ancak izleri halen gözlemlenebilen eklenti yapıların restitüsyon çalışmalarında, Akdamar Adası Manastırı önemli bir referans olarak değerlendirilmiştir. Özellikle bahçe alanında tespit edilen izlerin varlığı yok olan ek yapıların vaziyet planına işlenmesinde yol gösterici olmuştur.

4.2 Yapının Restitüsyon Çalışmasında Kaynak Kullanımı

Van Kültür Varlıklarını Koruma Müdürlüğü'nden elde edilen bilgilere göre yapı, 2011 yılında tescillenmiştir. Van Tapu Müdürlüğü ve Koruma Kurulu arşivlerinde yer alan tapu kaydı, pafta, ada ve parsel verileri incelenmiş; elde edilen bu resmî belgeler doğrultusunda yapının kırsal alandaki konumu ve sınırları net biçimde belirlenmiştir. (Yazılı, Çizili ve Görsel Kaynaklardan Alınan Veriler).

St. Thomas Manastırı'na ait tarihî fotoğraf arşivi oldukça sınırlıdır. Yapıya ilişkin en erken tarihli görsel, 1910 yılında manastırın bahçesinden çekilmiş ve kilise yapısının da yer aldığı bir fotoğraftır (Bkz. Şekil 4.1). Bu karede kubbe, ana kütle, jamatun ile manastıra ait bir ek yapı seçilebilmektedir. Manastırın kırsal bir bölgede ve yüksek bir tepe üzerinde konumlanmış olması, yapı alanına geleneksel malzemeler dışında farklı malzemelerin taşınmasını güçleştirmiştir. Bu durum, yapıdaki malzeme kullanımının yerel kaynaklara dayandığını, özgün taş ve yapı tekniklerinin tercih edildiğini ve dışarıdan niteliksel olarak farklı malzeme getirilmediğini ortaya koymaktadır (Yazılı, Çizili ve Görsel Kaynaklardan Alınan Veriler).

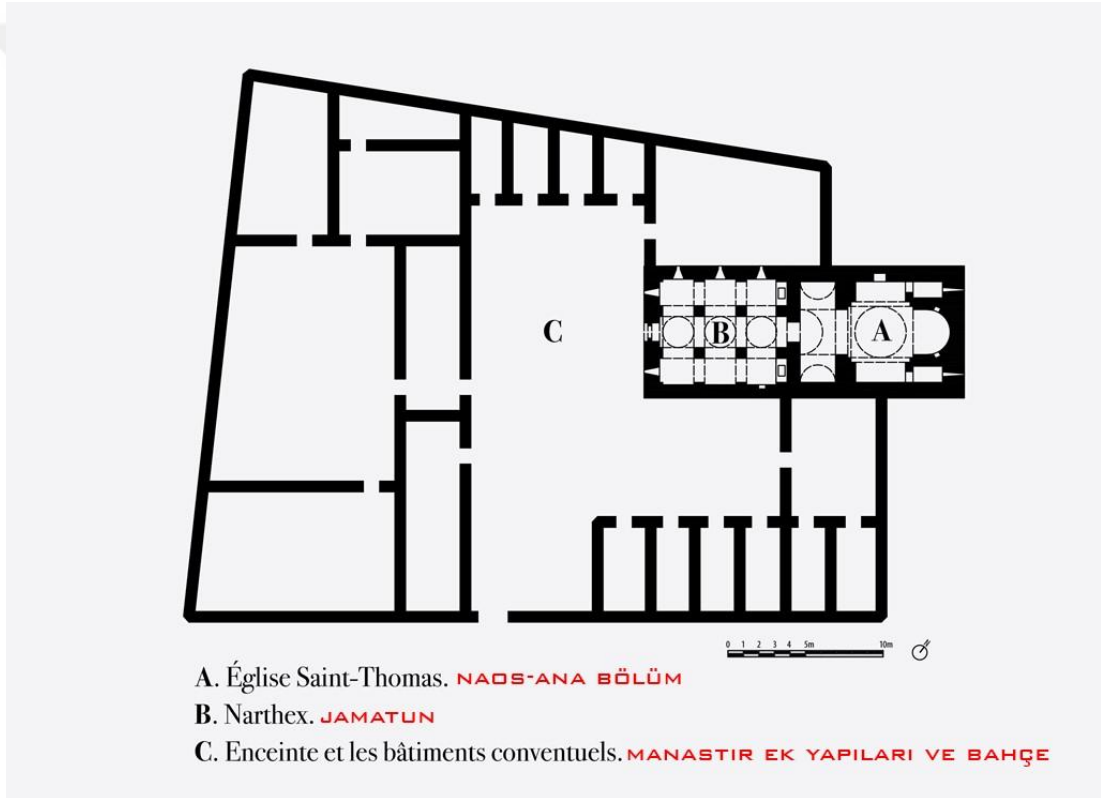
Şekil 4.1 St. Thomas manastırının 1910-1920 yılları arası çekilmiş fotoğrafı (collectif2015, 2024)

Yapıda izi bulunmayan ve herhangi bir yazılı ya da çizili belgesi olmayan mekânlar ile yapı elemanlarının tamamlanabilmesi için, yakın çevrede yer alan benzer kiliselerle karşılaştırmalı analizler yapılmıştır. Ayrıca izi olan ancak büyük oranda yıkılmış bölümlerde de mekân boyutları ve yapı elemanlarının özgün hâline ilişkin değerlendirmeler karşılaştırılmalı çalışmadan yararlanılmıştır. Restitüsyon önerisi ve çizimleri hazırlanırken; benzer kiliselerin mekânsal organizasyonları, yapım teknikleri ve kullanılan malzemelerdeki ortaklıklar, önerilerin oluşturulmasını kolaylaştırmıştır. (Karşılaştırmalı Çalışmalardan Gelen Veriler).

Bahçe duvarı ve manastıra ait ek yapılar tamamen yıkılmıştır. Kilise ciddi malzeme kaybı ve oyuklar açılmıştır. Yakın tarihlerde inşa edilen, özellikle Aktamar Adası Manastırı ve diğer benzer yapılarla karşılaştırmalı analizler yapılarak bu mekânların restitüsyonu tamamlanmıştır. (Karşılaştırmalı Çalışmalardan Gelen Veriler).

Fransız hekim ve sanat tarihçi J.M. Thierry tarafından çizilen rölöve çizimleri, yapının orijinal durumunun doğru bir şekilde anlaşılması açısından büyük bir öneme sahiptir. Thierry'nin çizimleri, yıkılan manastır bölümünün planını anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir. Çizimlerinde titizlikle detaylandığı mekân organizasyonları, yapının mimari özelliklerini yansıtan bilimsel bir referans kaynağı olarak değer taşımaktadır. Thierry'nin rölöve çizimleri, özellikle yapının yıkılmış veya kaybolmuş kısımlarının doğru bir biçimde canlandırılmasında ve restitüsyon sürecinde doğru çözüm önerileri geliştirilmesinde rehberlik etmiştir (Yazılı, Çizili ve Görsel Kaynaklardan Alınan Veriler), (Bkz. Şekil 4.2).

Şekil 4.2 Saint Thomas Manastırı rölöve çizimi (Thierry, 1989)

Kilise, ana ibadet alanı ve jamatun olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. İbadet alanı olan ana kütleye geçildiğinde jamatunun daha sonradan ana kütleye eklendiği anlaşılmaktadır. Jamatun, Ermeni kilise mimarisine 14. ve 15. yüzyıllarda dahil olmuş bir öğedir ve yazılı kaynaklarda genellikle "kilise evi" olarak anılmaktadır. St. Thomas Manastırı'nda jamatunun eklenmesi, yapının tarihsel evriminde belirgin bir dönüm noktasını işaret eder. Bu durum, St. Thomas Manastırı'nın iki farklı döneme ayrılmasını sağlar: jamatun eklenmeden önceki St. Thomas ve jamatun eklenmiş sonrasındaki St. Thomas. Yerde yapılan yapılan teknik incelemeler sonucunda, jamatun ile ana kütle arasındaki derz boşluğunun ve duvar taş örgüsündeki kesintilerin olduğu, ayrıca bu derz noktasındaki kilit sisteminin burada sonlandığı hem yapının içinden hem de dışından net bir şekilde gözlemlenmektedir. Manastırda bulunan bir yazıtta, 1671 yılında jamatunun, ana kütlede batı duvarına eklenmiş olduğu belirtilmiştir. 18. yüzyıl sonlarında manastır yağmalanmış ve bazı bölümleri yıkılmış veya tahrip olmuştur. Ardından, yapı onarımlar görmüş ve 19. yüzyıl sonlarına kadar kullanılmaya devam edilmiştir. Bu dönemin ardından, yapı onarım görmüş ve 19. yüzyıl sonlarına kadar kullanılmaya devam etmiştir. Ermenilerin bölgeden ayrılmasından günümüze değin korumasız kalan yapının jamatun bölümünde meydana gelen yıkımlar ve çökmeler restitüsyon projesinde yapıda mevcut olan izlerle tamamlanmış; benzer şekilde ana kütledeki yıkımlar da yapıdan elde edilen izlerle tamamlanmıştır. (Yazılı, Çizili ve Görsel Kaynaklardan Alınan Veriler, Karşılaştırmalı Çalışmalardan Gelen Veriler).

Restitüsyon analizi için yazılı, çizili ve görsel kaynaklar göz önüne alındığında, yapının tarihsel kronolojik sıralaması yapılan araştırmalar sonucu kaynaklardan alınarak oluşturulmuştur.

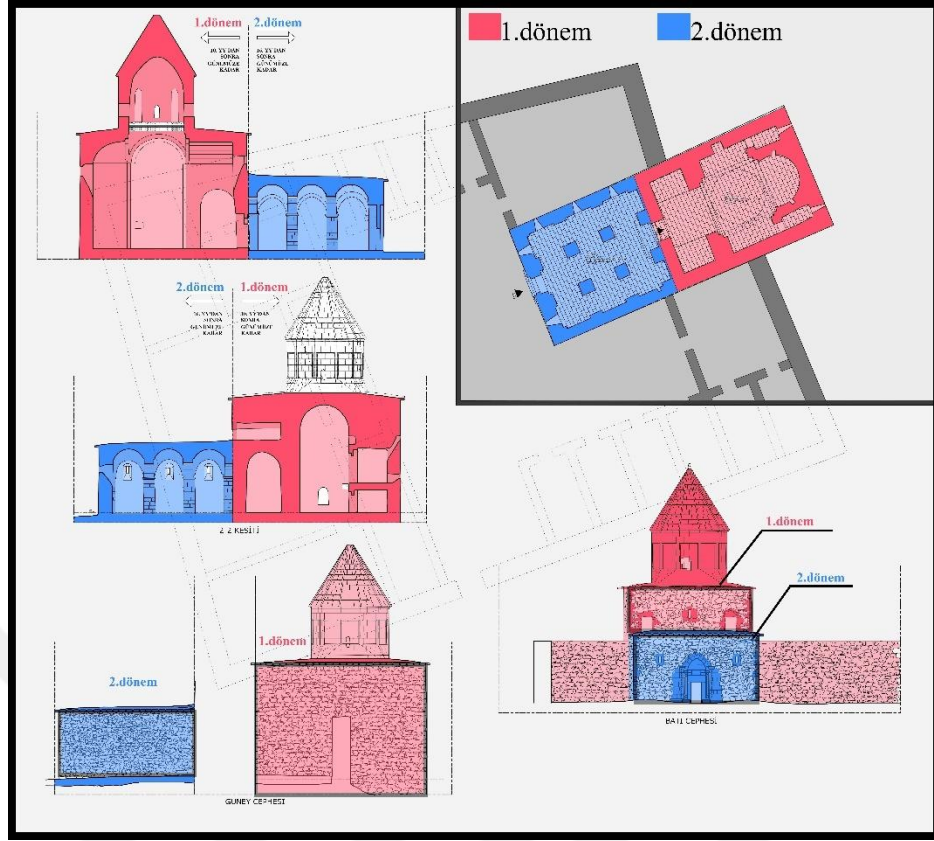
Yapı, 10-11. yüzyıllar arasında kilise ve manastır inşa edilmiş. MS. 925 yılında yapılan Aktamar Adası Manastırı ile benzer plan tipi ve mimari özelliklere sahip olup Ermeni kilise mimarisinin bu dönemdeki örneklerini yansıtmaktadır. Kitabeler de bu fikri desteklemektedir (Bachmann, 1913).

1457, 1471 ve 1477 tarihli bazı el yazmalarında da manastırdan söz edilerek, 1581 yılında yeniden yaptırıldığı ve kubbenin bu tarihlerde onarıldığı kaydedilmiştir (Thierry, 1989).

1671 yılında, yapının batı cephesine jamatunun eklendiği, 18. yüzyıl sonunda ise yağmalandığı belirtilmektedir. (Kılıç S. 2006).

1801 yılında yapının jamatun ile birlikte tekrar onarım gördüğü ve sonrasında 19. yüzyıl sonlarında terk edildiği ifade edilmektedir (Kılıç S. 2006).

Son olarak yapının jamatun ve ana kütesinden alınan sıva ve harç örnekleri kimyasal analize gönderilmiş olup, sonuçlar tezin rölöve kısmında detaylandırılmıştır ve ek kısmında sunulmuştur. Restitüsyon aşamasında elde edilen bu sonuçlar, yapıda geleneksel özgün malzemenin kullanıldığını ve korumaya yönelik kullanılacak malzemeler hakkında fikir vermektedir.

Şekil 4.3 Saint Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz ve Dönemleri

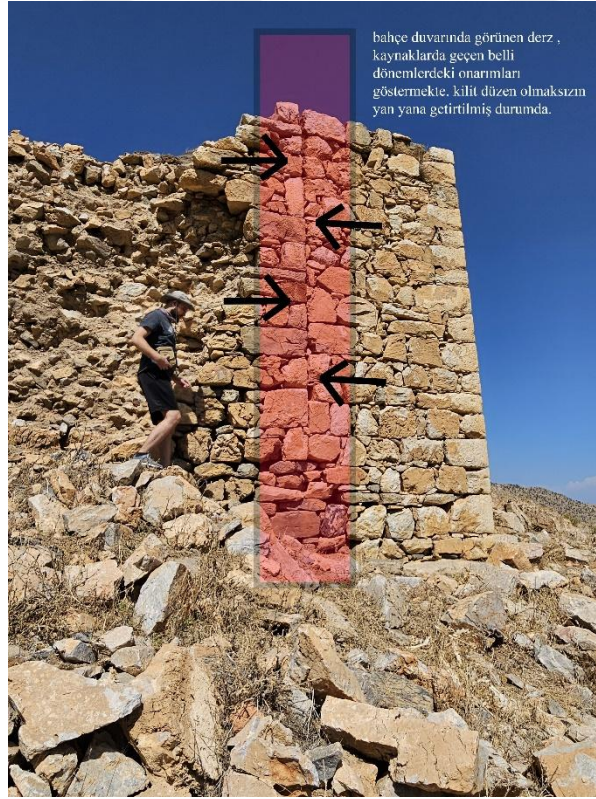

Şekil 4.4 Saint Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz ve izler

Şekil 4.5 Saint Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz

Şekil 4.6 Saint Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz

5. KORUMA PROJESİ

5.1 Restorasyon ve Koruma Süreci

Tarihi yapıların korunması, yalnızca geçmişe duyulan bir saygı değil, aynı zamanda geleceğe karşı üstlenilen bir sorumluluktur. Jukka Jokilehto, koruma sürecini kültürel bir "yeniden anlamlandırma" olarak tanımlar. Ona göre restorasyon, yalnızca geçmişin kurtarma değil; o geçmişin çağdaş toplumlar için anlamlı kılma sürecidir (Jokilehto, 1999). Bu bağlamda koruma; sadece fiziksel müdahaleleri değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik, yerel kimlik ve toplumsal hafıza boyutlarıyla, işlevsel sürekliliğin sağlanmasını, sürdürülebilir kullanımın desteklenmesini ve yapının toplumsal yaşama entegre edilmesini de içermelidir (Orbaşlı, 2007; Stubbs, 2009; Asatekin, 2004). Korumanın, yerel halk ve kültürel hafızayla kurduğu ilişki, uygulamaların kalıcılığını ve toplum tarafından benimsenmesini güçlendirir (Madran & Özgönül, 2005). Bu koruma anlayışı, toplumun tarih bilincini ve kültürel sürekliliğini canlı tutmayı amaçlar (Erder, 2004).

Tarihi ve kültürel mirasın tüm insanlık için anlamlı olduğu varsayımı, 20. yüzyılda modern korumanın temelini oluşturur. Korumaya değer görülen anıt ve çevrelerin belgelenmesi ve müdahale biçimi Dünya Mirası Sözleşmesi de dahil olmak üzere çok sayıda uluslararası tüzük ve sözleşmede yer almıştır (Atina Tüzüğü, Venedik Tüzüğü, Amsterdam, Nara Bura sözleşmesi, UNESCO, ICOMOS, ISCARSAN Tüzüğü) (Orbaşlı, 2017).

Restorasyon, tarihi, kültürel ve sanatsal değer taşıyan yapıların, bozulmuş veya hasar görmüş kısımlarının onarılması ve orijinal durumlarına en yakın hale getirilmesi işlemidir. Bu süreç, yapının özgün mimari ve kültürel değerlerini koruyarak, zamanla meydana gelen fiziksel bozulmaların önüne geçilmesini hedefler (Dikici, 2021). Restorasyon yalnızca teknik müdahale değil, yapının zaman içinde kazandığı kimliğe saygı gösterilerek, mühendislik, tarih, sanat tarihi ve arkeoloji gibi farklı disiplinlerle birlikte değerlendirilmesi gereken bir koruma sürecidir (Ahunbay, 1996; Kubalı, 1995; Turhan, 2020). Disiplinlerarası yaklaşım, günümüzde restorasyon süreçlerinin temel yapı taşlarından biri haline gelmiştir. Disiplinler arasında kurulacak iş birliği, yalnızca müdahalenin doğruluğunu değil, aynı zamanda sürdürülebilirliğini de belirler (Feilden, 2003; Kelley, 2019).

Restorasyon hem estetik hem etik kaygıların dengelendiği çok boyutlu bir eylemdir. Yerel bilgi, kullanıcı deneyimi bu sürecin vazgeçilmez bileşenleridir. Restorasyon süreci, yapının mevcut durumunun belgelenmesi ve analiz edilmesiyle başlar. Bu kapsamda, uygulamaya geçmeden önce ayrıntılı rölöve, malzeme ve hasar analizleri, taşıyıcı sistem sorunlarına yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Bu süreçler, çevresel koşullar ve tarihsel gelişimle birlikte değerlendirilir (Ahunbay, 1996). Bernard Feilden'e göre bu tür hazırlıklar, restorasyonun bilimsel temelini oluşturur ve yapılan müdahalelerin uzun vadede sürdürülebilirliğini sağlar (Feilden, 2003). Bu bağlamda bir restorasyon projesi için izlenmesi gereken temel adımlar şu şekildedir:

1. Durum Tespiti ve Değerlendirme: Yapının mevcut durumu titizlikle analiz edilir. Bu aşamada, yapının mimari özellikleri, malzeme yapısı ve mevcut hasar durumu değerlendirilir.
2. Restorasyon Projesinin Hazırlanması: Yapının korunması gereken unsurları belirlenir ve restorasyon planı buna göre şekillendirilir. Plan, estetik, teknik ve kültürel kriterlere göre hazırlanır.
3. Müdahale Yöntemlerinin Seçimi: Yapının korunması, onarılması ve güçlendirilmesine yönelik kararlar alınır. Müdahale türleri (temizlik, sağlamlaştırma, yenileme, yeniden yapım vb.) belirlenir. Restorasyon için kullanılacak malzemeler seçilir. Bu aşamada, orijinal malzeme ve tekniklerin mümkün olduğunca kullanılması önemlidir.
4. Uygulama ve İzleme: Restorasyon çalışmaları başlar ve süreç boyunca yapılan çalışmaların kalitesi ve doğruluğu izlenir (Öztürk, 2019).
5. İşlevlendirme ve Sürdürülebilir Kullanım: Yapıya uygun bir işlev verilerek kullanım sürekliliği sağlanır. İşlevle toplumsal farkındalık ve koruma bilinci desteklenir.

St. Thomas Manastırı restorasyon önerilerinde yapıyı etkileyen fiziksel, çevresel ve tarihsel faktörle analiz edilerek, yapı için uygun restorasyon stratejilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Hazırlanan restorasyon projesi, yapının özgün mimari dokusuna en yakın çözümleri sunacak şekilde geliştirilmiştir.

5.2 Restorasyon Müdahaleleri: Van Gevaş Saint Thomas Manastırı

Tarihi yapılarda restorasyon müdahaleleri, yalnızca teknik ve fiziksel uygulamalar dizisi olarak değil, aynı zamanda etik, kültürel ve kuramsal temellere dayalı karar süreçlerinin sonucudur. Müdahale yöntemlerinin arkasında yatan temel ilkeler, tarihsel süreklilik, özgünlük, belgelilik ve sürdürülebilirlik gibi çok katmanlı değerleri gözetmeyi amaçlar (Ahunbay, 1996; Feilden, 2003). Her müdahale türü, yapının hem fiziksel durumuna hem de sahip olduğu anlam katmanlarına zarar vermeden, geçmişle bağını koruyarak şekillendirilmelidir.

Müdahale sürecinin temel ilkeleri, “minimum müdahale” ve “sürecin belgelenmesi”dir. Müdahaleler, yalnızca gerekli olduğu ölçüde yapılmalı; yapının özgün malzemesi, formu ve ruhu korunmalıdır (Stubbs, 2009; Feilden, 2003). Her aşama bilimsel yöntemlerle belgelenmeli ve gerçekleştirilen işlemlerin gerekçeleri açık ve anlaşılır şekilde ortaya konulmalıdır (Ahunbay, 1996; Australia ICOMOS, 2013). Kuramsal çerçevede alınan her karar; yapının tarihsel değerine, kültürel bağlamına ve sosyal kimliğine duyarlı olmalı, fiziksel müdahaleyi yalnızca bir araç olarak görmelidir (Stubbs, 2009; Jokilehto, 1999).

Restorasyon kararlarının yalnızca yapısal stabilite ya da görsel bütünlük gibi teknik ölçütlere dayandırılması, uygulamada sıkça karşılaşılan bir sorundur. Bu nedenle, müdahalelerin teknik doğruluğunun yanı sıra toplumsal bağlama uygunluğu da göz önünde bulundurulmalıdır (Orbaşlı, 2008). Uygulamanın geçici olması, yani gerektiğinde geri alınabilir nitelikte planlanması da bu çerçevede önem taşır. Aksi takdirde, aşırı bütünleme, tarihî izlerin silinmesi ya da özgün olmayan yeniden yapım gibi uygulamalar, yapının belgesel değerine zarar verebilir.

Van’ın Gevaş ilçesinde yer alan Saint Thomas Manastırı, tarihî ve kültürel değeriyle öne çıkan bir yapıdır. Zamanla meydana gelen doğal afetler, çevresel etkenler, terk edilme ve insan kaynaklı müdahaleler sonucunda yapının bazı bölümleri hasar görmüş ya da tamamen yok olmuştur. Bu doğrultuda, yapının özgün mimari özelliklerini koruyacak şekilde gerçekleştirilecek temizlik, sağlamlaştırma, yenileme, yeniden yapım ve işlevlendirme gibi restorasyon müdahaleleriyle, kültürel mirasın sürdürülebilirliği hedeflenmektedir.

5.2.1 Temizleme

Temizlik, restorasyon sürecinde, tarihsel bir yapının dış ve iç yüzeylerinde biriken kir, kireç, yosun, karbonatlaşma, tuzlanma gibi istenmeyen unsurların ortadan kaldırılmasını kapsar. Temizlik, yalnızca estetik bir düzenleme değil, aynı zamanda yapının yapı malzemesinin korunması ve ömrünün uzatılması açısından kritik bir adımdır. Yapının taş, tuğla, ahşap gibi malzemeleri zaman içinde çevresel faktörler ve kirleticilerden etkilenebilir. Bu nedenle temizlik işlemi, sadece görsel iyileştirmeyi değil, malzeme yapısının uzun ömürlü olmasını da sağlamak amacı taşır (Ahunbay,1996).

Temizlik Yöntemleri:

1. Fiziksel Temizlik: Yüzeydeki kir, toprak ve organik atıkların mekanik yollarla (fırçalama, vakumlama) temizlenmesidir. Bu yöntem, hassas yüzeyler için genellikle ilk tercihtir.
2. Kimyasal Temizlik: Yüzeydeki kirlerin, tuzların veya mineral birikintilerinin çözücü kimyasallar yardımıyla giderilmesidir. Bu işlemde, kullanılacak kimyasal maddelerin yapının malzemesine zarar vermemesi için özen gösterilmelidir.
3. Biyolojik Temizlik: Yosun, mantar ve liken gibi biyolojik kirliliğin giderilmesi için biyolojik çözücüler kullanılır. Bu yöntem, yapının yüzeyindeki canlıların ortadan kaldırılması için tercih edilir.
4. Enzimatik Temizlik: Özellikle organik kirlerin ve lekelerin temizlenmesinde enzimler kullanılır. Bu yöntem, çevreye duyarlı bir çözüm sunar.

Temizlik işlemi sırasında kullanılan malzemeler, yapının özgün malzemesine uygun olmalı ve tarihi dokuya zarar vermemelidir. Ayrıca, temizlik işlemleri, yapının korunmasına yönelik daha geniş bir stratejinin parçası olmalı, çevre etkileri ve uzun vadeli sonuçlar göz önünde bulundurulmalıdır (Sözen, 2015).

Saint Thomas Manastırı'nda restorasyon sürecinin ilk adımı olarak, yapının çevresinde temizlik çalışmaları yapılacaktır. Kilise içinde yapılan temizlik çalışmalarında, pencereler ve kapı boşluklarının moloz taş, tuğla veya çeşitli malzemelerle kapatıldığı yerlerin açılması gerekmektedir. Bu süreçte, taşların petrografik özelliklerinin korunarak temizlik yapılması önerilmektedir. Ayrıca, duvar yüzeylerinde kalan

sıvalardan numuneler alınarak, taş yüzeyindeki kirliliğinin türüne göre uygun temizlik yöntemleri belirlenmelidir. Fiziksel temizliği takiben biyolojik temizlik ve en az oranda kimyasal temizlik gerekmektedir.

St.Thomas manastırında; bahçede yığınlar halinde duran taşlar ayıklanarak niteliksiz malzemelerin temizlenmesi gerekmektedir. Duvar diplerinde suyun etkisi ile nemden dolayı gelişen mantar, yosun ve bitkiler biyolojik yöntemler kullanılarak temizlenmelidir. Jamatun duvar ve tavanlarında meydana gelen kararmalar fiziksel ve kimyasal temizleme teknikleri yardımı ile temizlenmelidir. Jamatun zemininde özgün döşeme tamamen yok olduğundan yüzeyde görülen moloz taşlar, toprak birikintilerinin temizlenmesi gerekmektedir. İbadet alanına geçildiğinde; tavan ve duvarlarda oluşan kararmalar temizlenmeli. Ayrıca zeminde de jamatunda olduğu gibi yüzey temizlenmelidir. Yapının dış cephesinde kısmi niteliksiz sıva ve boyalı yüzeyler fiziksel yöntemler ile temizlenmeli. Özellikle boyalı ve yazılı kısımlar kimyasal temizleme yöntemiyle kontrollü bir şekilde temizlenmelidir.

5.2.2 Sağlamaştırma

Bir yapının taşıyıcı sisteminin güçlendirilmesi ve stabilitesinin sağlanması amacıyla yapılan müdahalelerdir. Tarihi yapıların zaman içinde maruz kaldığı çevresel faktörler, mekanik aşınmalar, depremler veya diğer etkenler, yapının strüktürel bütünlüğünü olumsuz yönde etkileyebilir. Bu nedenle sağlamaştırma, restorasyon sürecinin temel adımlarından biri olup, yapının orijinal dokusunu ve estetik özelliklerini mümkün olduğunca koruyarak, yapısal güvenliğini artırmayı amaçlar (Ahunbay, 1996).

Sağlamaştırma Yöntemleri:

1. Payanda ve Destekleme Sistemleri: Yapının zayıf bölgelerine ek payandalar yerleştirilerek taşıyıcı sistemi güçlendirme yöntemidir. Bu yöntem genellikle duvarlardaki çatlakların veya düşeyden ayrılmaların onarılması için kullanılır.
2. Gergiler ve Ankrajlar: Yapının iç kısımlarına yerleştirilen gergiler, duvarların ve çatlakların yeniden birleştirilmesini sağlar. Ankrajlar ise, duvarlar arasında bağlantı sağlayarak yapının yerinden kaymasını engeller.

3. **Enjeksiyon Teknikleri:** Çatlaklara ve boşluklara özel enjeksiyon malzemeleri enjekte edilerek yapının dayanıklılığı artırılabilir. Bu yöntem, duvarların iç kısmındaki boşlukları doldurarak yapıların sağlamlaştırılmasına yardımcı olur.
4. **Kazıklı Temel Sistemleri:** Yıkılmaya yüz tutmuş yapılar için, zeminden destek almak amacıyla kazıklı temeller kullanılabilir. Bu sistem, yapının temelinin güçlendirilmesine yardımcı olur.
5. **Yapısal Malzeme Takviyesi:** Eski yapı malzemelerinin zayıflamış olduğu yerlerde, orijinal malzeme ile uyumlu yeni malzemelerle takviye yapılabilir. (Baker, 2017).

Sağlamlaştırma işlemi sırasında dikkat edilmesi gereken en önemli husus, kullanılan tekniklerin ve malzemelerin yapının tarihsel değerine zarar vermemesi, aksine yapıyı daha dayanıklı hale getirmesidir. Ayrıca, sağlamlaştırma çalışmaları, yapının orijinal mühendislik ve mimari özelliklerine sadık kalacak şekilde planlanmalıdır (Barta, 2008).

Saint Thomas Manastırı'nda, özellikle duvarlarda ve örtülerde zamanla meydana gelen yapısal hasarlar gözlemlenmiştir. Duvarların üst kısımlarındaki boşluklar, su sızıntıları ve eksik taşlar gibi sorunların giderilmesi için oyuklarda taş dolgu ve kaplama yapılacak daha küçük açıklık ve çatlaklıklar enjeksiyon yöntemiyle doldurulacak ve yapının taşıyıcı sisteminin sürekliliği sağlanacaktır. Ayrıca, duvarların güçlendirilmesi ve kemerlerin onarılması gerektiğinde, özgün malzeme ve teknikle yapılması önerilmektedir. Yapıya müdahale kararı alındıktan sonra, zemin etüdü ve statik raporları doğrultusunda, gereken mühendislik çözümleri uygulamaya konularak çıkan sonuçlar ışığında sağlamlaştırma çalışmaları yapılacaktır. Sağlamlaştırma uygulanan yapının sürekliliği ve daha uzun süreli ayakta kalması sağlanır (Saylık. 2023).

Yapıyı çevreleyen bahçe beden duvarlarının taşıyıcı anlamda zayıfladığı görülmekte ve bu duvarlarda sağlamlaştırmaya gidilmelidir. Jamatundan başlayarak ana kütleye kadar taşıyıcı elemanlar olan kolonlar ve beden duvarlar güçlendirilmelidir. Jamatun kısmında merkezde bulunan 4 adet kolona enjeksiyon ve dolgu tekniği ile güçlendirme önerilmektedir.

5.2.3 Bütünleme

Bütünleme, tarihi bir yapının, zamanla kaybolan veya zarar gören kısmının, orijinal tasarımına uygun malzeme ve tekniklerle tamamlanması sürecidir. Bu işlem, bir yapının tarihsel bütünlüğünü yeniden sağlamayı amaçlar, ancak her zaman orijinalin sadık bir şekilde yeniden yaratılmasını hedefler. Bütünleme çalışmaları sırasında, orijinal yapının tarzı, malzeme özellikleri ve inşa teknikleri dikkate alınarak, kaybolmuş veya hasar görmüş alanların restorasyonu yapılır (Ahunbay, 1996).

Bütünleme Yöntemleri:

1. Orijinal Tasarımın İzlenmesi: Bütünleme, mümkünse yapının orijinal planlarına, fotoğraflarına veya diğer belgelere dayalı olarak yapılır. Bu süreç, kaybolan yapı öğelerinin orijinaline en yakın şekilde yeniden yapılmasını sağlar (Ahunbay, 1996).
2. Uygun Malzeme Seçimi: Bütünleme işlemi sırasında, orijinal malzeme ile uyumlu, ancak modern kullanım için uygun malzemeler seçilmelidir. Bu, yapıdaki estetik bütünlüğü sağlarken, yapıların dayanıklılığını artırır.
3. Yapısal Dokuya Sadık Kalma: Kaybolan bölümlerin tamamlanmasında, yapının özgün yapısal dokusuna sadık kalınması önemlidir. Bu, hem estetik açıdan hem de yapısal güvenlik açısından gereklidir (Hann, 2015).
4. Minör Yenilikler: Bütünleme işlemi sırasında, mevcut yapının orijinalinden farklı olan yenilikçi unsurlar eklenmesi mümkün olabilir, ancak bu unsurların yapıyı orijinalinden ayıracak şekilde görünür olmamaları gerekmektedir.

Bütünleme, restorasyon sürecinin en hassas aşamalarından biri olup, yapının özgün yapısının korunmasıyla birlikte eksik veya hasar görmüş kısımların nasıl tamamlanacağı konusunda dikkatli ve titiz bir yaklaşım gerektirir (Hann, 2015).

Saint Thomas Manastırı'nda, özellikle Naos'ta yıkılan nef kemerleri ve duvarlar gibi hasar gören yapısal elemanlar, tarihsel veriler ve karşılaştırmalı analizler ışığında, özgün malzeme ve tekniklerle yeniden tamamlanmalıdır. Bu süreçte, orijinal tasarımın estetik ve fonksiyonel bütünlüğünü koruyarak, geleneksel yöntemler ve uyumlu malzemelerle bu eksiklikler giderilmelidir.

Ayrıca, yapının tarihi dokusuna sadık kalınarak, restorasyon sırasında müdahaleler, yapının bütünlüğünü bozmadan ve yapının özgün kimliğini zedelemeyen uygulanmalıdır. Bu tür bir bütünleme, yalnızca yapının fiziksel görünümünü değil, aynı zamanda tarihsel değerini de koruyarak geleceğe taşınmasını sağlar. Restitüsyon verilerinin de yardımı ile bahçe duvarları, manastır ek yapıları bütünleme tekniği ile özgün biçiminde, taş malzeme ile, örtü ahşap kirişleme ve toprak dam olacak şekilde tamamlanması önerilmektedir.

5.2.4 Yeniden Yapım

Yeniden yapım, tarihin bir döneminde tamamen yıkılmış veya büyük ölçüde harabe hale gelmiş olan bir yapının, özgün yapım tekniklerine ve malzemelerine sadık kalınarak yeniden inşa edilmesidir. Yeniden yapım, yapıların orijinal işlevine döndürülmesini veya kültürel miras olarak korunmasını sağlamak amacıyla uygulanan bir yöntemdir. Bu süreç, tarihi yapıların kalıcı korunması açısından önemli bir adımdır, ancak aynı zamanda tarihsel belgeler ve diğer materyallere dayalı doğru bir yeniden inşa süreci gerektirir.

Manastır ek yapıları başta olmak üzere, jamatun ve ve kilise bölümünde kütle kaybı olan üst örtüde eksik olan kısımlar, yapının izleri ve karşılaştırmalı çalışmalar ışığında yeniden inşa edilmelidir. Bu kapsamda, üst örtü, döşemeler ve pencere kapı gibi eksiklikler tamamlanarak yapının bütünlüğü sağlanacaktır. Ayrıca, geleneksel toprak dam malzemesi kullanılarak, yapının görsel ve fonksiyonel bütünlüğü desteklenecektir. Manastır yapıları özgün teknikleriyle, Akdamar adası örneği referans alınarak yeniden yapımı önerilmektedir.

Yeniden Yapım: Tanım ve Yöntemler

1. Belgelerle Desteklenen İnşa Süreci: Yeniden yapım, genellikle eski yapının kalan izleri, planları, fotoğrafları veya yazılı belgeler aracılığıyla gerçekleştirilir. Bu belgeler, orijinal yapının tasarımı ve özellikleri hakkında bilgi verir ve yeniden yapım sürecinin temelini oluşturur.
2. Orijinal Malzeme Kullanımı: Özgün, yapı malzemeleri (taş, tuğla, ahşap vb.) kullanılarak yeniden yapım gerçekleştirilir. Bu malzemeler, yapının tarihsel dokusunun korunmasına katkıda bulunur. Ancak, bu her zaman mümkün

olmayabilir ve modern malzemeler kullanılabilir, ancak bu durumda bile geleneksel tekniklere sadık kalınması önemlidir (ICOMOS, 2003).

3. Estetik ve Yapısal Bütünlük: Yeniden yapım, orijinal yapının estetik ve yapısal bütünlüğünü yeniden sağlamak amacıyla yapılır. Yeniden inşa edilen yapı, görsel olarak orijinaline yakın olmalı ve eski yapının tarihi anlamını yansıtmaya devam etmelidir (ICOMOS, 2003).

Yeniden yapım süreci, restorasyon çalışmalarının en tartışmalı alanlarından biri olabilir, çünkü bazen yapıların orijinaline sadık kalmak, modern inşaat gereksinimleri ile çatışabilir. Ancak, doğru malzemeler, teknikler ve belgelerle desteklenen yeniden yapım, tarihsel mirası koruma adına önemli bir araçtır. (ICOMOS, 2003).

Saint Thomas Manastırı'nda, eksik olan kısımlar, eski yapının izleri, tarihsel veriler ve karşılaştırmalı analizler ışığında yeniden inşa edilmelidir. Bu kapsamda, özellikle üst örtü, döşemeler, pencere ve kapı boşlukları gibi kaybolan unsurlar, özgün malzeme ve tekniklerle tamamlanarak yapının tarihi bütünlüğü yeniden sağlanacaktır. Geleneksel toprak dam malzemesi kullanılarak, yapının görsel ve fonksiyonel özellikleri korunacak ve çevresel faktörlerle uyumlu hale getirilecektir. Yıkılan yapısal elemanlar ise eski yapım tekniklerine sadık kalarak, çevredeki benzer yapılarla uyumlu bir biçimde yeniden inşa edilecektir. Bu şekilde, yapının estetik ve yapısal bütünlüğü güvence altına alınarak tarihi miras gelecek nesillere aktarılacaktır. Yapıyı koruyan ve aynı zamanda çevreleyen bahçe duvarları yıkılmış, ek yapılar ise tamamen yok olmuştur. Alanda yapılan incelemeler ile literatür araştırmaları sonucu dönemsel olarak yapının bahçesinde özgün haline uygun yeniden yapımını gerektirecek alanlar manastır ek yapılarıdır. Yeniden yapımında Thierry' nin yapıya dair çizmiş olduğu rölöve çiziminden faydalanılmıştır. Ayrıca bölgede Ermenilerin manastır yapıları incelendiğinde, kilise dışında kalan ek yapıların üst örtülerinin ahşap kirişleme üstü toprak örtülü olduğu görülmüştür. Bu bağlamda manastır ek yapıları yeniden yapılırken; 2.80-3.00 metre kotuna kadar yükseltip, üst örtüsü ahşap kirişleme ve toprak dam olacak şekilde yeniden yapımı önerilmektedir.

5.2.5 Yenileme

Eski veya tahrip olmuş yapı elemanlarının değiştirilmesi veya iyileştirilmesi işlemini tanımlar. Bu süreç, yapının özgün dokusuna zarar vermeden hem estetik hem de işlevsel açıdan ihtiyaç duyulan iyileştirmelerin yapılmasını sağlar. Yenileme, genellikle yapı elemanlarının aşındığı, yıprandığı veya fonksiyonel olarak kullanılmaz hale geldiği durumlarda tercih edilir. Ancak, yenileme işlemi yapılırken, mevcut yapının tarihsel değerleri ve özgün özellikleri korunarak uygulama yapılması önemlidir (Zakar, Eyüpgiller, 2015)

Yenileme Yöntemleri:

1. Malzeme Değişimi: Yapının mevcut malzemeleri zamanla eskidiğinde, bu malzemelerin yenileriyle değiştirilmesi gerekebilir. Örneğin, taş döşemelerin veya tuğla duvarların yıpranmış kısımları, orijinal malzeme kullanılarak yenilenebilir. Bu süreç, yapıların dış estetiğini bozmadan işlevsel hale getirilmesini sağlar (ICOMOS, 2010).
2. Yüzey Onarımları: Yapının yüzeylerinde meydana gelen bozulmalar, genellikle sıva, boya veya kaplama ile giderilebilir. Bu tür yenilemelerde, özgün yüzey özellikleri korunarak, yapının görünümü eski haline getirilir.
3. Yapısal Onarımlar: Yapıdaki bazı elemanların işlevini yerine getirememesi durumunda, yapısal elemanların onarılması veya yenilenmesi gerekebilir. Bu, taşıyıcı sistemlerin güçlendirilmesi veya zayıflamış elemanların yenileriyle değiştirilmesi anlamına gelir (ICOMOS, 2010).
- 4.

Saint Thomas Manastırı'nda, zamanla aşınmış olan taşlar ve diğer yapısal elemanlar, geleneksel malzeme kullanılarak yenilenecektir. Özellikle taş yüzeylerde meydana gelen aşınmalar, çürütme yöntemi kullanılarak onarım yapılacaktır. Yenileme, genellikle korunması gereken tarihi veya kültürel bir yapının, fonksiyonel ve estetik özelliklerini sürdürebilmesi için yapılan bir müdahaledir. Ancak, bu tür işlemler sırasında dikkat edilmesi gereken önemli nokta, yapının tarihi değerinin bozulmaması için modern malzemelerin doğru bir şekilde ve yerinde kullanılmasıdır. (ICOMOS, 2010).

5.2.6 İşlevlendirme

İşlevlendirme, tarihi bir yapının, geçmişte sahip olduğu işlevi yeniden kazandırılması veya yapının modern ihtiyaçlara göre yeni bir işlevle kullanılabilir hale getirilmesi işlemidir. Bu müdahale, yapının korunması ile birlikte, onu sürdürülebilir kılmak için önemlidir. Restorasyon süreçlerinde, işlevsellik bazen yapının orijinal amacına uygun olarak devam ettirilir, bazen de zamanın ihtiyaçları doğrultusunda yeni bir amaca hizmet etmesi sağlanır. Ancak, işlevlendirme sırasında yapının estetik ve yapısal bütünlüğü korunarak, tarihi değerleri zarar görmemelidir. (Bandarin ve Oers, 2012).

Restorasyon sürecinde, yapının tarihsel kimliğini ve kültürel değerini yaşatacak işlevler kazandırılacaktır. Manastır, sadece dini amaçla kullanılmakla kalmayacak, aynı zamanda bir kültürel mekân olarak da ziyaretçilere hizmet verecektir.

İşlevlendirme Yöntemleri:

Kilise yapıları, cemaatinin olmaması, çevresel ve kültürel faktörlerin etkisiyle özgün işlevlerini yerine getiremeyebilir. Ancak, bu yapılar sembolik değerleri göz önünde bulundurularak, geleceğe taşınması gereken önemli miraslar olarak kabul edilmelidir. Bu nedenle, tarihi kiliseler özgün ve farklı işlevlerle yeniden kullanılabilir. Saint Thomas Kilisesi bahçesinde zamanla yıkılan manastırın kalıntıları yapının geçmişine ışık tutan önemli bir unsurdur. Manastırın yıkılan duvarlarının taşları hâlâ kilise bahçesinde bulunmaktadır. Manastırın duvar izleri takip edilerek kısmen tamamlanması ve mekanların kilise ile birlikte bütünleşik bir koruma yaklaşımıyla ele alınıp, işlev önerisi geliştirilerek yerel halkın ve ziyaretçilerin ilgisini çekecek bir kültürel alan oluşturulabilir.

1. **Orijinal İşlevine Döndürme:** Bir yapının özgün işlevi ile kullanımı, kültürel ve tarihsel bağlamının sürdürülmesini sağlar. Saint Thomas Kilisesi, kırsal bir bölgede yer alması ve cemaati olmaması nedeniyle, tarihsel süreç içinde özgün işlevini sürdürememiştir.
2. **Yeni Bir İşlevle Kullanma:** Zamanla yapının orijinal işlevi terk edilmişse veya bu işlev artık uygun değilse, yapıya yeni bir işlev kazandırılabilir. Saint Thomas Kilisesi, orijinal işlevinin sürdürülememesi nedeniyle, kültürel mirasın korunması amacıyla yeni bir işlevle kullanılmalıdır. Ayrıca, kilisenin yer aldığı kırsal bölge, çevresindeki doğal güzellikler ve diğer tarihi yapılarla birlikte bir turizm güzergahı oluşturulabilir. Böyle bir dönüşüm, yapının korunmasını sağlayarak geleceğe taşınmasına olanak tanıyacak ve kırsal turizme katkı sunacaktır. Kilise ve diğer mekanlar kültürel etkinlikler, sanat galerisi, sergi alanı, kısmen konaklama ve yöresel malzeme satış üniteleri şeklinde turistik bir merkez olarak işlevlendirilerek, yerel halkın ve ziyaretçilerin ilgisini çekebilir (ICOMOS 2011).
3. **Toplumsal Kullanım Amaçlı Yeniden Yapılandırma:** İşlevlendirme süreci, bir yapının sosyal işlevlerini destekleyen projelerle bağlantılı olabilir. Bu, kamuya açık alanlar oluşturmak, bir bölgenin kültürel yaşamını canlandırmak gibi hedeflerle yapılabilir. Saint Thomas Kilisesi'nin topluma kazandırılması için kilise ve çevresi, yerel halkın günlük yaşamına katkı sağlayacak çeşitli sosyal işlevlerle kullanılabilir. Örneğin, kilise alanı kültürel etkinlikler, eğitim seminerleri, yerel el sanatları pazarları veya halk konserleri gibi toplumsal etkinlikler için kullanılabilir. Ayrıca, kilisenin tarihi ve kültürel önemini vurgulamak amacıyla, yerel tarih ve miras konularında bilgilendirme panelleri, rehberli turlar veya sergiler düzenlenebilir. Bu tür toplumsal kullanımlar, yapının korunmasını ve toplumun kültürel bağlarını güçlendirir, yerel halkın tarihle daha derin bir bağ kurmasına olanak tanır (ICOMOS 2011).

5.2.7 Çağdaş Mekanik Sistemler

Kilisede çağdaş mekanik sistemler, yapının tarihsel dokusunu bozmadan modern işlevselliği sağlayan önemli unsurlar arasında yer alır. Bu sistemler, yapının koruma sürecinde dikkatle entegre edilmelidir. Özellikle ısıtma, soğutma, havalandırma ve aydınlatma gibi sistemler, yapının özgün mimarisine zarar vermeden minimum müdahaleyle uygulanmalıdır. Ayrıca, çevredeki zemin suyunun yapıdan uzaklaştırılması için etkili bir drenaj sistemi kurulmalıdır.

5.3. Restorasyon Önerileri

Altınsaç Saint Thomas Manastırı, Van il sınırlarında yer alan tarihi ve kültürel önemi büyük bir yapıdır. Manastır, 10. yüzyılda inşa edilmiş olup, Van da Ermeni mimarisinin önemli örneklerinden birini temsil etmektedir. Ancak zamanla çeşitli doğal afetler, insan müdahaleleri ve yıkımlar nedeniyle manastır yapısında ciddi hasarlar meydana gelmiştir. Restorasyon çalışmaları, yalnızca yapının fiziksel olarak korunmasını değil, aynı zamanda bölgenin kültürel mirasının da gelecek nesillere aktarılmasını amaçlamaktadır.

Yapısal Güçlendirme ve Temizlik

Yapının koruma çalışmalarında temel adımlarından biri, harfiyatın kaldırılarak manastır bölümlerinin izlerine ulaşmak ve restorasyon müdahaleleri geliştirmek, kilisede ise taşıyıcı sistemin mevcut durumunun analiz edilerek uygun yapısal güçlendirme yöntemlerinin uygulanmasıdır. Restorasyon müdahaleleri bölümünde de belirtildiği gibi; Kilisede kubbe, tonoz ve duvarlarda oluşan çatlaklar ve malzeme kayıpları, kemerlerdeki bozulmalar ve temeldeki oturmalarla yönelik güçlendirme yapılmalıdır. Bu, yapının orijinal dokusunu koruyarak günümüzdeki zemin hareketlerine karşı dayanıklı hale getirilmesini sağlar.

İç mekanlarda toprak yığınları, molozlar ve diğer atıklar temizlenmeli, böylece yapının orijinal planı daha iyi anlaşılabilir hale getirilmelidir. Yıkılmaya yüz tutmuş taş duvarlar, tarihi yapı malzemeleri kullanılarak onarılmalı ve eski malzemenin estetiği bozulmadan yenilenmelidir.

Turizm Rotası Oluşturulması

Akdamar Adası ve çevresindeki Ermeni Kiliseleri ile Birleştirilen Bir Turizm Rotası: Akdamar Adası ve çevresindeki diğerk Ermeni kiliseleri (Deveboynu Manastırı, Kırmızı Kilise, Altınsaç Kilisesi) bir araya getirilerek bir kültürel turizm rotası oluşturulabilir. Bu rota, bölgenin Ermeni tarihini ve kültürünü tanıtan bir deneyim sunabilir. Bu bağlamda (Altınsaç) Saint Thomas Manastırı'nın çevresi, gezilecek yerler ve kültürel noktalarla birleşen bir alan olarak tanıtılabilir.

Önerilen Rota: Akdamar Adası'na yapılacak feribot seferleri, adadaki Surp Haç Kilisesi ve diğerk manastır yapıları ile birlikte St. Thomas Manastırı'na yönlendiren bir gzergh oluşturulabilir. Akdamar Adası'ndan sonra, gezilecek alanlar arasında yer alan Deveboynu ve Kırmızı Kilise'ye yönlendirme yapılabilir. Bu kiliseler, bölgenin Hristiyanlık tarihinin derinliklerine inebilmek için önemli duraklar olacaktır. (Altınsaç) Saint Thomas Manastırı, bu rota üzerinde hem bir kültürel zenginlik sunacak hem de tarihi önemi vurgulanan bir durak olacaktır. Manastırın restorasyonuna yönelik çalışmaların ardından, ziyaretçilere bu önemli yapıyı tanıtan rehberli turlar düzenlenebilir.

Altyapı İyileştirmeleri

Turizm rotası ile yolların iyileştirilmesi, işaret levhalarının yerleştirilmesi ve güvenlik önlemleri alınmalıdır. Ziyaretçilere kolay erişim sağlanması için ulaşım altyapısı güçlendirilmelidir. Yöre halkının günlük yaşamını etkilemeyecek ve ziyaretçilerin sirkülasyonunu kolaylaştıracak araç bekleme alanları yapıdan uzak bir nokta da dşnlmelidir. Restorasyon projeleri ile bağlantılı olarak, manastır çevresinde yer alan doğal alanların korunması ve peyzaj düzenlemeleri yapılmalıdır. Bu bölgenin kırsal mimari değerinin artmasını sağlayacaktır.

Eğitim ve Kültürel Etkinlikler

(Altınsaç) Saint Thomas Manastırđ, kültürel etkinlikler, konserler veya sanat galerisi gibi faaliyetlere ev sahipliği yapabilecek bir alan haline getirilebilir. Bu tür etkinlikler hem yerel halkın katılımını sağlayacak hem de bölgenin turistik cazibesini artıracaktır. Ayrıca, manastırın restorasyonu sırasında yerel halkın bilinçlendirilmesi ve eğitim seminerleri düzenlenmesi, kültürel mirası koruma bilincinin artırılmasına yardımcı olabilir.

Bu neriler, Altınsaç Saint Thomas Manastırđ'nın sadece fiziksel olarak restore edilmesini değil, aynı zamanda bölgenin kültürel mirasının korunarak gelecek nesillere aktarılmasını, yerel halk ile birlikte turizmin geliştirilmesi sağlanacak, sosyal ve kültürel değerler ile bütüncül korumaya örnek teşkil edecektir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarihi süreç içinde Anadolu ve Mezopotamya topraklarında yaşayan Ermeniler, toplumsal çeşitlilik içerisinde bir millet olarak varlık göstermiştir. XIX. yüzyılın sonlarına kadar Van'da diğer etnik ve dini gruplarla birlikte yaşayan Ermeniler, bu dönemde yaşanan savaşlar ve zorunlu göçler nedeniyle bölgeden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Bölgede kalan az sayıdaki Ermeniler ise mabetlerini koruyabilecek sosyal ve ekonomik güce sahip olamamıştır. Bu durum, kiliselerin zamanla insan kaynaklı tahribat (vandalizm) ve çevresel faktörler (bitkisel büyüme, nem, hava kirliliği) gibi nedenlerle yapısal ve yüzeysel bozulmaya uğradıkları veya yok olmalarına neden olmuştur.

Van ve çevresindeki Ermeni kiliseleri, Anadolu'nun kültürel çeşitliliği içinde bölgeye özgü mimari üsluplarıyla dikkat çeker. Özellikle manastır kompleksi içinde jamatun bölümü, kubbeli ve konik küllahlı ibadet mekanları ile sade ve etkileyici plan ve süsleme unsurlarında yerel mimari karakterin sürekliliği dikkat çekmektedir.

Gevaş ilçesine bağlı Altınsaç köyünde konumlanan Saint Thomas Manastırı ve Kilisesi, Ermeni kültürel mirasının kırsal coğrafyadaki özgün ve temsili yapılarından biridir. Mimari plan şeması, malzeme özellikleri, strüktürel yapısı ve tarihi belgelerle desteklenen geçmişi sayesinde yalnızca bölgesel değil, uluslararası ölçekte de korunması gereken bir yapı olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma kapsamında yapı detaylı biçimde belgelenmiş, rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri hazırlanmış ve koruma önerileri geliştirilmiştir. Aşağıda hem bu sürecin değerlendirilmesi hem de gelecek çalışmalar açısından yol gösterici olacak öneriler başlıklar halinde sunulmaktadır:

6.1 Mimari Açıdan Öneriler

Yapının kubbesinde kasnak ve kemer sistemleri gibi taşıyıcı elemanlarında ciddi strüktürel bozulmalar tespit edilmiştir. Bu bölümlerde özgün malzeme ve tekniklerle uyumlu şekilde güçlendirme ve bütünleme çalışmaları yapılmalıdır. Restorasyon sürecinde kullanılacak taş ve harç malzemeleri, yerel dokuyla uyumlu ve bölgedeki diğer yapılarla karşılaştırmalı analizler dikkate alınarak seçilmelidir. Kilise planında yer alan apsis, pastoforion, jamatun gibi bölümlerdeki mekânsal karakter korunmalı; yeni eklemelerden kaçınılmalı veya özgün biçimiyle uyumlu tasarlanmalıdır. Yapıya ilişkin restitüsyon önerileri doğrultusunda, eksik veya yıkılmış bölümlerin tamamlanmasında özgün malzeme ve yapım teknikleri kullanılmalıdır. Peyzaj düzenlemeleri, yapının tarihsel bağlamı ile uyumlu olacak şekilde sade tutulmalı, manastır çevresindeki mezarlık ve çeşme gibi yan unsurlar korunarak entegre edilmelidir.

6.2 Sosyal Açıdan Öneriler

Restorasyonun sadece fiziksel bir müdahale değil, yerel halkla etkileşim içinde yürütülmesi gereken sosyal bir süreç olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle Altınsaç köyü sakinleriyle birlikte yürütülecek bilinçlendirme çalışmaları, projenin başarısı açısından önemlidir. Yerel halkın koruma sürecine katılımını teşvik etmek amacıyla atölye çalışmaları, sunumlar ve bilgilendirme panelleri düzenlenebilir. Bu yaklaşım, sahiplenme duygusunu artıracaktır. Manastırın restorasyonu sonrası çevresindeki yapılaşmanın kontrolsüz gelişmemesi adına yerel yönetimle iş birliği içerisinde planlama yapılmalı; koruma altındaki alan sınırları açık biçimde belirlenmelidir. (ICOMOS 2011).

6.3 Turizm Açısından Öneriler

Saint Thomas Manastırı, Van Gölü çevresindeki turistik destinasyonlar arasında önemli bir potansiyele sahiptir. Özellikle Akdamar Kilisesi ile birlikte “Ermeni Kültürel Miras Rotası” oluşturulabilir. Ziyaretçi odaklı bir erişim planı hazırlanmalı; yürüyüş yolları, bilgi panoları, yönlendirme tabelaları gibi unsurlar doğaya zarar vermeyecek şekilde planlanmalıdır. Kültürel turizmin yanı sıra doğa ve fotoğraf turizmi için de uygun olan bölgeye, kontrollü ziyaretçi programları geliştirilerek bölge ekonomisine katkı sağlanabilir. Tanıtım materyalleri çok dillendirilmeli (Türkçe, İngilizce, Ermenice, Kürtçe) dijital rehberler, VR modellemeler ve uygulamalar ile dijital turizm altyapısı güçlendirilmelidir. Turizm gelirinden elde edilecek kaynakların bir bölümü, yapının gelecekteki bakım ve izleme çalışmalarına ayrılmalıdır.

6.4 Restorasyon Sonrası İçin Koruma Önerileri

Yapının restorasyon süreci tamamlandıktan sonra düzenli aralıklarla izlenmesi gerekmektedir. Özellikle kubbe, çatlak izleme cihazları ve nem ölçerlerle takip edilmelidir. Her beş yılda bir yapılacak kapsamlı yapı incelemesi raporlarıyla, yapının durumu gözden geçirilmeli, müdahale gereksinimleri erken aşamada belirlenmelidir. Yapının çevresinde yeni yapılaşmaya izin verilmemesi, tarihsel çevrenin korunması açısından önemlidir. Restorasyon sürecinden elde edilen tüm belgeler dijital arşivlerde toplanmalı ve kamuya açık şekilde erişilebilir kılınmalıdır.

6.5 İşlevlendirme ve Kullanım Önerileri

Saint Thomas Kilisesi'nin yeniden dini yapı olarak kullanılması, bölgede yeterli cemaate sahip olunmaması nedeniyle mümkün görünmemektedir. Bu nedenle, yapının çok amaçlı kültürel mekân olarak işlevlendirilmesi önerilmektedir. Manastır bölümü ise, sosyal, kültürel, ticari ve konaklama amaçlı olarak değerlendirilmelidir. Manastıra ait giriş kapısının batısında bulunan büyük odalar birleştirilerek çok amaçlı bir salona dönüştürülebilir; kuzeyde yer alan mekânlar yöresel hediyelik eşya satış birimleri, güneydeki alanlar ise konaklama odaları olarak tasarlanabilir. Manastır ve kilise bölümüyle beraber "Koruma ve Kültürel Miras Bilgilendirme Merkezi"ne dönüştürülerek, çevredeki köylerde yaşayan çocuk ve gençlere yönelik mimarlık ve tarih atölyeleri gibi eğitsel amaçlı etkinliklerde kullanılabilir.

Geçmişte dini yapıların yalnızca ibadet mekânı değil, aynı zamanda eğitim ve üretim alanları olduğu dikkate alındığında, Saint Thomas Manastırı'nın işlevlendirilmesinde bu tarihsel rol yeniden yorumlanabilir. Geleneksel tarih anlatılarına göre, söz konusu manastır geçmişte bir Skriptoryum, yani el yazmalarının üretildiği ve saklandığı bir yazı evi olarak da işlev görmüştür. Bu bağlamda yapı, geçmişte üstlendiği entelektüel rolü çağdaş bir çerçevede sürdürebilecek bir yaklaşımla araştırma, konaklama ve Kültürel etkileşim merkezi olarak işlevlendirilebilir.

Manastır kompleksinin yeniden düzenlenmesiyle, özellikle mimarlık, sanat tarihi, tarih, antropoloji, arkeoloji ve sosyoloji gibi disiplinlerden araştırmacılar için doğayla bütünleşik, inzivaya uygun bir kütüphane ve konaklama altyapısına sahip araştırma mekânı oluşturulabilir. Söz konusu yapı, sadece fiziksel bir mekân değil; aynı zamanda bellek, üretim ve araştırma işlevlerini barındıran, yerel ve uluslararası düzeyde akademik paylaşıma açık bir merkez olarak değerlendirilmelidir. Bu öneri, manastırın tarihsel kimliğine saygılı bir şekilde işlevlendirilmesini sağlarken; yerel topluluklar ve kültürel miras politikaları için de sürdürülebilir bir değer yaratacaktır.

Yapı ve bahçesi genel olarak konser, sergi, söyleşi, arkeolojik ve mimari tanıtım programları, akademik geziler gibi etkinliklere ev sahipliği yapabilecek esnek bir kullanım önerisi ile korumanın hem sürdürülebilirlik ilkesine hem de yapının taşıma kapasitesine uygun şekilde geliştirilmesi sağlanabilir.

6.6 Yapısal Müdahale Önerileri

Restorasyon müdahaleleri, yalnızca teknik bir süreç değil, geçmişle gelecek arasında kurulacak hassas bir köprüdür. Kuramsal çerçevede alınan her karar; yapının tarihsel değerine, kültürel bağlamına ve sosyal kimliğine duyarlı olmalı, fiziksel müdahale yalnızca bir araç olarak değerlendirmelidir (Stubbs, 2009; Jokilehto, 1999).

Saint Thomas Kilisesi'nin koruma süreci mimar, malzeme bilimi, yapı mühendisliği, sanat tarihi ve sosyoloji gibi uzman bir ekip tarafından yürütülmesi, yapının konservasyon ve restorasyon uygulamalarında doğru kararların alınmasını sağlayacaktır. Yapının mevcut durumunda strüktürel kayıpların tamamlanması, taşıyıcı duvarlarda taş ve derz boşluklarının doldurulması, döşeme ve örtü elemanlarının tamamlanarak sağlamlaştırılması önerilmektedir. Bu müdahalelerde kullanılacak yapı malzemelerinin, yerinde (in situ) mevcut malzemelerle fiziksel ve kimyasal açıdan uyumlu olması büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle kullanılacak malzemeler, ilgili laboratuvar test sonuçlarına göre belirlenmeli ve geleneksel teknik ile uygulanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Ahunbay, Z. (1996). Restorasyon: Kavramlar, İlkeler, Yöntemler. İstanbul: YEM Yayınları.
- Ahunbay, Z. (2018). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. YEM yayınları.
- Ahunbay, Z. (2019). Kültür Mirasını Koruma İlke ve Teknikleri. YEM yayınları.
- Ahunbay, Zeynep (1988). Tarihî Yapılarda Taş Malzeme ve Koruma Teknikleri. İstanbul: YEM Yayınları.
- Arkeolojik Haber. (2021). *Van'da tahrip edilen tarihi Ermeni kiliseleri*. <https://www.arkeolojikhaber.com>
- Alp, A.O. (2021). Erken Hristiyan ve Bizans Mimarlığına Giriş. Dorlion yayınları.
- Australia ICOMOS. (2013). The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance.
- Bachmann, W. (1913). Kirchen und Mosehen in Armenien und Kurdistan.
- Baker, C. (2017). Conservation of Historic Buildings. London: Routledge.
- Bandarin, F., & van Oers, R. (2012). The Historic Urban Landscape: Managing Heritage in an Urban Century. Wiley-Blackwell.
- Barta, R. (2008). Structural Conservation of Historic Buildings. New York: McGraw-Hill.
- Buxton, D. R. (1938). *The Architecture of Armenia: An Historical Survey*. London: Batsford.
- Collectif2015. (n.d.). *Le Monastère de Saint Thomas de Kantzag*. <https://www.collectif2015.org/tr/100Monuments/Le-Monastere-de-Saint-Thomas-de-Kantzag/> hücresi
- Cuneo, P. (1988). *I monumenti armeni del periodo bagratide nell'area del lago di Van*. Roma: Accademia Nazionale dei Lincei.
- Çetinkaya, Y. Doğan (Ed.) (2014). *Ermeniler: Tarih, Kültür, Kimlik*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dağtekin Ekinci, E., & Halifeoğlu, S. H. (2024). Diyarbakır Surp Pirgiç Ermeni Kilisesi Koruma Çalışmaları.

- Dağtekin, E., Hillez, S. (2011). Mardin Surp Kevork Ermeni Kilisesi Koruma ve Onarım Önerileri, E-Journal of New World Sciences Academy Humanities, 4C0119, 6 (4):731-751.
- Dedeyan, G. (2015). Ermeni Halkının Tarihi. AYRINTI yayınları.
- Derin, Z. (2005). *Orta çağ Ermeni Mimarisi ve Akdamar Kilisesi Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Der Nersessian, S. (1965). Armenian Art. Harvard University Press.
- Dikici, İ. (2021). Restorasyon ve Koruma Prensipleri. İstanbul: Mimarlık Yayınları.
- Donabédian, P. (2008). "Armenian Architecture", *Encyclopaedia of the Hellenic World, Asia Minor*.
- Erder, C. (2010). ICCROM ve Kültür Varlıklarının Korunmasında Uluslararası Kurumlar, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.
- Épriguian, A. (1903–1905). Armenian Churches and Monasteries: Vol. I–III.
- Épriguian, A. (1903–1905). *L'Arménie chrétienne et sa tradition historique, religieuse et littéraire*. Paris.
- Ekinci Dağtekin, E. ve Hillez Halifeoğlu, S. (2024). Diyarbakır Surp Pirgiç Ermeni Kilisesi koruma çalışmaları. Artium, 12 (2), 184-197
- Ertürk, M. (2025). *19. yüzyıl Anadolu Rum Ortodoks kiliseleri ve koruma sorunsalı: Krom Vadisi örneği* [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi]. Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Feilden, B. (2003). Conservation of Historic Buildings. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Gültekin, N. (2020). Akdamar Kilisesi'nin Mekânsal Organizasyonu ve Süsleme Programı. *Sanat Tarihi Dergisi*, 29(2), 221–238.
- Günay, R. (2007). Geleneksel Anadolu Evleri. İstanbul: YEM Yayınları.
- Hann, M. (2015). The Conservation of Architectural Heritage. Oxford: Oxford University Press.
- Hewsen, R. H. (2001). *Armenia: A Historical Atlas*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hovannisian, R.G. (2016). Tarihi Kentler ve Ermeniler- VAN. ARAS yayınları.

- Houshamadyan. (n.d.). *The Kingdom of Vaspourakan, 908–1021*. Retrieved from <https://www.houshamadyan.org/mapottomanempire/vilayet-of-van/vasbouragan/kingdom-of-vasbouragan.html>
- Hrant Dink Vakfı Yayınları. (2011). *1915 öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler: Bilim, kültür ve sanat*. İstanbul: Hrant Dink Vakfı.
- ICOMOS (2003). *Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas*. Paris: ICOMOS.
- ICOMOS (2010). *International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (Venice Charter)*. Paris: ICOMOS.
- Iconographie Arménienne. (n.d.). [Harita]. Aktaran: Agos. Retrieved from <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/2537/van-manastirlarina-ne-oldu>
- Kaya, M. (2013). *Van Gölü Havzasında Ermeni Kültür Varlıkları: Akdamar Örneği*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaca, Y. "Doğu Anadolu Bölgesi Hristiyan Dini Mimarisinde Jamatun Yapıları", içinde: Başgelen, N. (edt.), *Bilim Eşiği 2: Sanat Tarihinde Gençler Semineri*. Bildiriler (İstanbul 2005) s.1-28.
- Karaca Y. (2010). *Van-Gevaş Saint Thomas (Ganjak) Manastırı*.
- Karaca, M. (2018). Van Gölü Havzası'ndaki Ermeni Kiliselerinde Mekânsal ve Yapısal Özellikler. *Sanat Tarihi Dergisi*, 27(1), 101-130.
- Kevorkian, R. (2011). *The Armenian Genocide: A Complete History*. London: I.B. Tauris.
- Kılıç S. (2006). Van 2006 Kültür ve Turizm Envanteri I – Tarihsel Değerler. Van Valiliği.
- Kılıç S. (2008). Van 2006 Kültür ve Turizm Envanteri 2 – Tarihsel Değerler. Van Valiliği.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023). **Koruma kurul kararları ve restorasyon rehberi**. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/>
- Kouymjian, Dickran (1992). *Armenian Architecture: An Introduction*. Fresno: Armenian Studies Program.
- Kuban, Doğan (2007). *Osmanlı Mimarisi (Taş ve Tuğla Malzemeler Bölümü)*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Maranci, C. (2015). *Vigilant Powers: Three Churches of Early Medieval Armenia*. Brepols.

- Mangaltepe, İ. (2005). *XIX. Yüzyıl Fransız Seyyahlarına Göre Van* (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı). İstanbul.
- Mildanoğlu, Z. (2010, Eylül 17). *Van manastırlarına ne oldu?* Agos. <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/2537/van-manastirlarina-ne-oldu>
- Önge, M. (2018). “Kültür Mirasını Tanımlamak İçin Türkiye’de Kullanılan İlk Özgün Terim: Âsâr-ı Atîka”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*.
- Özcan, H.Ö. (2010). Van ve Çevresindeki Hristiyanlık Dönemi Yapıların Plan Açısından Değerlendirilmesi.
- Özer, Ayşen (2006). Anadolu'da Geleneksel Yapı Malzemeleri ve Teknikleri. Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Öztürk, A. (2019). Mimari Restorasyon: Tarihi Yapıların Korunması ve Yeniden İşlevlendirilmesi. Ankara: TMMOB Yayınları.
- Sedes, F. (2018). Cultural Landscape of Van, Turkey. İstanbul Aydın University Publications.
- Sanjian, A. (1965). *The Armenian Communities in the Ottoman Empire*. Cambridge: Harvard University Press.
- Saylık, S. (2023). *Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi Koruma Önerisi* (Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı). Diyarbakır.
- Sözen, M. (2015). Taşınmaz Kültürel Varlıkların Korunması ve Restorasyonu. İstanbul: Koruma Vakfı Yayınları.
- Strzygowski, J. (1918). *Die Baukunst der Armenier und Europa*. Vienna.
- Tanyeli, U. (2013). Anadolu'da Kırsal Mimari ve Yerleşim. İstanbul: İTÜ Yayınları.
- Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri Projesi (TAY). (n.d.). *Van ili kültürel varlık envanteri*. <http://www.tayproject.org/>
- Thierry, J. M. (1989). *Armenian Art*. New York: Harry N. Abrams.
- Thierry, J. M. (1989). *Monastères Arméniens du Vaspurakan*. REA.
- Thierry, J.M. (1967). "Monasteres Arméniens du Vaspurakan I" *Revue des Etudes Arméniennes*, 4, Paris, s. 167-186.
- Thierry, J.M. (1989) *Armenian Art*.
- Tokatlıyan, Armen (2013). *Ermeni Kilise Mimarisi*. İstanbul: Aras Yayıncılık.

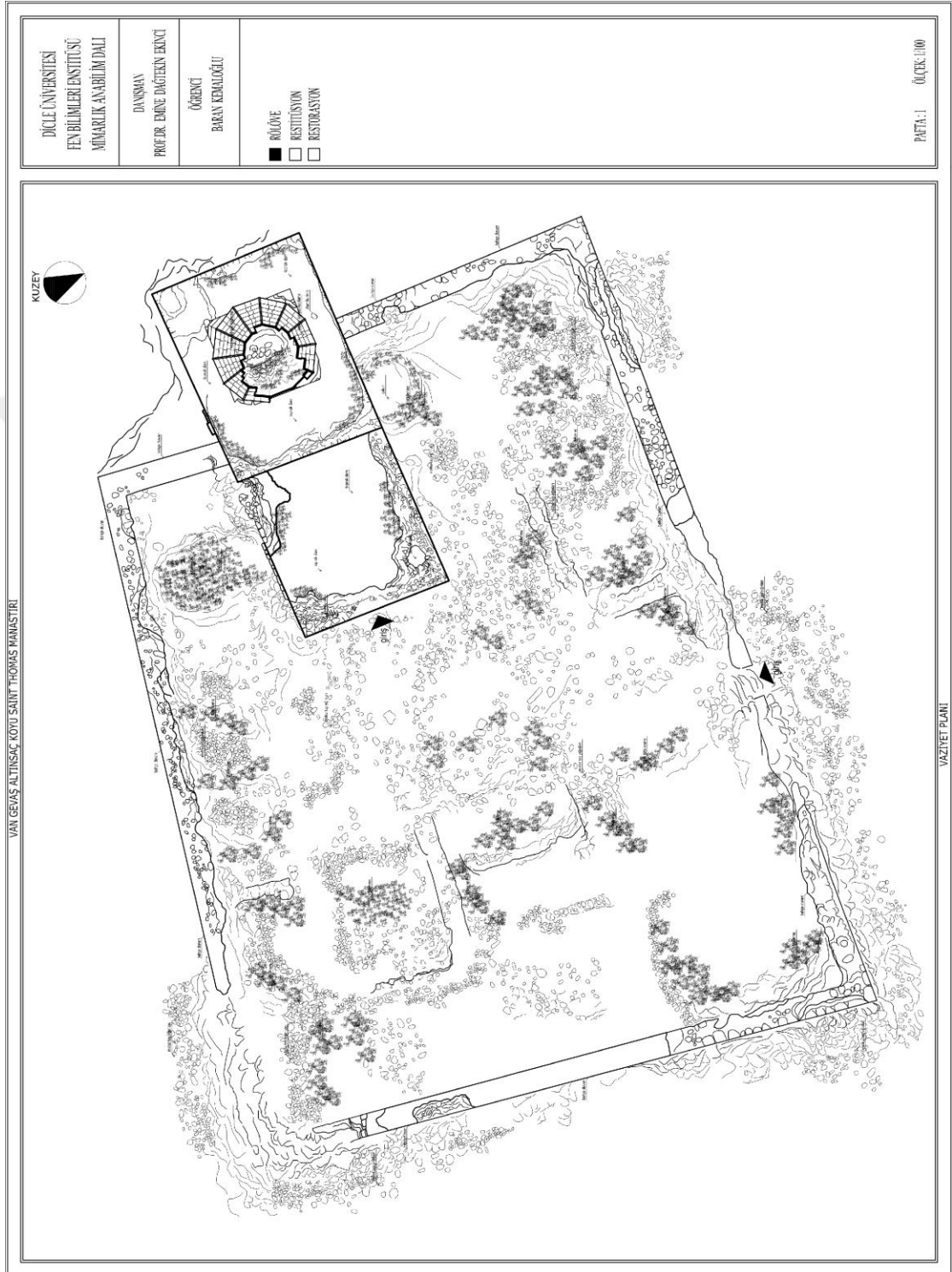

- Turhan, H. (2020). Yapı Koruma ve Restorasyon. İstanbul: Restorasyon Akademisi Yayınları.
- Uluçam, A. (2000). Orta çağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı. Kültür Bakanlığı: Ankara, Türkiye.
- Uluengin, B. (2021). Rölöve. YEM yayınları.
- UNESCO. (1972). Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage.
- UNESCO. (n.d.). *Church of Akdamar (Holy Cross) – Van, Turkey*. <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/1407/>
- Vuran İpekyüz, H. D. (2024). *Diyarbakır Alipınar Süryani (Mor Kuryakos Keldani) Kilisesi Koruma ve Restorasyon Önerisi* (Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı). Diyarbakır.
- Wilson, S. (2003). Principles of Architectural Conservation. London: Routledge.
- Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi
- Van İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2023). *Van'ın kültürel mirası ve yapıları*. <https://van.ktb.gov.tr/>
- Yıldız, R. (2019). Akdamar Adası'nda Yer Alan Şapel ve Yardımcı Mekânların Mimari Analizi. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, (162), 115–132.
- Zakar, E., & Eyüpgiller, H. (2015). Restorasyon ve Yenileme: Tarihi Yapılarda Temel İlkeler ve Yöntemler. İstanbul: Literatür Yayınları.

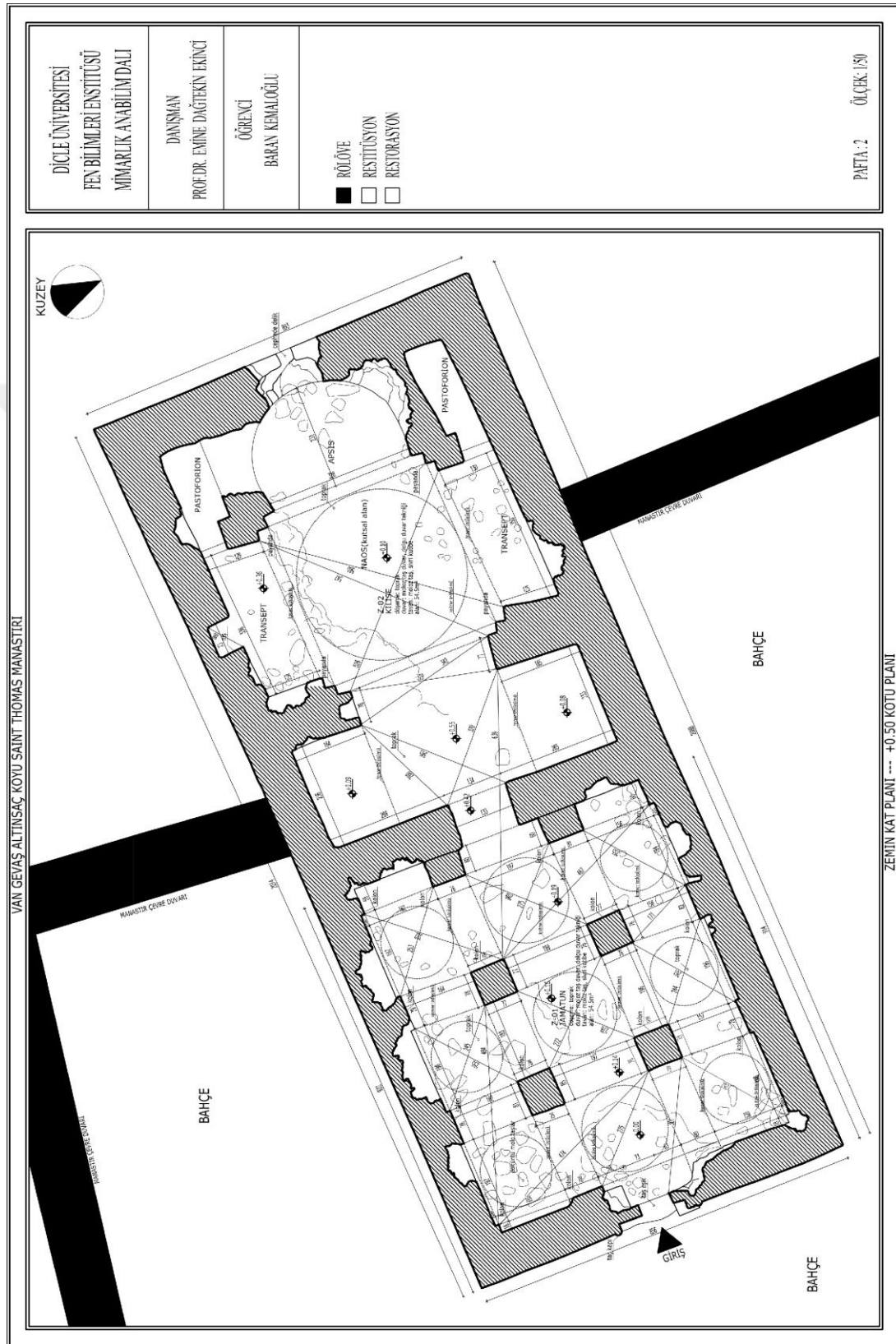

EKLER

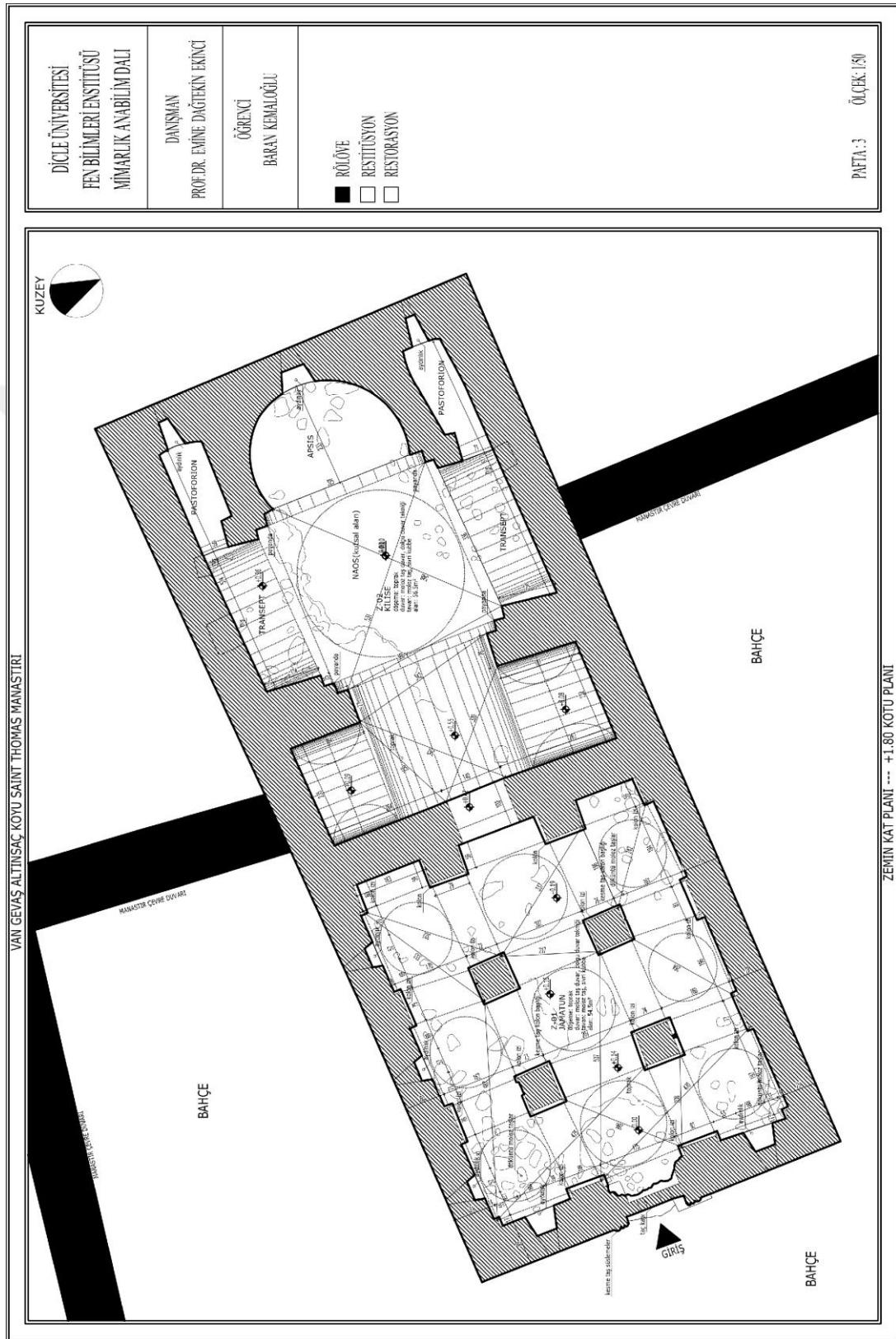
Ek 1: St. Thomas Manastırı Rölöve Çizimi – Vaziyet Planı

Ek 2: St. Thomas Manastırı Rölöve Çizimi – +0.5 kot planı

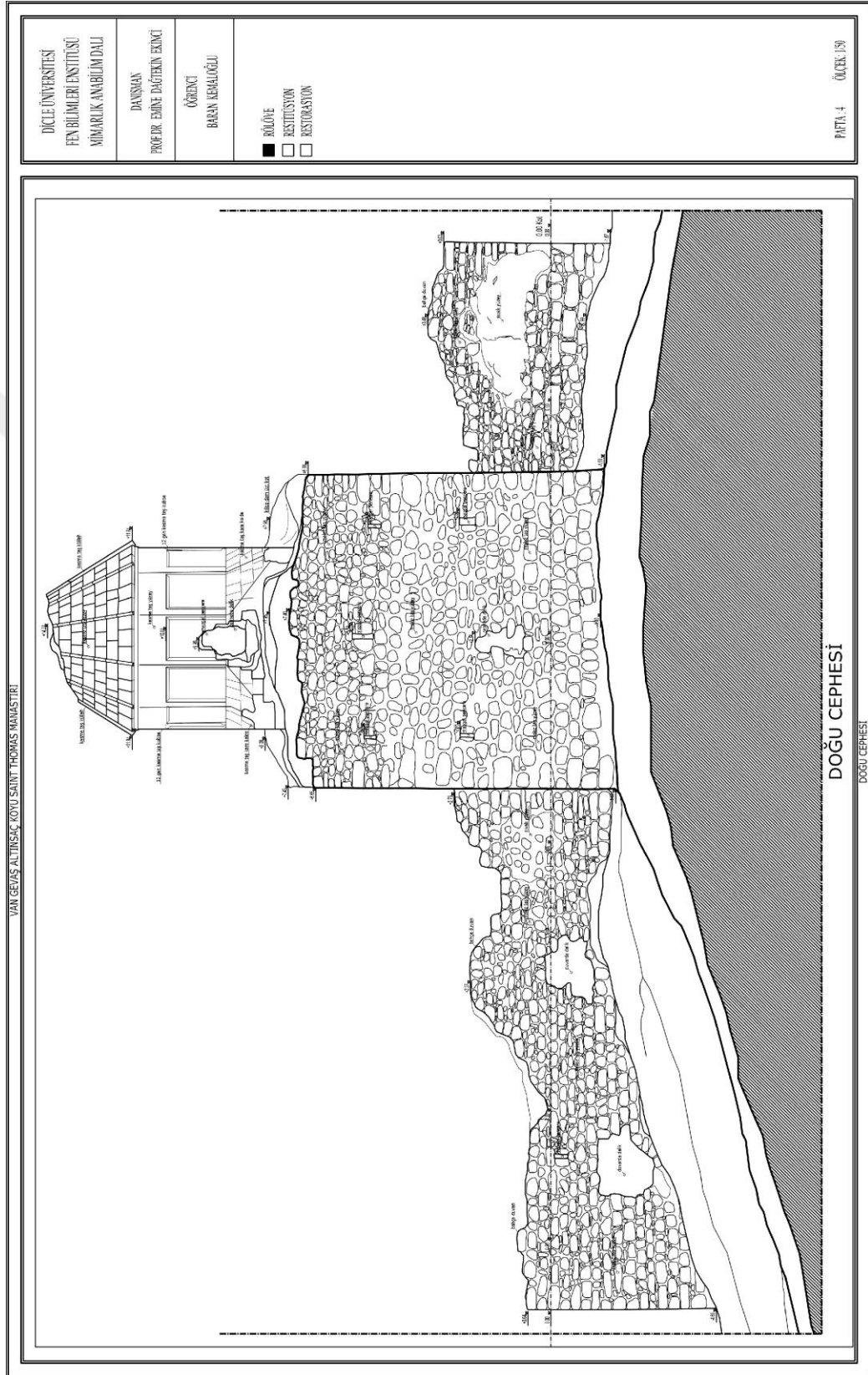

Ek 3: St. Thomas Manastırı Rölöve Çizimi – +1.8 kot planı

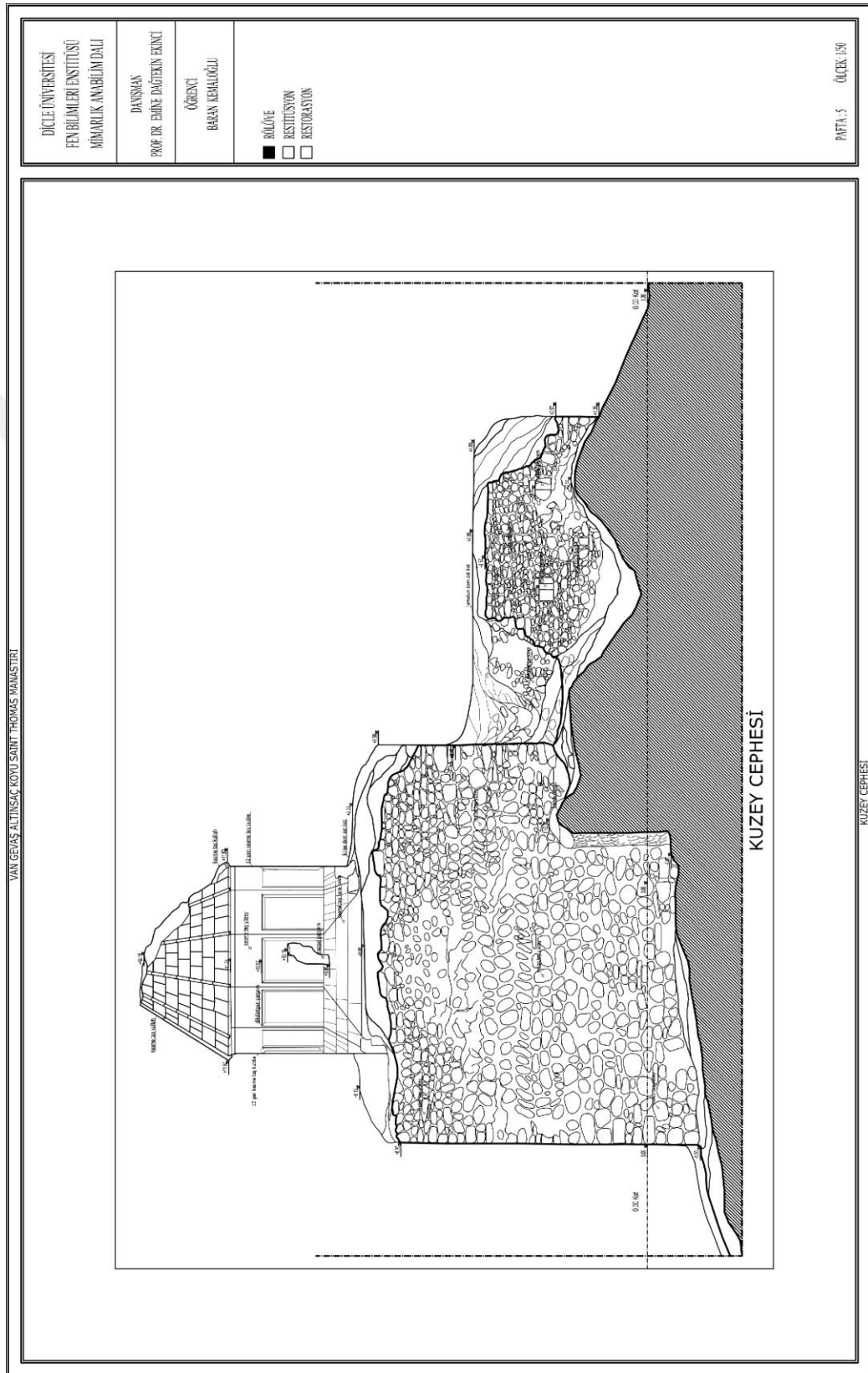

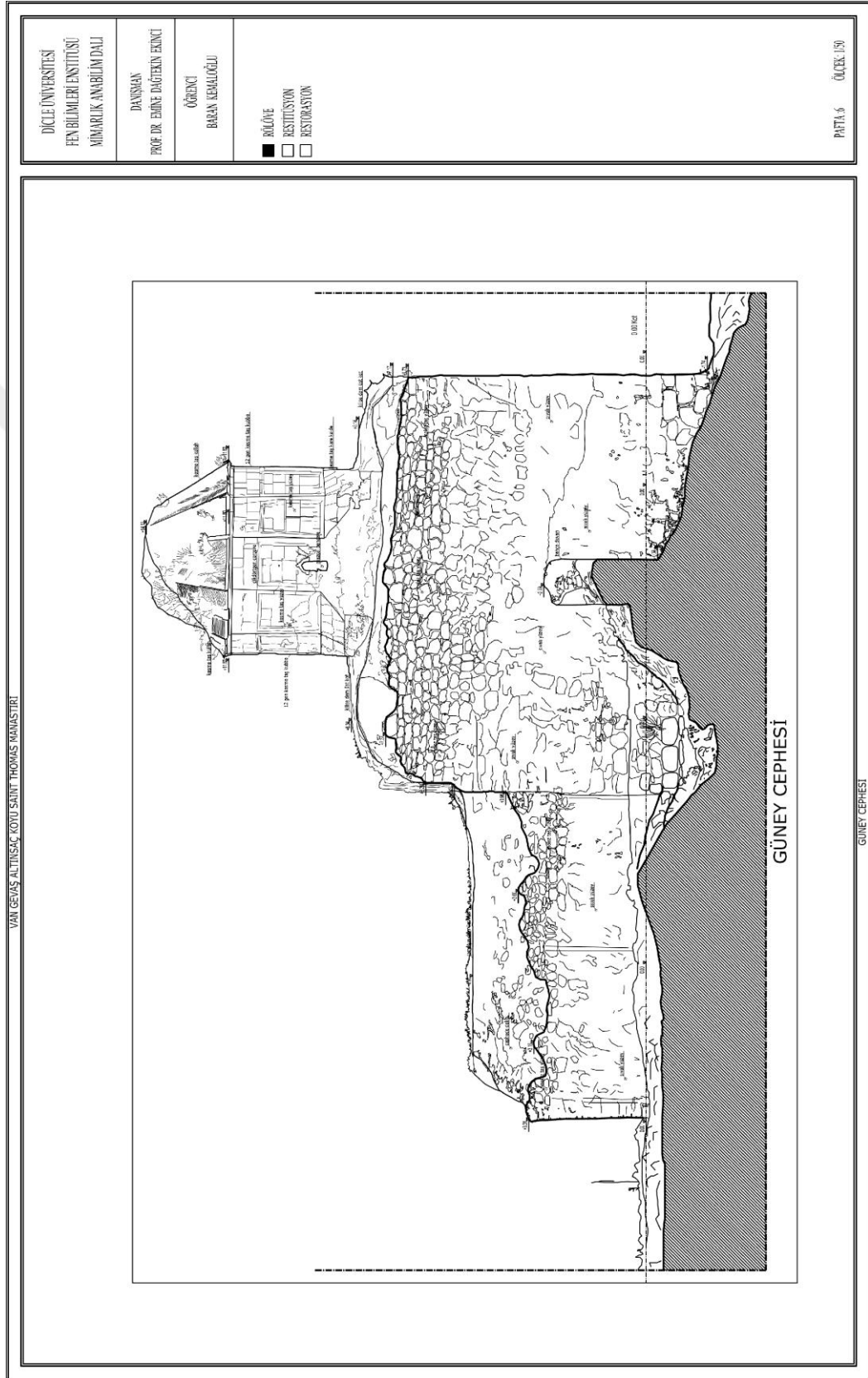
Ek 4: St. Thomas Manastırı Rölöve Çizimi – Doğu Cephesi

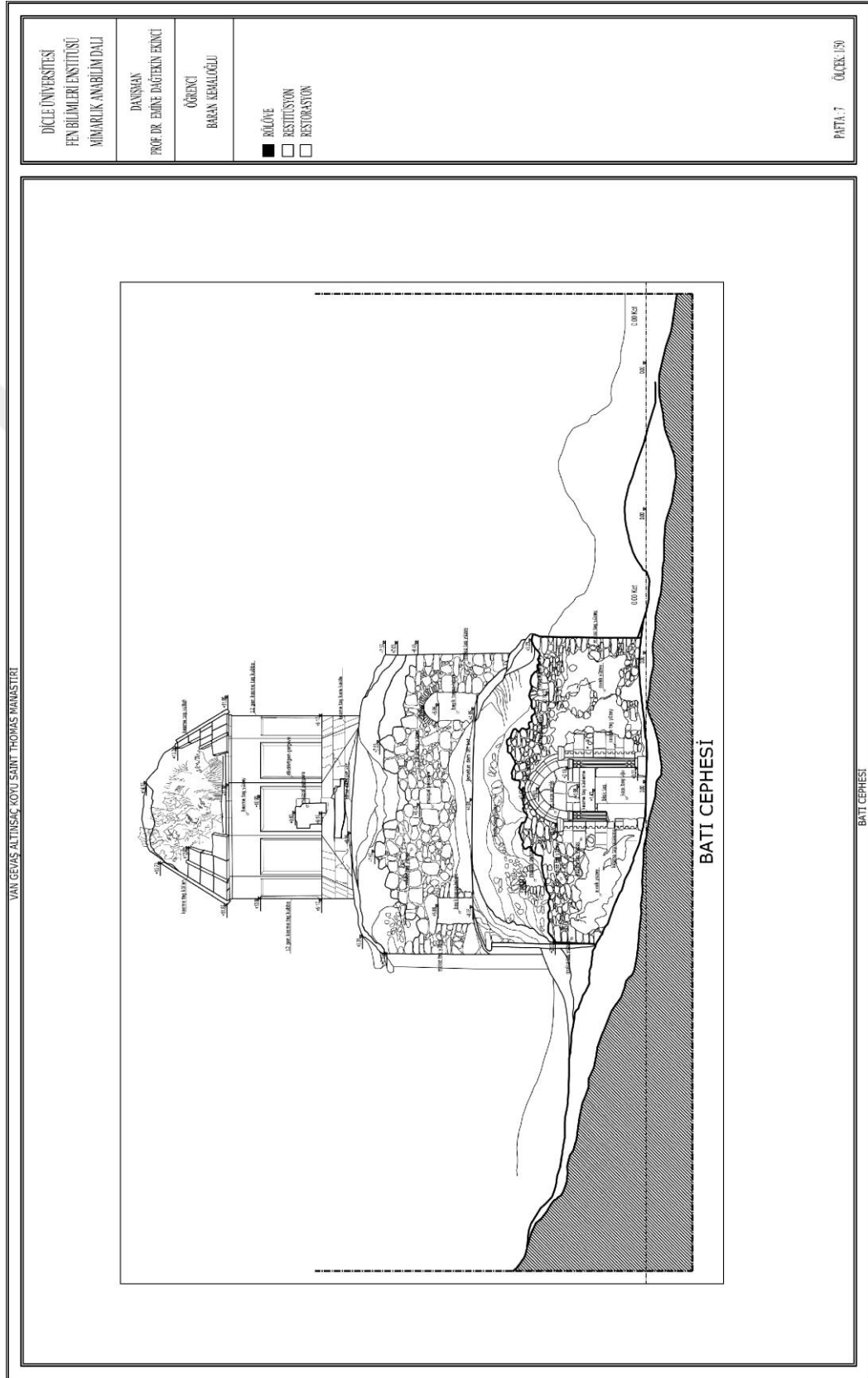
Ek 5: St. Thomas Manastırı Rölöve Çizimi – Kuzey Cephesi

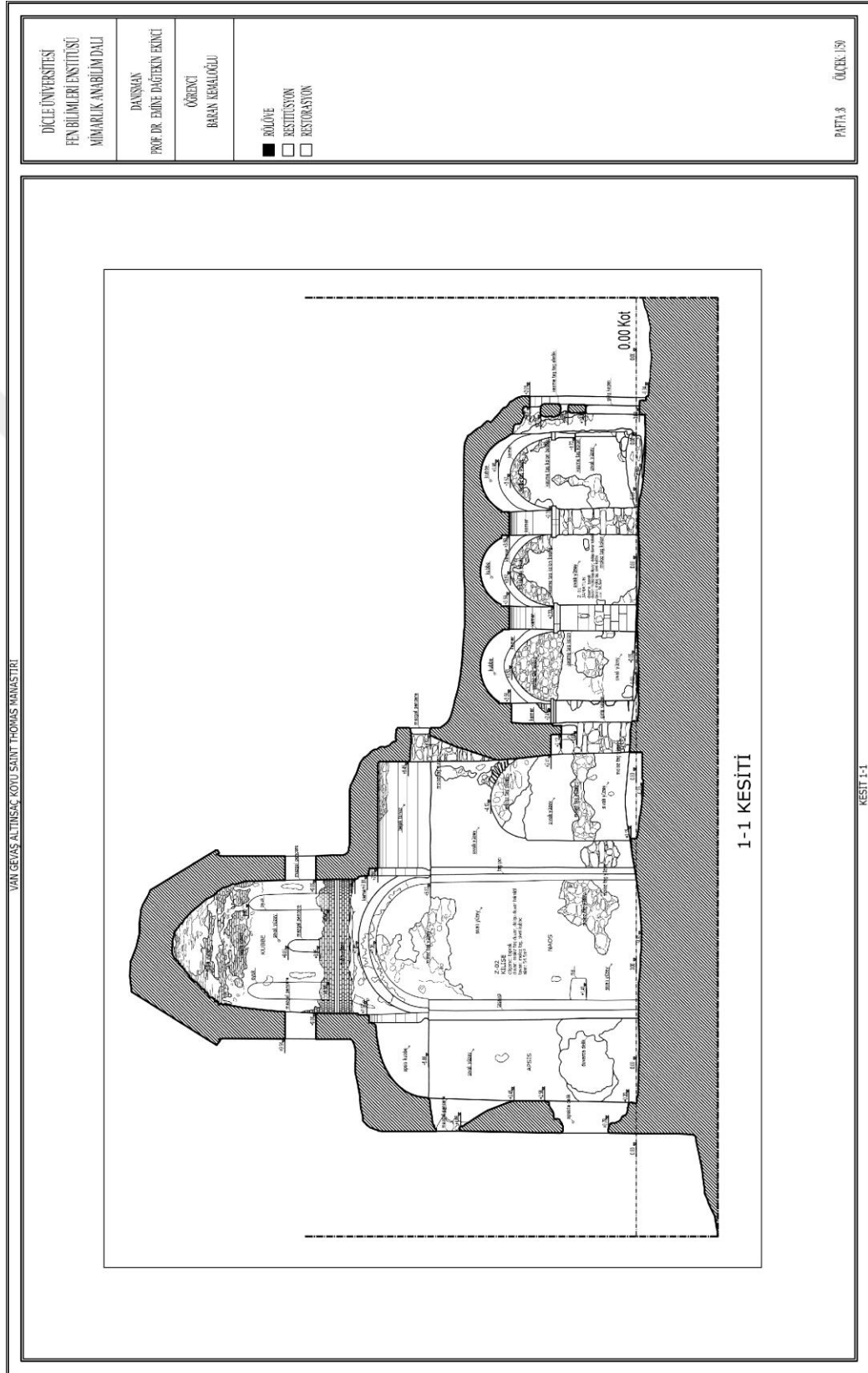
Ek 6: St. Thomas Manastırı Rölöve Çizimi – Güney Cephesi

Ek 7: St. Thomas Manastırı Rölöve Çizimi – Batı Cephesi

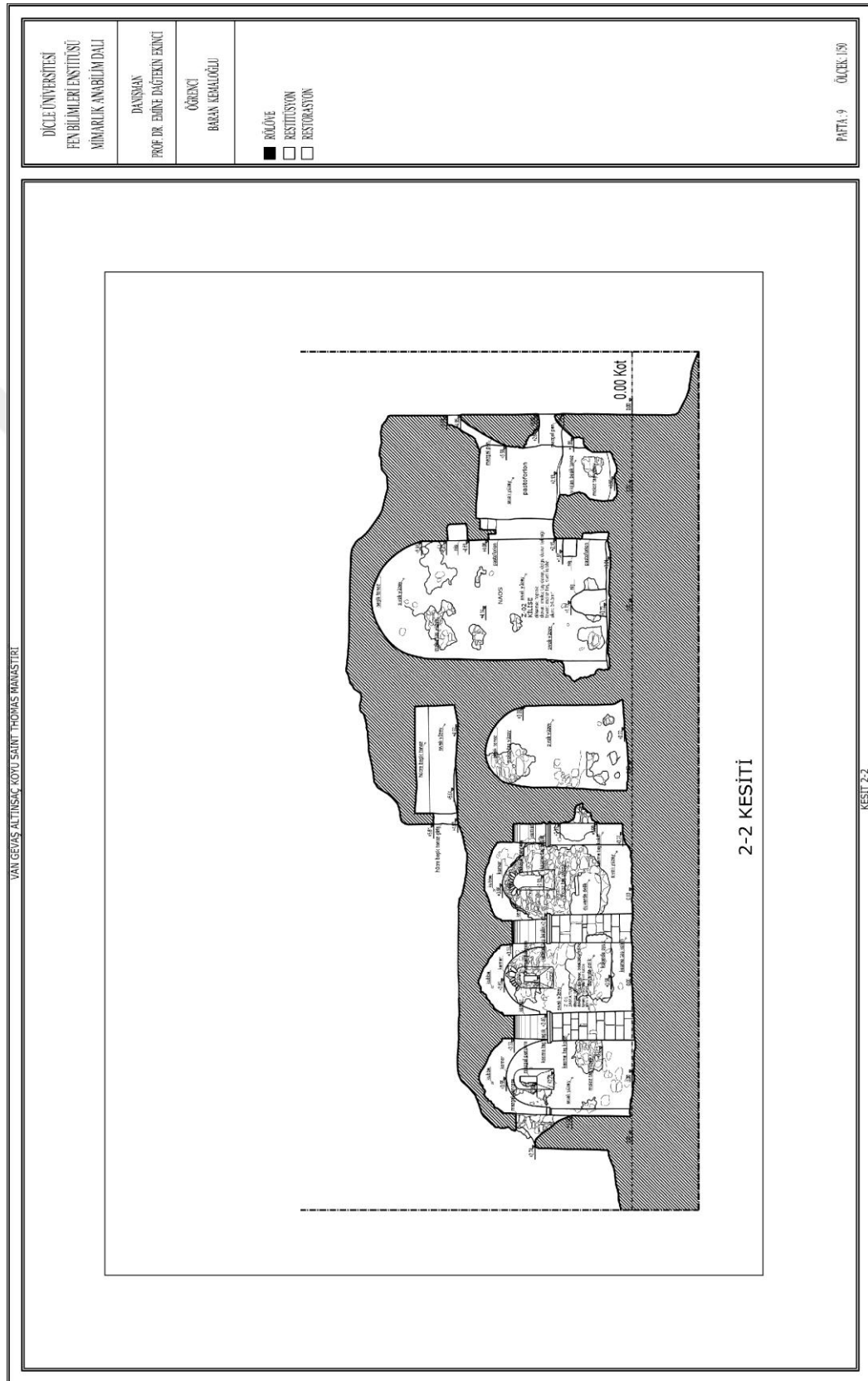

Ek 8: St. Thomas Manastırı Rölöve Çizimi – 1-1 Kesiti

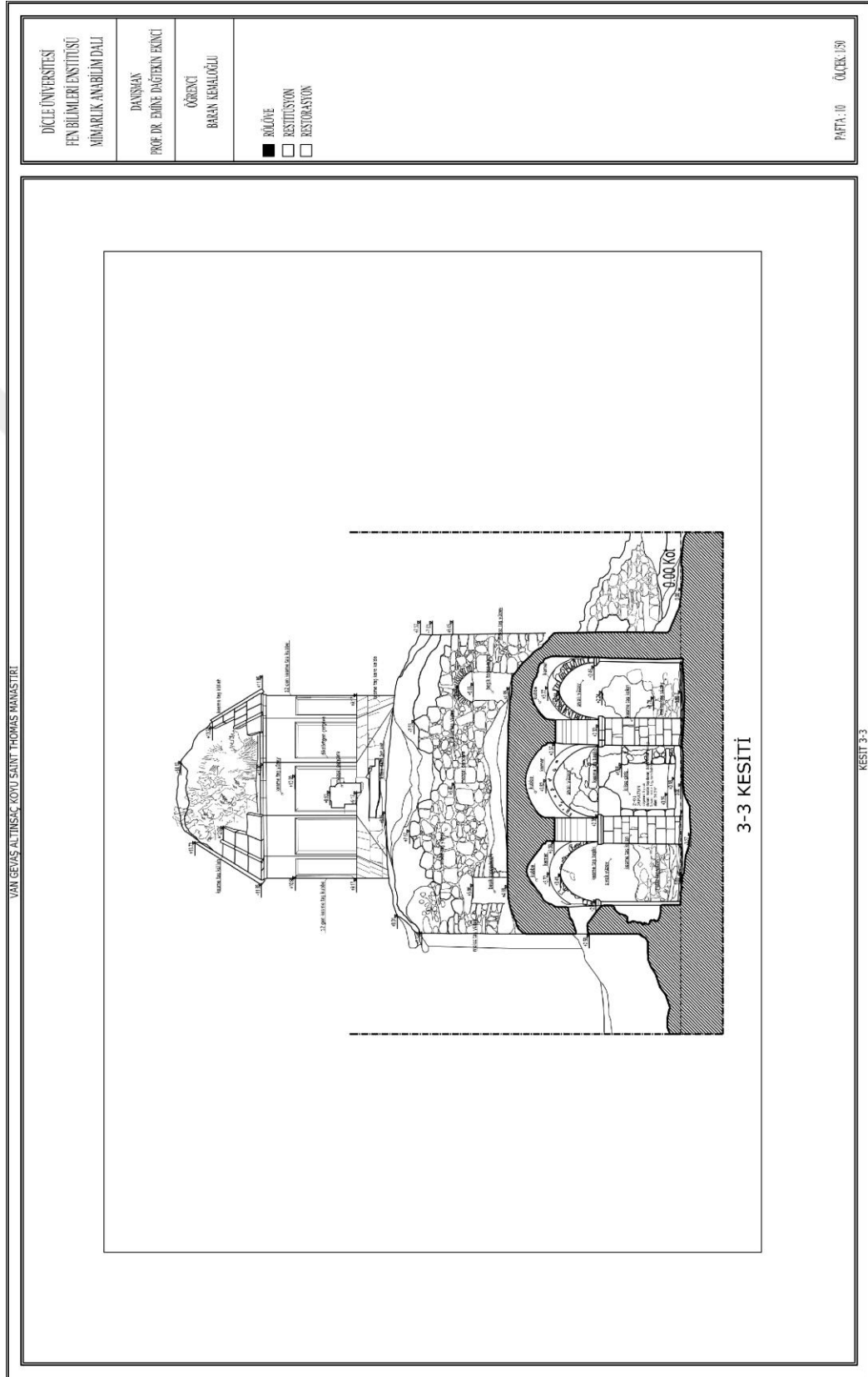

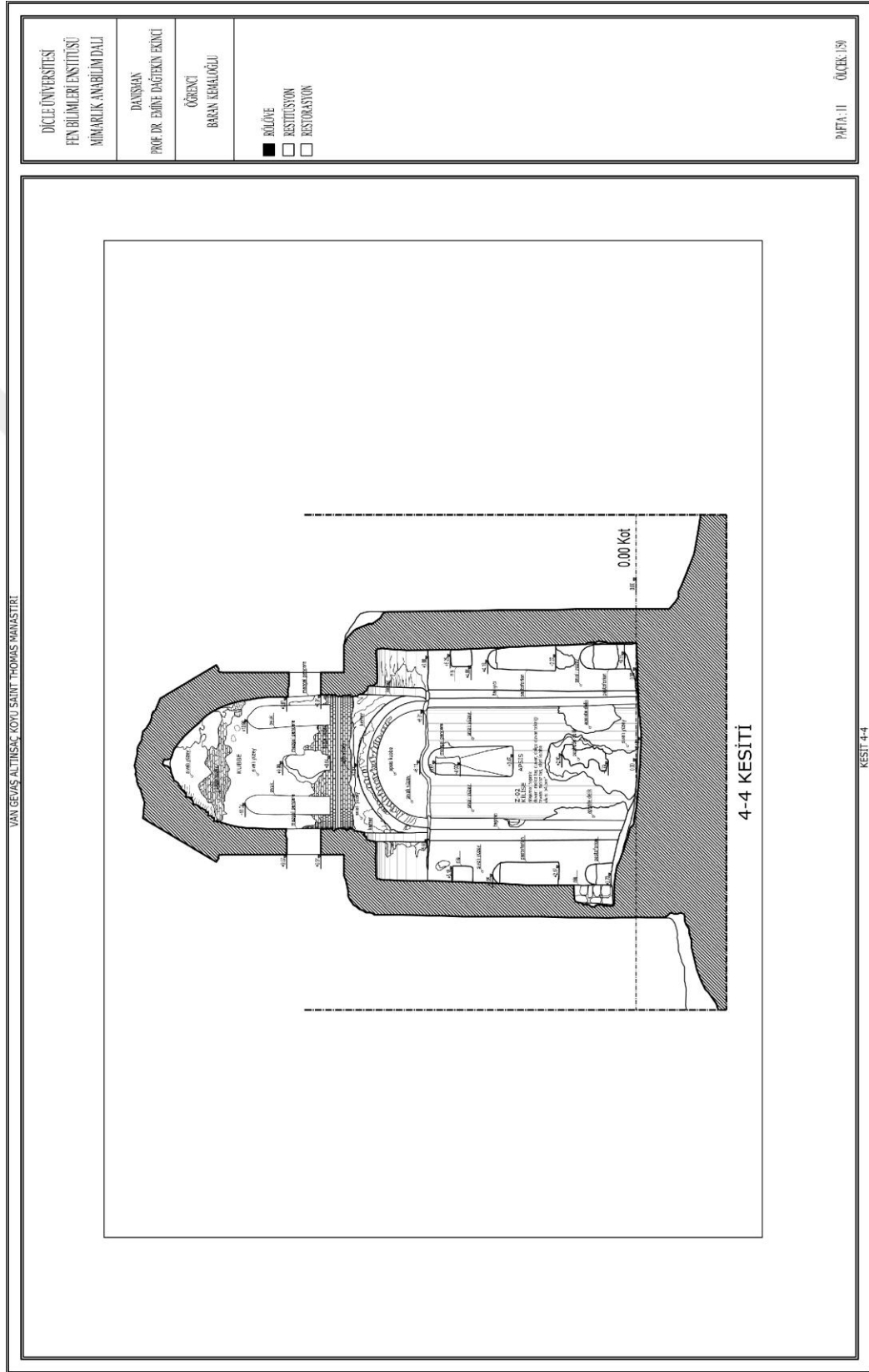
Ek 9: St. Thomas Manastırı Rölöve Çizimi – 2-2 Kesiti

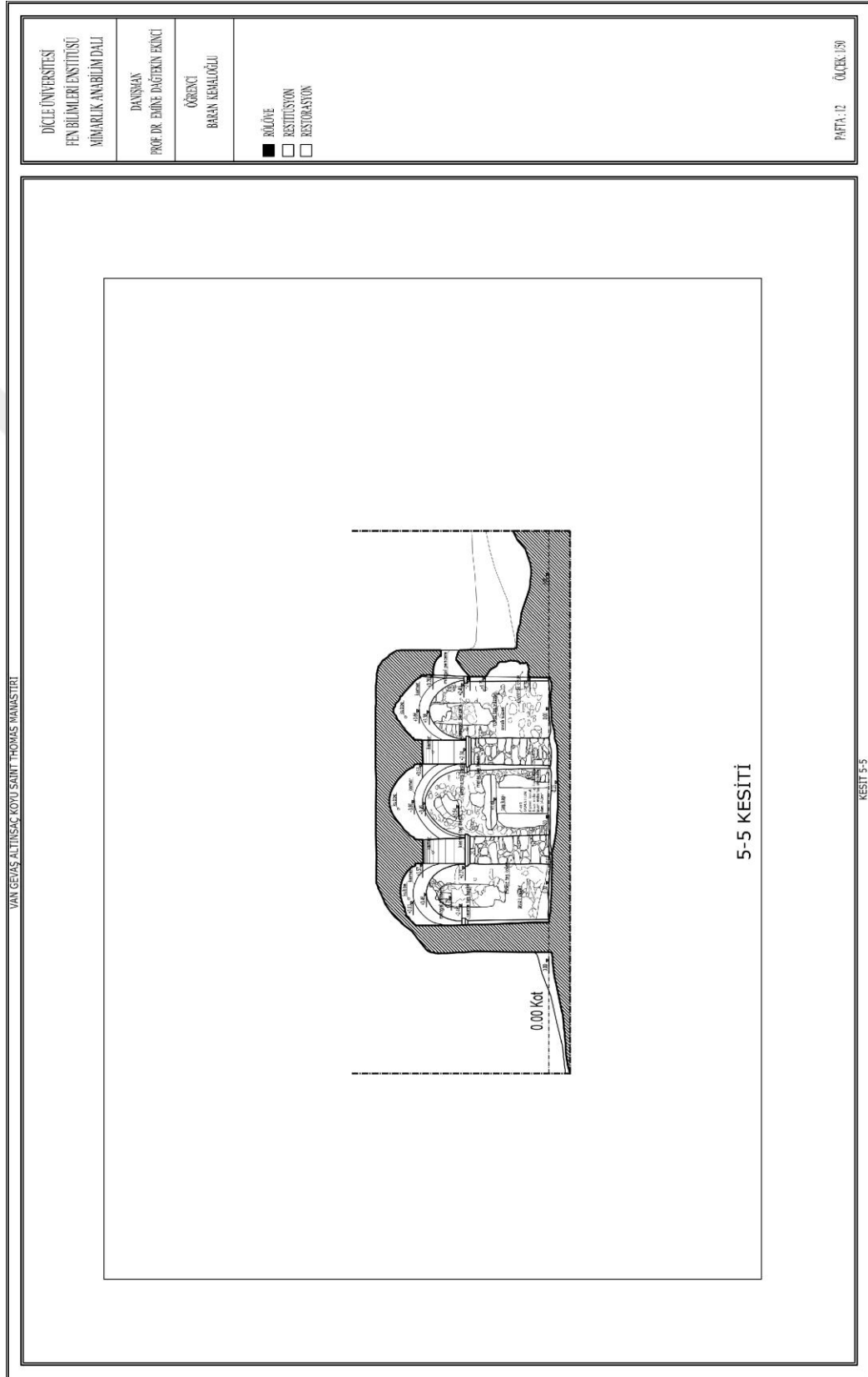
Ek 10: St. Thomas Manastırı Rölöve Çizimi – 3-3 Kesiti

Ek 11: St. Thomas Manastırı Rölöve Çizimi – 4-4 Kesiti

Ek 12: St. Thomas Manastırı Rölöve Çizimi – 5-5 Kesiti

Ek 13: St. Thomas Manastırı Rölöve Malzeme Analiz Çizimi – +0.5 kot planı

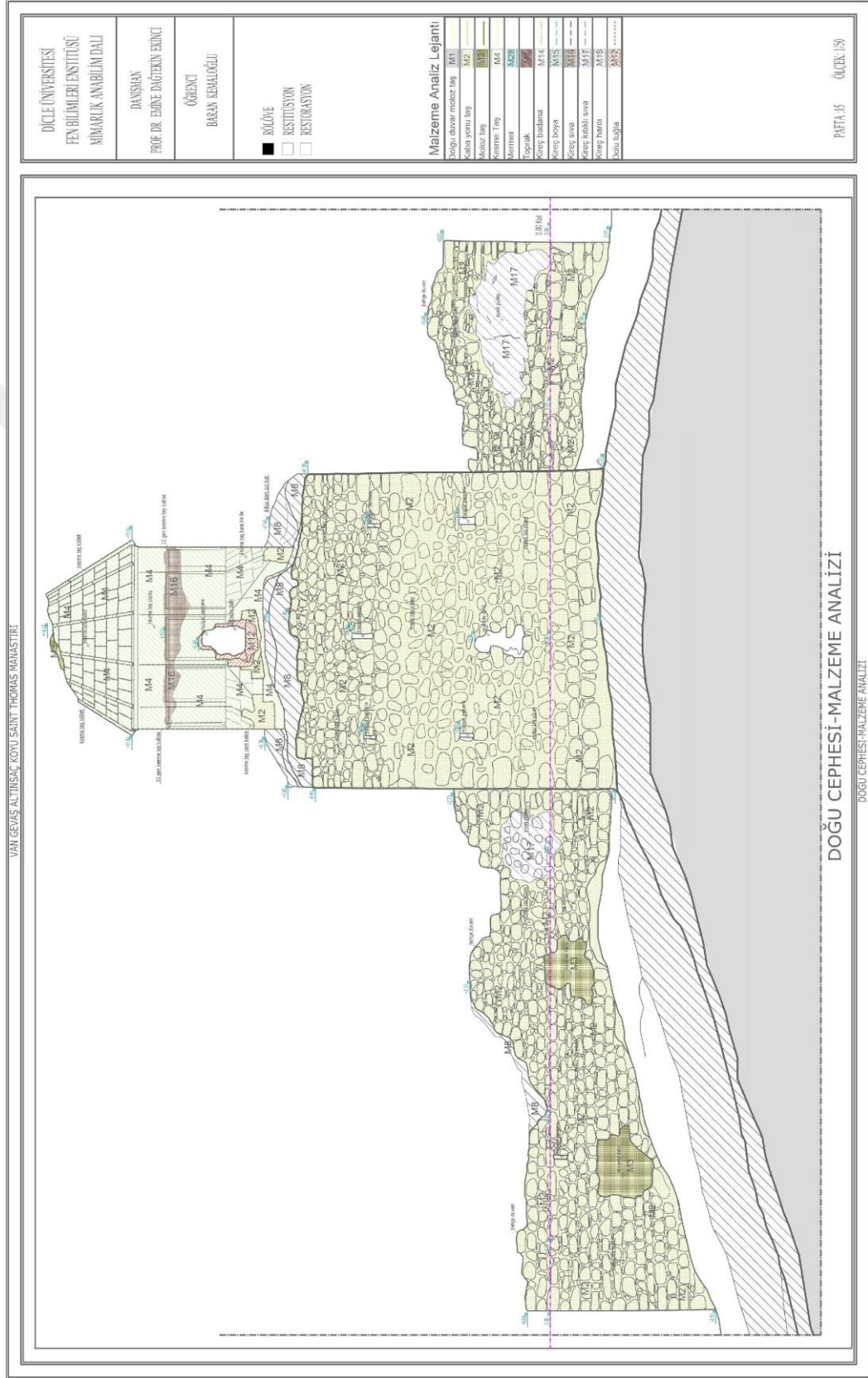

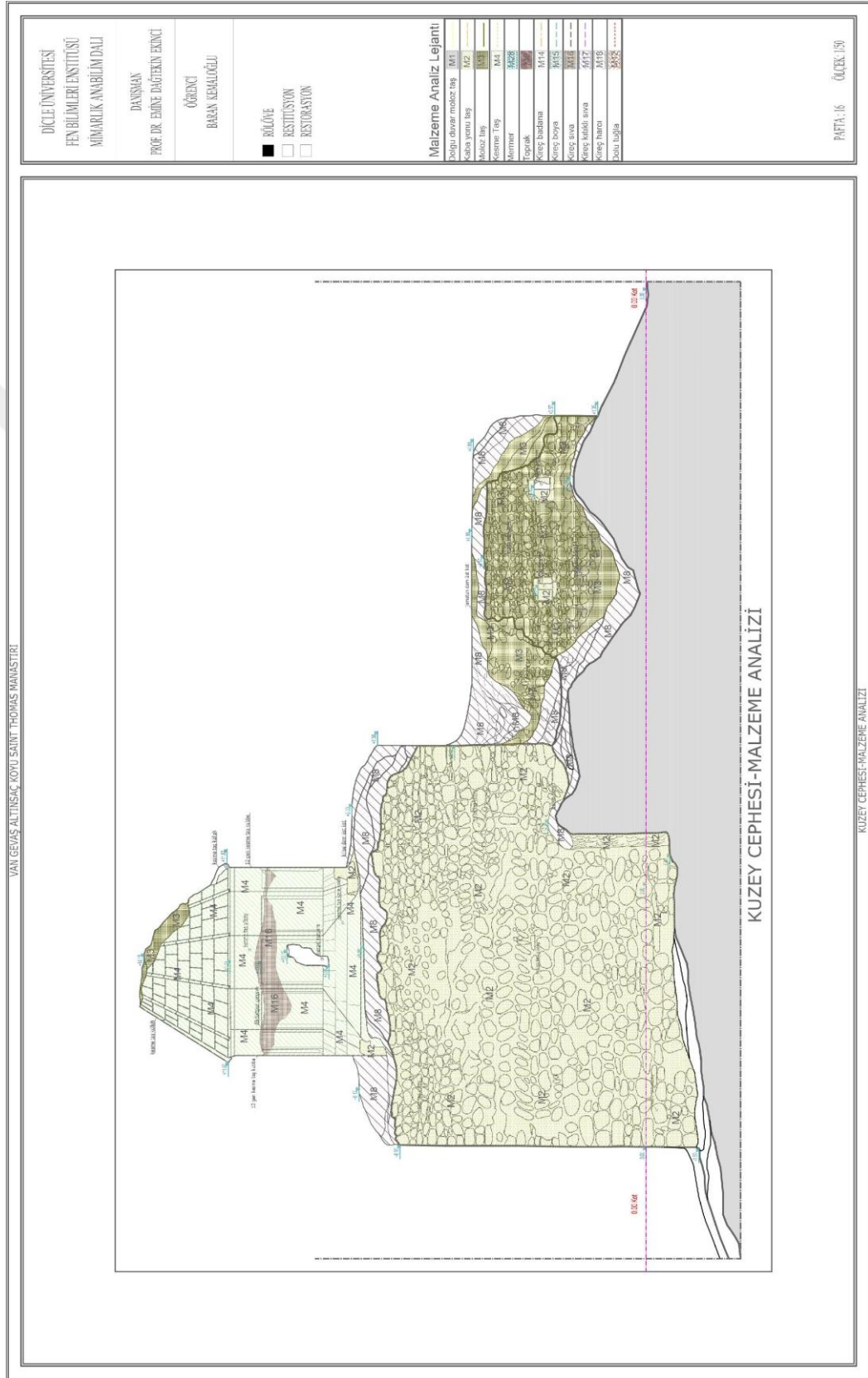
Ek 14: St. Thomas Manastırı Rölöve Malzeme Analiz Çizimi – +1.8 kot planı

Ek 15: St. Thomas Manastırı Rölöve Malzeme Analiz Çizimi – doğu cephesi

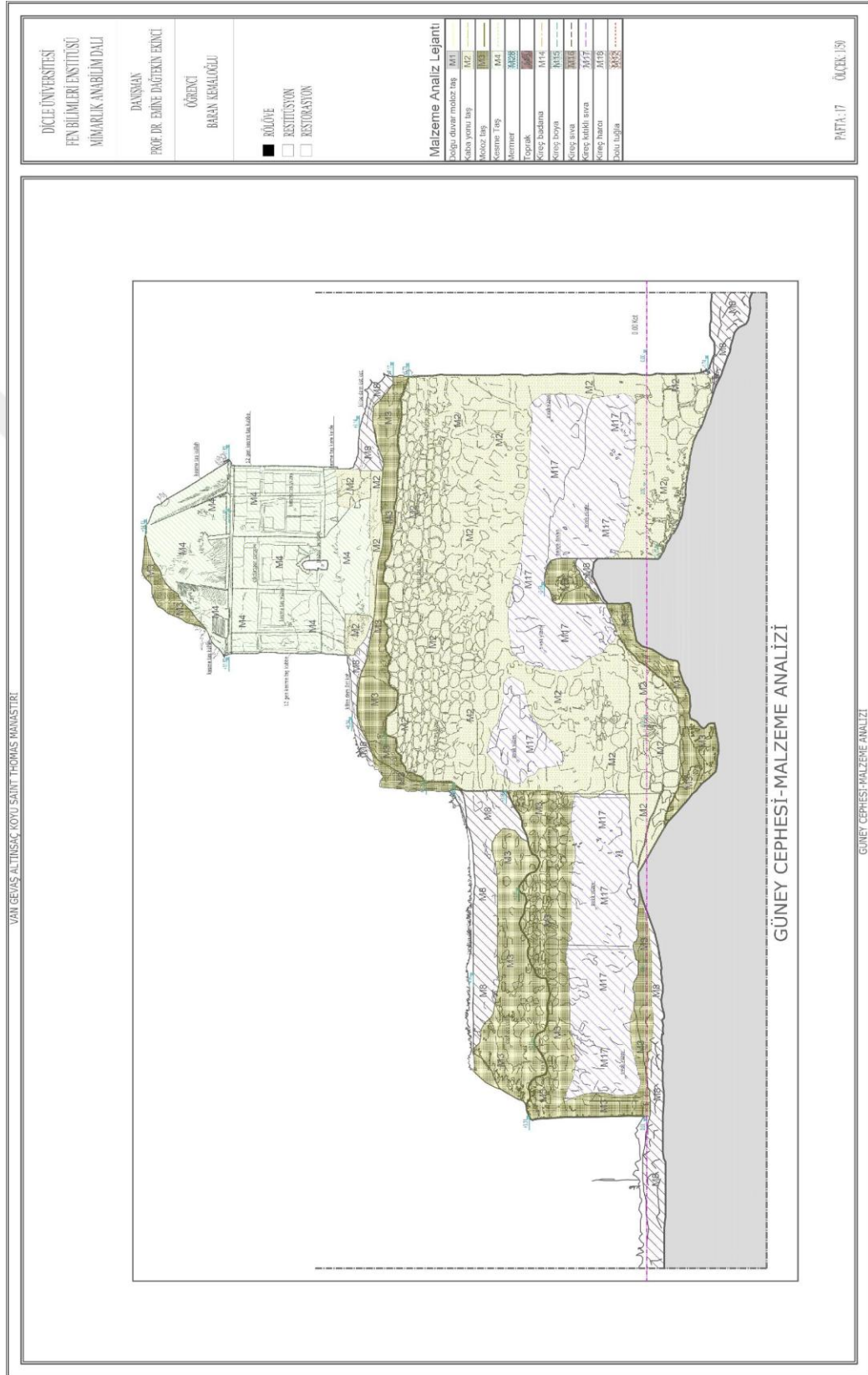

Ek 16: St. Thomas Manastırı Rölöve Malzeme Analiz Çizimi – kuzey cephesi

Ek 17: St. Thomas Manastırı Rölöve Malzeme Analiz Çizimi – güney cephesi

Ek 18: St. Thomas Manastırı Rölöve Malzeme Analiz Çizimi – batı cephesi

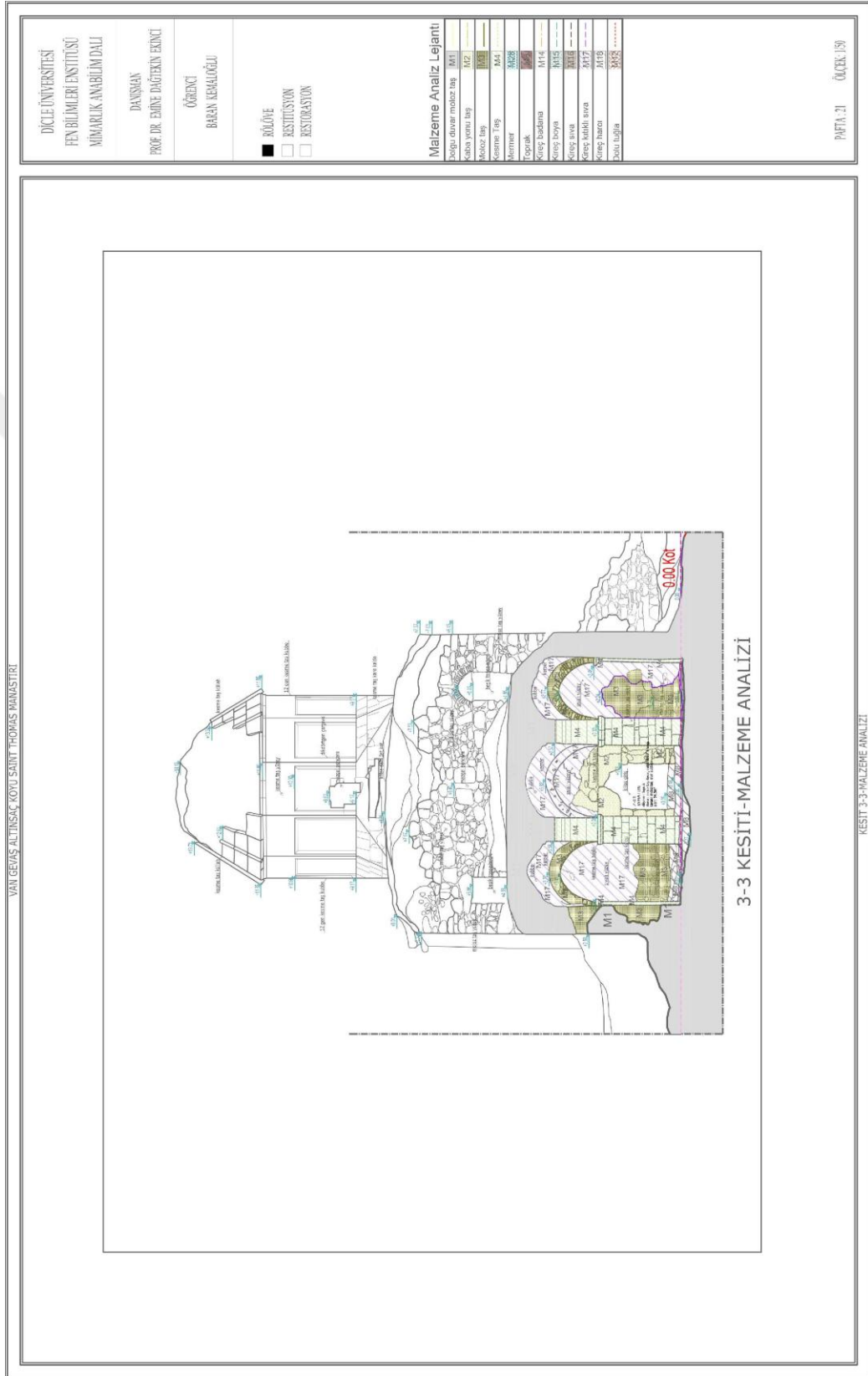
Ek 19: St. Thomas Manastırı Rölöve Malzeme Analiz Çizimi – 1-1 kesiti

Ek 20: St. Thomas Manastırı Rölöve Malzeme Analiz Çizimi – 2-2 kesiti

Ek 21: St. Thomas Manastırı Rölöve Malzeme Analiz Çizimi – 3-3 kesiti

Ek 23: St. Thomas Manastırı Röhlöve Malzeme Analiz Çizimi – 5-5 kesiti

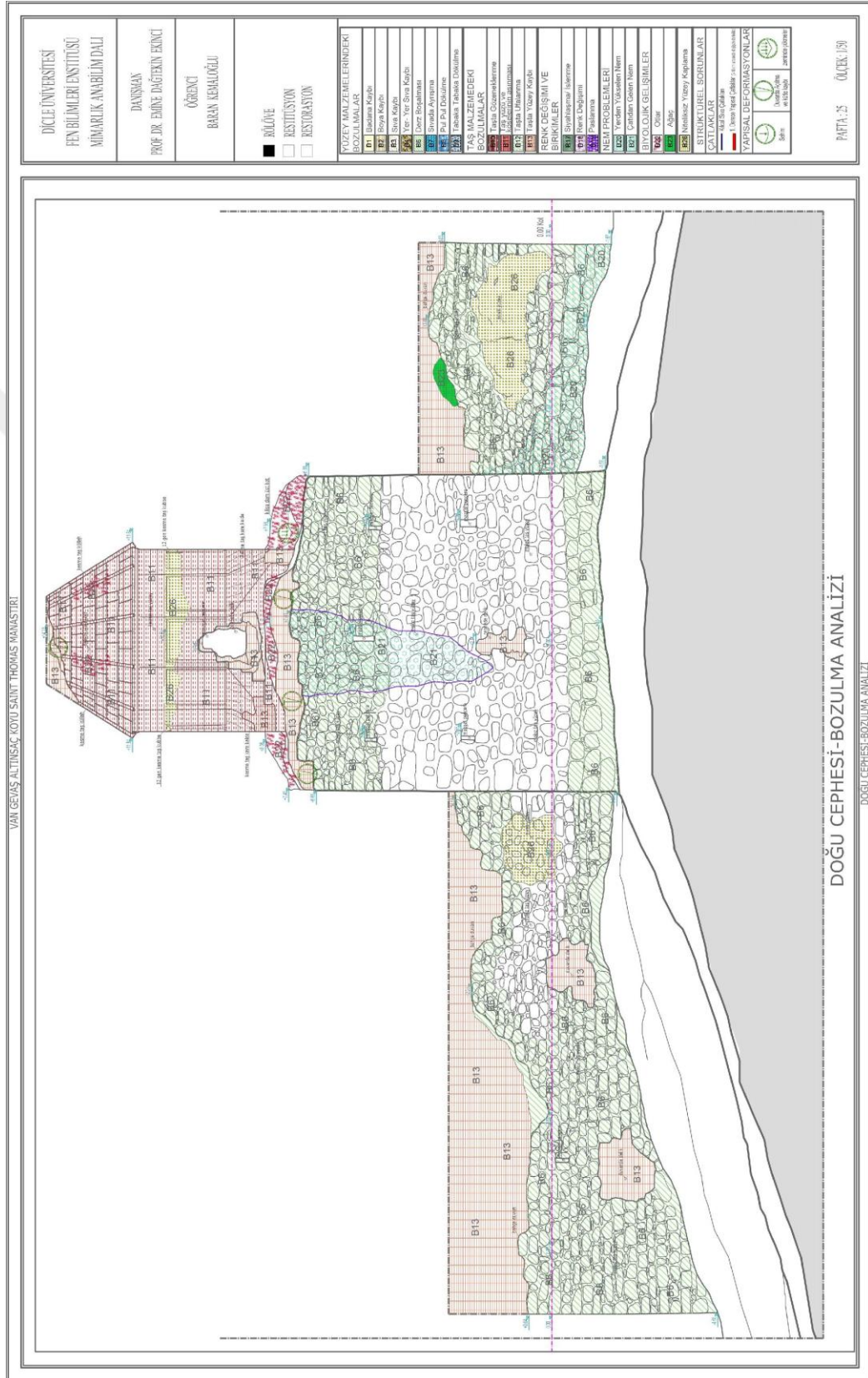

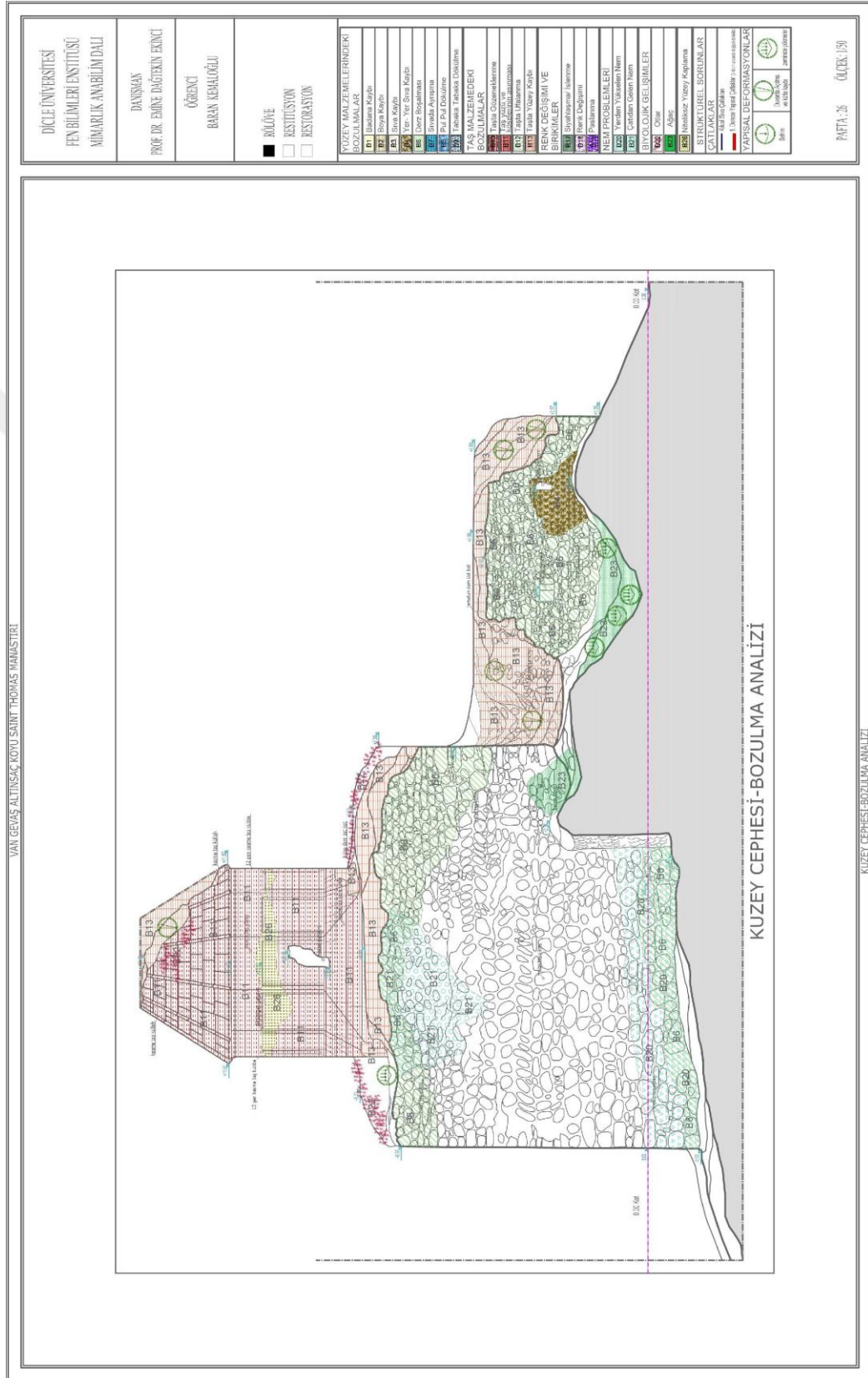
Ek 24: St. Thomas Manastırı Rölöve Bozulma Analiz Çizimi – +0.5 kot planı

Ek 25: St. Thomas Manastırı Rölöve Bozulma Analiz Çizimi – doğu cephesi

Ek 26: St. Thomas Manastırı Rölöve Bozulma Analiz Çizimi – kuzey cephesi

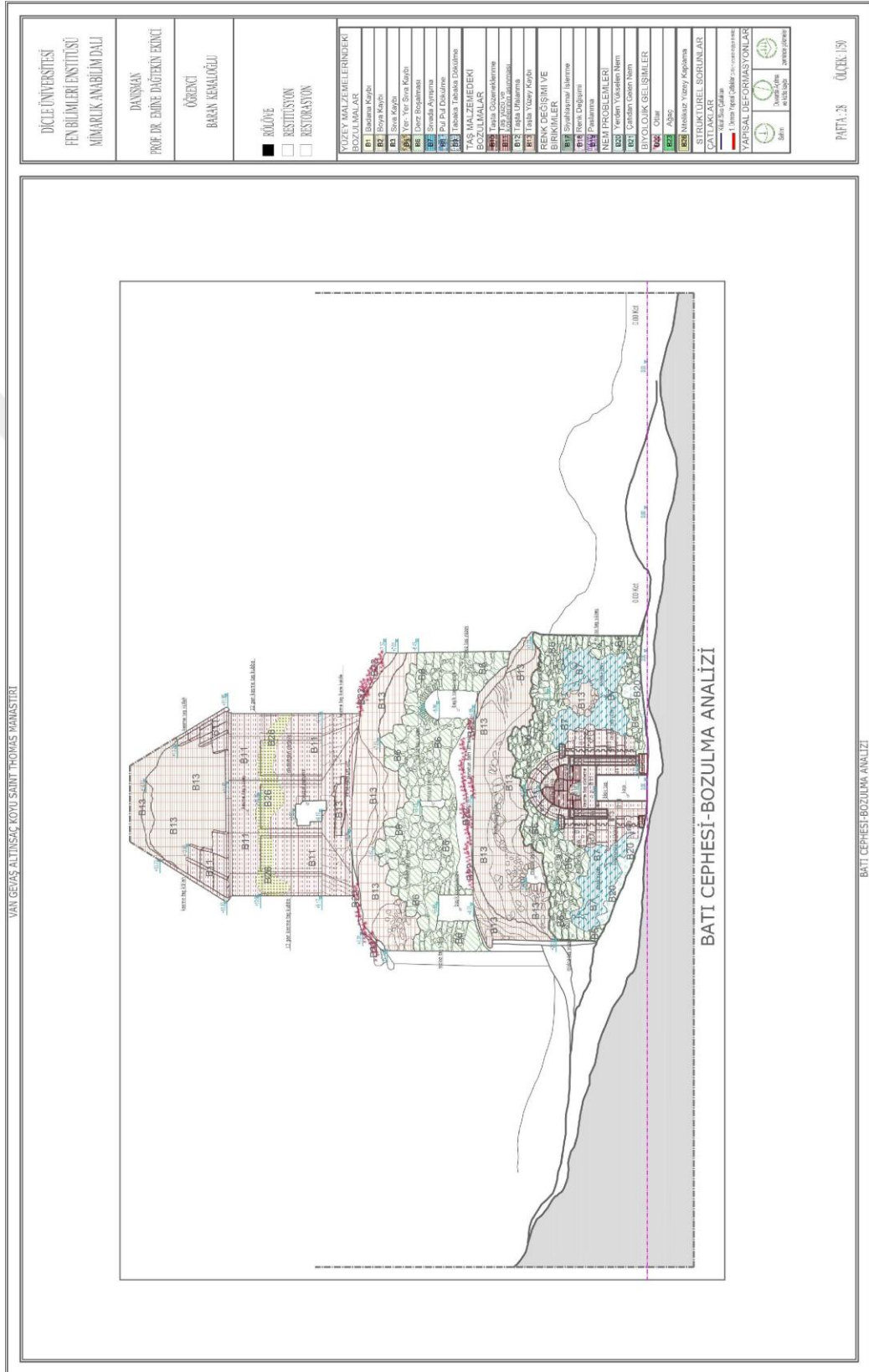

VAN GEVAŞ ALTINSAÇ KOYU SAINT THOMAS MANASTIRI

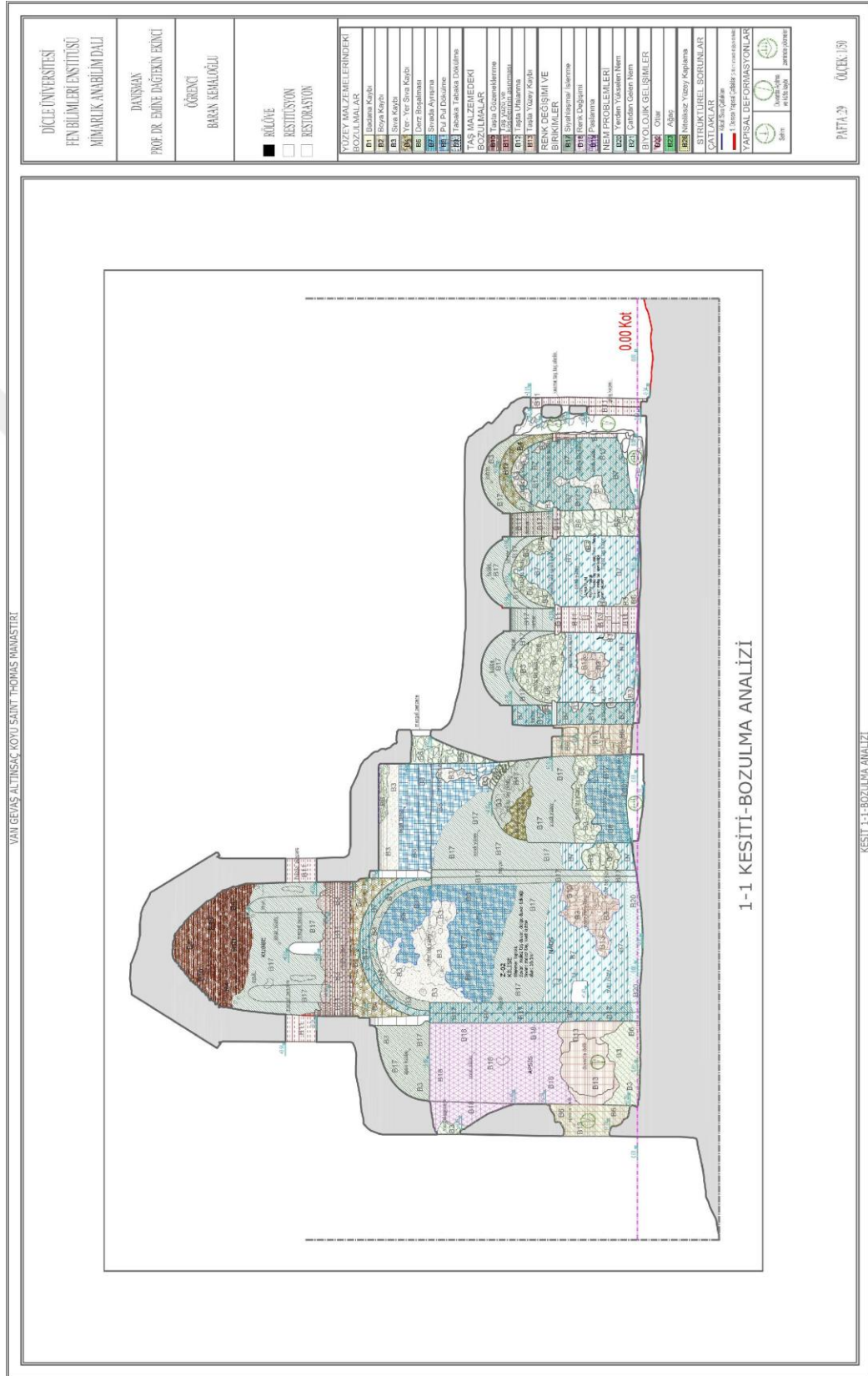

Ek 28: St. Thomas Manastırı Rölöve Bozulma Analiz Çizimi – batı cephesi

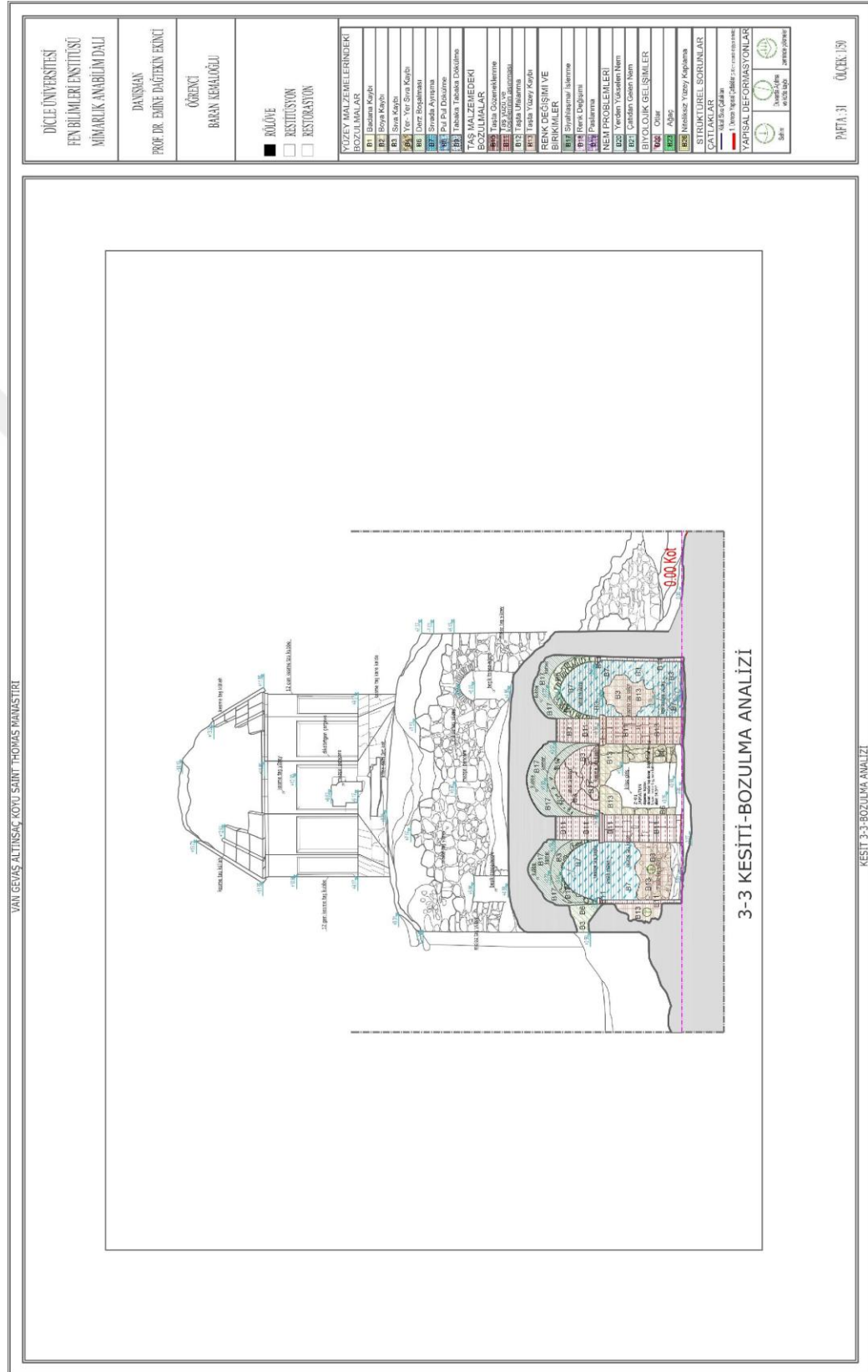

Ek 29: St. Thomas Manastırı Rölöve Bozulma Analiz Çizimi – 1-1 kesiti

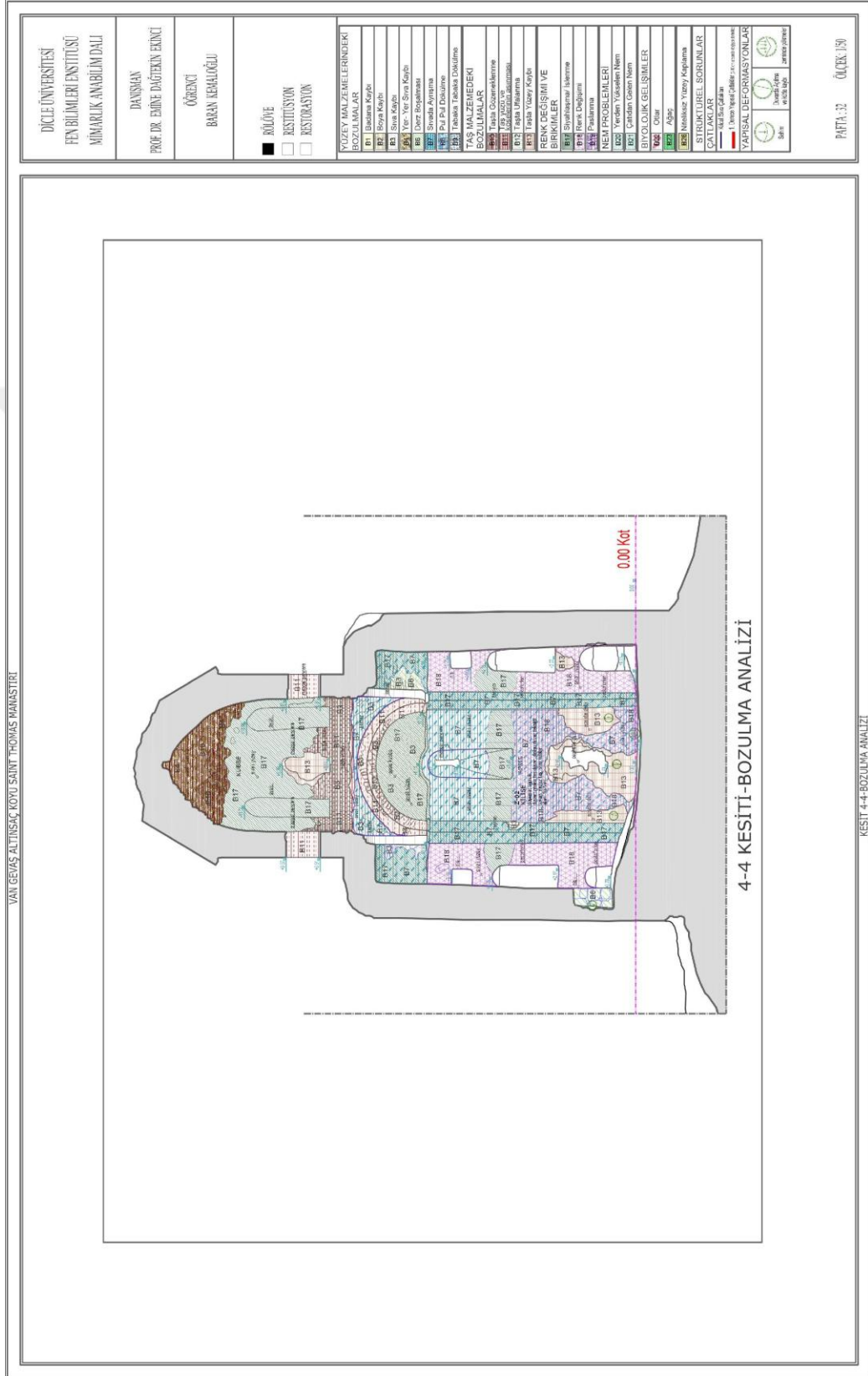

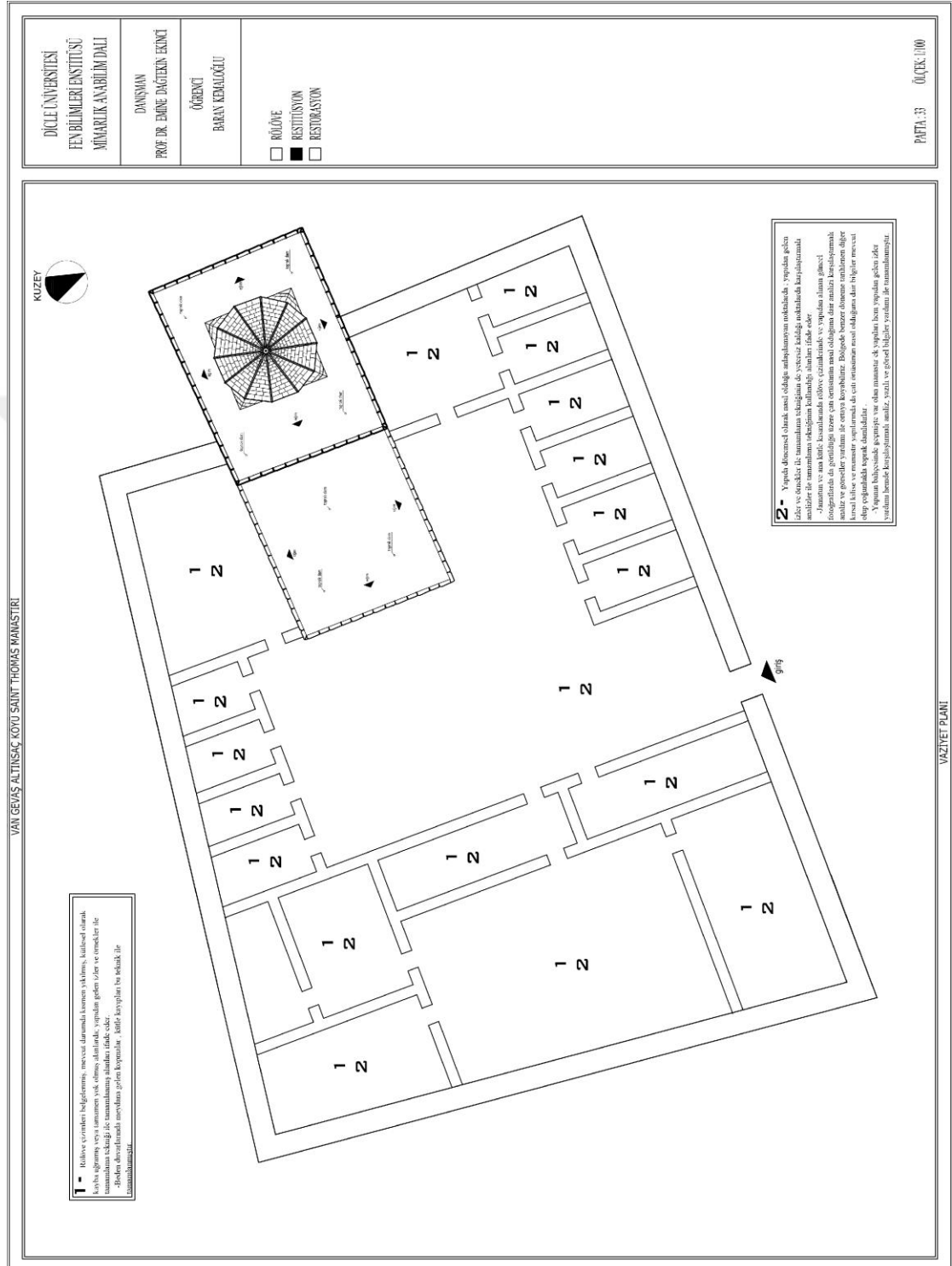
Ek 31: St. Thomas Manastırı Rölöve Bozulma Analiz Çizimi – 3-3 kesiti

Ek 32: St. Thomas Manastırı Rölöve Bozulma Analiz Çizimi – 4-4 kesiti

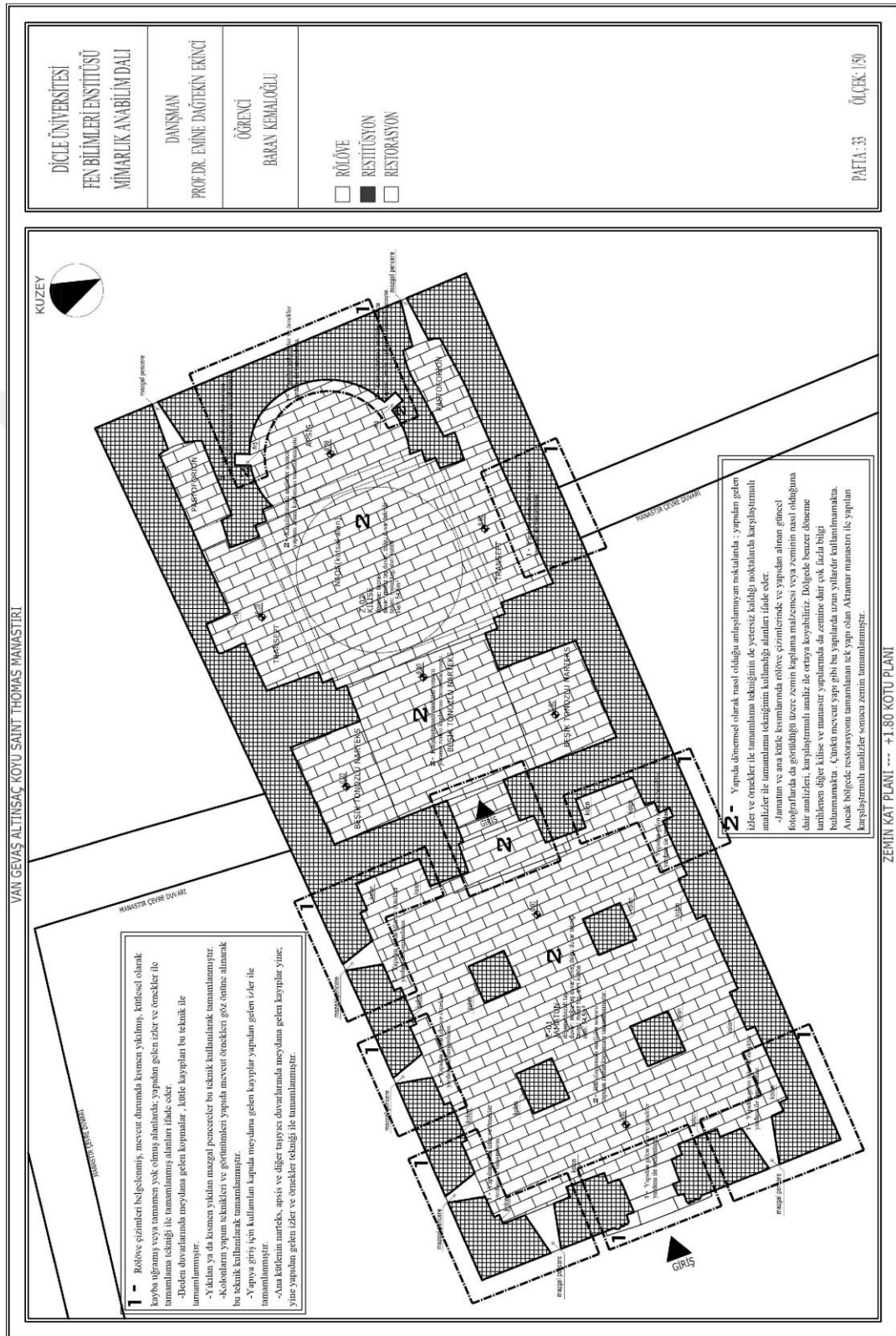

Ek 33: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Çizimi – vaziyet planı

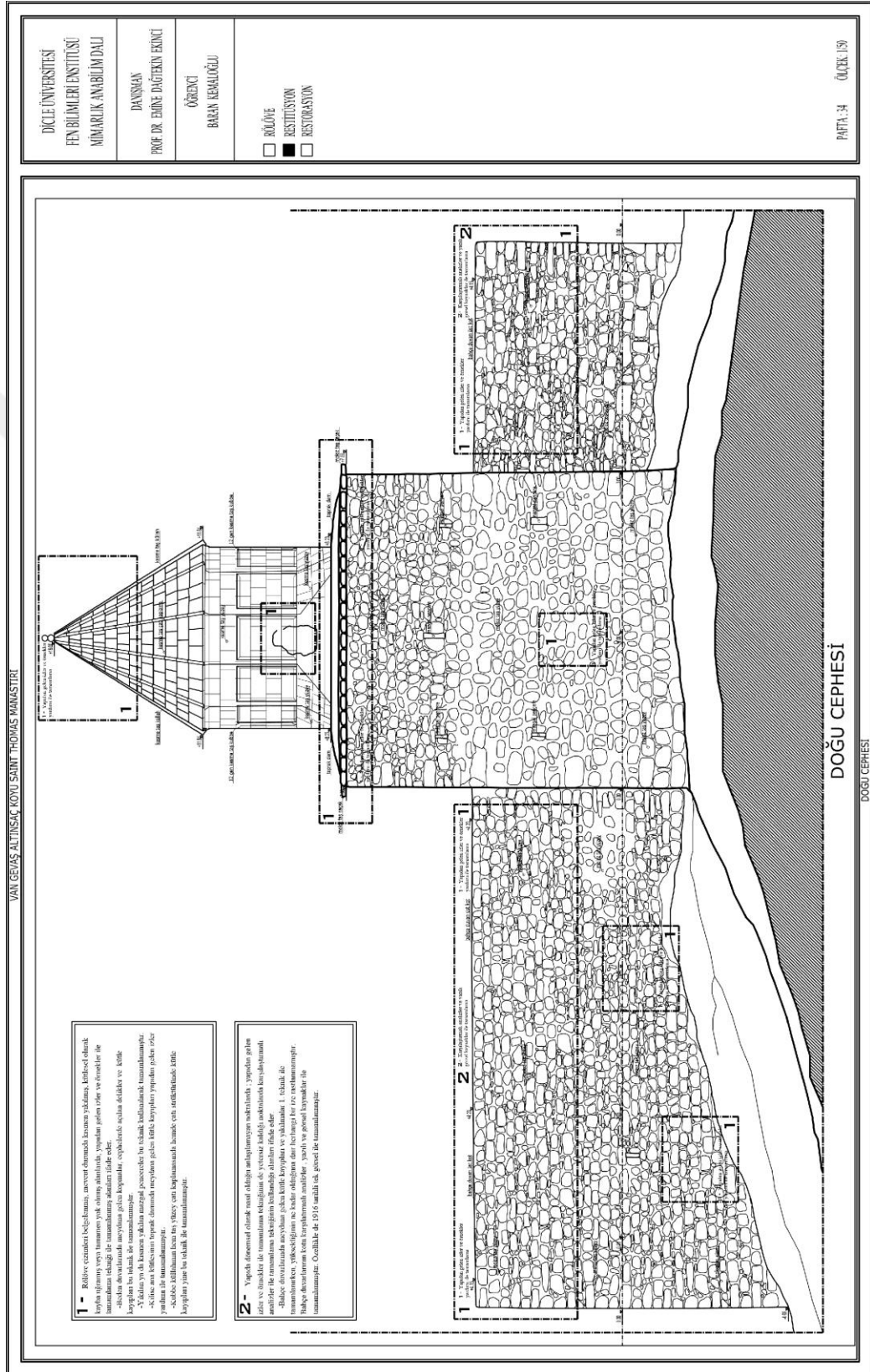

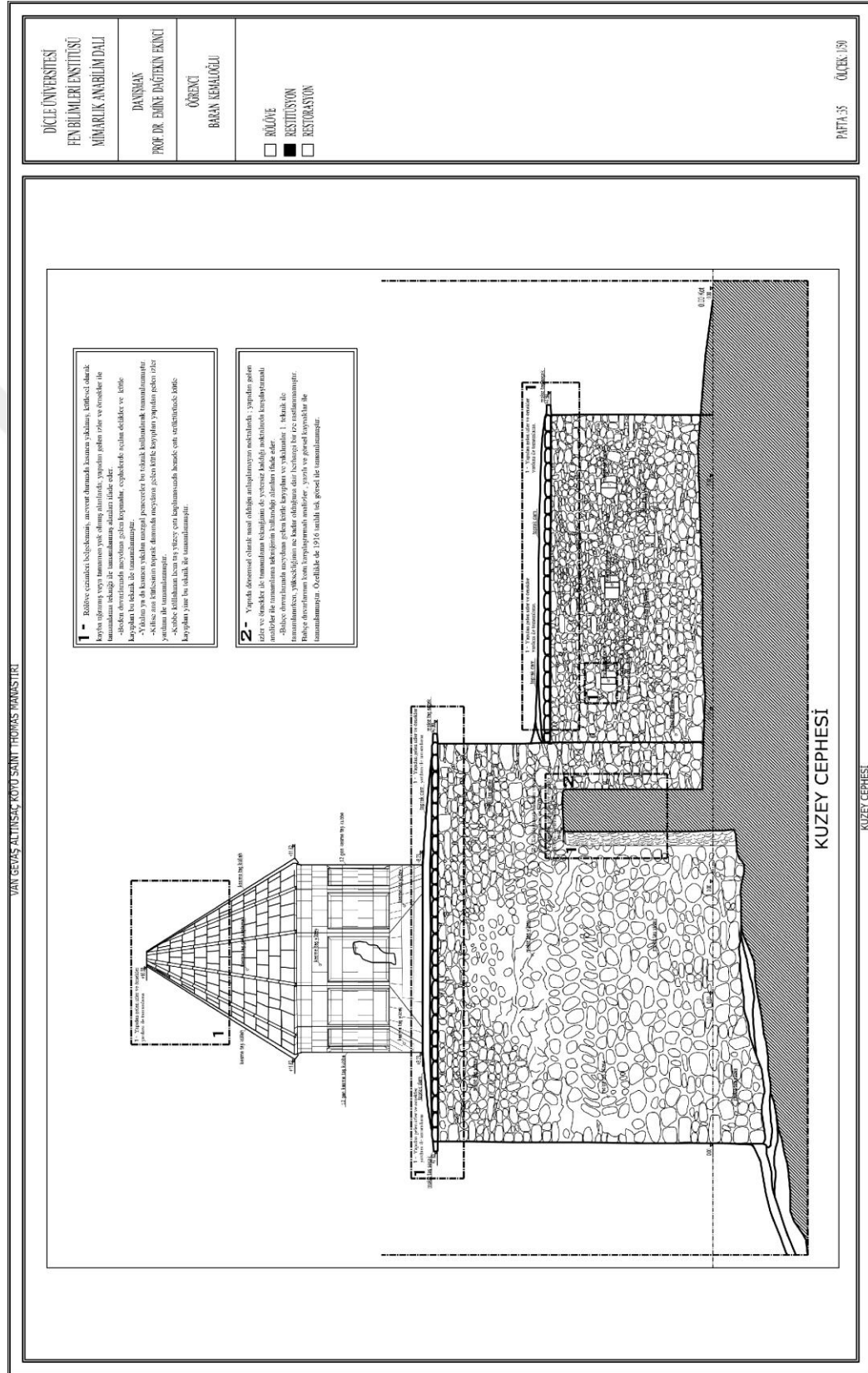
Ek 34: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Çizimi – +1.8 kot planı

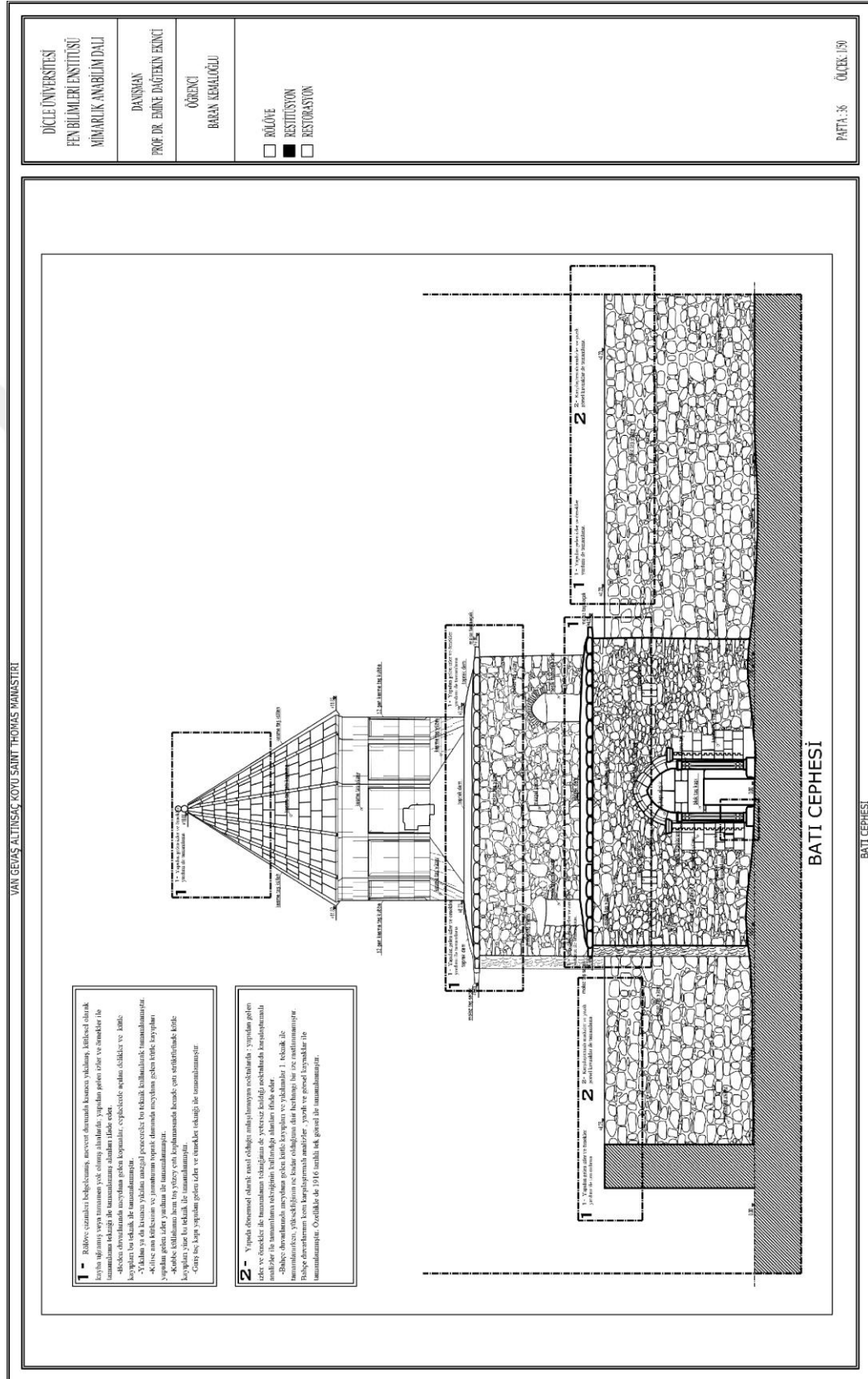
Ek 35: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Çizimi – doğu cephesi

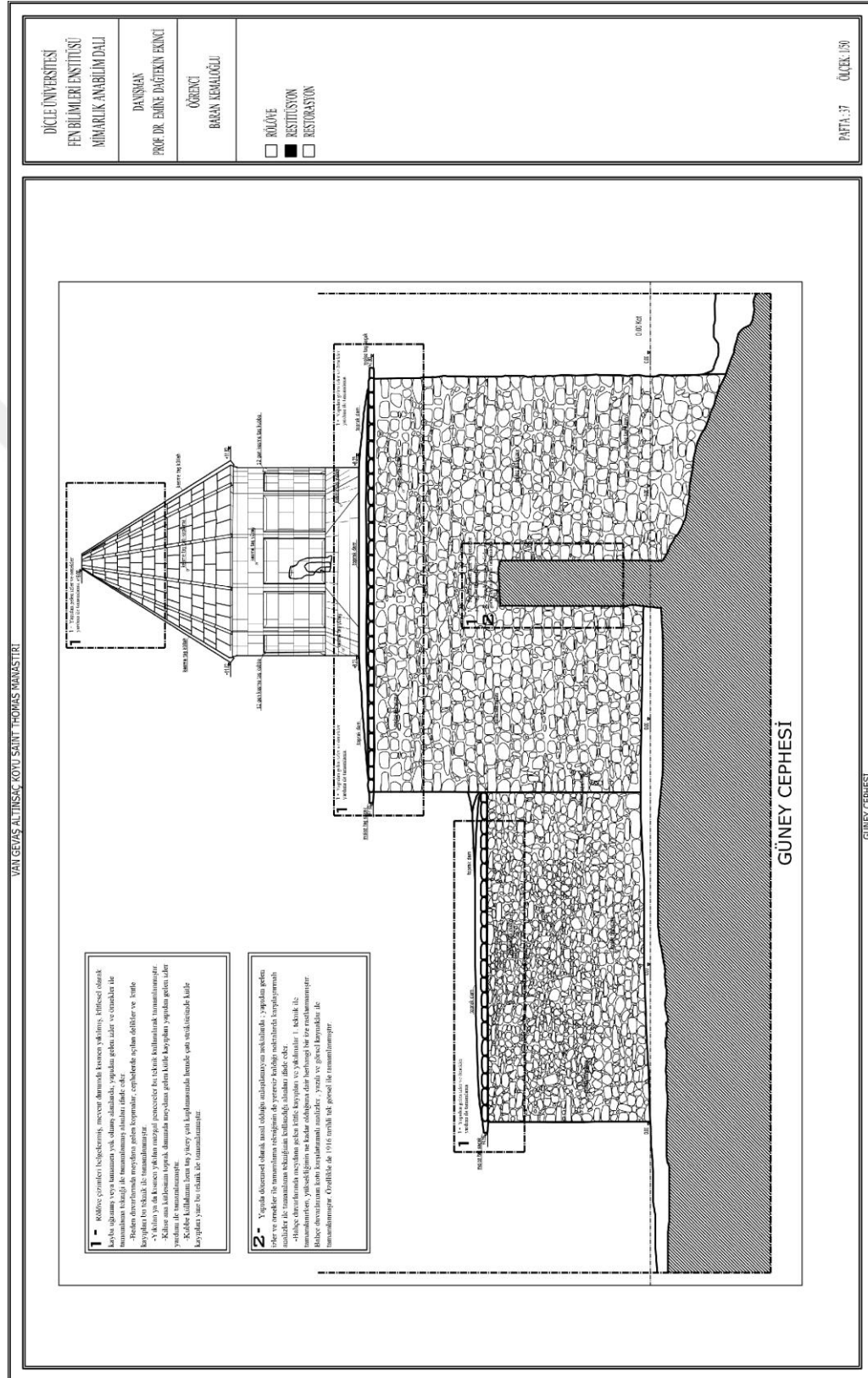
Ek 36: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Çizimi – kuzey cephesi

Ek 37: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Çizimi – batı cephesi

Ek 38: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Çizimi – güney cephesi

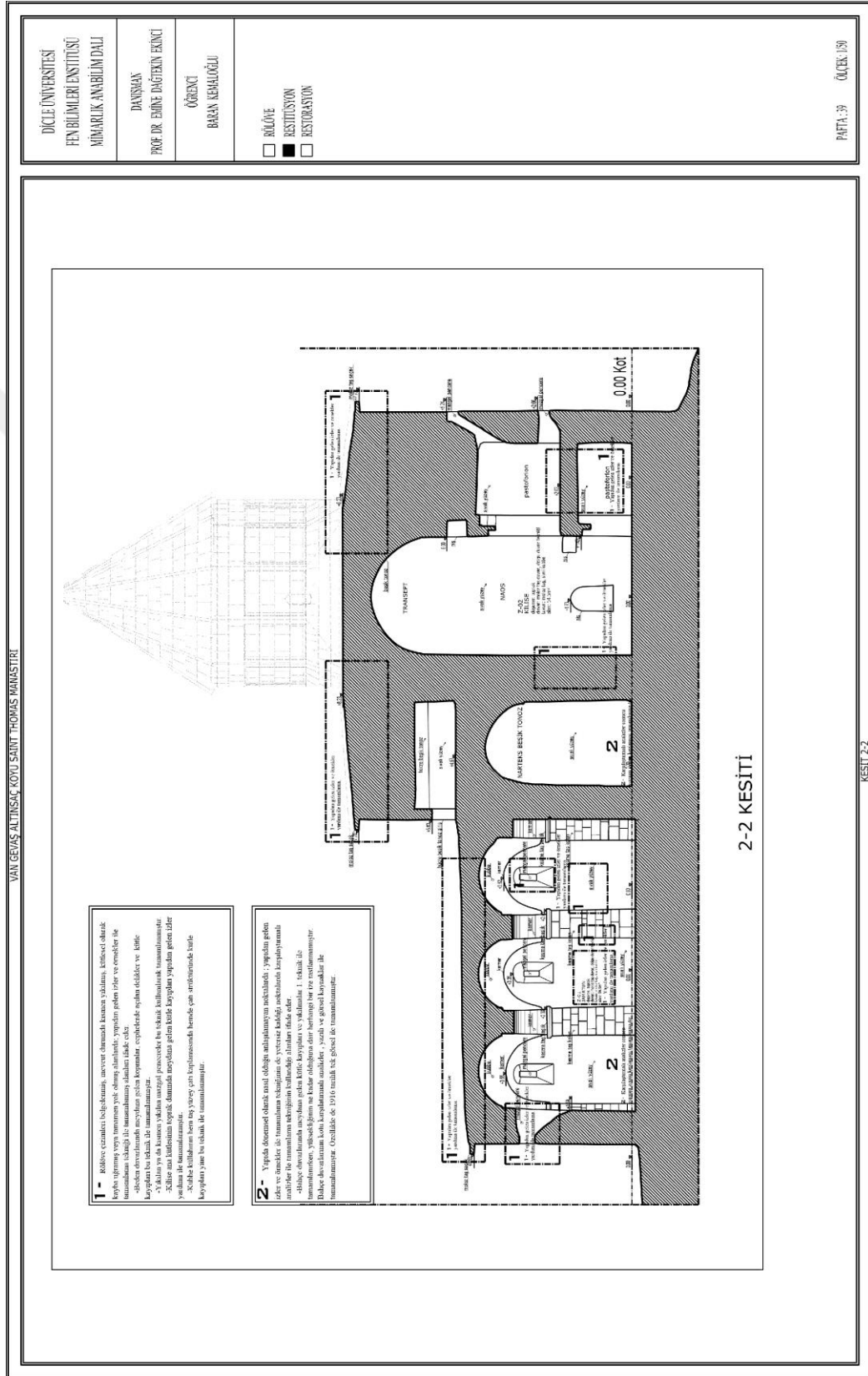

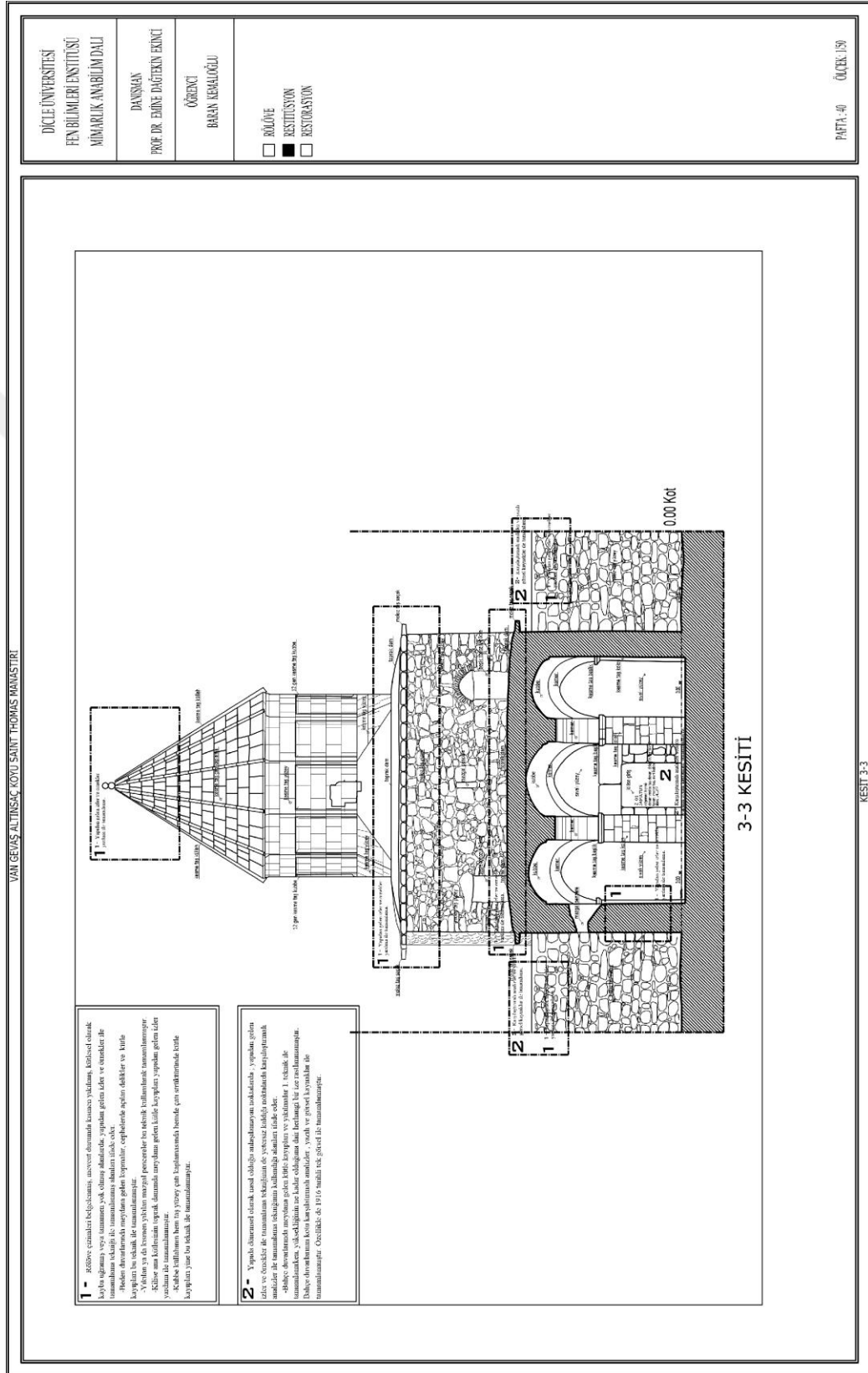
VAN GEVAŞ ALTINSAÇ KOYU SAINT THOMAS MANASTIRI

VAN GEVAŞ ALTINSAÇ KOYU SAINT THOMAS MANASTIRI

Ek 40: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Çizimi – 2-2 kesiti

Ek 41: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Çizimi – 3-3 kesiti

VAN GEVAŞ ALTINSAÇ KOYU SAINT THOMAS MANASTIRI

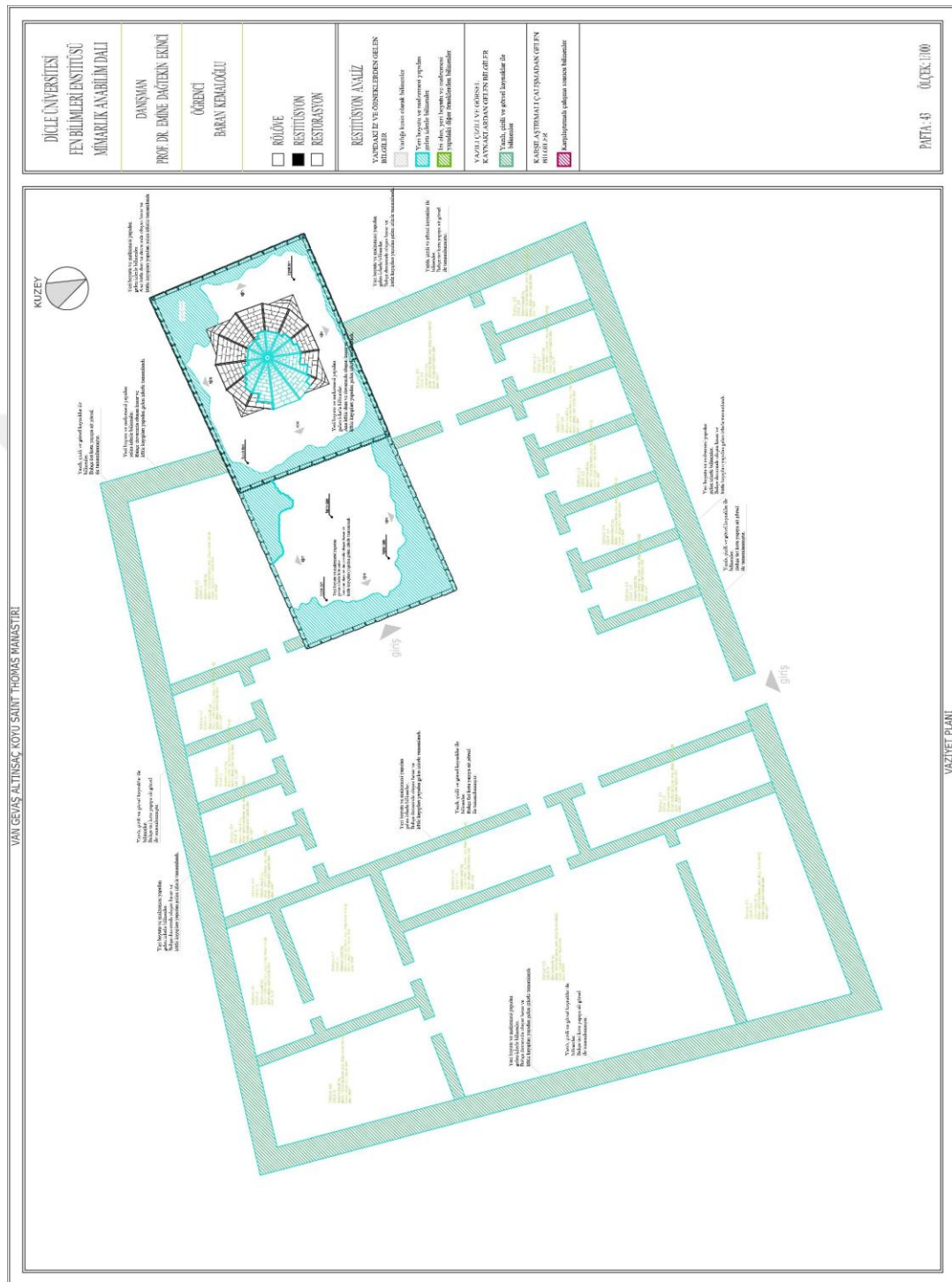

VAN GEVAŞ ALTINSAÇ KOYU SAINT THOMAS MANASTIRI

KESIT 5-5

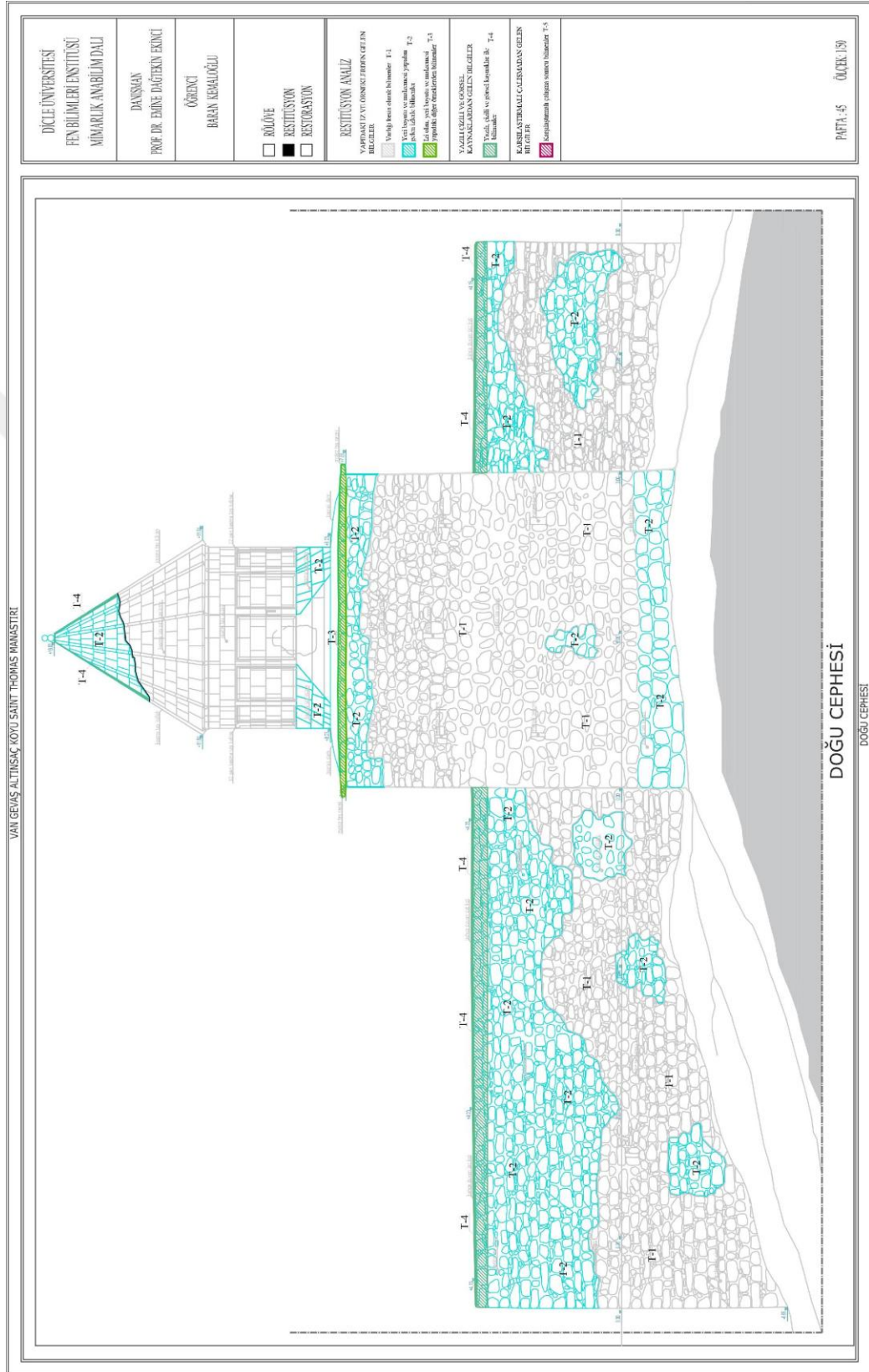
Ek 44: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz Çizimi – vaziyet planı

Ek 45: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz Çizimi – +1.80 kot planı

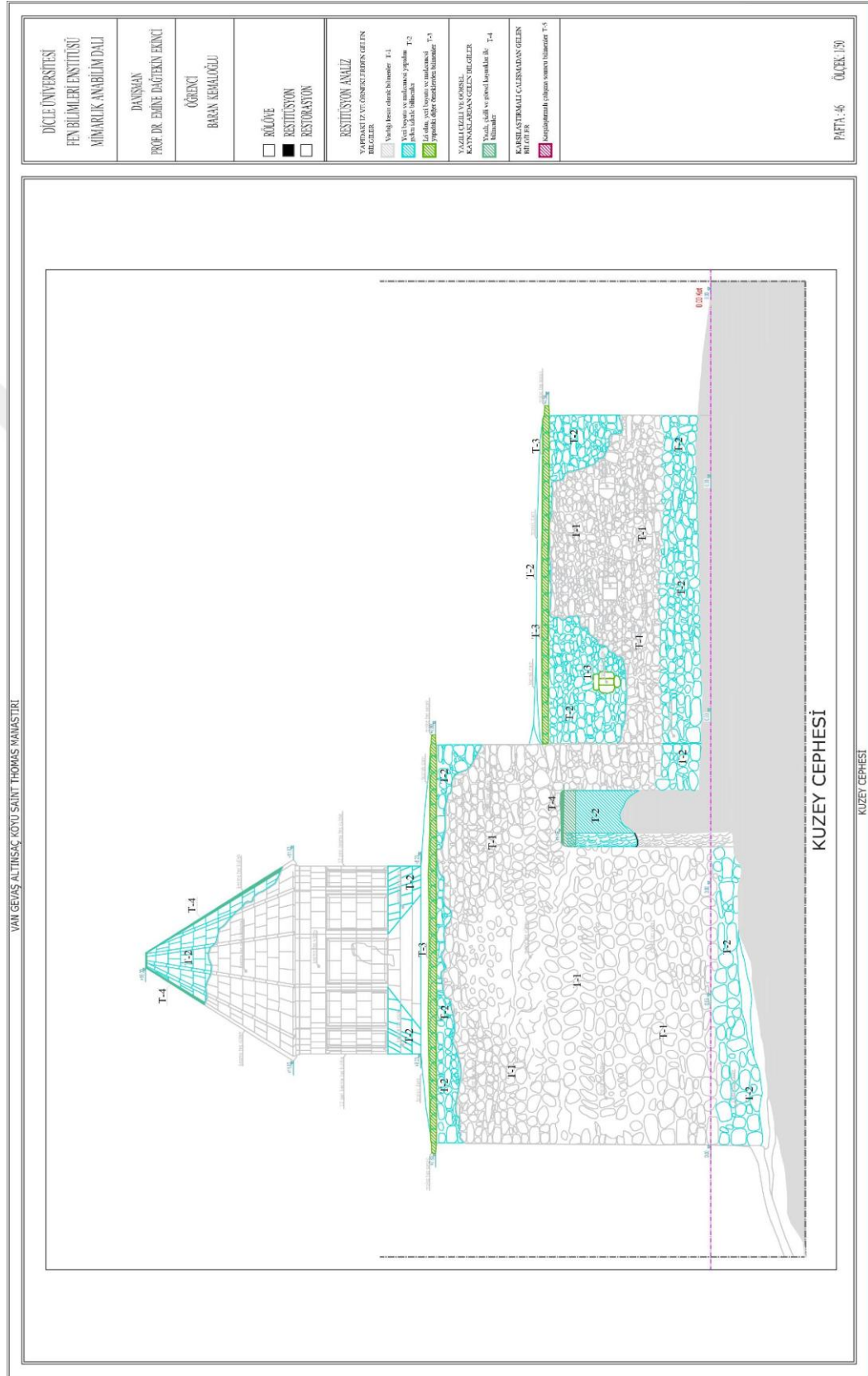

Ek 46: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz Çizimi – doğu cephesi

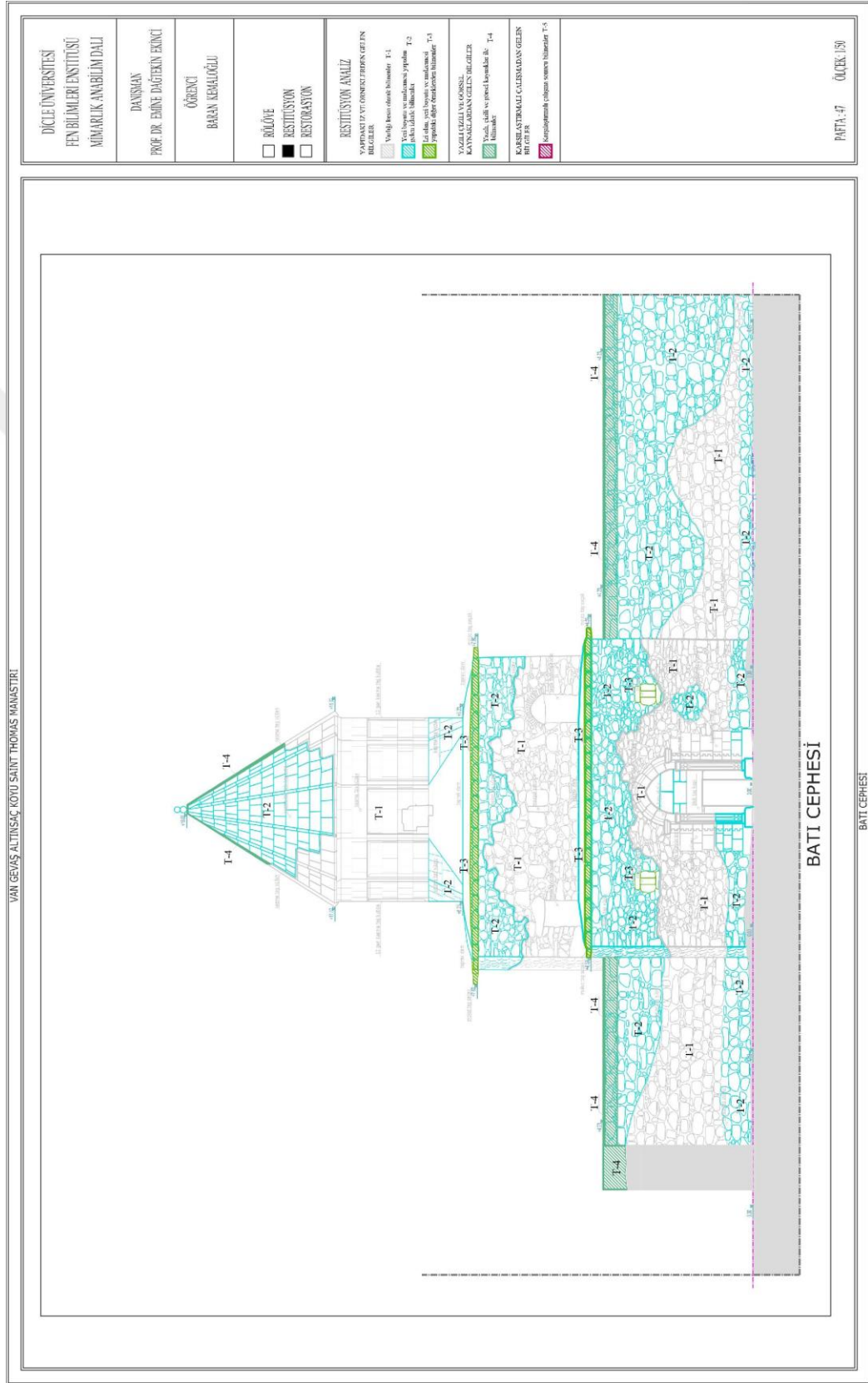

Ek 47: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz Çizimi – kuzey cephesi

Ek 48: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz Çizimi – batı cephesi

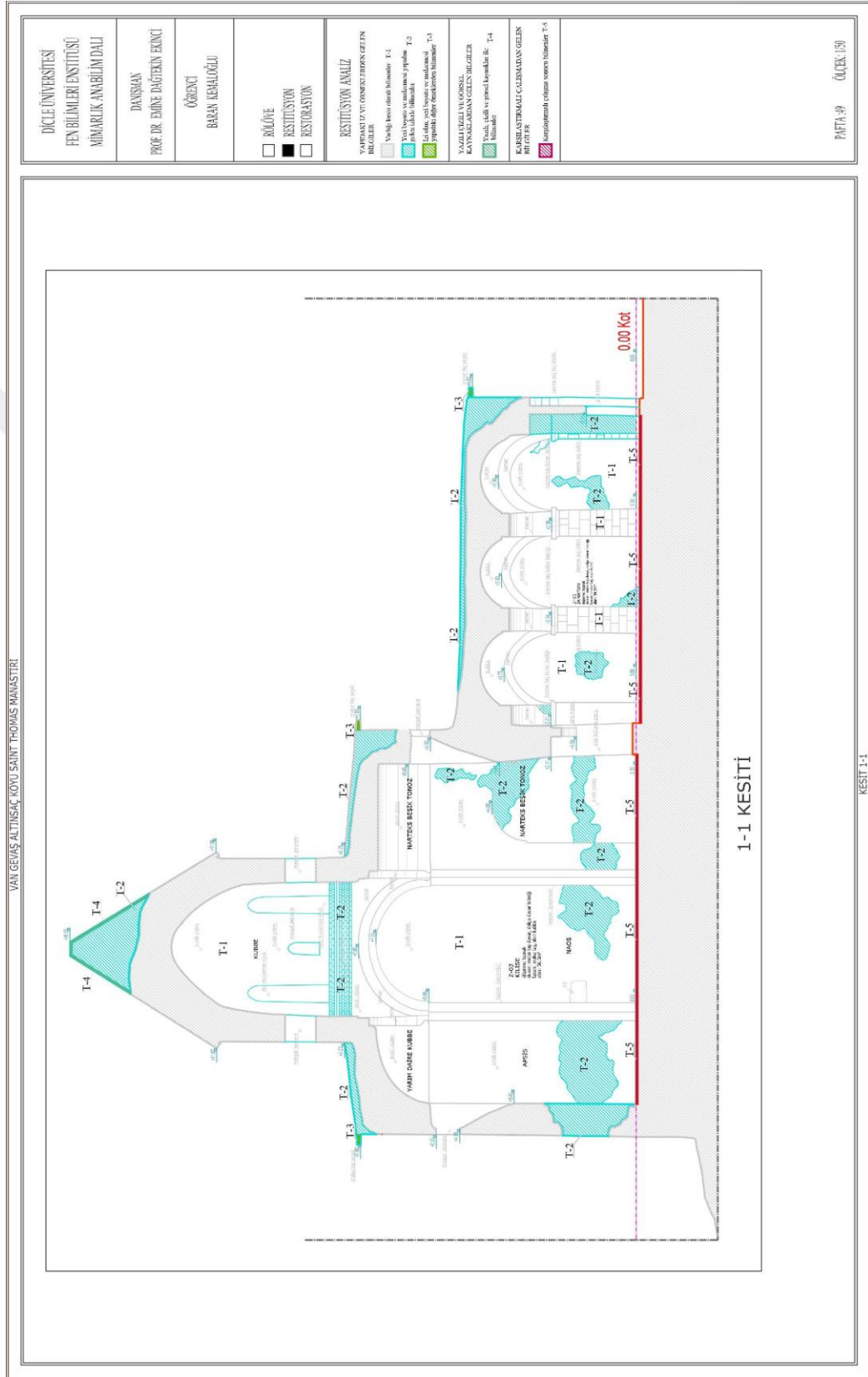

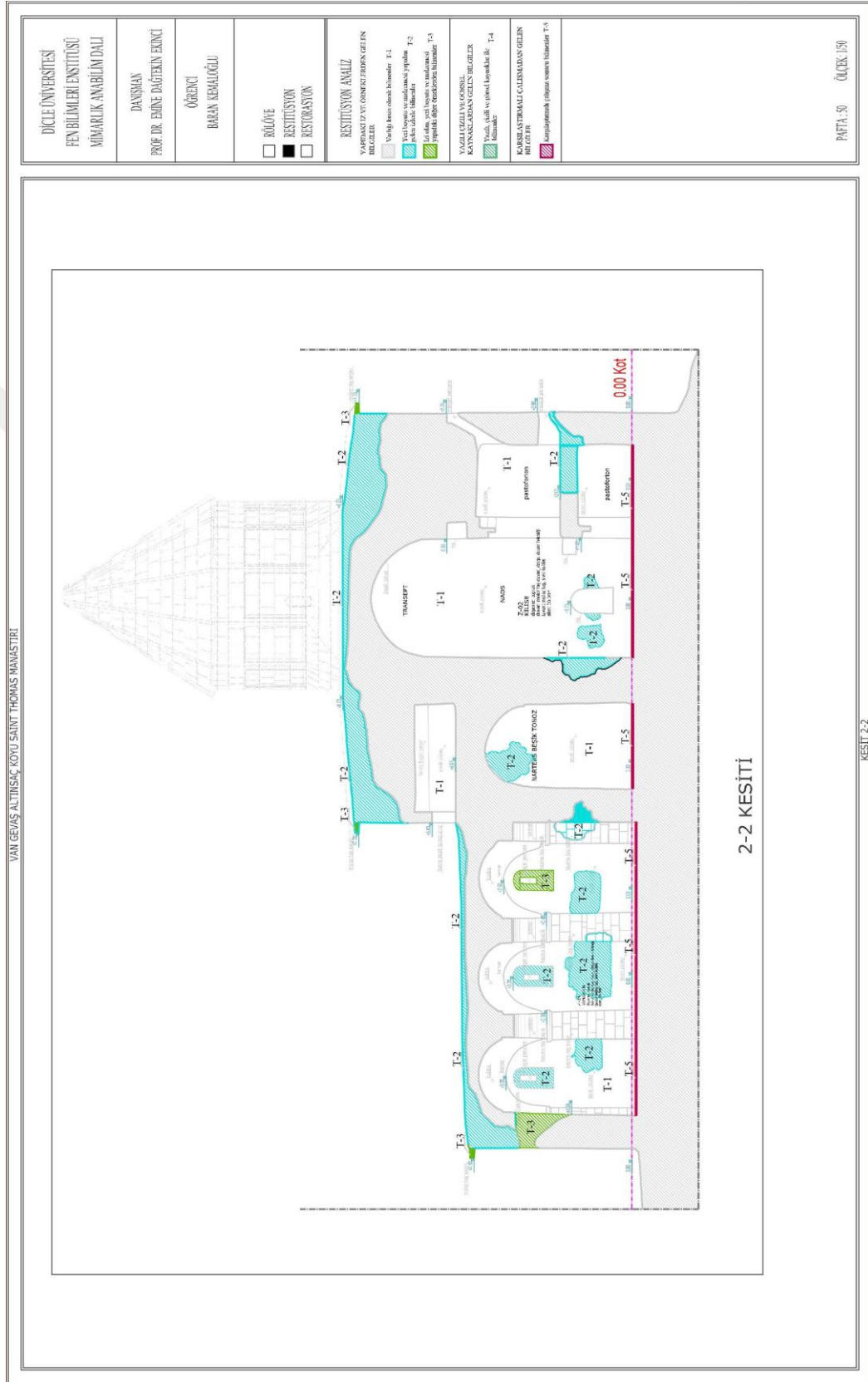
Ek 49: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz Çizimi – güney cephesi

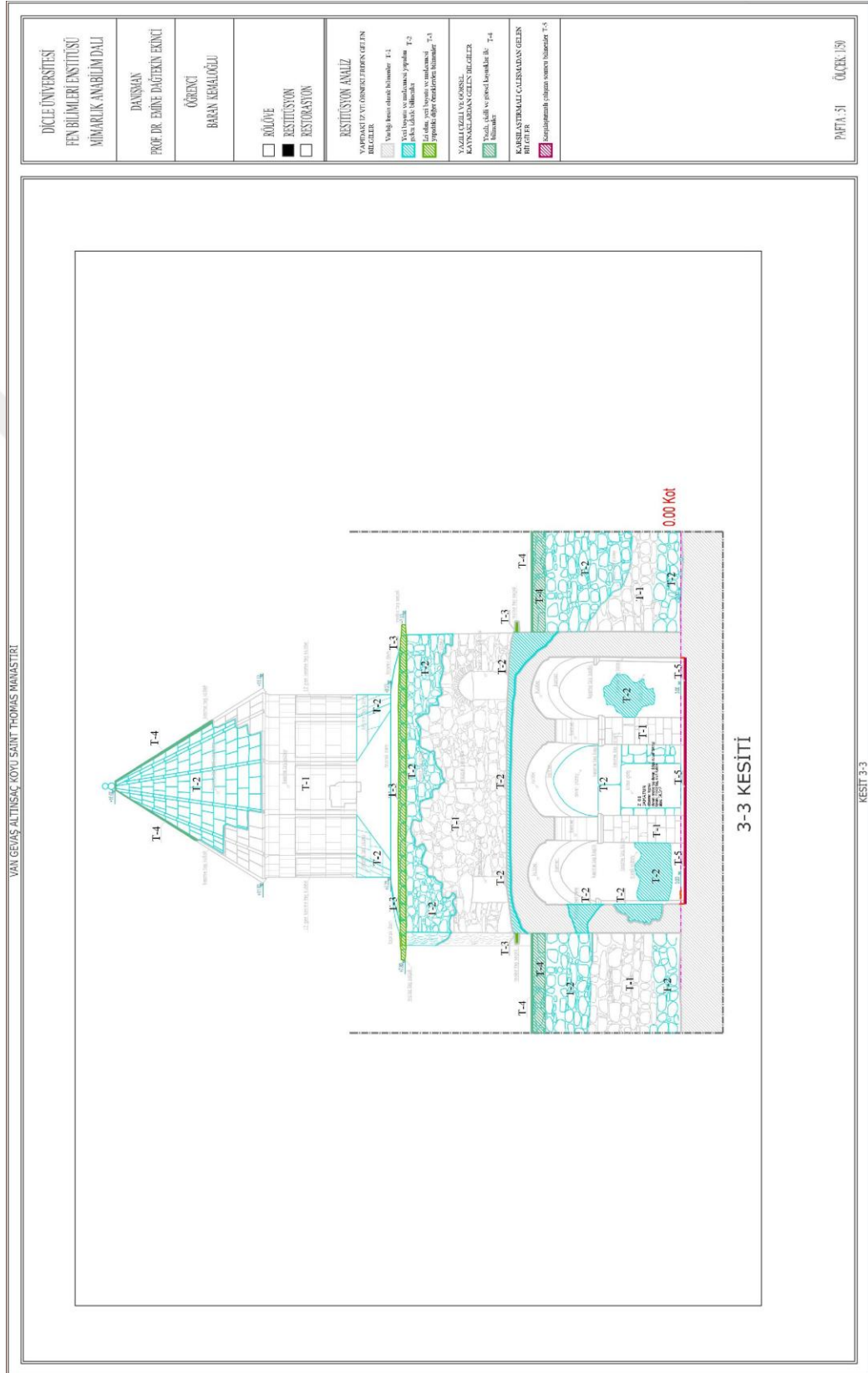
Ek 50: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz Çizimi – 1-1 kesiti

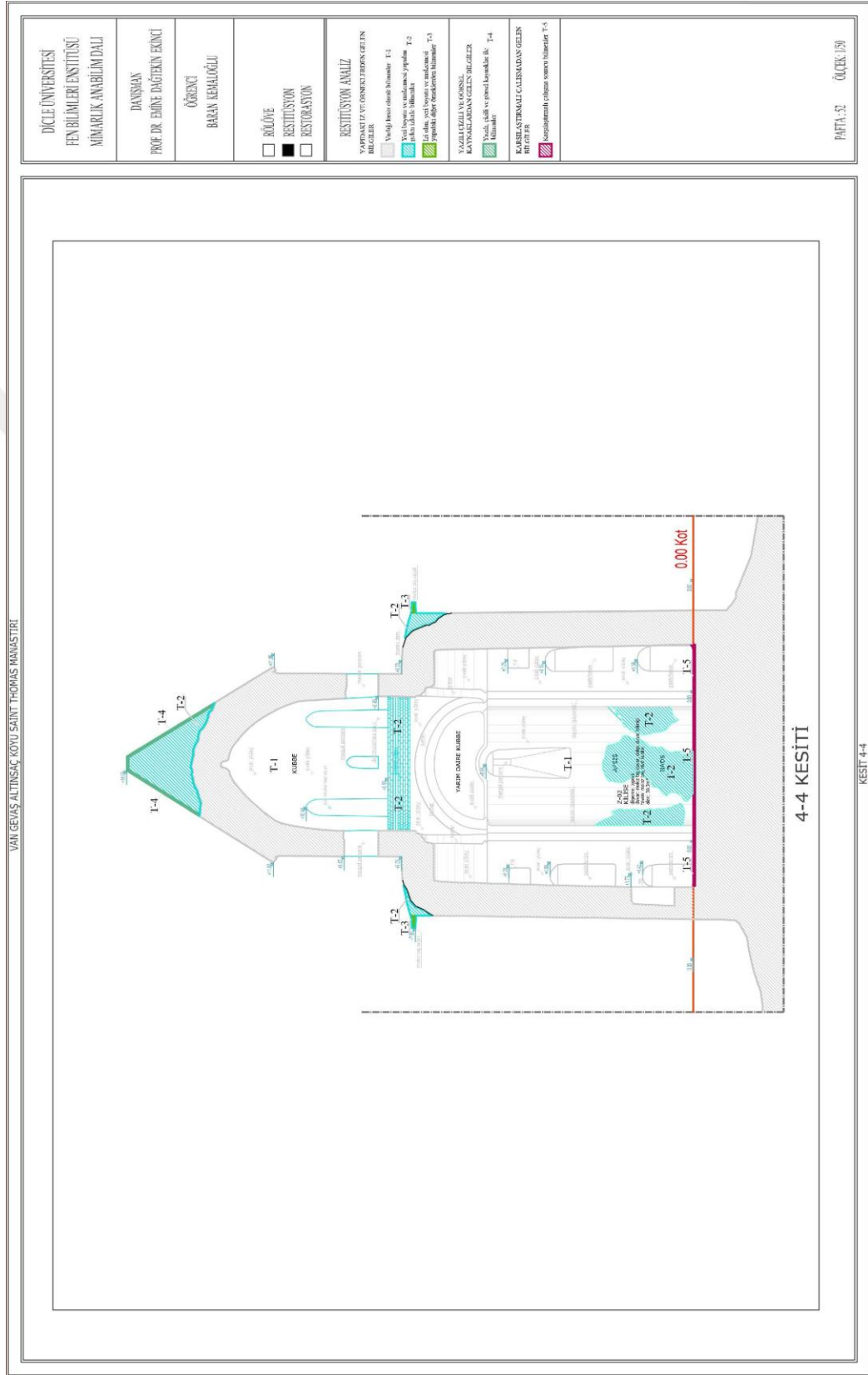
Ek 51: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz Çizimi – 2-2 kesiti

Ek 52: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz Çizimi – 3-3 kesiti

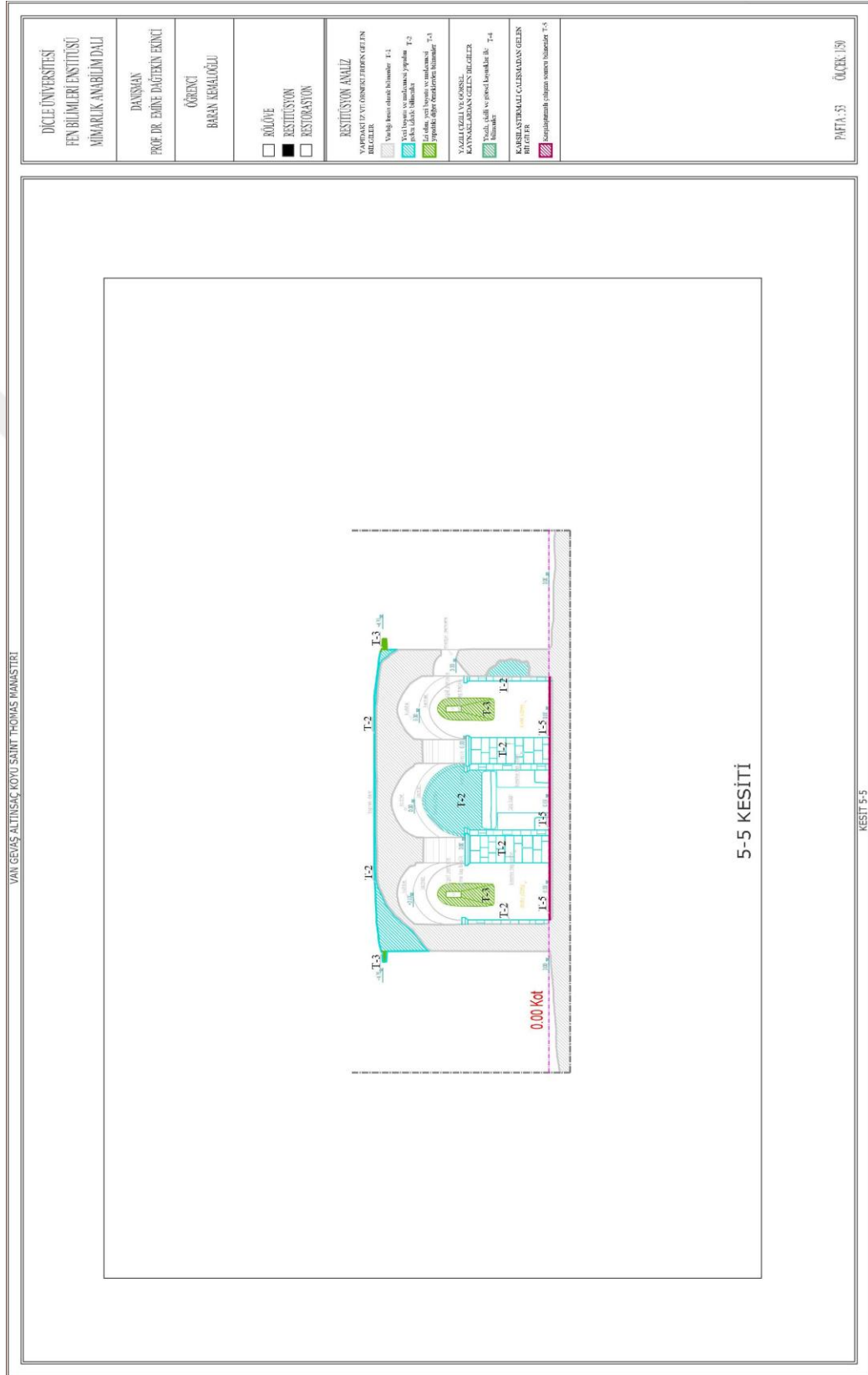

Ek 53: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz Çizimi – 4-4 kesiti

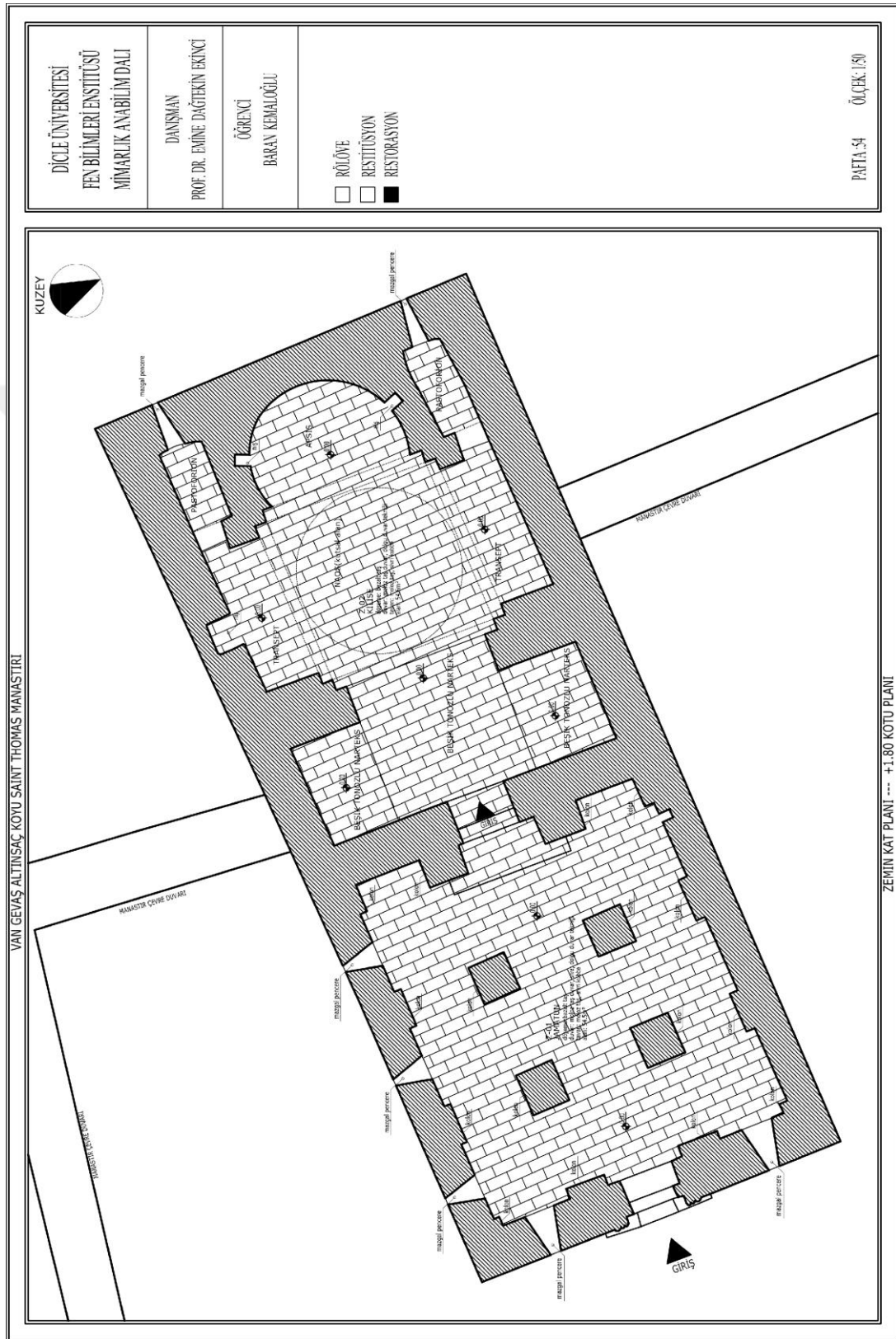

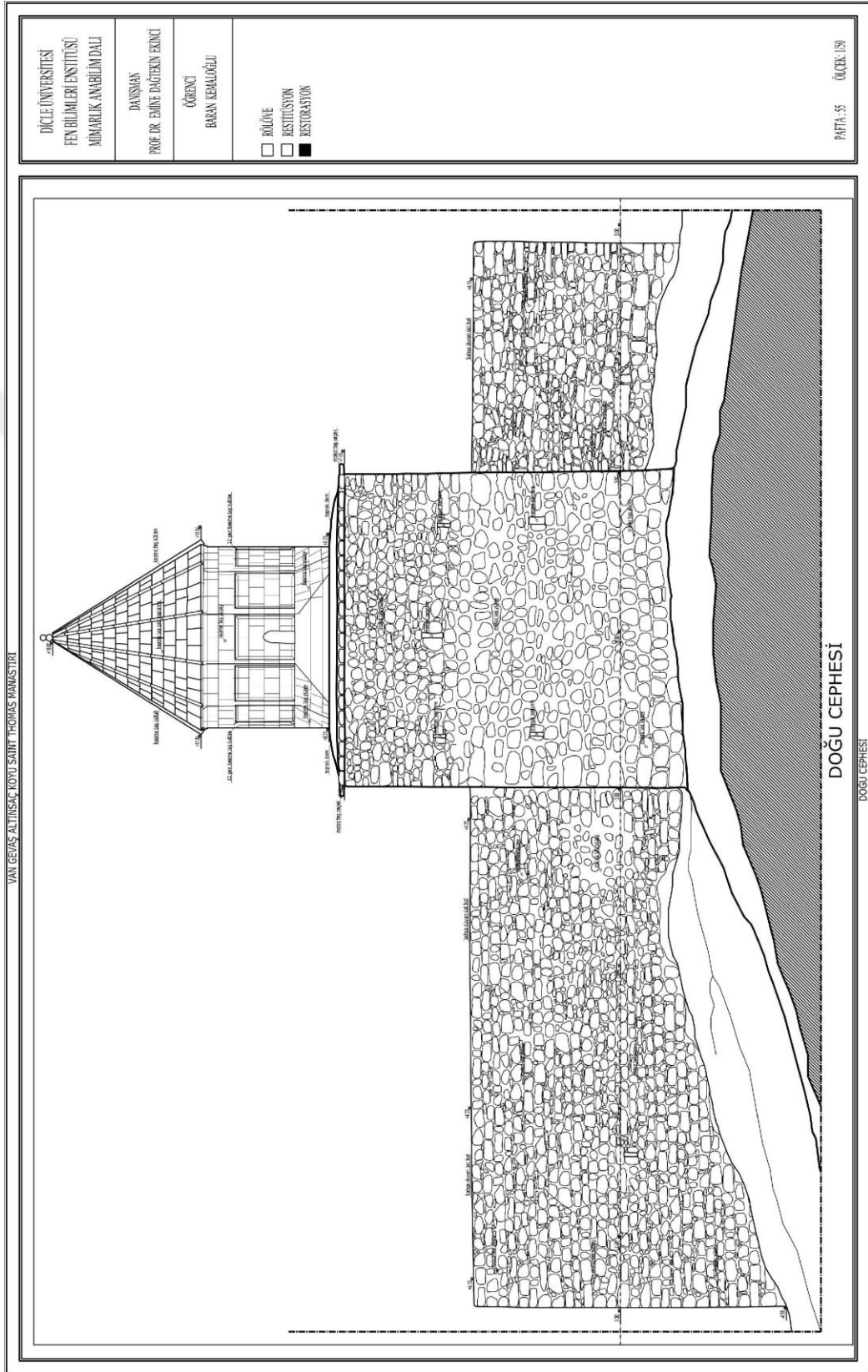
Ek 54: St. Thomas Manastırı Restitüsyon Analiz Çizimi – 5-5 kesiti

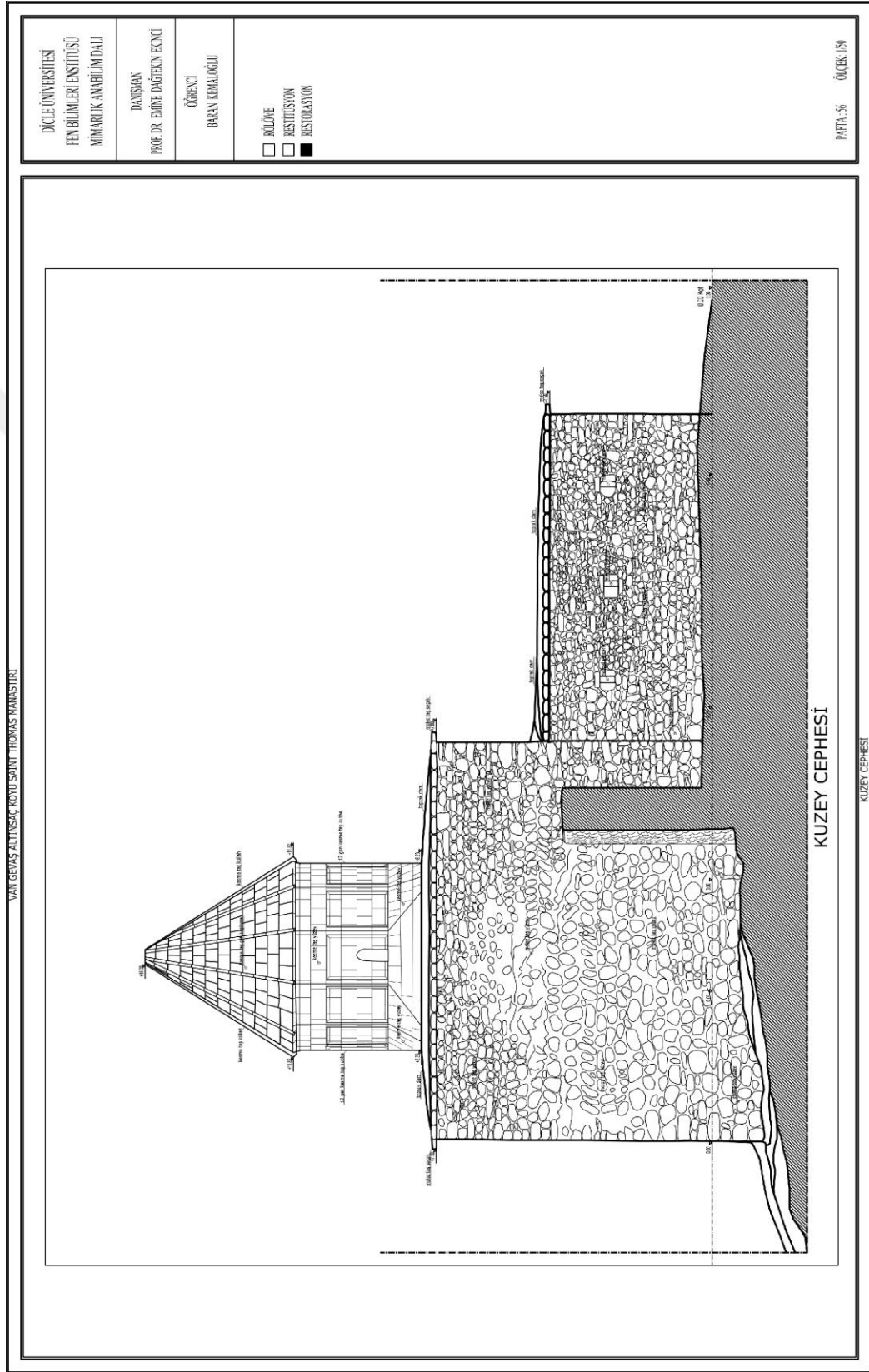
Ek 55: St. Thomas Manastırı Restorasyon Çizimi – +1.8 kot planı

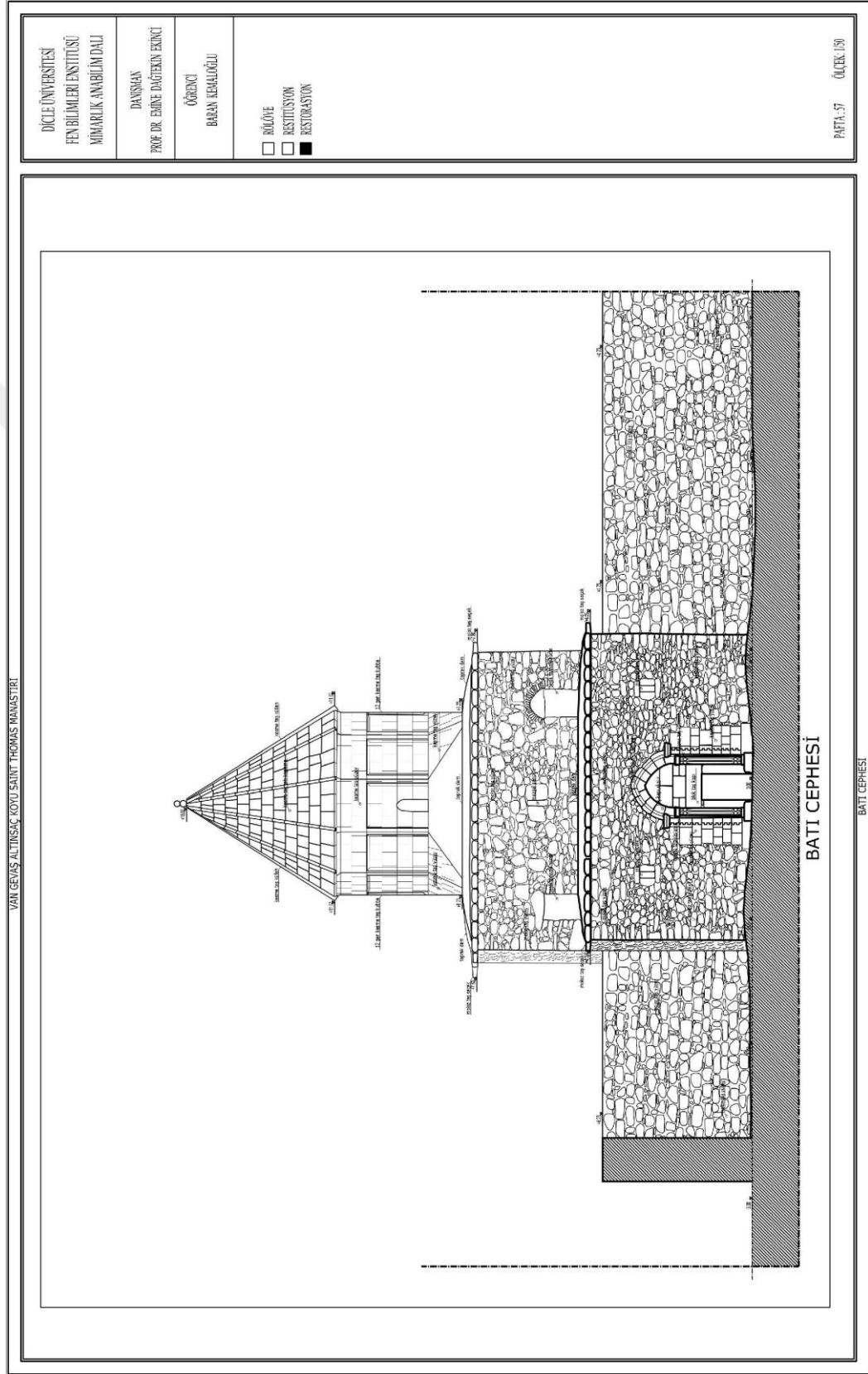
Ek 56: St. Thomas Manastırı Restorasyon Çizimi – doğu cephesi

Ek 57: St. Thomas Manastırı Restorasyon Çizimi – kuzey cephesi

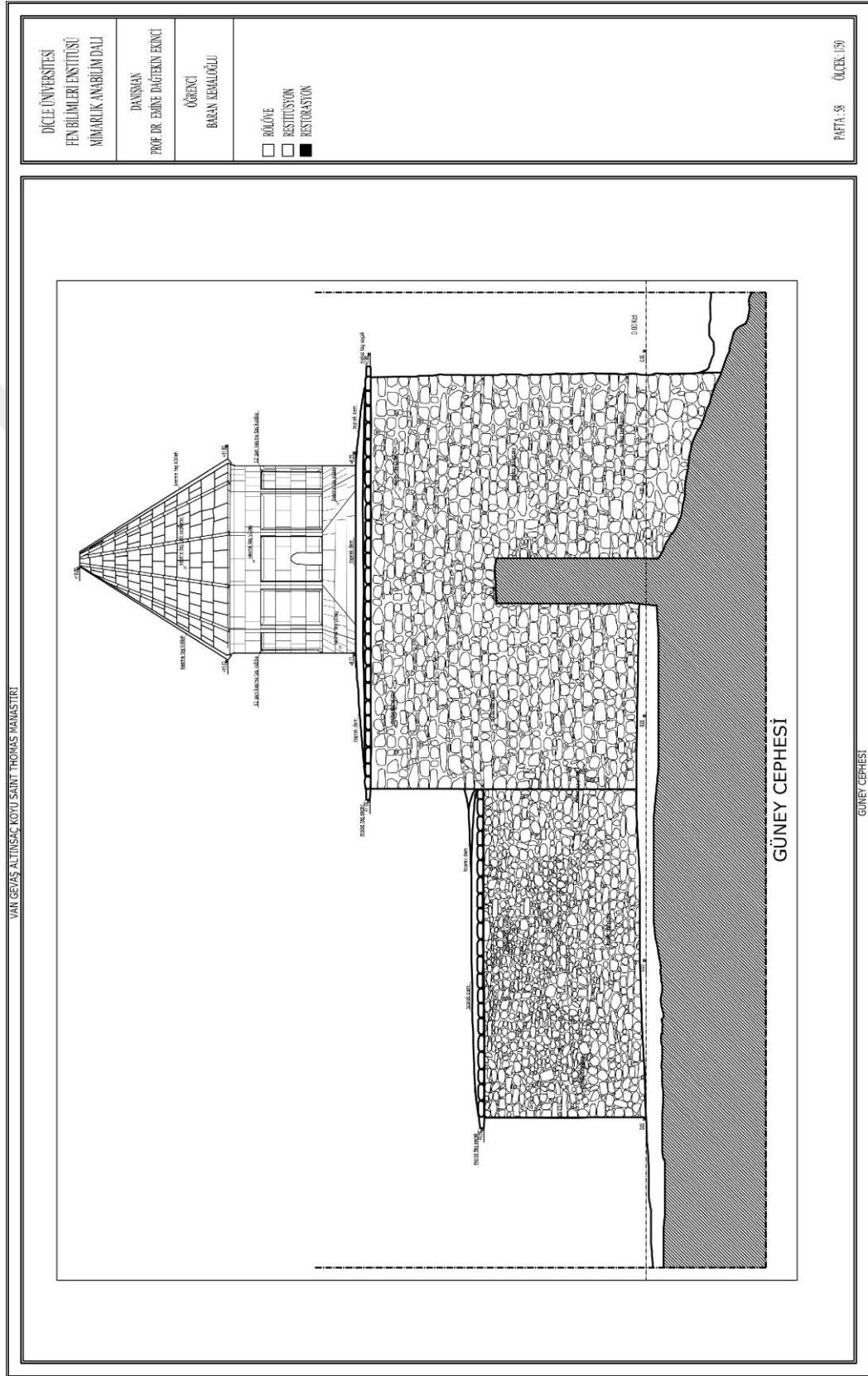

Ek 58: St. Thomas Manastırı Restorasyon Çizimi – batı cephesi

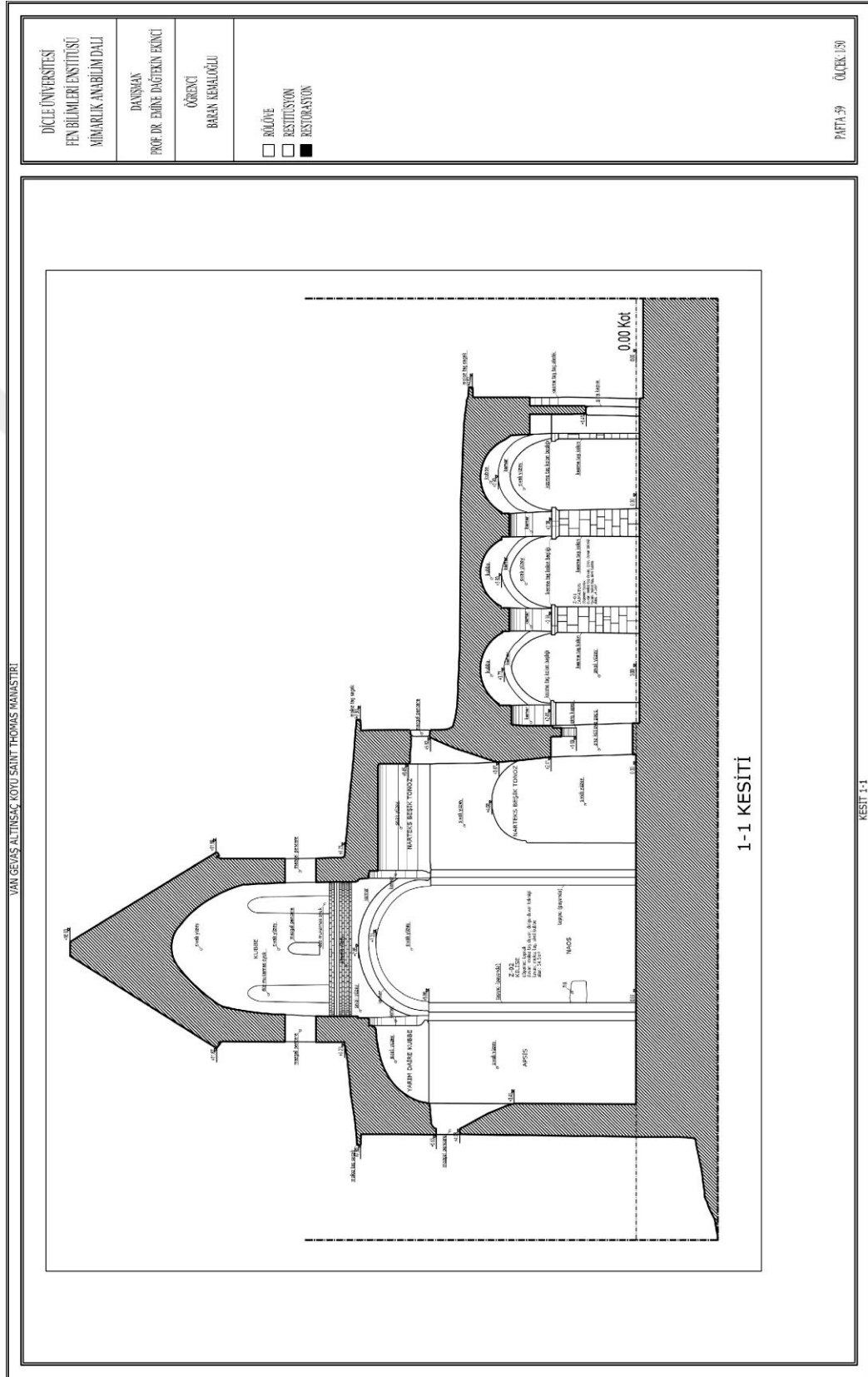

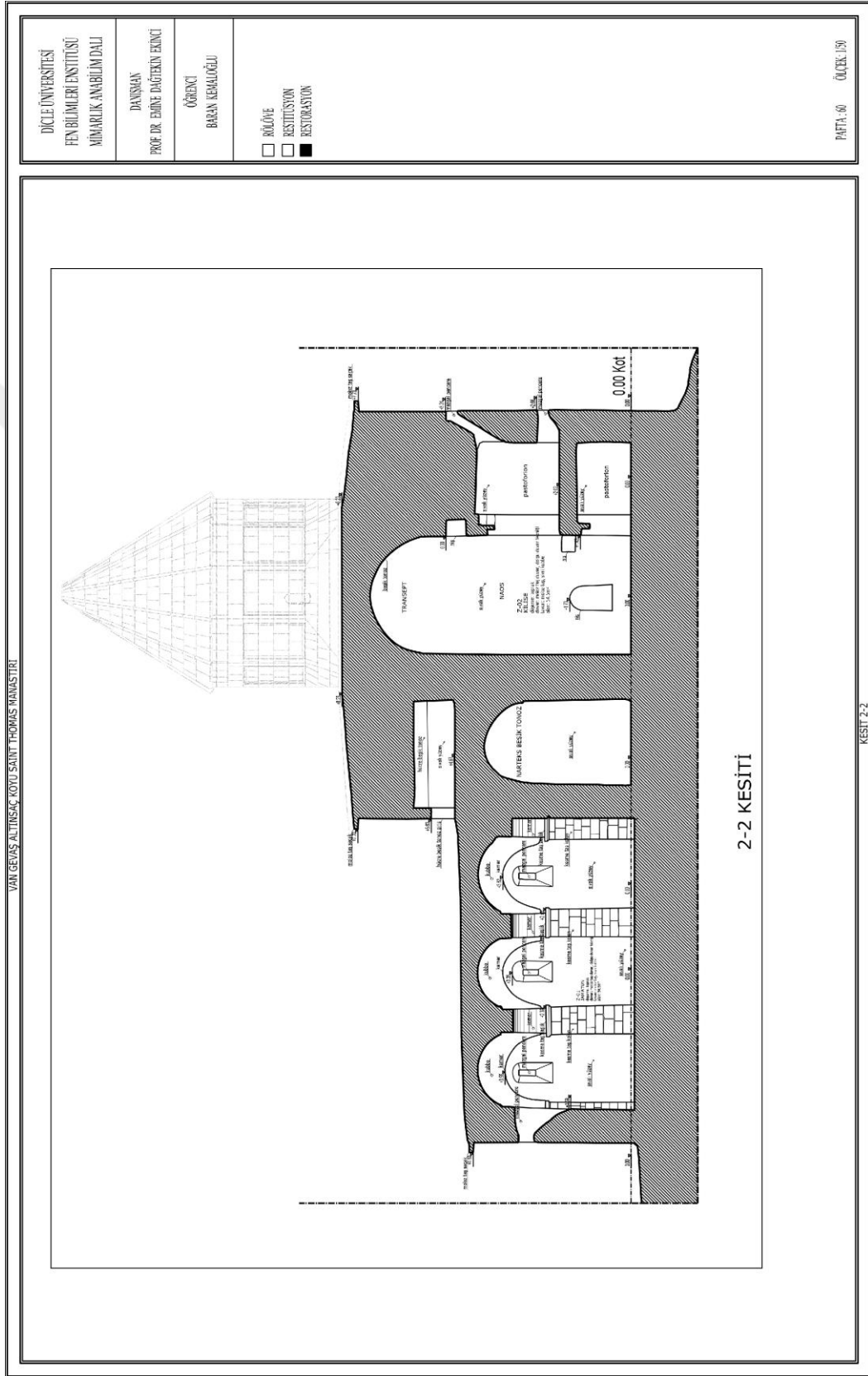
Ek 59: St. Thomas Manastırı Restorasyon Çizimi – güney cephesi

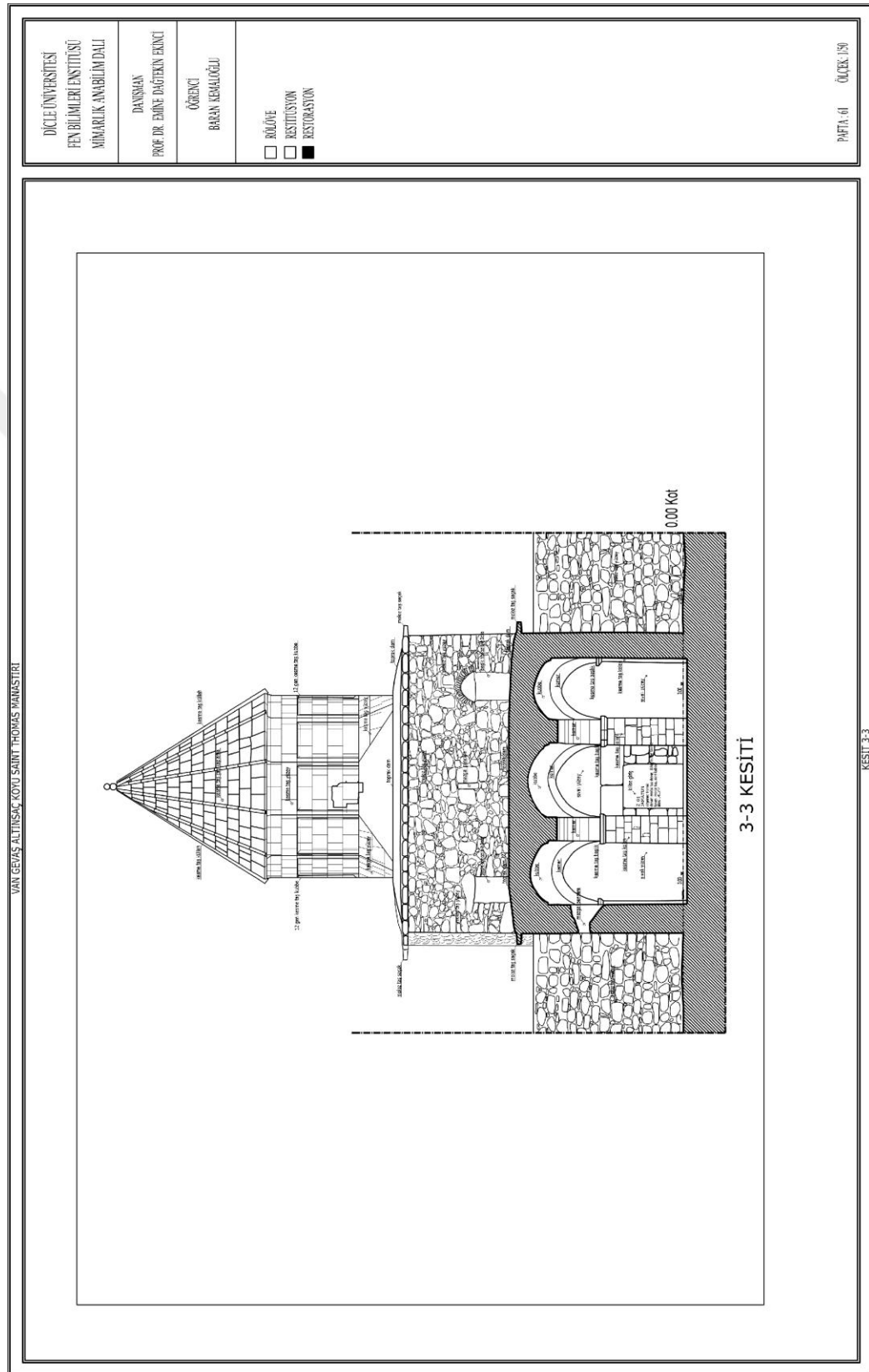
Ek 60: St. Thomas Manastırı Restorasyon Çizimi – 1-1 kesiti

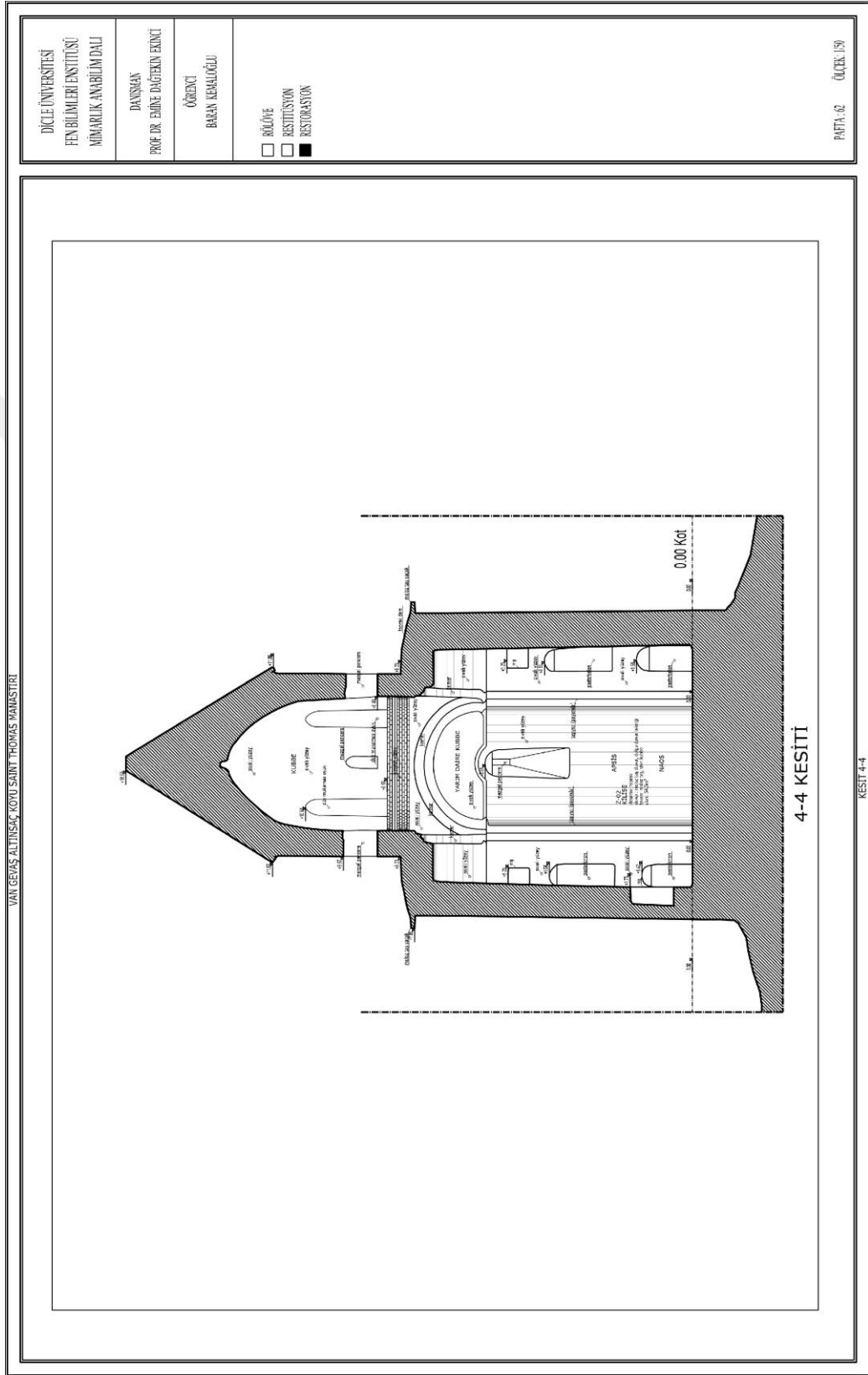
Ek 61: St. Thomas Manastırı Restorasyon Çizimi – 2-2 kesiti

Ek 62: St. Thomas Manastırı Restorasyon Çizimi – 3-3 kesiti

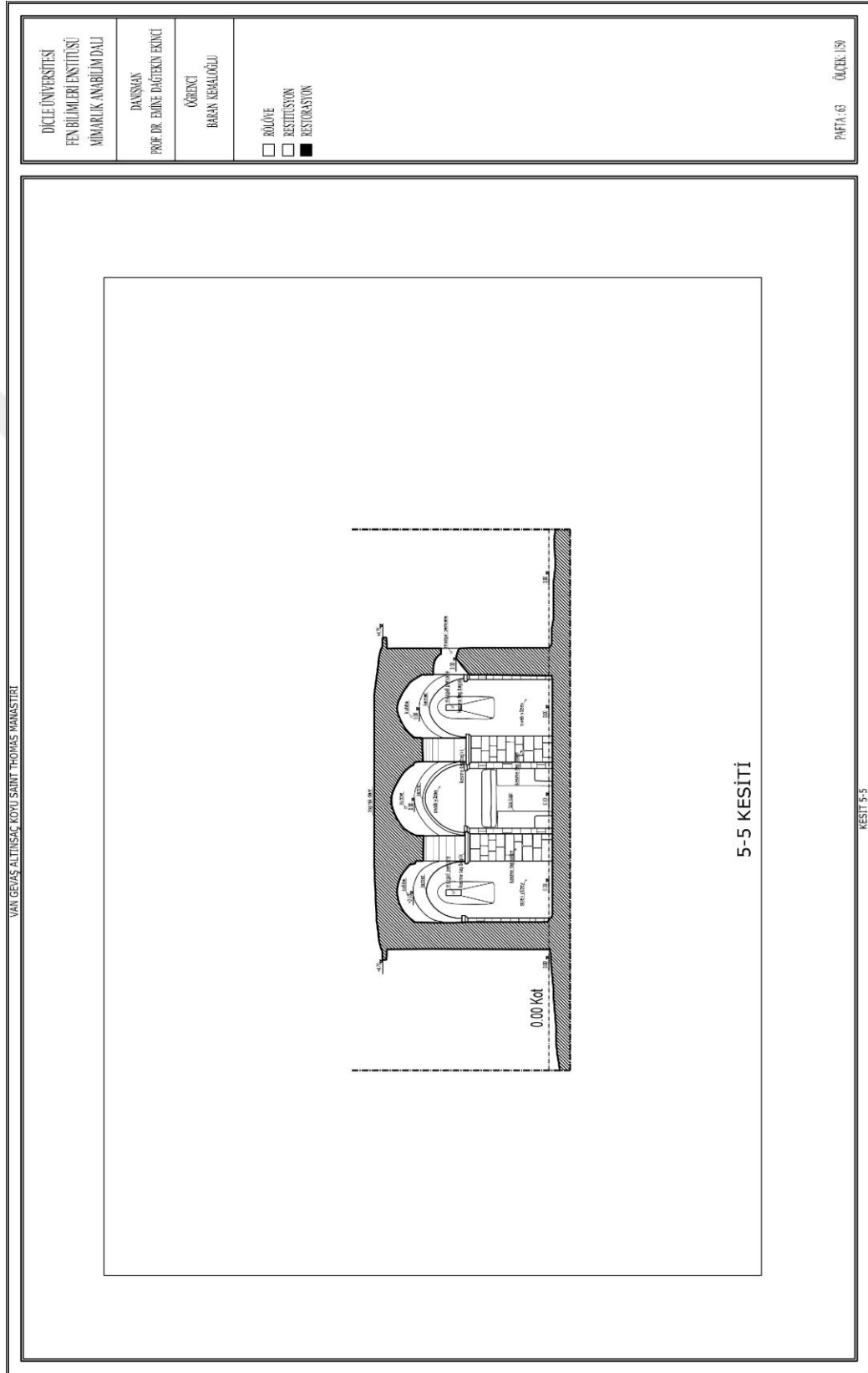

Ek 63: St. Thomas Manastırı Restorasyon Çizimi – 4-4 kesiti

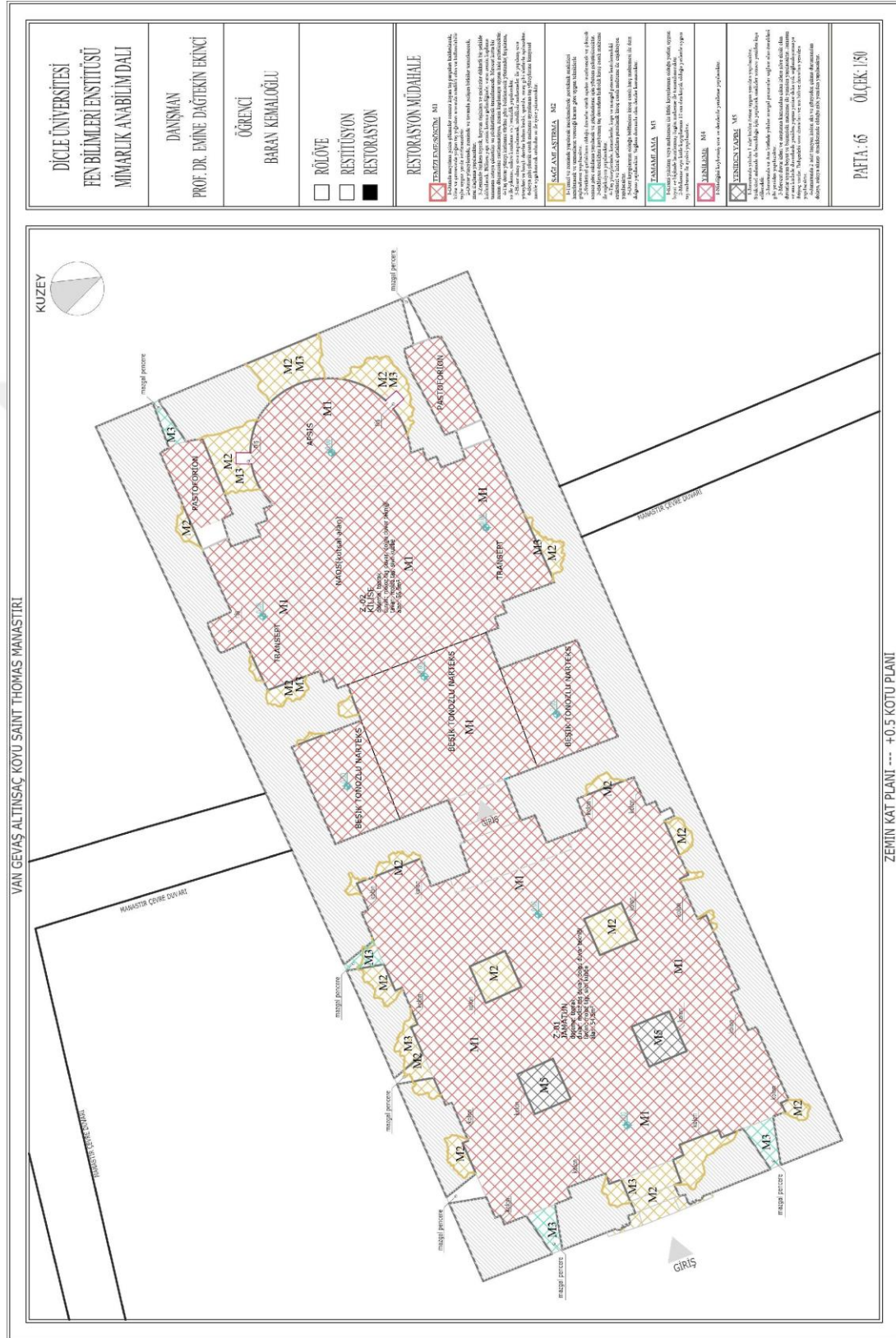
Ek 64: St. Thomas Manastırı Restorasyon Çizimi – 5-5 kesiti

Ek 65: St. Thomas Manastırı Restorasyon Müdahale Çizimi – vaziyet planı

Ek 66: St. Thomas Manastırı Restorasyon Müdahale Çizimi – +0.5 kot planı

Ek 67: St. Thomas Manastırı Restorasyon Müdahale Çizimi – +1.8 kot planı

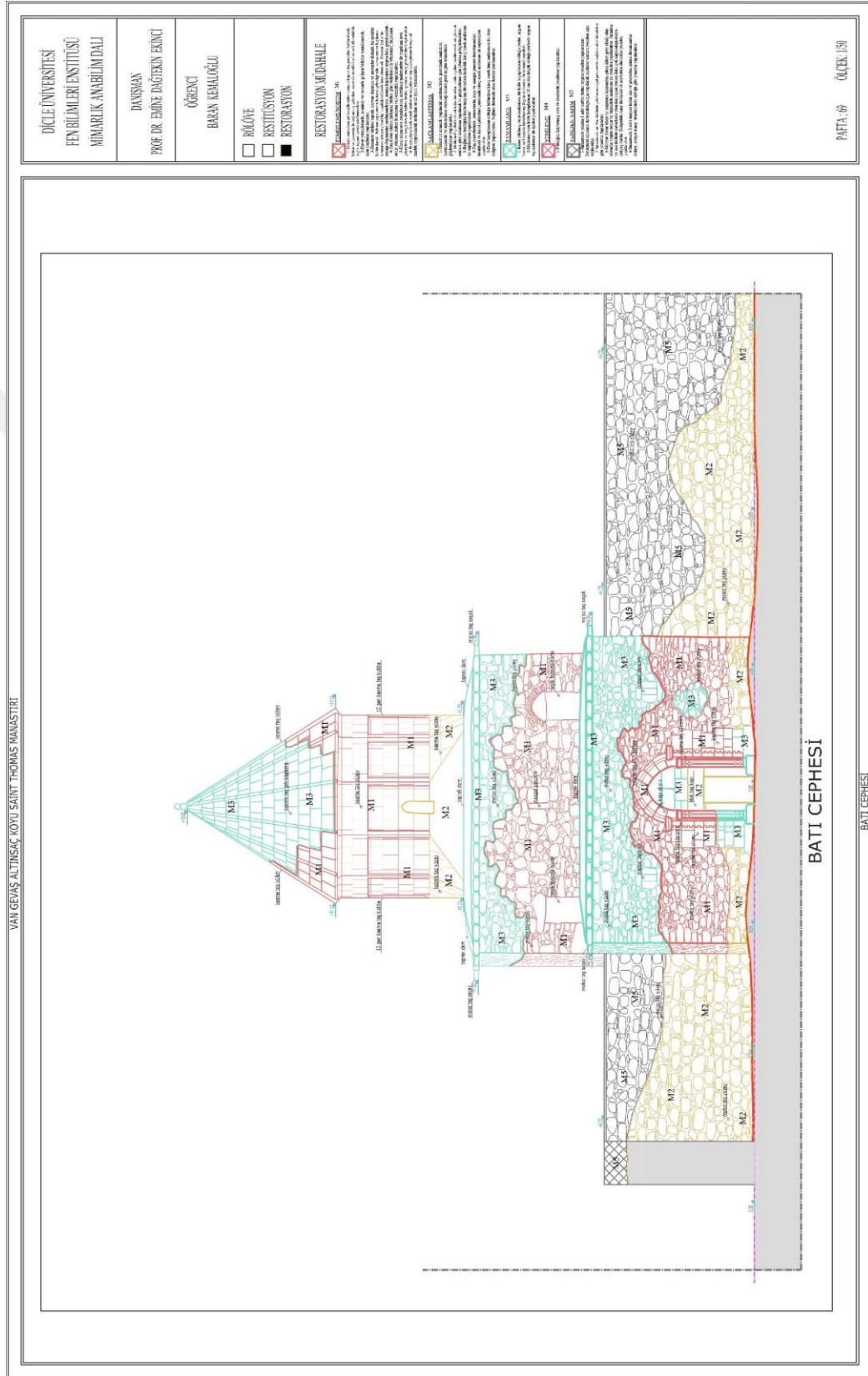
Ek 68: St. Thomas Manastırı Restorasyon Müdahale Çizimi – doğu cephesi

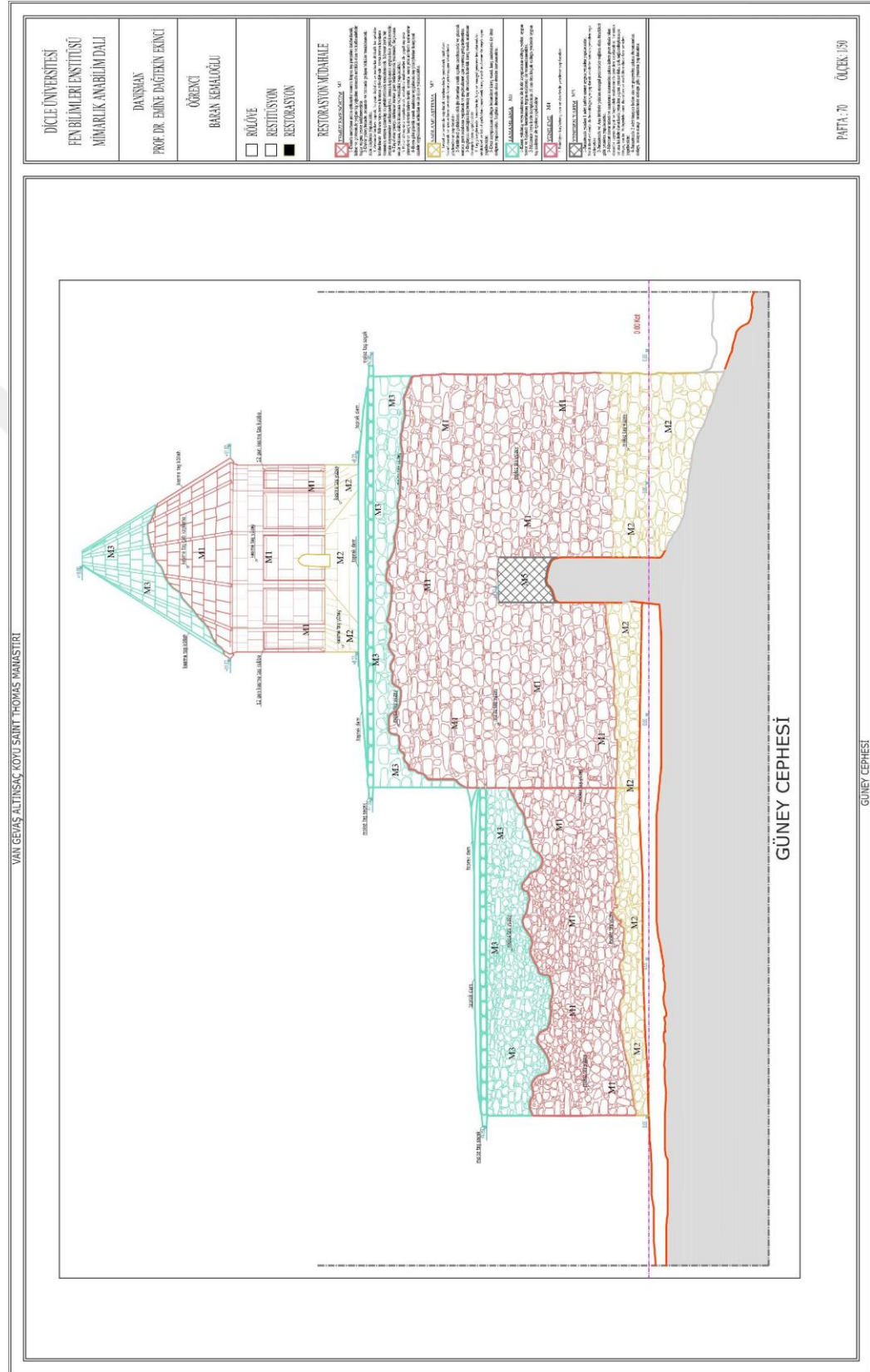

[illegible]

Ek 70: St. Thomas Manastırı Restorasyon Müdahale Çizimi – batı cephesi

Ek 71: St. Thomas Manastırı Restorasyon Müdahale Çizimi – güney cephesi

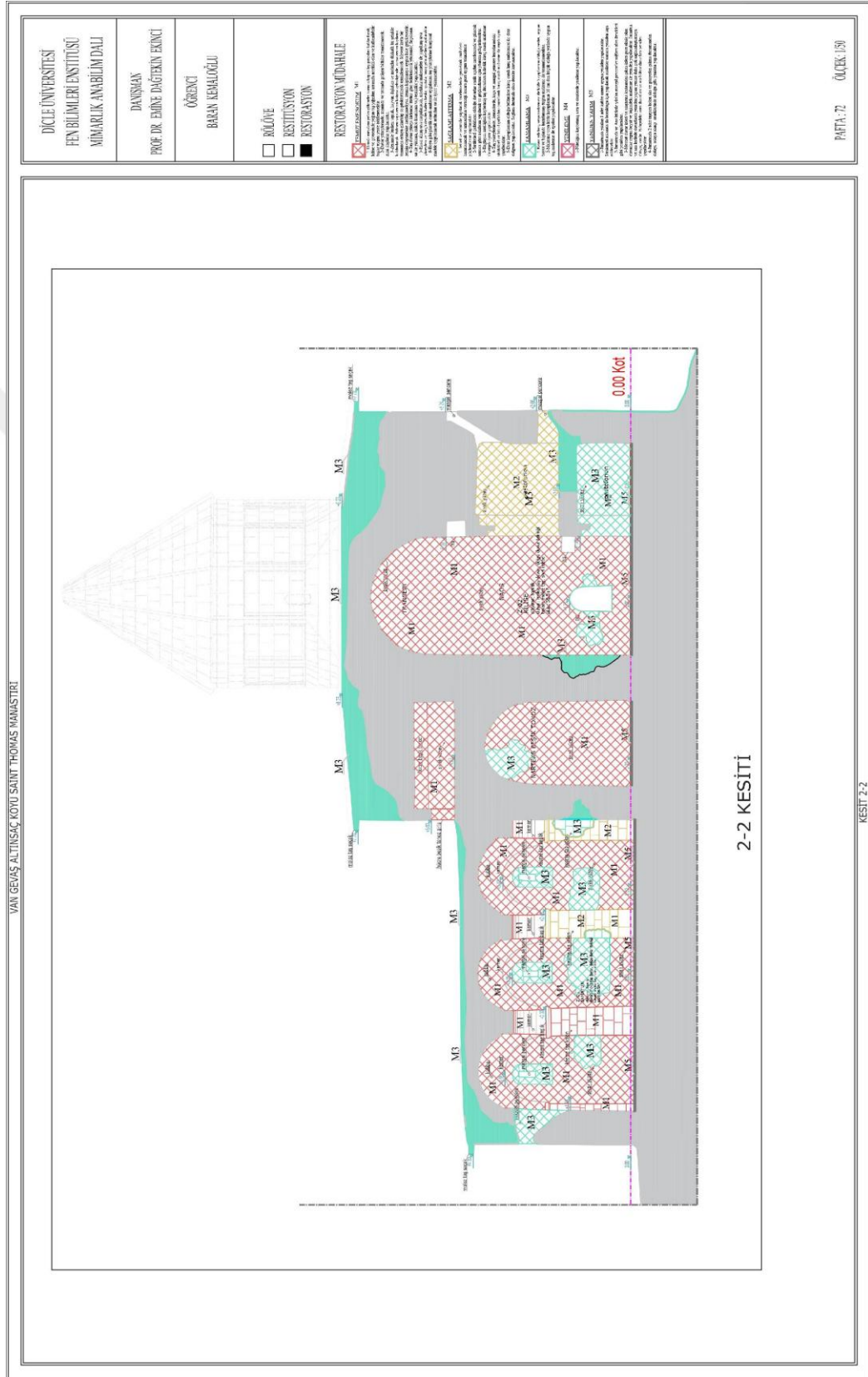

Ek 72: St. Thomas Manastırı Restorasyon Müdahale Çizimi – 1-1 kesiti

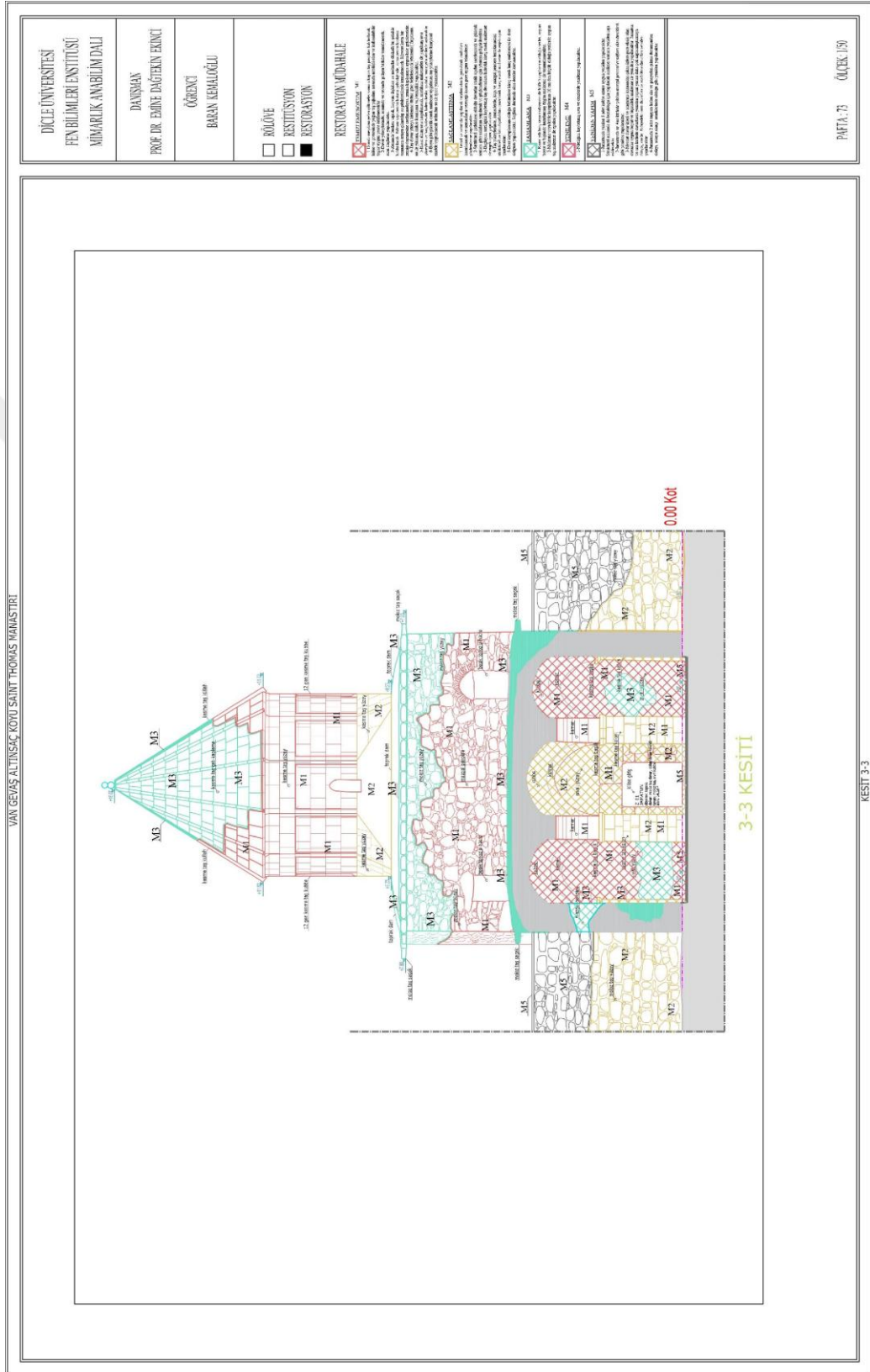

Ek 73: St. Thomas Manastırı Restorasyon Müdahale Çizimi – 2-2 kesiti

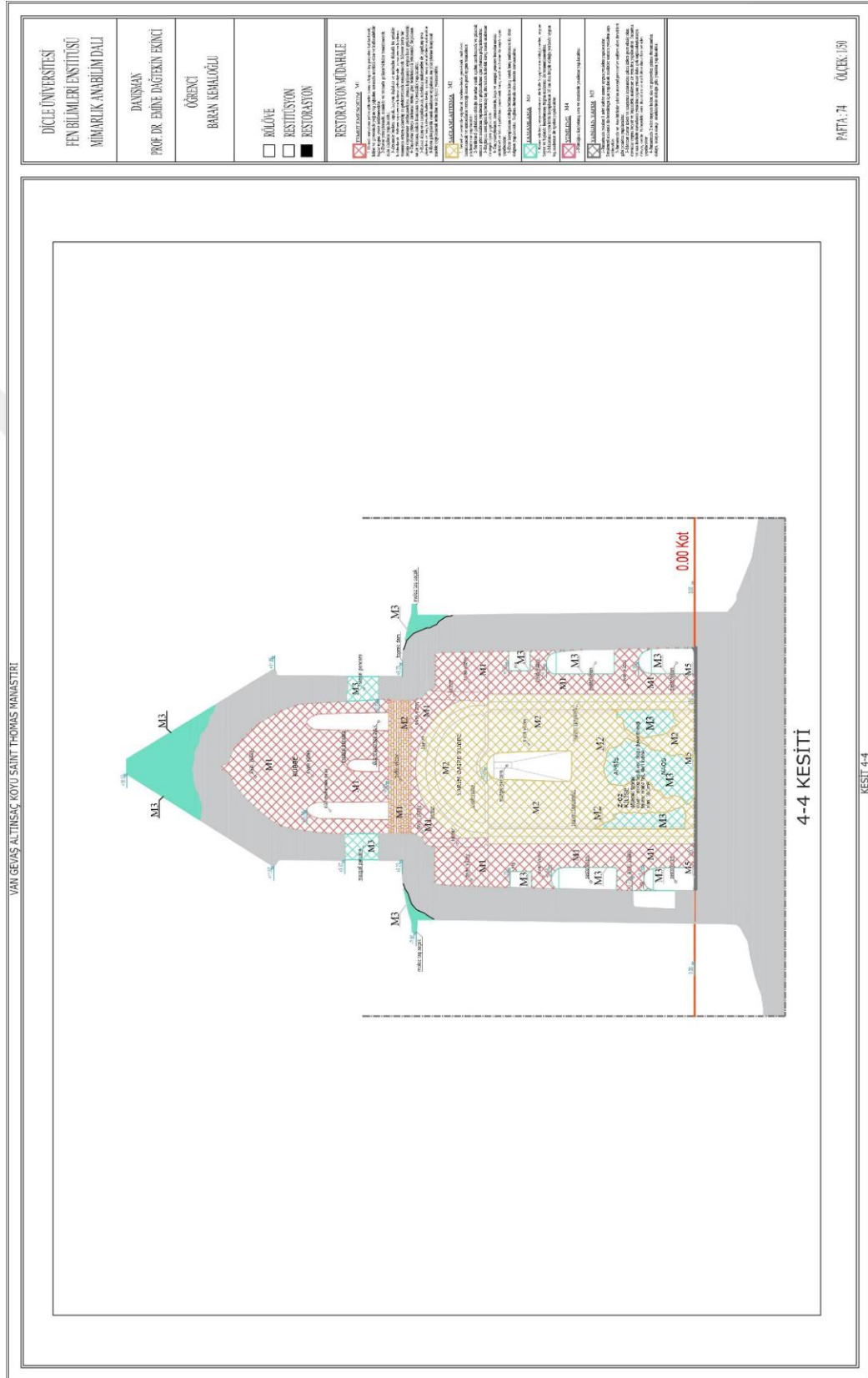

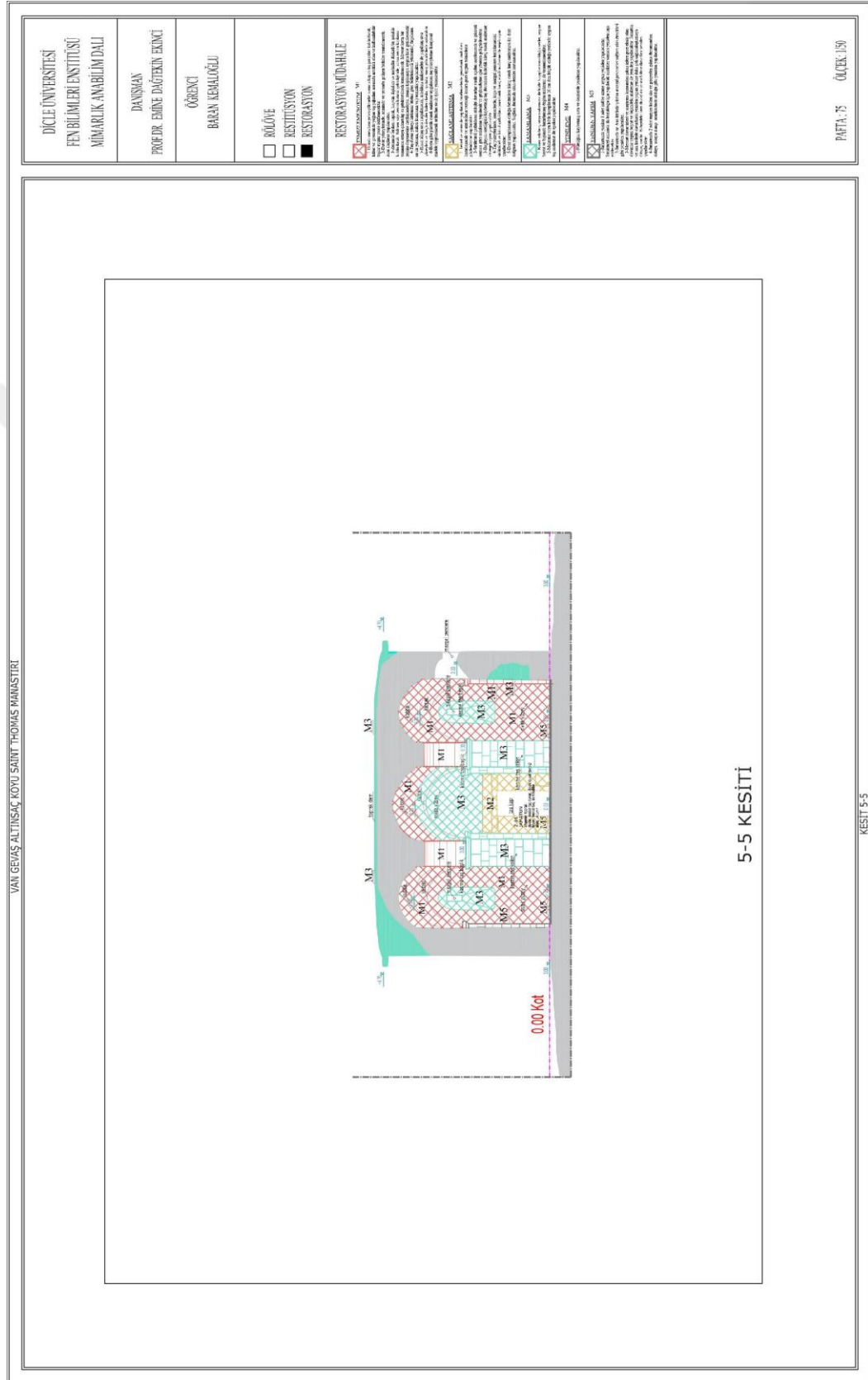
Ek 74: St. Thomas Manastırı Restorasyon Müdahale Çizimi – 3-3 kesiti

Ek 75: St. Thomas Manastırı Restorasyon Müdahale Çizimi – 4-4 kesiti

Ek 76: St. Thomas Manastırı Restorasyon Müdahale Çizimi – 5-5 kesiti

Ek 77: St. Thomas Manastırı Jamatun sıva numune sonuçları-1

T.C.
ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI
MADEN TETKİK VE ARAMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Maden Analizleri ve Teknolojisi Dairesi Başkanlığı

Çukurambar Mahallesi Dumlupınar Bulvarı No:11 06530 Çankaya/ANKARA
İletişim Tel: 0312 201 17 53 / 201 26 65 www.mta.gov.tr
Faks: 0312 287 54 09 numune@mta.gov.tr

Sayı : 91817968.302.03/
Numar

*NATT No. : 148303

ANALİZ/TEST RAPORU ANALYSIS/TEST REPORT

MTA
MAT-24009519 - MP
14.11.2024

MÜŞTERİ BİLGİLERİ

CUSTOMER INFORMATION

Müşteri Adı : Baran Kemalöğlu
Customer Name

Müşteri Adresi : İpekyolu / VAN
Customer Address

Başvuru Yapan Kişi : Baran Kemalöğlu
Submitted by

Başvuru Tarihi/No. : 07.11.2024 / MAT-24009519
Date of Application/No.

Proje Kodu : 2024-20
Project Code

NUMUNE KABUL BİLGİLERİ

SAMPLE ACCEPTANCE INFORMATION

Numune Kabul Tarihi : 07.11.2024
Sample Acceptance Date

Numune Kayıt No. : 24-H-013832
Receipt No. of Sample

Numune Sayısı : 1
Number of Samples

Mühür Durumu : ☐ Mühürlü ☒ Mühürsüz
Status of Seal Sealed Unsealed

Mühür Numarası : -
Seal Number

İstenen Analiz/Test : 35-30-MP-19
Requested Analysis/Test Codes

LABORATUVAR BİLGİLERİ

LABORATORY INFORMATION

Analiz/Test Tarihi : 12.11.2024 - 14.11.2024
Date of Analysis/Test

Numune Saklama Süresi : 1 yıl
Sample Storage Time

Rapor Sayfa Sayısı : 2
Number of Pages of Report

Dış Tedarik Hizmeti : -
Externally Provided Service

MÜŞTERİ TARAFINDAN VERİLEN BİLGİLER

INFORMATION PROVIDED BY THE CUSTOMER

Numune Alma Tarihi : -
Date of Sampling

Numunenin Tanımı : Diğer (sıva)
Sample Type

Su Numunesi : ☐ Asitli ☐ Asitsiz
Water Sample Acidic Acid Free

Diğer Bilgiler : -
Other Information

AÇIKLAMALAR

REMARKS

Difraktogramlardan elde edilen veriler, yüksek count (sayım) değerlerinden düşük count (sayım) değerlerine göre sıralanmıştır. Mineral sıralaması kantitatif (nicel) bir değer ifade etmemektedir.

Rapor
Yayın Tarihi/No.
Report Publication Date/No.
14.11.2024 / MAT-24009519 - MP

Kontrol Eden
Controlled by
e-imzalıdır.
Cumhur Özcan KILIÇ
Birim Yöneticisi

Onaylayan
Approved by
e-imzalıdır.
Arif TALAY
Koordinatör

Rapor tamamen veya kısmen çoğaltılamaz/yayınlanamaz. E-imzalı rapor, 5070 sayılı Kanuna göre güvenli elektronik imza ile imzalanmaktadır. İmzasız ve mühürsüz rapor geçersizdir.

This report shall not be reproduced/published even partially. The e-signed report is signed with a secure electronic signature in accordance with the Law, number 5070. Report without signature and seal is not valid.

(*) Numune Analiz/Test Takip. Sample Analysis/Test Tracking.

KY.FR.7.8/R Rev.No./Tarih:14/27.05.2022

1 / 2

Ek 78: St. Thomas Manastırı Jamatun sıva numune sonuçları-2

T.C.
ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI
MADEN TETKİK VE ARAMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Maden Analizleri ve Teknolojisi Dairesi Başkanlığı

Çukurambar Mahallesi Dumlupınar Bulvarı No:11 06530 Çankaya/ANKARA
İletişim Tel: 0312 201 17 53 / 201 26 65 www.mta.gov.tr
Faks: 0312 287 54 09 numune@mta.gov.tr

ANALİZ/TEST RAPORU ANALYSIS/TEST REPORT

MTA
MAT-24009519 - MP
14.11.2024

ANALİZ/TEST SONUÇLARI ANALYSIS/TEST RESULTS

Numune Kayıt No. : 24-H-013832
Receipt No. of Sample
*Numune İşareti : jamatun-sıva
Sample Sign
Numune Hazırlama Sorumlusu: Ömer ARSLAN
Person in Charge of Sample Preparation
Analiz/Test Kodu/Adı : Standart Kalitatif Mineral Analizi
Analysis/Test Name
Analiz/Test Metodu : -
Analysis/Test Method
Mineral Adı
Kalsit
Kuars
Jips
Aragonit

- Sonuçlar, müşteri tarafından teslim edilen/gönderilen numuneye aittir. Numune alma, müşterinin sorumluluğundadır.
- Analiz/Test Raporu'nda, müşteri tarafından verilen bilgiler hariç, diğer tüm bilgiler Laboratuvarın sorumluluğundadır.
- Feragat Beyanı: Müşteri tarafından verilen bilgiler, Analiz/Test işlem süreçlerinde kullanılmadığından sonuçları etkilememiştir.

Analiz/Test Sorumlusu
Person in Charge of
Analysis/Test
 e-imzalıdır.
Ferhat KARSLI
Jeoloji Yüksek Müh.

Rapor tamamen veya kısmen çoğaltılamaz/yayınlanamaz. E-imzalı rapor, 5070 sayılı Kanuna göre güvenli elektronik imza ile imzalanmaktadır. İmzasız ve mühürlü rapor geçersizdir.

This report shall not be reproduced/published even partially. The e-signed report is signed with a secure electronic signature in accordance with the Law, number 5070. Report without signature and seal is not valid.

(*) Müşteri tarafından verilen bilgiler, information provided by the customer.

KY.FR.7.8/R Rev.No./Tarih:14/27.05.2022

2 / 2

Ek 79: St. Thomas Manastırı Kilise ana kütle sıva numune sonuçları-1

T.C.
ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI
MADEN TETKİK VE ARAMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Maden Analizleri ve Teknolojisi Dairesi Başkanlığı

Çukurambar Mahallesi Dumlupınar Bulvarı No:11 06530 Çankaya/ANKARA
İletişim Tel: 0312 201 17 53 / 201 26 65 www.mta.gov.tr
Faks: 0312 287 54 09 numune@mta.gov.tr

Sayı : 91817988.302.03/
Number

*NATT No. : 148301

MTA
MAT-24009517 - MP
14.11.2024

ANALİZ/TEST RAPORU ANALYSIS/TEST REPORT

MÜŞTERİ BİLGİLERİ CUSTOMER INFORMATION

Müşteri Adı : Baran Kemalöğlu
Customer Name

Müşteri Adresi : ipekyolu / VAN
Customer Address

Başvuru Yapan Kişi : Baran Kemalöğlu
Submitted by

Başvuru Tarihi/No. : 07.11.2024 / MAT-24009517
Date of Application/No.

Proje Kodu : 2024-20
Project Code

NUMUNE KABUL BİLGİLERİ SAMPLE ACCEPTANCE INFORMATION

Numune Kabul Tarihi : 07.11.2024
Sample Acceptance Date

Numune Kayıt No. : 24-H-013830
Receipt No. of Sample

Numune Sayısı : 1
Number of Samples

Mühür Durumu : ☐ Mühürlü ☒ Mühürsüz
Status of Seal Sealed Unsealed

Mühür Numarası : -
Seal Number

İstenen Analiz/Test : 35-30-MP-19
Requested Analysis/Test Codes

Kodları

LABORATUVAR BİLGİLERİ LABORATORY INFORMATION

Analiz/Test Tarihi : 12.11.2024 - 14.11.2024
Date of Analysis/Test

Numune Saklama Süresi : 1 yıl
Sample Storage Time

Rapor Sayfa Sayısı : 2
Number of Pages of Report

Dış Tedarik Hizmeti : -
Externally Provided Service

MÜŞTERİ TARAFINDAN VERİLEN BİLGİLER INFORMATION PROVIDED BY THE CUSTOMER

Numune Alma Tarihi : -
Date of Sampling

Numunenin Tanımı : Diğer (sıva)
Sample Type

Su Numunesi : ☐ Asitli ☐ Asitsiz
Water Sample Acidic Acid Free

Diğer Bilgiler : -
Other Information

AÇIKLAMALAR REMARKS

Difraktogramlardan elde edilen veriler, yüksek count (sayım) değerlerinden düşük count (sayım) değerlerine göre sıralanmıştır. Mineral sıralaması kantitatif (nicel) bir değer ifade etmemektedir.

Rapor
Yayın Tarihi/No.
Report Publication Date/No.
14.11.2024 / MAT-24009517 - MP

Kontrol Eden
Controlled by
e-imzalıdır.
Cumhur Özcan KILIÇ
Birim Yöneticisi

Onaylayan
Approved by
e-imzalıdır.
Arif TALAY
Kordinatör

Rapor tamamen veya kısmen çoğaltılamaz/yayınlanamaz. E-imzalı rapor, 5070 sayılı Kanuna göre güvenli elektronik imza ile imzalanmaktadır. İmzasız ve mühürsüz rapor geçersizdir.

This report shall not be reproduced/published even partially. The e-signed report is signed with a secure electronic signature in accordance with the Law, number 5070. Report without signature and seal is not valid.

(*) Numune Analiz/Test Takip. Sample Analysis/Test Tracking.

KY.FR.7.8/R Rev.No./Tarih:14/27.05.2022

1 / 2

Ek 80: St. Thomas Manastırı Kilise ana kütle sıva numune sonuçları-2

T.C.
ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI
MADEN TETKİK VE ARAMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Maden Analizleri ve Teknolojisi Dairesi Başkanlığı

Çukurambar Mahallesi Dumlupınar Bulvarı No:11 06530 Çankaya/ANKARA
İletişim Tel: 0312 201 17 53 / 201 26 65 www.mta.gov.tr
Faks: 0312 287 54 09 numune@mta.gov.tr

ANALİZ/TEST RAPORU ANALYSIS/TEST REPORT

MTA
MAT-24009517 - MP
14.11.2024

ANALİZ/TEST SONUÇLARI ANALYSIS/TEST RESULTS

Numune Kayıt No. : 24-H-013830
Receipt No. of Sample

Numune İşareti : kolon1
Sample Sign

Numune Hazırlama Sorumlusu : Ömer ARSLAN
Person in Charge of Sample Preparation

Analiz/Test Kodu/Adı : Standart Kalitatif Mineral Analizi
Analysis/Test Name

Analiz/Test Metodu : -
Analysis/Test Method

Mineral Adı

Kalsit

Kuvars

Portlandit

Plajiyoklas

- Sonuçlar, müşteri tarafından teslim edilen/gönderilen numuneye aittir. Numune alma, müşterinin sorumluluğundadır.
- Analiz/Test Raporu'nda, müşteri tarafından verilen bilgiler hariç, diğer tüm bilgiler Laboratuvarın sorumluluğundadır.
- Feragat Beyanı; Müşteri tarafından verilen bilgiler, Analiz/Test işlem süreçlerinde kullanılmadığından sonuçları etkilememiştir.

Analiz/Test Sorumlusu
Person in Charge of Analysis/Test

e-imzalıdır.
Ferhat KARSLI
Jeoloji Yüksek Müh.

Rapor tamamen veya kısmen çoğaltılamaz/yayınlanamaz. E-imzalı rapor, 5070 sayılı Kanuna göre güvenli elektronik imza ile imzalanmaktadır. İmzasız ve mührsüz rapor geçersizdir.

This report shall not be reproduced/published even partially. The e-signed report is signed with a secure electronic signature in accordance with the Law, number 5070. Report without signature and seal is not valid.

(¹) Müşteri tarafından verilen bilgiler. Information provided by the customer.

KY.FR.7.8/R Rev.No./Tarih:14/27.05.2022

2 / 2

Ek 81: St. Thomas Manastırı Kilise harç numune sonuçları-1

T.C.
ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI
MADEN TETKİK VE ARAMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Maden Analizleri ve Teknolojisi Dairesi Başkanlığı

Çukurambar Mahallesi Dumlupınar Bulvarı No:11 06530 Çankaya/ANKARA
İletişim Tel: 0312 201 17 53 / 201 26 65 www.mta.gov.tr
Faks: 0312 287 54 09 numune@mta.gov.tr

Sayı : 91817988.302.03/
Number

*NATT No. : 148302

MTA
MAT-24009518 - AD
15.11.2024

ANALİZ/TEST RAPORU ANALYSIS/TEST REPORT

MÜŞTERİ BİLGİLERİ CUSTOMER INFORMATION	NUMUNE KABUL BİLGİLERİ SAMPLE ACCEPTANCE INFORMATION
Müşteri Adı : Baran Kemaloğlu Customer Name	Numune Kabul Tarihi : 07.11.2024 Sample Acceptance Date
Müşteri Adresi : ipekyolu / VAN Customer Address	Numune Kayıt No. : 24-H-013831 Receipt No. of Sample
Başvuru Yapan Kişi : Baran Kemaloğlu Submitted by	Numune Sayısı : 1 Number of Samples
Başvuru Tarihi/No. : 07.11.2024 / MAT-24009518 Date of Application/No.	Mühür Durumu : ☐ Mühürlü ☒ Mühürsüz Status of Seal Sealed Unsealed
Proje Kodu : 2024-20 Project Code	Mühür Numarası : - Seal Number
	İstenen Analiz/Test Kodları : 35-30-AD-15 Requested Analysis/Test Codes
LABORATUVAR BİLGİLERİ LABORATORY INFORMATION	MÜŞTERİ TARAFINDAN VERİLEN BİLGİLER INFORMATION PROVIDED BY THE CUSTOMER
Analiz/Test Tarihi : 15.11.2024 Date of Analysis/Test	Numune Alma Tarihi : - Date of Sampling
Numune Saklama Süresi : 1 yıl Sample Storage Time	Numunenin Tanımı : Diğer (harç) Sample Type
Rapor Sayfa Sayısı : 2 Number of Pages of Report	Su Numunesi : ☐ Asitli ☐ Asitsiz Water Sample Acidic Acid Free
Dış Tedarik Hizmeti : - Externally Provided Service	Diğer Bilgiler : - Other Information
AÇIKLAMALAR REMARKS	

Rapor
Yayın Tarihi/No.
Report Publication Date/No.
15.11.2024 / MAT-24009518 - AD

Kontrol Eden
Controlled by
e-imzalıdır.
Ayşe KOYUNCU
Birim Yöneticisi

Onaylayan
Approved by
e-imzalıdır.
Dr. Arzu YAVUZ
Koordinatör

Rapor tamamen veya kısmen çoğaltılamaz/yayınlanamaz. E-imzalı rapor, 5070 sayılı Kanuna göre güvenli elektronik imza ile imzalanmaktadır. İmzasız ve mühürsüz rapor geçersizdir.

This report shall not be reproduced/published even partially. The e-signed report is signed with a secure electronic signature in accordance with the Law, number 5070. Report without signature and seal is not valid.

(*) Numune Analiz/Test Takip. Sample Analysis/Test Tracking.

KY.FR.7.8/R Rev.No./Tarih:14/27.05.2022

1 / 2

Ek 82: St. Thomas Manastırı Kilise harç numune sonuçları-2

T.C.
ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI
MADEN TETKİK VE ARAMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Maden Analizleri ve Teknolojisi Dairesi Başkanlığı

Çukurambar Mahallesi Dumlupınar Bulvarı No:11 06530 Çankaya/ANKARA
İletişim Tel: 0312 201 17 53 / 201 26 65 www.mta.gov.tr
Faks: 0312 287 54 09 numune@mta.gov.tr

ANALİZ/TEST RAPORU ANALYSIS/TEST REPORT

MTA
MAT-24009518 - AD
15.11.2024

ANALİZ/TEST SONUÇLARI ANALYSIS/TEST RESULTS

Analiz/Test Kodu/Adı : 35-30-AD-15
Analysis/Test Code/Name

Analiz/Test Metodu : -
Analysis/Test Method

Numune Hazırlama Sorumlusu : -
Person in Charge of Sample Preparation

Numune Kayıt No.	Numune İşareti	A.Zn	Al ₂ O ₃	BaO	Bi ₂ O ₃	CaO	CdO	Co ₃ O ₄	Cr ₂ O ₃	CuO	F	Fe ₂ O ₃	K ₂ O	MgO	MnO	Na ₂ O
Receipt No. of Sample	Sample Sign	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)
24-H-013831	kolon1-harç	33.20	4.5	<0,01	<0,01	37.2	<0,01	<0,01	0.01	<0,01	<0,01	1.7	1.0	3.8	<0,1	0.9

Numune Kayıt No.	Numune İşareti	NiO	P ₂ O ₅	PbO	Rb ₂ O	SO ₃	SiO ₂	SnO ₂	SrO	TiO ₂	V ₂ O ₅	Y ₂ O ₃	ZnO	ZrO ₂
Receipt No. of Sample	Sample Sign	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)
24-H-013831	kolon1-harç	<0,01	0.1	<0,01	<0,01	0.12	17.1	<0,01	0.04	0.2	<0,01	<0,01	<0,01	0.02

- Sonuçlar, müşteri tarafından teslim edilen/gönderilen numuneye aittir. Numune alma, müşterinin sorumluluğundadır.
- Analiz/Test Raporu'nda, müşteri tarafından verilen bilgiler hariç, diğer tüm bilgiler Laboratuvarın sorumluluğundadır.
- Feragat Beyanı; Müşteri tarafından verilen bilgiler, Analiz/Test işlem süreçlerinde kullanılmadığından sonuçları etkilememiştir.

Analiz/Test Sorumlusu
Person in Charge of
Analysis/Test

e-imzalıdır.
Dr. Sevcen ERDEN
Endüstri Mühendisi

Rapor tamamen veya kısmen çoğaltılamaz/yayınlanamaz. E-imzalı rapor, 5070 sayılı Kanuna göre güvenli elektronik imza ile imzalanmaktadır. İmzasız ve mührsüz rapor geçersizdir.

This report shall not be reproduced/published even partially. The e-signed report is signed with a secure electronic signature in accordance with the Law, number 5070. Report without signature and seal is not valid.

(¹) Müşteri tarafından verilen bilgiler. Information provided by the customer.
KY.FR.7.8/R Rev.No./Tarih:14/27.05.2022

Ek 83: St. Thomas Manastırı Tapu kaydı

Zemin Tipi : Ana Tasınmaz		Ada/Parsel : 101/120	
Zemin No : 27400407		Yüzölçüm : 19.500,00 m ²	
İl/İlçe : VAN/GEVAS		Ana Tap. Nitelik : KİLİSE VE ARSASI	
Kurum Adı : Gevas TM			
Mahalle / Köy Adı : ALTINSAÇ Mah.			
Mecidi : VARIS MEZRASI			
Çift / Sayfa No : 2 / 113			
Kayıt Durum : Aktif			

TAŞINMAZ SERH / BEYAN / İRTİFAK

S/Br	Açıklama	Malik / Lehdar	Tarih - Yemin	Tertib Sebebi - Tarih - Yev.
Beyan	Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığıdır.		28/12/2011 - 1027	-
Beyan	Korunma Alanı Belirtnesi Vardır		25/03/2021 - 670	-
Beyan	1. derecede korunması gerekli taşınmaz kültür varlığıdır. ve parselin Tamamı Korunma Alanında Kalmaktadır. (Başlangıç Tarih:02/11/2021,Bitis Tarih:02/11/2021 - Süre)		02/11/2021 - 2284	-

MÜLKİYET BİLGİLERİ						
Sistem No	Malik	Elbirliği No	Hisse Pay/Payda	Metrekare	Edime Sebebi - Tarih - Yev.	Tertib Sebebi - Tarih - Yev.
64207595	MALİYE HAZİNESİ	TAM		19.500,00	Tesis Kadastro - 08/06/1993 - 0-	- -

* Tesis edilen şerhler ve beyanlar salt elektronik ortamda tutulmaktadır.

Raporlayan: tk31853
Beşir ERGENÇ
Kaydına Uygundur.
2.11.2021

Ek 84: St. Thomas Manastırı Tescil Kararı

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
VAN KÜLTÜR VARLIKLARINI
KORUMA BÖLGE KURULU

65.04/14 7

KARAR

KURUL KARARI

Toplantı Tarihi ve No :23.11.2011 - 1
Karar Tarihi ve No :23.11.2011 - 7

Toplantı Yeri
BİTLİS

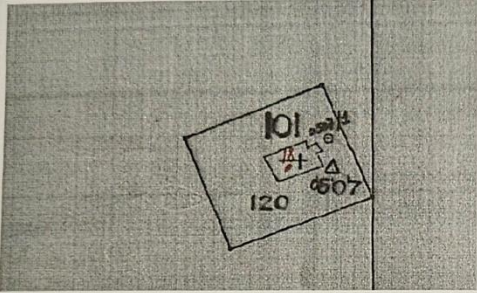
Van İli, Gevaş İlçesi, Altınsaç Köyü, Varis Mezrası Mevkii, Mülkiyeti Hazineye ait, L49b08d pafta, 101 ada, 120 nolu parselde bulunan Altınsaç (St. Thomas) Köyü Manastır Kilisesine ilişkin; Van İl Özel İdaresi İmar ve Kentsel İyileştirme Müdürlüğü'nün 15.07.2011 tarih ve 7247 sayılı yazısı ile Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün 26.09.2011 tarih ve 29 sayılı uzman raporu okundu. Konuya ilişkin bilgi ve belgeler incelendi. Yapılan görüşmeler sonucunda;

Van İli, Gevaş İlçesi, Altınsaç Köyü, Varis Mezrası Mevkii, Mülkiyeti Hazineye ait, L49b08d pafta, 101 ada, 120 nolu parselde bulunan Altınsaç (St. Thomas) Köyü Manastır Kilisesine ilişkin; 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 6. Maddesindeki özellikleri taşımasından dolayı aynı Kanunun 7. Maddesi gereğince tescilinin uygun olduğuna karar verildi.

BAŞKAN Prof. Dr. Oktay BELLİ (İmza)	BAŞKAN YARDIMCISI Prof. Dr. Işık AKSULU (İmza)	
ÜYE Yrd. Doç. Dr. Osman AYTEKİN (İmza)	ÜYE Yrd. Doç. Dr. Ayfer YAZGAN (Bulunmadı)	ÜYE Yrd. Doç. Dr. Gülşen BAŞ (Bulunmadı)
ÜYE Ali Kamil YALÇIN (İmza)	ÜYE Akif KURTULUŞ (İmza)	TEM. ÜYE Murat SARUHAN (Van Valiliği Tem.) (Bulunmadı)

Ek 85: St. Thomas Manastırı Tescil Fişi

AVRUPA KONSEYİ		DOĞAL VE KÜLTÜREL VARLIKLARI KORUMA ENVANTERİ		ANIT		ENVANTER NO :	
TÜRKİYE		KÜLTÜR VARLIKLARI VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ		HARİTA NO :		KORUMA DERECE	
İl: Van	İlçe: Gevaş	KÖY-MEVKİ : Altınış Köyü, Varis Mezrası Mevkii	PAFTA- ADA-PARSEL: -LA9B08D/101/120		ANITSAL		1 2 3
ADRESİ: Gevaş Altınış Köyü				ÇEVRESEL		1 2 3	
ADI : Altınış (St.Thomas) Köyü Manastır Kilisesi	YAPTIRAN :	YAPAN :	MİMARİ ÇAĞI :				
	YAPIM TARİHİ :	KİTABE :	VAKFİYE :				
GENEL TANIM:							
Van İli, Gevaş İlçesi, Altınış Köyünde Altınış (St. Thomas) Manastır Kilisesi bulunmaktadır.							
KORUMA DURUMU	A TAŞIYICI YAPI	A DIŞ YAPI	A ÜST YAPI	A SÜSLEME ELEMENLARI	A RUTUBET	A YOK	
	B	B	B	B	B	B	
	C	C	C	C	C	C	ÖNEMLİ
BUGÜNKÜ SAHİBİ : -							
YAPILAN ONARIMLAR : Yok							
AYRINTILI TANITIM:				TEKNİK BİLGİLER			
Van İli, Gevaş İlçesi, Altınış Köyü (St. Thomas) Manastır Kilisesi Köyün 5 km. kuzeybatısındaki Beleko Dağı'nın kuzeydoğusundaki Varis Koyuna bakan bir tepe üzerinde yer almaktadır. Aziz Thomas'a ait olduğuna inanılan kutsal eşyaların korunması amacıyla inşa edilen Kilisenin yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 19. yüzyılın sonunda terk edilen Manastır, dıştan dikdörtgen planlıdır. Manastır, Kilisenin kuzey, güney ve batı yönlerinde eklenmiş olan mevcut temel izlerinden değişik mekânların bulunduğu tespit edilmiştir. Manastırda bulunan Kilise doğu-batı yönünde dikdörtgen planlıdır. Kiliseye batı cepheden giriş sağlanmaktadır. Kilise; giriş, ibadet bölümü, apsis bölümünden oluşmaktadır. Giriş bölümü kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı aynı yönde tonoz örtülüdür. Asıl ibadet mekânı kuzey-güney yönde dikdörtgen planlı yanlarda tonoz ortada kubbe bulunmaktadır. Kubbe, dıştan on iki kenarlı yüksek bir kasnak ve bir külahla örtülmüştür. Apsis bölümü içten yarım daire planlı sağında ve solunda dikdörtgen planlı pastoforium hücresi yer almaktadır. Kilisenin batı duvarına sonradan eklenen Jamatun bölümü bulunmaktadır. Jamatun kare planlı, üç nefli plan şeması göstermektedir. Üst örtü oval kubbe şeklindedir. Kubbeler kare kaideli ayaklara kemerlerle bağlanmıştır. Kilisede duvarlarda moloz taş üst örtüde kubbe bölümünde tuğla malzeme kullanılmıştır. Manastırın çevresinde defneciler tarafından kazılan çok sayıda haç işaretli mezar taşları bulunmaktadır.				ORJİNAL KULLANIMI Kilise BUGÜNKÜ KULLANIMI Yok			
				KORUMA KURULU KARARLARI:			
				VAN K.V.K.B.K'nun 23/11/2011 tarih ve 7 sayılı karar ekidir.			
YAYIN DİZİNİ :				EKLER :			
1.				RAPOR			
2.				FOTOĞRAF			
3.				RÖLÖVE PROJESİ			
				RESTORASYON PROJESİ			
				HARİTA			
				KROKİ			
				KİTABE			
				VAKFİYE			

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyad, Ad

KEMALOĞLU, Baran

Web sayfası

Eğitim Bilgileri

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Yüksek Lisans	Dicle Üniversitesi	2025
Lisans	Mustafa Kemal Üniversitesi	2015
Lise	Selahaddini Eyyubi Lisesi	2010

İş Deneyimi

Dönem (Yıl)	Şirket, Kurum	Görev
2015-2018	MNR mimarlık (HATAY)	mimar
2013-2014	MTM mimarlık (ANKARA)	mimar
2018-2019	Metis mimarlık (VAN)	mimar
2019-2021	Barzan İnşaat (VAN)	Proje koordinatör-mimar – şef

Yabancı Dil

Yayınlar

1. Baran Kemaloğlu, Emine Ekinci Dağtekin/ Altınsaç (Saint Thomas) Kilisesi Koruma Durumu /
5. BİLSEL Uluslararası Ahlat Bilimsel Araştırmalar Kongresi 14-15 Aralık 2024 BİTLİS/TÜRKİYE

2.

3.

4.

Özel İlgiler

DİCLE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEZ BENZERLİK BİLDİRİMİ FORMU

Öğrencinin Adı, Soyadı	Baran KEMALOĞLU		
Öğrenci No	16808015		
Ana Bilim Dalı	Mimarlık		
Program Türü	Proje ☐	Yüksek Lisans ☒	Doktora ☐
Tez Danışmanı (Ünvanı, Adı, Soyadı)	Prof.Dr. Emine EKİNCİ DAĞTEKİN		
(Varsa) II. Tez Danışmanı (Ünvanı, Adı, Soyadı)			
Tez Başlığı	VAN GEVAŞ SAİNT THOMAS (ALTINSAÇ) KİLİSESİ RÖLÖVE, RESTİTÜSYON VE RESTORASYON PROJESİ		
RAPOR BİLGİLERİ			
Raporlama Aşaması	Tez Savunma Sınavı Sonrası		
Sayfa Sayısı	232		
Raporlama Tarihi	20.05.2025		
Benzerlik Oranı (%)	%7		

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmamın toplam 232 sayfalık kısmına ilişkin, 20/05/2025 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından turnitin isimli intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan intihal raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7 olarak tespit edilmiştir.

Uygulanan filtrelemeler:

- ☐Başlangıç Bölümleri (Kabul ve Onay sayfası, Teşekkür sayfası, Özet/Abstract) hariç
☒ Kaynaklar hariç
☐ Alıntılar hariç/dâhil
☐ Diğer (Açıklayınız)

Tezimin benzerlik oranı, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İntihal Raporu Uygulama Esaslarında belirtilen üst sınır benzerlik oranını aşmamaktadır. Tez benzerlik oranı üst sınır benzerlik oranının altında olsa dahi aksinin tespit edilmesi durumunda her türlü yasal sorumluluğu kabul ettiğimi ve hukuki sonuçlarına razı olduğumu bildirir, gereğini arz ederim.

Öğrencinin Adı, Soyadı: Baran KEMALOĞLU

Tarih:24.04.2025

İmza:

Danışman: Prof.Dr. Emine EKİNCİ DAĞTEKİN

İmza:

Tarih: 24.04.2025

Ana Bilim Dalı Başkanı: Prof.Dr. Havva ÖZYILMAZ

İmza:

Tarih: 24.04.2025